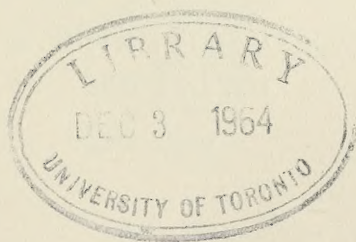
FONTES
RERUM TRANSYLVANICARUM

(ERDÉLYI TÖRTÉNELMI FORRÁSOK)

TOMUS I.

EPISTOLAE ET ACTA
JESUITARUM TRANSYLVANIAE
TEMPORIBUS PRINCIPUM BÁTHORY

(1571—1613)

COLLEGIT ET EDIDIT

DR ANDREAS VERESS

SUMPTIBUS

DR JOSEPHI HIRSCHLER

PRAELATI CAPITULARIS, CANONICI,
ARCHIDIACONI AC PAROCHI LIB. REG. CIVITATIS KOLOZSVÁR

VOLUMEN PRIMUM
1571—1583

KOLOZSVÁR
«FONTES RERUM TRANSYLVANICARUM»
1911

ERDÉLYI JEZSUITÁK
LEVELEZÉSE ÉS IRATAI
A BÁTHORYAK KORÁBÓL

(1571—1613)

GYÜJTÖTTE ÉS KÖZREBOCSÁTJA

Dr VERESS ENDRE

ELSŐ KÖTET
1571—1583

(HÉT HASONMÁSSAL)

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA
1911

ELOSZÓ. — PRAEFATIO.

Ily czímen: *Fontes Rerum Transylvanicarum* egy új történeti vállalat indul meg, melynek czélja: új történeti anyagot nyujtani a történetírásnak. Vállalatunk megalapítását az a rendkívül gazdag anyag teszi lehetővé, mely sajtó alá rendezetten gyüjteményünkben kiadásra vár; megindítását pedig egy tudománykedvelő, lelkes egyházi férfiu, dr. *Hirschler* József prelátus-kanonok, kolozsvári plébános könnyíti meg ritka nemes áldozatkészségével.

Vállalatunk elsősorban azt a változatos nagy anyagot kívánja közzétenni, melyet dr. *Veress* Endre tanár 1891 óta — húsz esztendő munkájával és költségével — Magyarország és Európa különböző államainak levéltáraiban *a Magyar Tudományos Akadémia anyagi támogatásával* rendszeresen összegyüjtött. Ez az anyag *Erdély- és Magyarország külföldi vonat-*

Titulo, qui inscribitur *Fontes Rerum Transylvanicarum*, res nova agenda movetur, cui finis est: scribendis historiis materiam novam praebere. Inceptis nostris copiam dat materies illa ditissima, quam nunc typis exprimendam curamus; ineundo vero facto generositate liberalitateque nobili sublevare conatus est vir quidam doctissimus, cultu humanitateque accensus, nomine Josephus *Hirschler*, insignibus doctorum decoratus, praelatus-canonicus, parochus civitatis Kolozsvár.

Opus nostrum ante omnia illam opulentissimam materiam in lucem prodire intendit, quam Dr. Andreas *Veress* professor, ab anno 1891 — opere et sumptu viginti annorum — in archivis Hungariae Europaeque variis, *subsidio Academiae Litterarum Hungaricae* ratione et arte colligebat. Hac illa materia complectuntur *omnes regnorum Transylvaniae Hungariaeque coniunctiones*, idest

kozásait, vagyis a mult idők e két országának a velük szomszédos államokkal fennállott összeköttetését és diplomácziai levelezését öleli fel. Kiadásra várnak tehát Erdély fejedelmeinek és kiválóbb történeti alakjainak vagy családjainak levelezése külföldiekkel, az Erdélyben és Magyarországon járt vagy szerepelt idegenek levelei, útleírásai és különböző könyvei. Ehhez járulnak pápai nuncziusi jelentések, külföldi egyetemeken tanult magyarországi ifjak anyakönyvei és följegyzései, ismeretlen erdélyi krónikák vagy családi levéltárak regesztái, stb.

Vállalatunk ekként — változatos tartalmával — az egész művelt világ történetét érdekli és bővíti. A mellett hiteles leírásokat nyujt Erdély- és Magyarország multjának viszonyairól, melyeket a külföld még mindig nem ismer kellően. Anyagunk az élet minden nyilvánulását felölelte s így köteteink bőséges adatokkal gyarapítják úgy a köz- és hadtörténelmet, mint az egyház- és mívelődéstörténelmet, irodalom- és gazdaságtörténetet, régészetet és felirattant, föld- és néprajzot, természettudományokat, stb.

A lehető *legnagyobb teljességre* törekedvén, *Veress* Endre éveken át kutatott Ausztria,

horum duorum regnorum cum finitimis regnis temporibus praeteritis connexiones et litterae, quae inter se missae allataeque sunt. Edentur ergo litterae ad exteros a principibus, illustrissimis historiarum personis et familiis Transylvaniae missae, scriptaque in regno Hungariae et Transylvaniae itinerantium vel partes agentium exterorum, descriptiones itinerum et varii libri. His accedent relationes nunciorum Apostolicorum, matriculae atque adnotationes iuvenum de Hungaria exteras universitates frequentantium, hucusque ignotae Transylvaniae annales, regesta archivorum familiarium, etc.

Inceptum igitur nostrum — variis argumentis — totius mundi humanitate politi historiam in se continet et augebit. Praeterea in his monumentis describuntur coniunctiones antiquae regni Hungariae et Transylvaniae a gentibus exteris adhuc vix satis cognitae. Materia vero nostra ex variis vitae fontibus hausta perabunde adauget historiam universam, rei quoque militaris scientiam, non secus ecclesiae, cultus et humanitatis, litteraturae agriculturaeque historiam, archeologiam et epigraphiam, geo- et ethnographiam, historiam naturalem etc.

Ad *absolutam perfectionem* adductus Andreas *Veress* per multos annos scrutabatur in archi-

Cseh-, Német-, Lengyel-, Oroszország és Románia, valamint a Vatikán, Róma és Olaszország állami és magánlevéltáraiban ; a hová pedig nem juthatott el, mint pl. Hollandiába, Franczia-, Angol-, Svéd- és Spanyolországba, mindent megszerzett levéltáraikból hiteles másolatban, a mi különböző köteteihez tartozott.

Gyüjteménye tárgyáról és gazdagságáról híven tájékoztat e kötet végén olvasható jegyzéke. Ez magában foglalja a Szentszék és az egykori római szent birodalom valamennyi országát s mindazokat az államokat, melyekkel Erdély- és Magyarország összeköttetésben állott. Vállalatunk tehát *Magyarország s a vele határos országok népeinek multját* világítja meg és új kötetekkel járul ez államok történetének meglévő forrásaihoz. Ez pedig annyival inkább lehetséges, hogy anyagunk — tárgyánál fogva — nagyrészben idegen nyelvű : latin, olasz, német és spanyol s így mindenütt könnyen megérthető. Vállalatunk ennélfogva az egész művelt világ támogatására számít és támogatásától reméli fenmaradását és gyarapodását — ma, a forráskiadványok korában, midőn a történet-

vis publicis et privatis Austriae, Bohemiae, Germaniae, Poloniae, Russiae, Romaniae neque secius Vaticani, Romani et Italiae ; exinde quidem, quo advenire non potuit, ut ex regnis Hollandiae, Francogallorum, Britannorum, Suevorum et Hispaniensium, in exemplaribus fide dignissimis omnia variis voluminibus acquisivit.

Argumentum et copiam litterarum a se collectarum accurate notum reddit index, qui huic volumini adnectitur. Et hoc indice complectuntur : Sacra Sedes Apostolica et omnia antiqui Sacri Imperii Romani regna, cum quibus olim Transylvania et Hungaria coniunctae fuerunt. Inceptum ergo nostrum illustrat res praeteritas *Hungariae et eorum regnorum, cum quibus aliquo modo coniunctionem habuerat* et nova volumina confert ad fontes existentes historiae regnorum illorum. Id vero eo magis probabile esse videtur, quod materia nostra — quoad argumentum — magna ex parte linguarum variarum sit, et quidem linguae Latinae, Italicae, Germanicae et Hispanicae et hoc modo ubique intelligitur. Ea de causa inceptum nostrum ab omnibus doctis fulciendum putatur et horum adiumento sperari potest eiusdem perpetuitas et progressus, hac quidem aetate nostra fontium monumentorumque denominata,

írás szomjuhozza a megnyilt levéltárak új anyagát s a jól szerkesztett történeti oklevéltárakat!

Vállalatunk így egyesek, iskolák, kolostorok és könyvtárak pártfogását kéri elsősorban s e pártfogás arányában *két vagy három kötet* fog benne évenként megjelenni, hogy minél előbb közkincscsé váljék az az *ötven kötetnyi* gazdag anyag, mely a történettudomány nagy kárára évek óta hever kiadatlanul!

Vállalatunk sajtó alá rendezésében azokat az oklevéltani elveket követjük, melyeket a tudomány úgy a középkori, mint az újabbkori oklevélkiadások számára zsinórmértékül megállapított s melyek hasonló forráskiadványokban immár általánosan kötelezőkké váltak. Igy természetesen felvilágosító jegyzetekkel kísérjük a szöveget, hasonmásokat közlünk és kimerítő indexeket csatolunk az egyes kötetekhez, illetve ha valamelyik mű több kötetből áll, legutolsó kötetéhez. Hogy pedig köteteink használatát külföldieknek is minél inkább megkönnyítsük, ez indexekbe az idegen, nem-magyar nyelvű hely- és tárgyneveket is felveszszük és átutaljuk.

qua historia novam patefactorum archivorum materiam et diplomataria bene exarata ardenter cupit!

Denique opus nostrum monumentorum imprimis patrocinium singulorum doctorum, scholarum, monasteriorum et bibliothecarum appetit, et pro hoc patrocinio quovis anno *duo vel tria volumina* in volgus emittentur, quo prius commune bonum factum sit illa *quinquaginta voluminum* ditissima materies, quae hucusque damno rerum scribendarum maximo iam multis annis inedita segne otium terit!

Quum monumentum nostrum rerum scribendarum typis mandandum curavimus, eas in agendo secuti eramus rationes, quae a doctissimis in edendis medii ac novi aevi diplomatibus norma habenda et in singulis fontium editionibus omnino addicentia esse putantur. Itaque et ad textum adiecimus commentarium perpetuum, et etiam facsimilia edemus et singulis voluminibus indices adiungemus accuratissimos, alioquin, si opus quoddam plura volumina in se contineret, eorum ultimo. Ut autem usum voluminum etiam exteris sublevare possimus, in indicibus locorum et obiectorum, non tantum Hungarica, sed externa eorum nomina enumerabimus.

A régi levelek kiadásakor szem előtt tartjuk természetesen a reájuk vonatkozó egész európai történeti irodalmat, melynek adalékait gondosan felhasználjuk, ellenőrizzük és szükség esetén helyreigazítjuk. A megfelelő magyar kiadványokra viszont felhívjuk a külföldi olvasók figyelmét.

A mit igértünk, arról tanuságot tehet *Veress* Endre tanárnak a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában eddig megjelent két kiadványa, valamint a Vatikáni Magyar Okirattár-Bizottság által kiadott munkája* és vállalatunk ez első kötete is, mely csinosság és nyomdatechnikai szempontból is megállja helyét — azt hiszszük — bármely külföldi kiadvány mellett.

E kötet az *alólirott czímen* rendelhető meg postautalványon, mely esetben azt bérmentve szállítjuk. Mivel pedig minden kötet önálló, különkülön is megrendelhető, de az első kötet megrendelése nem kötelez a továbbiakra.

In edendis litteris antiquis necessario prae oculis habemus omnes litteraturas Europeas historicas et quidem ad eas spectantes, quarum adagiis accuratissime fruimur, easque investigamus et necessitate coacta ad fidem veram redigimus. E converso autem mentem lectorum extraneorum ad editiones Hungaricas similes dirigere volumus.

Ad promissorum fidem testantur praenominati professoris Andreae *Veress* duae sumptu Academiae Litterarum Hungaricae et unae sumptu Commissionis Monumentorum Vaticanorum Hungariae editiones usque ad hoc tempus proditae,* testaturque et hoc editum volumen primum, quod venustate et typographica arte iuxta quodvis exterorum opus strenue rem gerere potest.

Hoc volumen *infrascripto titulo* subnotari potest mandato postali, tunc sine sumptu transportaturi sumus. Cum autem singula volumina sint in se continentes, singillatim quoque subnotari possunt, sed subnotatio primi voluminis neminem obligat ad emptionem sequentium.

* Epistolae et acta P. Alfonsi Carrillii S. J. (1591—1618.) Budapest, 1906.; Epistolae et acta Generalis Georgii Basta (1597—1607.) Budapest, 1909. ; *Monumenta Hungariae Historica* Diplomataria vol. 32 et 34. ; Relationes nuntiorum Apostolicorum in Transsilvaniam missorum a Clemente VIII. (1592—1600.) ; *Monumenta Vaticana Hungariae.* Series secunda, tomus tertius. Budapest, 1909.

Végül megjegyezzük, hogy ingyen küldjük meg bárkinek vállalatunk prospektusát, mely egyúttal az ezentúli kötetekről is kellő tájékoztatást nyujt, a sajtó alatti második kötetből pedig mutatványt.

Tandem addimus, quod cuique gratis mittentur prospectus, quibus etiam volumina postea edenda cognoscentur, ex secundo vero volumine iam typis mandato ad quoddam exemplaris folium mittendum propensi sumus.

Kolozsvár (Hungaria), 1911 november 9.

«Fontes Rerum Transylvanicarum»

BEVEZETÉS.

KÖTETÜNK elseje annak a terjedelmes, gazdag *egyháztörténelmi* anyagnak, melylyel vállalatunk — Isten nevében — megindul. Ez a kötet a Báthory István fejedelem által Erdélybe telepített jezsuiták történetét illeti és 1583 végéig terjedő működésük aktáit foglalja magában.

Jelentősége, hogy míg eddig az erdélyi jezsuitákról a bejövetelük — tehát 1579 — előtti időből alig tudtunk valamit, most a levelek egész sorozatát nyujtjuk, annak bizonyságára, hogy Báthory István mindjárt trónrajutásakor, már uralkodása első évében, 1571 végén igyekezett őket Erdély számára megnyerni és országába telepíteni.[1] E végből előbb Szántó (Arator) István atyát akarta harmadmagával családi birtokára : Szilágysomlyóra behívni. De őt a bécsi jezsuita-kollégium nem nélkülözhette. Mikor pedig Szántót rendje Rómába hívta — hol a szentpéteri bazilika magyar gyóntatója lett — jelentős új állásánál fogva nem teljesíthette a fejedelem kívánságát.[2] A dolognak egyéb hátráltató akadálya is

---

[1] Betelepítésükre Báthory István tulajdonképpen már 1567-ben gondolt, a mikor a nagyszombati jezsuita-kollégium leégése folytán az első magyar jezsuiták földönfutókká váltak, de akkor ezt a tervét el kelle odáznia kedvezőbb időre ; ld. bővebben kötetünk 76. l,

[2] Báthory István fejedelem Szántó Istvánnal való levelezését a római vatikáni könyvtár Vat. lat. 6205. számú kézirata őrzi, még Szántó által összegyüjtött egykorú másolatokban. Mi ebből közöltük kötetünkben, de megjegyezzük, hogy e kéziratnak két másolata is van Budapesten ;

támadt s így Báthorynak csak nyolcz esztendei fáradozással és várakozással sikerült szándékát megvalósítania, a mikor már Lengyelország királya volt. Ám e nyolcz esztendő[3] iratai érdekesen világítják meg e vallásos, kiváló fejedelem nemes ügybuzgóságát, melylyel tervét diadalra juttatta és hazája javára keresztülvitte.

E kötet anyaga véletlenül éppen 100 levélből és iratból áll. Nagy része a *Jezsuita-rend* levéltárából került ki.[4] Igen sokat találtunk azonban még a *római* vatikáni titkos levéltár különböző gyüjteményeiben s egy fontos jelentést *Krakóban*, míg itthon *Budapest, Kolozsvár* és *Gyulafejérvár* levéltáraiban sikerült néhány vonatkozó levelet felkutatnunk.[5] Iróik szerint legtöbb levél való *Báthory* Istvántól, a ki sokféle állami gondja között is lelkesen fárad a jezsuiták behivása érdekében. Hűséges társa volt ebben a tanult P. *Possevino* Antal jezsuita-író, a ki nemcsak tudósításokat küld Rómába a jezsuitákról, hanem a király felszólítására 1583 tavaszán meg is látogatja őket Erdélyben. E látogatásáról gyönyörű jelentésekben[6] számolt be a jezsuita-rend generálisá-

---

egyik az Egyetemi Könyvtár Ab. 50. jelzésű gyüjteményének II. kötete, melyet *Czeles* Márton jezsuita hozott magával a XVII. század végén Rómából, a másik a M. Nemzeti Múzeum kézirattárának Quart. lat. 1106. számú példánya. Mindkettő pontatlan, kivált az utóbbi, melynek írása a XIX. század elejére utal. Azért a római példány szövegében is akadt itt-ott javítani való, a mit kisebb hibáknál — helykímélésből — megjegyzés nélkül végeztünk, mint kötetünk egyéb darabjai hibáinál is, csak a lényeges szövegeltérésekre figyelmeztetünk jegyzetben, közölve a variánsokat is.

[3] E nyolcz évből 1573-ból azonban sajnos nem tudtunk találni egyetlen levelet sem, még mutatóul sem.

[4] Ezeket a Rend vezetőségétől kicsinyített fényképmásolatokban kaptuk meg — a miért ezúton is mély hálánkat fejezzük ki iránta — s így róluk készített másolataink a lehető legtökéletesebbek, mert még a szedést is e fényképekről ellenőrizhettük!

[5] Helykimélésből mellőzzük azoknak a hazai és külföldi levéltáraknak a felsorolását, melyekben jezsuita-leveleket is kerestünk, de nem találtunk.

[6] Possevino levelei közül az olasz nyelvüek mintaszerüek, de a latinok egy része (az első eredetivel egyszerre elküldött s úgy látszik gyakran

nak: P. *Aquaviva* Claudiónak, meg *Galli* Ptolomeo bíboros-államtitkárnak, kiknek válaszai szintén érdekes tanuságai annak, miként ítélték meg a távolból az erdélyi vallási viszonyokat s a jezsuiták helyzetét.[7]

Erről természetesen a bejött atyák levelei a leghitelesebbek. A legkorábbi ezek közül a magyar *Leleszi* Jánosé, a ki már 1579 tavaszán a gyulafejérvári fejedelmi udvarban működik, míg társai — tizenketten — csak őszszel jöttek át Lengyelországból, tartományfőnökükkel, a spanyol *Sunieri* Ferencz atyával. Ezeket Báthory Kristóf fejedelem előbb a kolozsmonostori egykori apátság épületében helyezte el, míg Kolozsvárt szállást nem rendelt nekik. Ez nehezen ment, mert a város újhitű szenátusa tiltakozott betelepítésük ellen. De István király iránti tekintetből végre is belenyugodtak a két fejedelem együttes akaratába, sőt még helyet is adtak a kollégium felépítésére, miután a minoriták Farkas-utczai egykori templomát is átengedte nekik a fejedelem, a hozzá tartozó kerttel és épületekkel együtt. Rektoruk, a lengyel P. *Wujek* Jakab 1581 tavaszán már innen írja jelentéseit, a miben segítségére volt az olasz P. *Odescalchi* Lajos, mindaddig, míg szélütés folytán tehetetlenné vált, úgy hogy vissza kellett Krakóba küldeni. Négy szép levele tartja fenn kötetünkben erdélyi működésének emlékét. Honfitársához, *Caligari* János András lengyelországi nuncziushoz intézte őket, a ki élénk figyelemmel kísérte az erdélyi jezsuita-misszió ügyeit, minthogy azok ez időben úgy is még a krakói jezsuita-provinczia alá tartoztak.

A magyar atyák közt csupán P. *Szántó* István levelei maradtak reánk ez időből. Ez Rómából jőve 1580 február 20-án érke-

---

sietve készült) duplikátumokban maradt reánk s ezek néha oly hibásak és hebehurgyák, hogy csak a leggondosabb fésüléssel lehetett őket olvashatókká tenni, bár néhol így is alig érthetők!

[7] Az Erdélybe jött első jezsuiták kolozsvári működését, kiadatlan levéltári anyagom alapján «A kolozsvári Báthory-egyetem története lerombolásáig, 1603-ig» czímű értekezésemben írtam meg és közöltem az *Erdélyi Múzeum* 1906-ik évfolyamában s különlenyomatban is.

zett Kolozsvárra, hol magyar szónoklataival, gyóntatásával és egyéb egyházi tevékenységével áldásosan működött a hitélet fejlesztésén. Puritán, példás életével rendtársaira is igyekezett hatni. Ezekkel ő t. i. sehogy sem volt megelégedve. Nemcsak az bántotta, hogy idegen létükre — mint lengyelek — közvetlenül nem tudtak érintkezni a néppel, csak tolmács útján, hanem az is, hogy világias életet éltek, mely a rendi élettel s a jezsuita-gondolkozásmóddal nem igen fért össze. Bosszantotta, sőt valósággal botránkoztatta rektoruk számtalan elítélendő tette, pazarlása, a kollégium jobbágyai iránt tanusított szigorusága és sokféle gondatlansága is. Mindezt Szántó István magyaros szókimondással írta meg ismételten a generálisnak s nem nyugodott, míg az vizsgálót nem rendelt be Krakóból. Előtte ugyan Wujek rektornak sikerült tisztáznia magát, de miután hanyagságáról maga is meggyőződött, hazatérve, visszarendeltette Kolozsvárról. E hivatalos visitatio aktái épp oly érdekesek, mint Szántó hosszú, bőbeszédű levelei, melyek valósággal szemeink elé varázsolják az egész kolozsvári jezsuita-kollégiumot s a páterek működéséről, meg az erdélyi hitéletről oly élénk képet nyujtanak, a milyenről eddigelé fogalmunk sem volt.

A hitélet itt annyira laza és elhanyagolt volt, kivált a Kolozsvár körüli és székelyföldi falvakban, melyekben bajuszos legények éltek, a nélkül, hogy meg lettek volna keresztelve és évek óta nem láttak papot, hogy Erdélyt a bejött jezsuiták valóságos Indiának jellemezték munkatársakat kérő leveleikben, intvén generálisukat, hogy a távoli Kelet helyett inkább ide rendelje embereit, hol hálásabb tér kinálkozik az apostolkodásra, mint a vadak között!

Kiszínezik e képet a jezsuiták iskoláiról szóló jelentések, a kolozsvári kollégium tanrendje és théziseinek szövege s azok az elszórt adatok, melyek a kollégium kiegészítésére István király által 1583 elején alapított szeminárium építés-ügyéről adnak lépten-nyomon felvilágosítást. Ennek alapító-levele a kollégiuméval

együtt rég ismeretes, de újra közöljük teljesség okáért, még pedig *legrégibb* példányáról, hogy a kutató *mindent együtt találjon kötetünkben,* a mi tárgyunkra vonatkozik.[8] E végett közöljük még a *birtok-ügyi* okleveleket is, hogy *teljes képet* nyujtsunk az erdélyi jezsuiták történetéről, melynek kiadványunk valóságos kódexe, örökkön buzgó forrása kíván lenni. Hiszen e birtokügyi levelekből ismerjük meg a jezsuiták erdélyi missziójának vagyoni ügyeit, anyagi kedvezményeiket, a kolozsmonostori apátsági jószágok 1580-iki urbáriumából gazdasági viszonyaikat; azok a bullák pedig, melyekkel XIII. Gergely pápa jóváhagyta István király adományait, még jogi szempontból is érdekesek.

Kötetünk természetesen *köztörténeti* adalékokban is bővelkedik, sőt Leleszi Jánosnak az a két levele, melyekben Báthory Kristóf halálát és utolsó óráit írja le szemtanuként[9] elsőrangú forrásjellegű, minthogy erről más jelentésünk az egész irodalomban nincsen. Ezek egymagában is íróvá avatnák Leleszit, a kit tíz levéllel mutatunk be az irodalomnak;[10] de azzá avatja az a függelékül közölt remek halotti beszéde is, melyet az elhúnyt fejedelem fölött tartott, midőn halála után majdnem két esztendővel eltemették az általa a gyulafejérvári jezsuitáknak adott

---

[8] Elítéljük azt a felfogást, mely oklevéltárakból — takarékossági szempontból — kihagyja a már valahol és valamikor megjelent iratokat, mert nincs kellemetlenebb dolog a kutatóra nézve, mikor puszta utalást talál munka közben a kívánt oklevél helyett, melynek szövegére nagy utánjárással, sokszor meg egyáltalán nem akad reá. Példa erre *Theiner* Ágoston 1856-ban Rómában megjelent «Annales ecclesiastici» czímű forráskiadványa, melynek hazánkban (legalább közkönyvtárainkban) egyetlen példánya sincs meg! Ezért közöltünk belőle néhány kötetünkbe tartozó darabot, magától értetőleg a római vatikáni levéltár eredeti iratairól, a miért a mi szövegünk pontosabb is a Theinerénél, kinek közlését azért természetesen mindenütt megemlítjük.

[9] Kötetünk 50. és 56. számaiban.

[10] Leleszi Jánost így persze még id. Szinnyei József «Magyar írók élete és munkái» sem említi; e levelei, halotti beszéde, jelen és következő kötetünk egyéb adalékai alapján azonban most egész életrajza megírható.

várbeli középkori kis-templomban. Egyébként Szántó István levelei is most jelennek meg először[11] és örvendünk, hogy e kiváló jezsuita-írónk levelezéséből egyszerre 19 darabot mutathatunk be bokorba fogva kötetünkben.

Gyulafejérvárt a beteges Leleszi csupán másodmagával buzgólkodott — a fejedelem kálvinista tanácsurai szeme előtt — a katholikus hitélet és iskoláztatás javára, még pedig oly sikerrel, hogy csakhamar még a városban is nyitott iskolát. Erről, a gyulafejérvári jezsuita-residentiának kollégiummá fejlesztése érdekében való fáradozásáról, a kis Báthory Zsigmond életéről, tanulásáról és környezetéről megkapóan érdekes leírásokat találunk leveleiben, melyek kötetünk legszebb lapjait töltik be, értékes új forrásanyagot nyujtván a hazai köz- és mívelődéstörténelemnek.

Dr. Veress Endre.

---

[11] Mindössze magam közöltem leveleiből a kötetünk 33., 64. és 65. számaiban kiadott három levelet, az *Erdélyi Múzeum* idézett 1906-ik évf. 345. és 358—360. lapján.

I.

LEVELEK ÉS AKTÁK.

1.

Kolozsvár, 1571 deczember 14.

Báthory István fejedelem P. Szántó Istvánnak.

Elismerő szavait és ajánlatát köszönve kéri, jöjjön be működni családi birtokára: Szilágysomlyóra.

Venerabilis domine, nobis honorande. Salutem.

Ex literis tuis[1] non mediocrem percepimus et delectationem, et consolationem: quorum alterum summae est benevolentiae, alterum pietatis. Delectatio mihi quidem magna fuit, quod me ignotum (ut ipse loqueris) et sola nominis fama tibi perspectum[2] aliqua laude honorasti et ea de causa officiose atque amanter congratulatus sis. Quod vero nos tanta et verborum, et sententiarum gravitate, de pietate, de religione [et] de utroque statu mones, consolationem dignam et te, et nostris rebus praebuisti: quae sane medicina indigent; ita sunt omnia perturbata. Sed eadem, quam in postrema epistolae tuae parte perscripsisti, nobis quoque placet, si modo in tanta virorum catholicorum paucitate pii ac idonei, ad docendum ac praedicandum verbum Dei reperiri possint. Hic pauci, qui fuerunt, omnes expulsi sunt; restat, ut aliunde prospiciamus. At qui medicinam rite parat, idem quoque curare et sanare novit: quorum utrumque et velle te, et posse non obscure significasti et nomine, et genere vocationis et instituti qualitate. Peto ergo te vehementer, ut vocationis tuae rationem sequi non recuses; ut idem actoris partes suscipias, qui consultoris perfecisti. Commodissimum autem locum tibi ac tuis sociis delegimus in domo et patrimonio nostro Somlyó, qui qualis sit, is praesentium exhibi-

[1] Nincs meg, ismeretlen.

[2] Ekkor tehát még nem ismerték egymást, miként eddig tudtuk.

tor dicet.[3] Scripsimus ad R. D. Provincialem generalem [4] hac ipsa de re,[5] quem pro sua pietate ac benevolentia et sanctam ecclesiam catholicam promovendi studio, nostris petitionibus ac conatibus, non modo non defuturum, sed consulturum quoque certo statuimus. Caetera vero ab nostro nuncio, praesentium latore [perfectius ac] [6] certius intelliges. [Valere te optamus.]

Datae in Colosuar, 14. Decembris. Anno 1571.[7]

Stephanus Bathory de Somlyó.

Külczíme: Venerabili patri domino Stephano Aratori in Collegio Societatis Jesu professori etc. Nobis honorando. Viennae.

(Egykorú másolat, a Jezsuita-rend levéltárában és a krakói Jagiello-egyetemi könyvtár kézirattára 154/II. kötete 38. l.)

Megjegyzés. A czímzett Szántó (Arator) István jezsuita, dunántúli származású, ekkor 30 éves magyar ember volt,[8] a ki római tanulmányait befejezve 1566-ban küldetett tanárnak a bécsi rendházba, melynek főnöke, P. Nadal Jeromos ekkor róla a következő hivatalos jellemzést írta : M. Stephanus videtur profecisse in physicis et theologicis, ad quae aptior est etiam. Potest profiteri grammaticam ac phisicam utcunque. Loquitur Latine, Hungarice, Italice. Scribit male.[9] Valet ingenio ac memoria mediocriter. Robustus est corpore. Diligens in suis studiis et officiis.[10]

---

[3] Tamás deák = Thomas Literatus.

[4] P. Maggio Lőrincz bécsi provincziális.

[5] Ennek már a tavaszon üzent ez ügyben, legalább abból az alkalomból, hogy az erdélyi követek II. Miksa királynak megvitték az újonnan választott erdélyi fejedelem hódoló levelét, Giovanni Micheli bécsi velenczei
Jún. 14. követ azt írja (1571 június 14-én) Báthory Istvánról, hogy : è riputato capital nimico di quella setta di Trinitarii, sussitata ultimamente in quella provincia, che è la medesima con la setta antiqua delli Ariani, et per contrario è per natura et per habito tenuto molto catolico. Et ha detto Sua Maestà a chi me lo ha ridetto che, per introdurre nella provincia et accrescere la religione catolica, ha di già ricercato se da queste parti si trovassero alcuni predicatori catolici, o Gesuiti o altri, per introdurli là. (Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe III. k. — Bécs, 1895—518. l.)

[6] Ezt és a többi [szót] e levél krakói példányából vettük.

[7] Hibásan így írva : 1561.

[8] Életrajzát Fraknói Vilmos írta meg »Egy magyar jezsuita a XVI. században« cz. (49 lapnyi) értekezésében, a »Katholikus Szemle« 1887-iki kötetében s különlenyomatban is.

[9] Ezt írására érti, mely szálkás, csúnya.

[10] Epistolae P. Hieronymi Nadal Societatis Jesu IV. k. (Madrid, 1903.) 300. l.

2.

Kolozsvár, 1571 deczember 14.

Báthory István fejedelem P. Maggio Lőrincz ausztriai provincziálisnak.

A katholikus egyház állapota elhanyagolt. Felvirágzására s a hitélet fejlesztésére kéri, küldje be P. Szántó Istvánt két társával.

Reverende domine amice nobis observande. Salutem et nostri benevolam commendationem.

Ecclesias istius provinciae miris modis esse deformatas et nos magno animi dolore afficimur, et vobis perspectum scimus: quas reformare et ministros praedicatoresque catholicos reducere summopere desideramus. Non tamen sine auxilio piorum virorum illud praestare poterimus, cum omnes ex hoc regno profligati superiorum temporum tempestate fuerint. Sed quoniam sine tumultu popularium passim adhuc reduci non possint, statuimus in patrimonium proprium [1] eos primum locare, ubi licet hactenus successivis semper temporibus eadem vetus religio sit observata, ac nunc quoque fratris Alberti ordinis Minoritarum hominis et doctrina, et moribus aeque laudandi authoritate contineantur; sed quia aetas senilis [2] ac crebrae eius aegritudines eum a proposito removeant, priusquam illi mori contingat, providendum esse consuluit idem. Scimus autem vestram Societatem, quam sit pia atque prompta ad docendum ac praedicandum verbum Dei, ut nulli unquam vocationem suam, quomodo aut terra, aut mari potuerit, abdicaverit. Scimus etiam, quam longe lateque fidem catholicam disseminaverit et quos fructus produxerit. Quare V. R. Dominationem petimus maiorem in modum, ut nostras quoque ecclesias adiuvare velit; id erit, si aliquot doctores ac praedicatores in hanc provinciam miserit. Venerabilis P. Stephanus Arator scripserat ad nos familiariter, cui respondimus [3] et in hanc provinciam invitavimus. Hunc unum cum duobus ad minimum aliis sociis doctis ac piis, ut ad nos in hanc provinciam mittat, non modo V. R. Dominationem rogamus, sed etiam contendimus. Quod quantocius praestabit, tanto et nobis gratius, et ecclesiae catholicae salutarius faciet. De his, quae ad commeatum pertinent et caeteras res, mandatum praesenti nostro nuncio dedimus

---

[1] Somlyó, a mai Szilágysomlyó.

[2] Nagyfalusi Albert már 1542-ben kusalyi guardian s igy most elég öreg lehetett. [3] Közölve előbbi 1. sz. a.

et qui et de commoditate loci, et proventibus certa et sibi bene comperta dicet, cuius verbis ut fidem faciat, rogamus. Et bene valeat.

Datae in civitate Colosuar, 14. Decembris 1571.

Stephanus Bathory de Somlyó mpr.

Külczíme: R^{do} domino superintendenti seu provinciali generali Societatis Jesu in provinciis Sacrae Caesareae M^{tis} etc. Amico nobis honorando. Viennae.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

Megjegyzés. Báthory István fejedelem e leveléről a bécsi spanyol követ (el Conde de Monteagudo : Don Francisco Hurtado) is értesült, sőt másolatát 1572 január 19-én ez alábbi soraival küldte meg urának, II. Fülöp királynak : Estèfano Bathori, Vaivoda de Transilvania, procede siempre bien católicamente en aquella provincia, y estos dias ha escrito una carta al Provincial de la Compañia de Jesús, que reside en estas partes, pidiéndole algunos Padres de la dicha Compañia, que ayuden a sus buenos deseos para el mejor remedio de aquellas partes ; parescióme enviar a Vuestra Magestad la carta que escribe, por la cual se ve cuán diferentemente procede de lo que su antecesor procedia ; el Emperador,[4] bien confiado muestra estar de este Bathori para en las ocasiones que se ofrescerán.[5]

3.

Róma, 1572 január 23.

V. Pius pápa Báthory István fejedelemnek.

P. Maggio Lőrincz ausztriai provincziálishoz intézett levelét olvasva, dicséri buzgalmáért és további munkásságra buzdítja.

Dilecto filio, nobili viro Stephano Bathory Transylvaniae vaivodae.

Pius PP. V.

Dilecte fili, nobilis vir. Salutem et Apostolicam benedictionem.

Legimus particulam literarum tuarum, quam nobis ostendit dilectus filius Magius Societatis Jesu Provincialis, in qua postulas, mitti istuc aliquot eius Societatis viros ad christianam religionem docendam, inque hominum animis inserendam idoneos.[1] In quibus literis facile perspeximus religionem et pietatem tuam, antea

[4] Azaz II. Miksa német császár és magyar király, 1564 óta.

[5] A madridi »Collección de Documentós Inéditos de España« CX. kötete 352. lapján. [1] Közöltük előbbi számunkban.

quidem minime nobis dubiam, aut obscuram, hac autem re adeo testatam et illustrem, ut intimo ex corde gratias agamus Deo, quod inter eas curas, quas solet gravissimas afferre principatus et rerum publicarum administratio, hanc omnium maxime salutarem in animo tuo penitus inflixerit, ut eius oves suo sanguine redemptas curares e diaboli faucibus eripi, aggregarique ad eas, quae alienarum voces horrent ac refugiunt. Perge itaque fili, ut coepisti, atque istam mentem a divina hu[ma]nitate agnosce, eique nobiscum una gratias age : cumque eo rem tibi esse confide, qui nescit beneficiis superari, eiusque est gratissimum sacrificium, zelus animarum ; illudque Jacobi apostoli in animo habe, qui converti fecerit peccatorem ab errore viae suae, salvabit animam eius a morte et operit multitudinem peccatorum. Cum autem Deus noster tanta habeat ad summam felicitatem praemia reposita iis, qui eum diligunt, quanta neque ullus vidit, neque audivit, neque cogitare potuit, quam magna putabimus parata esse iis, qui quod perfectissimum in caritate est, student alios ad Dei amorem convertere? Hoc enim, ut ait Dionysius,[2] divinorum omnium divinissimum est Deo cooperari in conversione iniquorum ad eum. Nos interea non cessabimus Deum orare, ut, qui dedit velle, det[3] etiam perficere, digneturque favere tam paternae voluntati, sicut immissione, sic exitu ipso, suamque ecclesiam quotidie laetificare, non haereticorum modo revocatione, sed nova etiam nationum omnium, ac gentium vocatione, ut in hac terrena Hierusalem imitemur coelestem illam, cum qua semper laudatur, celebratur, extollitur Deus, qui est benedictus in saecula. Amen.

Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris, die 23. Januarii 1572.

(Hivatalos másolata a római vatikáni levéltár Arm. 44. vol. 19. p. 519. — Közölte némi eltérésekkel *Theiner* Ágoston 1856-ban kiadott »Annales ecclesiastici« cz. műve I. kötete 4—5. l.)

Megjegyzés. Báthory István továbbra is valóban lelkesen fáradozett országában a katholikus hit megerősítésén. Igy ekkoriban (1572 elején) hívta be a dalmata származású Fabius György bochniai prépostot s adta neki a kolozsi esperességet, a ki 1574 őszén Rómából Erdélybe jövén, élőszóval tájékoztatta a Szentszék jóindulatáról, a miről a fejedelem a pápa leveleiből is meggyőződött, habár mostoha és kedvezőtlen viszonyai közt sokat még nem tehetett.

---

[2] Alexandriai Dionysius III. századi egyházi atya.

[3] Hibásan írva, így: Dei.

4.

Bécs, 1574 július 15.

P. Szántó István [P. Mercurian Eberhard jezsuita-generálisnak.]

Báthory István fejedelemmé választásának jelentősége a katholikusokat üldöző II. János király halála után. Miként kíván Báthory téríteni országában, a nélkül, hogy fejedelmi esküjét megszegje. A jezsuita-rend támogatását kérte, a mit ez meg is igért, de számtalan előre nem látott nehézség és akadály gátolta meg tényleges teljesítésében. Ilyen volt pl. a jezsuita-generális halála, meg Bekes Gáspár lázadása. Báthory most újra sürgette a bécsi provinciálistól a lelkiatyák beküldését, mit az — emberek hijján — nem teljesíthetett; de kéri, teljesítse a generális, mert Magyarországban nagyon szeretik a jezsuitákat, a kiknek ott nagy működési terük nyilna s még inkább az elhagyatott Erdélyben. Neki pedig engedje meg, hogy néhány fontosabb egyházi könyvet magyar nyelvre fordíthasson és adhasson ki a hívek javára.

Admodum Reverende in Christo Pater. Pax Christi.

Ante triennium, anno 1571 mortuo regulo Transylvaniae Joanne,[1] consensu omnium nobilium et procerum haereticorum, admirabili Dei providentia in principem et vaivodam Transylvaniae electus est dominus Stephanus Bathory,[2] vir ex antiqua et praeclara stirpe genitus, qui solus fere cum sua familia inter omnes regni proceres inviolatam fidem catholicam perpetuo conservavit, propter quam dici vix potest, quot et quam molestas ab haereticis passus est persequutiones. Joannes enim regulus, qui erat acerrimus omnium haeresium propugnator, osor veritatis truculentissimus et catholicorum persequutor crudelissimus, variis modis viri illius fortissimi constantiam labefactare tentavit. Et nunc precibus, nunc minis, nunc muneribus animum eius ad defectionem a fide catholica frequentissime sollicitavit. Sed cum videret se in eo pervertendo oleum et operam perdere, decrevit eum omnino perdere, quod, ut caute proficeret, finxit se indigere opera eius, ut legatione ad imperatorem Maximilianum, quo cum tunc inimicitias et bella gerebat, de rebus magni momenti fungeretur. Bathory audita reguli voluntate et memor praecepti illius apostoli, quo iubet servos dominis carnalibus subire non tantum bonis, sed etiam malis et discolis profectionem licet arduam et difficilem, et periculis plenam libenter amplectitur. Interim ille

[1] II. János király (János Zsigmond) meghalt Gyulafejérvárt 1571 márczius 14-én.

[2] Megválasztatása 1571 május 25-én történt a gyulafejérvári országgyűlésen.

criminatorias et plenas dolis componit literas, in quibus accusat iustum crimine proditionis et laesae maiestatis. Imperator lectis literis, iubet hominem in vinculis custodiri,[3] donec causa eius diligenter discuteretur, qua examinata et innocentia eius comperta, post plures menses e carcere squalore pene confectus educitur et liber dimittitur,[4] qui domum rediens, iniuriam iniuste illatam patientissime tulit. Non multo post regulus iusto Dei iudicio et vita et regno privatur et Bathory tamquam alter Joseph, ut praemium reciperet innocentiae, e carcere ad regni gubernacula promovetur; qui cum non sine gravi animi maerore conspiceret patriam suam nidum omnium propemodum haeresium factam, ad Deum conversus, ita orasse fertur: *Domine Deus! Tu nosti me hanc dignitatem non desiderasse, propter cupiditatem imperitandi et divitias, sed tantum, ut patriam contra barbaros defenderem et ab haeresibus et sectis expurgarem.* Et quia in electione coactus fuerat promittere se neminem armis propter fidem persequuturum,[5] aggressus est aliam viam mitiorem haereses et errores exstirpandi per conciones et doctrinas catholicas: itaque maturo inito consilio scripsit ad episcopos et canonicos Ungariae literas, in quibus summis ab ipsis precibus contendit, ut sibi aliquot idoneos verbi Dei ministros pro conversione suae provinciae concederent. Liberam etiam concessit redeundi in Transylvaniam potestatem omnibus religiosis et catholicis sacerdotibus, quos praecedens vaivoda haereticus ignominiose e regno exturbarat; verum multis precibus et promissis vix unum, aut alterum potuit obtinere primo illo anno suae electionis. Ipsi enimmet praelati et canonici tanta premuntur inopia bonorum et catholicorum sacerdotum, ut in multis oppidis et parochiis episcoporum aut nulli, aut haeretici habeantur sacerdotes, quos amovere non audent, partim propter populi tumultum, partim etiam, quia catholicos, quos in locum illorum substituant, non inveniunt, in finibus vero Ungariae, ubi perpetuae, aestate et hieme, sunt excursiones Turcarum et conflictus cum Ungaris praesidiariis. Per viginti et vigintiquinque milliaria Ungarica nulli omnino inveniuntur sacerdotes, nec boni,

---

[3] Ez Bécsben történt, 1566 nyarán.

[4] Fogságából Báthory csak 1567 június végén szabadult ki és indulhatott haza.

[5] Ezt az 1572 május 25-én megnyilt tordai országgyűlésen végzés alakjában is megerősíttették a fejedelemmel, kimondván, hogy »senkinek bántása ne legyen az religióba«, de egyúttal hatalmat adtak neki a vallásújítók üldözésére és büntetésére; Erdélyi országgyűlési emlékek II. k. 528. l.

nec mali, in pagis illis et oppidis, quae et Turcis, et christianis, ut ab utrisque in pace relinquantur vivere, tributa pendunt adeo, ut plurimi iuvenes, adolescentes et viri inveniantur, qui sacramento baptismi non sunt initiati.[6] Cum igitur prius princeps animadverteret se ab iis, a quibus maxime sperabat per exiguum posse obtinere auxilium totum, se ad Societatem Jesu convertit, ab eaque opem petere censuit. Quamobrem scripsit huc Viennam binas literas benevolentia plenas, quibus liberalissime et familiarissime nos ad se invitat. Exemplar earum, quas ad me dedit est huiusmodi.[7]

Ad has porro literas ego et P. Provincialis ad eas, quae ad se missae erant, eodem anno et mense, quo receperamus, ita rescripsimus, ut diceremus, nobis non esse integrum profectionem, aut missionem aliquam instituere sine praepositi generalis [8] consensu; nos rem cum illo communicaturos et quod ille hac in re decernere faciendum, id nos obviis ullis amplexuros et celerrime exequuturos.

In hac responsione pius princeps libenter conquiescit, nec ursit negotium hoc usque ad praesentem annum septuagesimumquartum. Primum, quod a nobis responsum certum habere nondum potuisset, num ad se animum proficiscendi haberemus necne, propter graves et diuturnas infirmitates, ac tandem mortem subsequutam R. P. Francisci Borgii praepositi generalis,[9] a quo resolutionem rei huius expectabamus. Deinde quod dedecori sibi fore existimaret idem saepius importune urgere, aut petere, mos enim est principibus Ungariae, ut quod primis literis non obtinent, secundis id impetrare erubescant; tandem hoc suscepto pietatis et religionis opere annis praecedentibus non nihil eum distraxerunt et remoratae sunt factiones, quae post electionem eius in principem inter principes Transylvaniae ortae fuere: nam Gasparus Bekes, asylum et protector Trinitariorum et Anabaptistarum, sperans se post mortem Joannis reguli omnino regno potiturum, primum, quod praecipuus ab omnibus haberetur, deinde, quod legatione functus a regulo ad Maximilianum pacem

[6] Az erdélyi újhitüek ez erkölcse ellen, hogy »az gyermekeket keresztség nélkül is üdvözítik és az embert minden büntől megszabadétják, úgy hogy Isten az kit praedestinált üdvözül, az kit nem: kárhozik«, Báthory István kitartóan küzdött, látván, hogy azok »az Christus Jesust istenségétől, az szent lelket essentiajátul fosztották meg« és 1572 február 18-iki levelében is elitélően ír róla; Erdélyi országgyűlési emlékek II. k. 526. l.

[7] Közöltük előbb, 1. sz. a. [8] P. Borgia Ferencz.

[9] Meghalt 1572 október 1-én.

et confoederationem inter eos composuisset, tandem quod testamento a regulo successor et haeres regni constitutus esset, cum exercitu ad electionem novi principis in eum locum, quo nobilitas Transylvaniae convenerat, properavit. Sed longe aliter res evenit, quam ille speraverat. Nobilitas enim Transylvanica, cum videret totam litem versari inter duos, qui ad regendam provinciam maxime idonei et suffici[en]tes viderentur, Gasparum Bekes et Stephanum Bathory, et illum quidem divitiis et potentia longe superiorem esse, sed aedili Valachorum familia ortum, hunc vero haereticis minus gratum,[10] quod esset antiquae fidei catholicae professor et propugnator acerrimus, sed ex antiquissima et nobilissima Ungariae baronum familia oriundum: Itaque illo reiecto, hunc in principem Transylvaniae delegit, ea conditione, ne quemquam in sua fide armis persequeretur, sed relinqueret unicuique liberam amplecti fidem, quam vellet. Hinc aemulus eius Bekes, cum spe frustratum se vidisset, coepit magnis invidiae facibus stimulari, tunc tamen odio dissimulato, novum principem cum aliis nobilibus veneratus est, sed subiicere se illi omnino recusavit cum quibusdam aliis suae factionis nobilibus. Habebat hic inter alias arces unam fortissimam, humanis viribus quasi inexpugnabilem, quae vulgari lingua Fogaras dicitur, et quae propter amplissimos proventus dimidii fere regni pretio aestimabatur. In hanc ille totum regni thesaurum subito post mortem reguli e palatio eius iusserat transportare, quem cum novus princeps et gubernator Transylvaniae, Stephanus Bathory repeteret pro regni defensione et conservatione, tantum abest, ut reddere vellet, ut etiam imbellem, effeminatum et paedosum illum appellitaret, palamque ei insultaret et plurimis insectaretur conviciis. His iniuriis Bathory acceptis, gavisus est iustam sibi datam esse occasionem inimicum sacro sanctae triadis et regni turbatorem expugnandi et e regno eiiciendi. Conscripto igitur exercitu, iubet arcem fortissimam, in qua ille residebat, obsidere et oppugnare, promittens se quoque brevi subsequuturum et re ipsa ostensurum, se non usque adeo esse imbellem, ut Bekes ridendo calumniabatur, milites strenue suum officium exequentes, exiguo admodum suo damno, intra biduum magnam arcis partem globis diruerunt; qua re Bekes consternatus, veritus, ne cum thesauro et arce caput simul ammitteret, coepit de fuga cogitare. Itaque aperto thesauro sarcinas aliquot auro et gemmis implet, explosiones bombardarum fieri, ne hostes appro-

[10] Kornyáti Bekes Gáspár oláh származását kortársai közül mások is említik.

pinquare audeant, praecipit, portam arcis celeriter aperire iubet, tum equo conscenso uno, aut altero famulo et tribus panibus pro viatico assumptis, iter Viennam versus ingreditur, per montes et silvas die noctuque oberrans.[11] Non enim audebat per vias publicas iter facere, propterea, quod in illis Bathory milites collocasset, qui fugientes observarent, comprehenderent et interficerent. Post aliquot tandem dies incolumis Viennam ad Maximilianum pervenit.

Interim arx ipsius Bekes vix quatriduo oppugnata ultro ab eius famulis traditur Stephano Bathory hac conditione, ut liberi ipsi dimittantur. Quibus non prius facultas abeundi est concessa, quam iurarent se nihil ex bonis domini, aut thesauro regni exportaturos; qui iurarunt perlibenter, sed non observarunt. Nam occulte tamen ex thesauro eorum quisque abstulit, quantum potuit. Erat autem thesaurus ille ab antiquis regibus Ungariae relictus et — ut mihi quidam e praecipuis famulis Bekes retulit — copiosissimus, adeo, ut plurime et vastissime arce ferret, partim auro, partim argento, partim baltheis et catenis aureis, partim gemmis pretiosissimis, refertae essent et inter margaritas, aliquae 30, aliae 40, aliae 50, nonnullae etiam 60 millibus aestimarentur. Referebat etiam, se rosarium Beatae Virginis ex puris gemmis compositum adeo pretiosum conspexisse, ut pretium eius vix septuaginta millibus solvi posset. Credibile est illud fuisse reginae alicuius Ungariae. Eiectis tandem ex arce famulis Bekes, ingressus est in eam Bathory cum praecipuis proceribus Transylvaniae, quos, ut melius sibi conciliaret, vasa aurea et argentea ipsius Bekes inter eos distribuit; thesaurum regni et arcem in suam potestatem recepit.

Hunc in modum bellicis tumultibus sedatis et hoste domestico eiecto, coepit rursus catholicus princeps animam ad restaurandam religionem applicare et Blandratae[12] (primum, qui haeresim Trinitariorum in Transylvaniam introduxit, natione Italo, professione medico) silentium indixit, ne omnino aliquid scribere de Sanctissima Trinitate aut disputare praesumeret; eiicere tamen e regno eum noluit, ne ab haereticis tumultus excitaretur, propter promissionem in electione factam. Quendam alium concionatorem Ungarum Trinitarium[13] tum propter haeresim, tum autem, quod in gravi crimine laesae maiestatis deprehendisset, in exilium relega-

---

[11] Ez 1573 november közepén túl történt.
[12] Dr. Blandrata György orvos. [13] Ezt nem tudjuk, ki volt.

vit. Sed ne populus sine pastore relinqueretur, obtinuit a provinciali Franciscanorum per Ungariam,[14] ut aliquot sibi concionatores concederet, quos in diversis civitatibus et oppidis disseminavit. Habent Franciscani adhuc plurima in Ungaria monasteria sub Turca et sub christianis, sed inter christianos cum haereticis mixtos difficillime vivere possunt, inter Turcas autem longe facilius. Nam et copiosas illi barbari tribuunt elemosinas et reverentiam tantam illis exhibent, quanta apostolis aut profetis Dei debetur et liberam eis facultatem concionandi tribuunt, sacrificandi et per totam Turciam peregrinandi. Ex his ab adolescentia Bathory semper secum aliquem hab[uit], cui labes a[nim]i detegeret, quique coram se sacrificium offeret et concionaretur. Et quamvis patres huius ordinis sint vitae innocentissimae, optimi exempli et regularum suarum observantissimi, tamen quia, qui in iis locis sunt, non omnes sunt ita docti, ut haereticorum sophismata possint dissolvere, propterea paucos ex haereticis ad ecclesiam reducere possunt. Quod animadvertens prudens princeps, rursus hoc anno aciem mentis ad nostram Societatem deflexit et experiri voluit, num ab illa secundo iam aliquid auxilii impetrare posset; verum enimvero, quia toto fere triennio nihil certi ad suas literas responderamus, non putavit nobiscum agendum esse per literas, sed viva voce per legatum. Quinta igitur die Martii anni praesen- Márcz. 5.
tis scripsit huc Viennam literas ad legatum suum Thomam Literatum, virum bonum et catholicum, qui eas nobis legendas in collegium per filium suum misit, quarum summa haec erat:

In priore parte commendabat ei princeps negotium quoddam cum imperatore transigendum, in altera praecipiebat, ut sedulo nobiscum ageret de profectione in Transylvaniam, diceretque se nobis Varadini locum et proventus assignare sufficientes velle. Est autem Varadinum extra Transylvaniam in finibus Ungariae civitas munita et populosa, dum sedes episcopalis et canonicorum ditissimorum, qui omnes a praecedente vaivoda fuerint eiecti. Nunc unicus in ea dicitur esse catholicus monachus,[15] quem frater principis, Christophorus Bathory introduxit, qui praefectus est civitatis et arcis, quae est in ipsa civitate, sub cuius tutela secure possemus habitare et conservari in medio haereticorum. In calce demum epistolae petebat, ut Tua Reverentia, vel P. Provincialis mitteret pro principio et fundamento solidos et eruditos, et bonae

---

[14] Tövisi Imre.

[15] Mágócsy János lehetett, legalább 1572-ben őt küldték Váradra predikátornak.

vitae [patres], qui exemplo praelucerent plebi et doctrina possent haereticis hora concludere.

Haec ego subito perscripsi patri provinciali et literas misi per hunc eundem legatum principis, qui sequenti die profecturus erat Brunam ad comitia Moravica, litigaturus pro quadam arce et possessionibus sororis domini Bathory,[16] quae in Moravia empta erant a maioribus Bathory 100 millibus florenorum, ubi diligenter utramque causam tractavit, sed resolutionem nostri negotii reiecit Máj. 9. huc Viennam P. Provincialis. Nona igitur Maii, cum iam rediisset P. Laurentius Magius, dominus Thomas Literatus cum aliis duobus sui principis legatis, qui recenter missi erant, ut antiquior redire et conquiescere a laboribus posset, convenerunt patrem provincialem et negotium missionis in Transylvaniam, magno animi Máj. 10. desiderio proposuerunt et urserunt, et quia sequenti die antiquior legatus parabat discessum, desiderabat secum una aliquos ex patribus auferre, si habere potuisset. Post multos tandem ultrocitroque sermones habitos ita P. Laurentius respondit, se nunc neminem posse mittere propterea, quod illi, qui mittendi essent, in diversis officiis Societatis occupati detinerentur, sed expectan- Szept. 29. dum esse usque ad festum divi Michaelis, ut interim et a nobis operarii idonei provideri possint, et ipsi domini legati Ill^{mi} principem hortarentur, quo adhuc semel non gravaretur Sua Celsitudo nobis scribere: tum et animum, et voluntatem eius manifestius cognosceremus, tum etiam, ut nostro praeposito generali in Tuae P^{ti} quae nondum eius literas vidit, fieret satis. Tum legatus antiquior dominus Thomas Literatus his auditis, manu dextra provincialis appressa, sit igitur — inquit — haec ultima conclusio, ut nos curemus semel adhuc ad vos literas dare nostrum principem et vos acceptis illis cum sociis, iter Transylvaniam versus ingrediamini. His dictis, manus et alii duo legati porrexerunt et dicto *Vale* hospitia sua repetierunt.

Haec cum ita sint, vestrum est Pater Reverende, operarios idoneos tempestive providere, qui sint in Societate solidi, veterani, bonae vitae, docti et linguarum periti, qui possint haereticis in linguarum cognitione maxime versatis respondere. Si fundamentum huiusmodi firmis et antiquis lapidibus fuerit iactum, aedificium construetur stabile et fortissimum, contra omnium errorum et haeresum procellas. Sin autem fundamentum fuerit ex novellis virgultis et plantulis, diu consistere contra procellas persecutionum et tentationum haud poterit. Id quoque nolo Tuam Reveren-

---

[16] Somlyói Báthory Anna.

tiam ignorare Ungaros cum Germanis convenire, cum Gallis et Italis et aliis, et praesertim Italos et Hispanos maximo amore et benevolentia prosequuntur. Quae affectiones licet nullo modo deberent inter christianos audiri, tamen hoc quoque nosse bonum est, ut plures et facilius iuvare valeamus. Quamobrem cum duobus aut tribus Ungaris tuto possent totidem Itali aut Hispani misceri, qui non minus grati essent Pannoniis, quam qui natione sunt Paeones.[17] Tanta vero est, in Ungaria de nostra Societate concepta opinio, ut apud catholicos et haereticos communis et optimus sit de nobis rumor. Eam ob rem viri nobiliores alii a sexaginta, alii a septuaginta, alii etiam a centum milliaribus Ungaricis gratia studendi huc ad nos filios suos mittunt, qui magno sunt nostris scholis ornamento. Populus autem Transylvanicus (ut mihi quasi flens legatus principis[18] retulit) pertaesus iam confusam errorum et haereseon multitudinem, supplicem non ita pridem principi libellum obtulit, humillime eum deprecans, ut catholicos sacerdotes in regnum introduceret. Plurimi etiam ex nobilibus catholici et haeretici nostrum ingressum magno desiderio praestolantur.

Huc accedit, quod populus ille non tam pertinacia, aut malitia, quam ignorantia ob defectum catholicorum sacerdotum errare videtur. Quod ex his Ungaris, qui hic nos convenire solent, facile apparet, nam si aliquos eorum, qui haeresi aliqua infecti sunt, nobiscum conversari contingat, haud gravati patiuntur, se a nobis instrui et ad rectiorem viam reduci. Adde etiam, quod si pedem in Transylvania figere poterimus, facile hinc nobis aditus patebit in circumiacentes provincias: Valachiam, Moldaviam et Transalpinam, ad disseminandum verbum Dei. Transylvania autem tota exculta et habitata civitates habet plurimas et amplissimas, arces frequentissimas et munitissimas, milites strenuos veteranos et in re militari exercitatissimos et adeo multos, ut princeps Transylvaniae intra unam hebdomadam facile septuaginta millia selectorum equitum congregare possit, ex quibus maior pars est nobilium, qui cum certo numero famulorum tenentur suis sumptibus militare. Pedites vero possit conscribere quot desiderat. Est etiam regnum hoc natura loci munitissimum, adeo ut, cum olim Tartari totam depopulati fuissent Ungariam et in solam Ungaros conclusisset Transylvaniam, hinc isti resumptis viribus e tota Ungaria profligaverint et eiecerint hostes omnes. Ipsa autem Transylvania silvis densissimis et montibus altissimis tamquam

---

[17] Paeonok, makedoni népség. [18] Tamás deák.

muro circumsepta est, unicum habet aditum, qui facile claudi et custodiri possit. In his igitur provinciis quamplurima acerbissimo luctu digna ab haereticis perpetrantur. Moveat te, obsecro, innumerabilium animarum interitus, quae quotidie per haereses in barathrum demerguntur. Moveat amor Christi, cuius illae pretioso sanguine sunt redemptae ac zelus honoris Dei contra blasphemantes adorandum et benedictum nomen Sacrosanctae Trinitatis. Quis scit, si non tam victoriam nobis Dominus de adversariis veritatis tribuat, sed etiam indignationem a tota provincia avertat? Si contra ministros sathanae ardentes amore et zelo honoris Dei pleni processerimus? Stetit enim Phineus[19] et cessavit quassatio. Moveat eiulatus paucorum catholicorum, qui in medio haereticorum constituti ad defectionem continue sollicitantur, solatio omni et auxilio destituti a te lacrimali voce opem petunt. Moveat instituti nostri ratio, quae nos hortatur, ut charitate Christi imbuti omnes homines christianos, Judaeos, Graecos, Latinos et Barbaros iuvare studeamus. Moveat denique te crudelissimi hostis humani generis seducendis et pervertendis animabus summa vigilantia, qui non cessat ministros suos extradere in loca etiam periculosa ad disseminandas haereses. Nam in civitates finitimas, oppida, arces, castella, in quibus milites praesidiarii habitant, nullus audet catholicorum sacerdotum accedere, etiam vocatus propter crebras Turcarum excursiones, ne ab illis capiantur aut interficiantur. At ministri sathanae et non vocati ultro accurrunt et cum periculo vitae miserosque milites, e quibus nunc triginta, nunc quinquaginta, nunc centum, nunc etiam trecenti in conflictu cadunt, faciunt mancipia daemonum. Nec iis contenti absque omni metu accedunt etiam ad civitates, oppida et pagos Turcis subiectos et si quos in illis catholicos invenerint, nullum non movent lapidem, ut illos in suos errores protrahant. Turpe sane fuerit et in Dei conspectu amarum dedecus filios tenebrarum diligentiores esse in abducendis hominibus a Christo, quam nos in reducendis ad veritatis lumen. Illos pro falsitate propaganda tam duros et molestos sponte assumere labores, et nos pro veritate nullos omnino subire velle. Quod si fortasse minus gratum Deo arbitramur haereticum aut schismaticum ad veritatem ecclesiae sanctae Romanae, extra quam nulla est salus, reducere, quam paganum ad fidem catholicam traducere; sane opus longe difficilius et Deo multo gratius esse puto haereticum ab errore ad veritatis lumen revocare, quam infidelem

[19] Trákiai király.

rudimentis et misteriis christianae religionis imbuere. At periculum est, ne socii nostri a Turcis aut haereticis interficiantur, sed qui amat animam suam, perdet eam, et qui perdiderit in hoc mundo propter Christum, in vitam aeternam custodit illam. At labores sunt magni, sed praemia longe maiora parata a nostro imperatore Christo domino, qui nos invitat ad certamen, nec sunt condignae passiones ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis. Quamobrem te, pater prudentissime etiam atque etiam oro, ne in regnum hoc afflictissimum operarios mittere diutius differas, et ut mihi, si fieri possit, post finitum cursum, unum aut alterum annum pro transferendis catholicis libris in sermonem Ungaricum pro catholicorum consolatione et haereticorum conversione benigne concedas, vehementer rogo. Christus optimus maximus te nobis et ecclesiae suae diutissime incolumem servet.

Datae Viennae Austriae e collegio nostro, a Christo nato 1574 Idibus Juliae.

Tuae Reverentiae

indignus in Christo filius
Stephanus Arator Pannonius.

(Egykorú másolat, a krakói Jagiello-egyetemi könyvtár 154/II. k. 37—41. l.)

Megjegyzés. Ez olasz kézre valló, rövidítésekkel telt egykorú másolat írását teljesen azonosnak találtam a P. Szántó István iratait tartalmazó római vatikáni könyvtári Vat. lat. 6205. jelzésű kötetével, melynek számára valószinüleg készült, de aztán kimaradt belőle, illetve Krakóba került, hol ráakadtam.

5.

Gyulafejérvár, 1574 augusztus 7.

Báthory István fejedelem P. Maggio Lőrincz ausztriai provincziálisnak.

Válaszát köszönve négy jezsuita-pátert kér s velök Szántó Istvánt, kiket Váradon fog elhelyezni.

Reverende nobis honorande. Salutem et nostri benevolam commendationem.

Quae de mittendis ad nos fratribus vestris per legatum nostrum[1] respondistis, nobis gratissima fuerunt. Nihil enim magis exoptamus, quam ut veteris ecclesiae in his regionibus fere collapsae verus cultus a prophetis apostolisque traditus suae integritati restituatur. Ad quam sane rem opus habemus non modo

[1] Tamás deák.

doctrina excultis viris, sed etiam vitae integritate, innocentia atque sanctitate claris ; in quibus fovendis neque humanitate, neque liberalitate deerimus, dum modo illis placeat locus, quem illis Varadini daturi sumus ; doctrinae item atque optimae vitae exempla vestro ordini convenientia edant. Quamobrem, si in eadem adhuc estis sententia, cuperemus quatuor mitti ex fratribus vestris personas eruditas, modestas et probitate vitae insignes, nostrae scilicet nationis et inter illos Stephanum patrem.[2] Eis nos ultro locum residentiae, quem habituri sunt Varadini amoenissimum, de sufficienti victu, stipendioque honesto providebimus. Speramus autem vos hunc nostrum conatum pro vestra pietate, qua erga Dei ecclesiam afficimini, libenter adiuturos. Quod ut et re ipsa praestetis, vos etiam atque etiam rogamus.

Datum Albae Juliae, 7. Augusti 1574.

Stephanus Bathorÿ
Vaivoda Transilvaniae.

Hátlapján : Exemplar literarum vaivodae Transylvaniae.

(Egykorú másolat, a Jezsuita-rend levéltárában.)

6.

Róma, 1574 augusztus 24.

P. Mercurian Eberhard jezsuita-generális P. Szántó Istvánnak

Levelének örült, de az erdélyi misszió ügyében várja az ausztriai provincziális jelentését.

† Jesus Maria.

Mirifice delectarunt literae Tuae R[tiae] R. P. N. Generalem, quibus rerum Transylvanicarum statum ac bonorum, praecipue vero ipsius vaivodae Bathori desiderium significasti [1] iniectusque est nostris stimulus de Hungaria benemerendi, si Dominus concesserit, ut ostium illud Societati aperiatur. Expectat autem R. P. Noster literas ea de re a R. P. Vestro Provinciali.[2] Ac si missio erit a Deo, non est dubitandum, quin eius Paternitas, quae ad propagationem fidei satis propensa est, Tua Reverentia caeterorum votis satisfieri curet. Quod autem pertinet ad privata studia et versiones tuas aliquorum librorum in linguam Hungaricam, placet

---

[2] P. Szántó István.

[1] Közöltük 3. sz. a. [2] P. Maggio Lőrincz.

quidem isthaec bona voluntas tua eius P^{ti}, sed quum P. Provincialis et P. Rector praesentes dilucidius quid habito opus sit intuentur, neque vero quicquam scribunt de hac re, quam cum illis communicatam oportuit, ut sanctae subordinationis lex omnino servetur, propterea expectabit R. P. Noster, quid ipsi de tota re sentiant ; nec tibi ulla in re quod eius fieri poterit, deerit. Interim salvere Tuam R^{tiam} iubet, seque ut nos facimus etc.

Romae, die 24. Augusti 1574.

(Hivatalos másolat, a Jezsuita-rend levéltárában.)

7.

Róma, 1574 szeptember 8.

P. Possevino Antal P. Szántó Istvánnak.

Szándékában támogatja és küld egy munkát birálatra és okulásul.

Ex literis R. Tuae ad R. P. Nostrum Generalem de iuvanda Transylvania missis, quae Societati nostrae pergrate fuerunt, intellexi, quam te acutus stimulus pungat haeresium illarum extirpandarum, fideique nostrae propagandae. Quam tibi mentem ita cupio a Christo Jesu omnibus donis ornari, ut ipsius nomen per te, caeterosque nostri ordinis eo adspirante, latissime pateat. Quod si ad istam rem aliquam operam praestare me vel inscitia mea, vel indignitas paterentur, efficerem (credo) Deo dante, ut nonnulla in me ipsius rei propensio agnosceretur. Quae me res impulit, ut adiunctum his literis librum adversus Trinitarios editum tibi mitterem, quamprimum cupio a R. R. P. P. (si R. P. Provincialis affuerit) Avellaneda[1] et Gordono[2] perlegi, ut si vel utilis, vel solidus refellendis erroribus videatur, is tibi ac nostris usui sit et aliquando si opus sit plures ex eis inferri possint, ubi Sanctissimae Trinitatis nomen a pestilentissimis satanae ministris convellitur. Quid illis patribus visum fuerit de hoc libello, cupio scire, nosque interdum certiores facias, si quid ex Transylvania tua scriptione dignum afferatur. Id erit R. P. Nostri pergratum etc.

Romae, 8. die Septembris 1574.

Élén : R. P. Possevini ad Patrem Stephanum Aratorem.

(Hivatalos másolat, a Jezsuita-rend levéltárában.)

---

[1] P. Avellaneda Diego spanyol jezsuita.
[2] P. Gordon Jakab skót atya.

8.

Róma, 1575 február 27.

P. Mercurian Eberhard jezsuita-generális Báthory István fejedelemnek.

Kegyes óhajtását teljesíti s a böjt után küld néhány jezsuitát.

Illustrissime D[ne] domine, mi in Christo observandissime.

R. D. Georgius Fabius praepositus Bochnensis, qui in Hungariam redit, seduloque hic cum Summo pontifice[1] religionis in Hungaria et Transylvania restituendae negotium pertractavit, referre poterit fusius, quo nos animo sumus, ut perquam pios in hac re Do. V. Ill[mae] conatus pro nostri instituti ratione adiuvemus. Et quamvis Societas nostra variis in locis tot muneribus susceptis ita distineatur, ut difficile nobis sit ad excolendas alias vineas idoneos operarios mittere, summi tamen pontificis Gregorii XIII. erga hoc negotium propensa voluntas et perbenigna Do. V. Ill[mae] de nostra minima Societate opinio eae sunt, ut utriusque singulari pietati non possim, quocunque licebit, officio ac studio respondere, itaque iam parantur e nostris, qui post quadragesimam isthuc sese (Domino gratia adspirante) dabunt in viam.[2] Atque ut hic orationibus et sanctis sacrificiis initia tam optata Domino commendabimus, ita opera dabo, ut P. Laurentius Magius, qui nonnulla nostri ordinis collegia in Austria administrat, reliqua, quae ad hanc nostrorum missionem pertinebunt, diligenter exequatur. Dominus Jesus uberrimam lucem ac vires tam felicibus Do. V. Ill[mae] coeptis impertiat, eamque superstitem et bene valentem ad omnem fidei restitutionem, pietatisque propagationem isti, caeterisque finitimis provinciis diutissime concedat.

Romae, 27. die Februarii 1575.

(Hivatalos másolat, a Jezsuita-rend levéltárában.)

9.

Gyulafejérvár, 1575 márczius 27.

Báthory István fejedelem P. Maggio Lőrincz ausztriai provincziálisnak.

Kéri, küldjön be 12 jezsuitát, kiknek jobb helyet Gyulafejérvárnál nem is ajánlhat.

Reverende vir nobis honorande. Salutem et nostri benevolam commendationem.

---

1 Ekkor XIII. Gergely.

2 Miként ekkoriban (1575 február 13-án) P. Nadalnak írta, 2—3 atyát akart küldeni, kiknek vezetőjéül P. Pisani Alfonzot szemelte ki; Epistolae P. Hieronymi Nadal S. J. III. k. (Madrid, 1902.) 687. l. — De bejövetelük ekkor elmaradt.

Etsi permulta, ut solet fieri in publicis rebus, hucusque acciderunt, quae non minus honestum, quam pium conatum nostrum erigendi collegii ordinis vestri, cuius opera verus Dei cultus, ecclesiae ritus et bonae artes temporis iniuria his in locis propemodum extinctae traderentur, progressusque temporis restituerentur, retardarunt, non tamen quidquam de voluntate nostra in vestrum religiosissimum ordinem remisimus; imo nihil adeo expetendum putamus, quam felicem exitum et quidem brevi instituti nostri videre. Credimus vos quoque in eadem sententia semper perseverasse atque etiam nunc perseverare, nempe qui gloriam Dei imprimis, tum honestas liberalesque disciplinas per totum orbem proseminatum iri impendio magis cupiatis, de loco autem idoneo diu, multumque cogitavimus. Verum in hoc regno neque amoeniorem, neque commodiorem isto Albensi, quo etiam nos residemus, reperimus. Non sine causa sane, etiam antiqui Hungariae reges, viris religiosis hunc locum delegerant. Quam ob rem cum hoc loci seminarium pietatis, politiorumque literarum instituendum in animo habeamus, V. P^{tem} diligenter rogatam volumus, ut pro suo in ecclesiam catholicam zelo, quo imprimis ducitur, duodecim Jesuitas, inter quos duo aut etiam tres sint, qui reliquis tam gravitate, quam eruditione praestent, mittere velit. Quod ad alimoniam, aliosque usus ipsorum attinet, ita a nobis providebitur, ut nihil eis sit defuturum, quin etiam ubi advenerint, habito cum ipsis de his rebus colloquio, plures, si ita ipsis videbitur, accersendos curabimus. Quare si hoc nostrum consilium V. P^{ti} probabitur, vestrum erit cum de voluntate vestra, tum de tempore, quo isthuc nuncium nostrum cum sumptibus expediamus, quamprimum nos certiores facere. Neque enim in tanta re procrastinationem utilem esse iudicamus. Id quidem confidimus et summo pontifici gratissimum fore, quem nos literis devote rogamus, ut suffraganeum Ungarum, per nos nominatum,[1] aliquo titulo ornet; tum quoque diplomate seu bulla candidatum confirmet, literas nostras Paternitas V^{ra}, eius Sanctitati perferendas primis nunciis committet; si autem quid illinc respondebitur, id ad nos citra moram mittere non gravabitur. Bene valere P. V^{ram} optamus.

Datum Albae Juliae, 27. Martii 1575.

Stephanus Bathory Vaivoda Transilvaniae.

(Egykorú másolat, a Jezsuita-rend levéltárában.)

[1] A nemrég megjött Fabius György.

10.

Gyulafejérvár, 1575 május 29.

Báthory István fejedelem P. Mercurian Eberhard jezsuita-generálisnak.

Jóindulatáról értesülvén, sürgeti kívánsága teljesítését.

Stephanus Bathori, Dei gratia regni Transilvaniae vaivoda et Siculorum comes etc.

Reverendissime domine amice nobis honorande. Salutem et nostri benevolam commendationem.

Retulit nobis R^{dus} dominus Georgius Fabius, praepositus Bochnensis, Dominationis V^{rae} R^{mae} diligens studium, quod nobis praestat in mittendis quibusdam ex sodalitate Jesuitarum ; quorum opera et diligentia in restituenda veteri religione maximopere hic indigemus. Illud sane eo erit et gratius, et utilius, quo citius destinati Jesuitae huc mittentur. Nam moram ullam tanta in re committere, quam sit ecclesiae periculosum, Dominatio V^{ra} R^{ma} iudicare poterit. Quare rogamus eandem, ut coeptam voluntatem, qua erga catholicam religionem ducitur, ulterius ne differat. A nobis liberaliter ipsis de rebus omnibus providebitur. Do. autem R^{mae} hoc nomine pollicemur propensissimam nostram benevolentiam, quam etiam, ubi usus feret, re ipsa testatam faciemus. Ad dominum Laurentium Magium non ita pridem scripsimus literas, quibus ursimus missionem Jesuitarum.[1] Speramus ei rem curae esse. Precamur Do. V^{rae} R^{mae} diuturnam vitam cum felicitate coniunctam.

Datum Albae Juliae, 29. Maii 1575.

Stephanus Bathory

Vaivoda Transilvaniae mpr.

Külczíme : R^{mo} in Christo patri, domino Everardo Mercuriano totius Societatis Jesuitarum generali etc. Amico nobis honorando.

(Eredeti, sajátkezű ; a Jezsuita-rend levéltárában.)

11.

Róma, 1575 szeptember 30.

P. Szántó István Báthory István erdélyi fejedelemnek.

Mik voltak okai, hogy hivására eddigelé nem mehettek országába a jezsuiták. A fejedelem erényeit dicsérve megemlíti, hogy Rómában is nagyon szeretik s már a generális ki is nevezett 10—12 atyát, kiket nemsokára hozzá indít.

Pax Christi.

Nescio, quo meo infelici fato evenisse dicam, princeps Illustrissime, ut sexennio iam laborans[1] et aestuanti animo desiderans

[1] Közölve 9. sz. a.

[1] Tehát 1569, nem 1568 óta, miként eddig tudtuk.

Stephanus Bathorj: Dei gratia, Regni Transilvaniæ Vaivoda, et Siculorum Comes etc.

Rme domine amice nobis honorandi. Salutem et nostri benevolam commendationem. Retulit nobis Rdus dnus Georgius Fabius, praepositus Bohmensis dom. vrae Rmae diligens studium, quod nobis praestat in mittendis quibusdam ex sodalitate Jesuitarum; quorum opera et diligentia in restituenda veteri religione maximopere sic indigemus. Illud sane eo erit et gratius, et utilius, quo citius destinati Jesuitae huc mittentur. Nam moram ullam tanta in re committere, quam sit Ecclesiae periculosum, do. vra Rma iudicare poterit. Quare rogamus eandem, ut coeptam suam voluntatem, qua erga catholicam religionem ducitur ulterius ne differat. A nobis liberaliter ipsis de reb. omnib. providebitur. Dom. autem Rmae hoc nomine pollicemur propensissimam nostram benevolentiam, quam etiam, ubi usus feret, re ipsa testatam faciemus. Ad dnum Laurentium Magium non ita pridem scripsimus litteras, quibus ursimus missionem Jesuitarum. Speramus ei rem curae esse. Precamur do. vrae Rmae diuturnam vitam cum felicitate coniunctam. Datum Albae Juliae XXIX May M.D.LXXV.

Stephanus Bathorj
Vaivoda Transsil.

Báthory István fejedelem sajátkezű levele.

(Gyulafejérvár, 1575 május 29.)

in Transylvaniam (cum superiorum meorum consensu et licentia) introducere, aliquot e patribus nostri ordinis, qui populum tibi subiectum ad fidem catholicam revocarent et iuventutem in scientiis et artibus liberalibus sedulo instituerent; nondum voti compos fieri potuerim. Primum enim superiores nostros a proposito non parum remorabatur, ministrorum, qui huic tuo regno idonei forent, inopia; deinde anni iubilei insperatus ingressus, quo in urbem avocabar, profectionem Transylvanicam coëgit in aliud commodius tempus reiicere. Hoc anno tandem 1575. cum iam sublata omnia impedimenta viderentur, bellum praeter omnem expectationem exardescens, iter nobis in Transylvaniam magno nostro cum dolore praeclusit. Nam cum in principio mensis Augusti, iussu R. P. N. praepositi Generalis, cum selectissimis aliquot patribus Viennam versus itineri me accingerem, nihilque amplius restare videretur, quam ut accepta benedictione a Summo pontifice ei Tuam Ill^{mam} Dominationem cum tota Transylvania commendarem; en repente a P. Laurentio Magio, literae maeroris et doloris plenae e Vienna transmissae sunt, in quibus scribebat bello omnia in Transylvania misceri, nec esse nunc tutum per fines Hungariae transitum.

Hanc ob causam utilius fore visum est patribus aliquantulum adhuc expectare, donec furor bellicus conquiesceret et securior transitus per urbes finitimas haeresi infectas nunciaretur. Quanto enim nos odio haeretici prosequantur et quantum vitae nostrae insidientur, Tuam Ill^{mam} Dominationem ignorare non arbitror. Sed et hostis humani generis, qui bonis semper actibus adversatur, aegre admodum ferens animas haeretica fraude deceptas, e faucibus sibi eripi, dies noctesque novos excogitare modos non cessat, quibus ingressum nobis in Transylvaniam intercludat. Verum nec diutius obsistere, nec plus nocere poterit, quam fuerit ei a supremo rerum omnium opifice concessum, quin et tumultus illos bellicos, quos excitavit in gratiam suorum ministrorum et nostrae profectionis dilationem, spero Christum Salvatorem nostrum (cuius ecclesiam tueri et fidem propagare totis viribus nitimur) pro sua benignitate in illustriorem sui nominis gloriam, copiosiorem ecclesiae suae utilitatem, celebriorem Tuae Ill^{mae} Dominationis laudem, firmiorem catholicorum pacem et consolationem, in maius denique dedecus haereticorum et daemonum confusionem conversurum. Et quidem huius rei non laeve nobis ostendit argumentum, dum bis iam sua divina bonitas, inusitato quodam modo, non tam de tuo, quam de Sacratissimae Triadis adversario Tuae Ill^{mae} Dominationi celebrem concessit

victoriam : ut nimirum exemplo illius caeteri eiusdem farinae homines admoniti discerent principi suo subesse et populus aptior redderetur ad suscipiendam eam fidem, quam ab apostolis acceptam catholica ecclesia semper docuit et praedicavit. Novit enim aeterna Dei sapientia, etiam mala, quae reprobi in perniciem bonorum excogitant, in utilitatem electorum suorum convertere. Ignoraretur iustitia et pietas Abeli, si invidia Caini in eum non exarsisset. Taceretur patientia Iobi, si eam improbitas daemonis non exercuisset. Nesciretur mansuetudo Davidis, si persecutione Saulis et ambitione Absolonis diu vexari et probari diligenter renuisset. Non praedicaretur Josephi castitas et pudicitia Susannae, si adversariis caruissent. Nihil diceretur de admirabili Machabeorum fortitudine, si impius Antiochus [2] contra eos non insurrexisset. Non fuissent coronata certamina confessorum, si adversarios in via virtutis, contra quos decertarent, non habuissent. Alta denique oblivione sepulta iacerent tolerantia et constantia martyrum, si crudelitas defuisset tyrannorum. Sic etiam tua fides, pietas in Deum, animique constantia ad paucorum pervenissent notitiam princeps Ill^{me}, si in ea dignitate, ad quam Deus te vocavit et evexit, nulli aemuli, nullique malevoli homines sese tibi opposuissent. Siquidem (ut communi dicitur proverbio) virtus sine adversario marcescit, et fidem amicorum adversitate probari, non minus vere, quam eleganter poëta hisce verbis cecinit :

> Scilicet, ut fulvum spectatur in ignibus aurum,
> Tempore sic duro est experienda fides.

Sicut enim ignis fucatum aurum a vero separat, sic adversa fortuna simulatum amicum a sincero distinguere solet. Et, ut navigantibus in alto aequore superatis tempestatibus periucundum est optata maris tranquillitate vehi, sic et in bello fugatis hostibus gratissimum est, exercitum ducibus parta victoria et desiderata pace frui. Quare fruere, princeps Ill^{me}, duplici hac tua victoria et largitori omnium bonorum gratias age. Nihil ex hac tua laude miles, nihil centurio, nihil cohors decerpit, sed tota tua est, totum tibi debetur. Non enim humanis viribus, sed Christi potentia et benignitate (ob constantiam tuae fidei) fusi sunt exercitus inimicorum. Cuius sinceram fidem, si ut hactenus fecisti, non modo profiteri, sed etiam propagare perrexeris, ipse tibi sapientiam, prudentiam et robur ministrabit, oppugnatores coram te veritatis

---

[2] III. Antiochos sziriai király.

humiliabit, et celebre efficiet nomen tuum coram principibus et regibus. Sic enim olim per prophetam pollicitus est : *Quicunque honorificaverit me, glorificabo eum : qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* Iam etiam amplissimo cardinalium ordini et summo pontifici Christi in terris Vicario, constans et sincera fides tua nota fieri incipit, et Romani res tuas gestas audire et praedicare vehementer cupiunt.

Sunt in hac urbe, princeps Ill^{me}, plurimi viri pii, qui licet nunquam te viderint, pro te tamen et populi tui conversione, preces ad Deum fundere non cessant. Magnaque est omnium expectatio, tua prudentia, studio, labore et diligentia exstinctam propemodum iam fidem catholicam in Transylvania, intra paucos annos fore resuscitandam. Quae ne spes eos fallat, tuae prudentiae est providere. Ego vero hac in re (quantum mihi per superiores concessum fuerit) omnem meam tibi operam et diligentiam polliceor. Sed et praepositus noster Generalis, miro desiderio tenetur iuvandi Transylvaniam, qui Tuae Ill^{mae} Dominationi et magistros scholarum et ministros verbi Dei suppeditare potest ; et iam Sua Reverentia selegerat 10 aut 12 patres, quos mense Septembri (ut a Provinciali Austriae Tuae Ill^{mae} Dominationi fuerat promissum) decreverat in Transylvaniam ablegare ; fuissentque procul dubio hoc anno iubileo profecti, nisi bellum impedivisset, qui iam nihil aliud praestolantur, quam ut itinera in finibus Hungariae et Transylvaniae aliquanto sint tutiora. Ego quoque spero, me brevi Viennae futurum, ut hinc nacta prima proficiscendi commoditate, possim cum comitibus assignatis celerrime ad Tuam Ill^{mam} Dominationem transvolare. Tua interim Illma Dominatio tarditati nostrae ignoscat et eadem humanitate, benignitate et patientia, qua nos hactenus sustinuit, hoc quoque residuo et modico tempore exspectare non gravetur. Servet te Christus, princeps Ill^{me}, nobis et ecclesiae suae diutissime incolumem.

Datae Romae, e poenitentiaria Basilicae Principis Apostolorum, Pridie Kalendas Octobris, anno iubilei 1575.

Tuae Ill^{mae} Dominationis addictissimus

Stephanus Arator Pannonius
pro tempore poenitentiarius apostolicus.

(Egykorú másolat, római vatikáni könyvtár Vat. lat. 6205. köt. 156—157. l.)

12.

Bécs, 1576 január 21.

Az ausztriai jezsuita-provinczia congregatiója P. Mercurian Eberhard jezsuita-generálisnak.

Ajánlja és kéri, állítson Erdélyben missziót, melynek hálás feladata lenne a hit terjesztésében.

Anno 1576. Actio 5-ta die 21. Januarii.

Cum ageretur de Transylvanica missione, quae brevi ex ordinatione R. P. Generalis, accedente etiam Summi Pontificis voluntate ac desiderio instituenda speratur, placuit eam missionem R. P. Generali commendandam, ut illi cordi sit, eamque magno affectu complectatur, foveat et promoveat, cum tanti momenti sit ea missio, ut vix indicis cedere videatur, sicut ex rationibus, quas procuratori tradendas censuit congregatio, Sua R. Paternitas plenius cognoscet. Et simul etiam congregatio R. P. Generalem rogandum putavit, ut plura ac maiora privilegia et facultates a Sede apostolica concedantur nostris in Transylvania, quam in Germania habeamus, etenim ista regio episcopis religiosis ac sacerdotibus pene destituta, haeresibus plena et a Turcis ita circumdata, ut perdifficilis sit omnis literarum communicatio. Et nisi sint, qui possint in matrimoniis contrahendis, in irregularitatibus et suspensionibus dispensare, etiam circa beneficia ecclesiastica et nonnulla episcopalia exercere, perexiguus fructus ex ea missione, quae tanti momenti nihilominus est, sperari aut colligi poterit.

R. De missione Transylvanica nihil hoc tempore videtur agendum, sed totum negotium in aliud tempus reiiciendum, donec urgeat, qui petiit.

(XVIII. századi másolata »Ex libro Congregationum provincialium Ms.« a budapesti egyetemi könyvtár Hevenesi-gyűjteménye 34. köt. 237. l.)

13.

[Bécs, 1576 február eleje.]

Az ausztriai jezsuita-provinczia congregatiójának végzése az erdélyi jezsuita-misszió felállítása ügyében.

† Jhs.

Rationes decreti de Transylvania.

Cupiebat congregatio provincialis Austriae missionem Transylvanicam esse R. P. Generali commendatam; commendatio autem eo dirigitur, ut si aliquo casu contingeret prius patrem

procuratorem Romae adesse, quam missio facta sit, ut in posterum tollatur omnis mora. Si autem, quod omnino speramus, prius missio facta sit in Transylvaniam, quam pater procurator Romam pervenerit, nihilominus res ad eam missionem pertinentes diligenter promoveantur et feliciter perficiantur.

Rationes commendationis sunt tres potissimum. Prima. Propter magnum fructum spiritualem, qui ex ea speratur. Secunda. Quia iam cessant impedimenta, quae prius fuerant. Tertia. Propter alias quasdam circumstantias.

De fructu.

Magnus fructus speratur propter magnitudinem necessitatis et expectationis.

Necessitas.

Magna est necessitas operariorum in illis locis. In Transylvania enim unus tantum est episcopus,[1] ante multos annos a defuncto vaivoda [2] eiectus, qui non speratur ad eam rediturus, quod sit contrariae factionis et aetatis decrepitae.

Sacerdotes et religiosi vix ibi reperiuntur, nisi qui a moderno vaivoda [3] illuc fuerint accersiti; qui vero reperiuntur, ita de bonis moribus commendantur, ut tamen propter imperitiam suam contemnantur, quia nesciunt haereticos redarguere. Et communiter oppida regionis nullum habent sacerdotem catholicum et multa etiam ne ministrum quidem aut praedicantem haereticum. Sed manent illae animae quasi oves non habentes pastorem. Hinc fit, ut cogantur vocare et recipere peregrinos sacerdotes vel concionatores. Protinus advolant haeretici ex diversis nationibus, catholicus non comparet. Et novimus bonos quosdam catholicos, nolle illuc ire, si Societas non eat. Dominus aliquis bene catholicus, ob penuriam catholici sacerdotis dicitur habere concionatorem haereticum, quem tamen prohibet aliquid dicere, quod haeresim sapiat aut non sit in Evangelio. Propter hanc necessitatem fructuosior erit labor Societatis.

Expectatio.

Iam ultra quatuor annos expectatur Societas in illis partibus et magna est fama de nostrorum adventu, quibus praesentibus,

[1] A Magyarországon élő immár öreg Bornemisza (Abstemius) Pál erdélyi püspök.

[2] János Zsigmond fejedelem.

[3] Még mindig Báthory István fejedelem

testantur fide digni, statim haereticos minus ausuros videntes iam summum pontificem inchoatum aliquod propugnaculum fidei habere in Transylvania; iam principem catholicum nactum esse operarios suo zelo convenientes. Cuius principis zelus partim bello, partim pro tribunali multos haereticos nobiles Trinitarios, qui ei rebellaverant, e medio sustulit, ita, ut illa secta, quae ibi prius floruerat, multum de suo furore remisisse videatur, quamvis manet adhuc multitudo aliorum sectariorum. Idem princeps instaurandi catholicas ecclesias initium fecisse et multo maiora in ecclesiae utilitatem moliri renunciatur. Fertur, petere ab eo civitates quasdam, ut liceat eis libere profiteri catholicam fidem, quod prius propter haereticorum tyrannidem non licebat. Id vero ipse libentissime concedit. Dixit quidam magnus dominus versatus in illis partibus, esse ibi catholicos, Siculos appellatos, qui armati, si opus erit defendent Societatem. Quatuor iam annis tractavit hic princeps de hac missione,[4] ut supra monuimus, a die vero Pentecostes usque hodie, nominatim expectant Ungari P. Stephanum Aratorem cum sociis et Viennam venientes, frequenter. An venerit, interrogant. Scripsit saepius princeps ad R. P. Provincialem. Frater eius Varadini praefectus,[5] cuidam mercatori Viennam proficiscenti, mandata dederat cum literis etiam credentiae, quas vocant, ut nostros hinc in Transylvaniam veheret. Sed cum R. P. Provincialis tunc abesset, nec nostri essent parati, nec ullae a vaivoda literae allatae fuissent, res perfici non potuit. Propter praecedentem hanc expectationem maior etiam speratur fructus, si non incipiat ultra debitum protrahi.

Cessatio impedimentorum.

Occurrerunt hoc anno bellica quaedam impedimenta. Primum. Bellum adversus Bekesum[6] Trinitarium. Id primum fuit confectum, quam sciremus fuisse illatum. Verum quidem est, quod illa occasione bassae quidam Turcici Ungariam infestaverint; sed et illa bella postea cessarunt. Alterum impedimentum erat electio regis Poloniae, quod essent quidam, qui cuperent principem Transylvanum habere in Polonia regem, sed cum iam sit electus noster imperator in regem Poloniae,[7] speramus difficultatem illam subla-

[4] Követe 1572 elején jutván Bécsbe, a négy esztendő 1576 elején telt be.

[5] Báthory Kristóf váradi kapitány.

[6] Irva hibásan így: Bekem. Báthory elleni hadjárata 1575 őszén folyt le.

[7] II. Miksa, Báthory István vetélytársa a lengyel királyságban.

tum iri. Tertium impedimentum erat, quod timeant quidam bellum Turcicum aestate sequenti futurum. At vero ab illo bello, si quod erit, fratres nostros in Transylvania tutos fore existimamus. Habet siquidem ille princeps Turcorum imperatorem adeo confoederatum, ut Turci proxima aestate pro eo pugnaverint adversus illius hostes.

Aliud genus impedimenti erat, quod intra novem menses literas illius principis non habuisset Societas, quae tamen ad ipsum aliquoties scripserat. Sed iam intelligimus principem, propter bellicos motus et incertos nuncios nullas nostras literas accepisse, praeter ultimas in Octobri missas et nihilominus cum nullas nostras accepisset, misit tamen legatum suum[8] Viennam, excusans se, quod propter causas praedictas non misisset doctores nostros citius. Literis autem, quas per illum legatum misimus, statim respon-
Ápr. 24. dit, designans diem Sancti Georgii pro adventu nostrorum cum amplissimis promissionibus, quarum literarum exemplum missum fuit ad R. P. Generalem Romam, duobus mensibus ante, quam de hac missione ageretur in congregatione provinciali.

Cessantibus igitur impedimentis, videbatur congregationi rem esse commendandam R. Patri Nostro,[9] non quod de illius paterna charitate quicquam dubitaret, sed quod res sit non parvi momenti, utpote, quam aliqui iudicant ex praecipuis, quas Societas unquam aggressa est, exceptis missionibus transmarinis.

Aliae circumstantiae idem suadentes.

Suadet etiam missionis huius commendationem, quod si haec bona occasio praetermittatur, forsan alia impedimenta occurrent, ut futura solent esse contingentia, propter quae tantum bonum et tam instituto nostro conforme poterit impediri. Non enim desunt rumores, qui nova impedimenta videantur portendere. Praeterea, si toties moniti ad diem designatum parati non simus, dabitur ansa cogitandi Societatem factam esse vel timidiorem periculorum, vel minus fidelem in suis promissis. Et haec quidem in universum de missione hac dicta sint.

Occurrunt autem quaedam particularia, quae congregatio etiam voluit proponi. Primum, ut submittendis suo tempore necessariis operariis missio illa foveatur et sustentetur. Quod si aliquis inter eos linguam Turcicam calleret, magnum operae

[8] Literatus Tamás deák.
[9] A bécsi congregatio ajánlásának jegyzőkönyvét ld. 12. sz. a.

pretium futurum esset. Deinde, ut impetrarentur a Summo pontifice privilegia similia iis, quae nostris concessa sunt in India, siquidem similes sunt causae et necessitates in hac India septemtrionali et ex parte maiores, propter haereticos, qui hic sunt passim et non in India.

Ad maiorem Dei gloriam.

Franciscus Antonius
Secretarius Congregationis
Provincialis Austriae mpr.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

14.

Róma, 1576 szeptember 13.

P. Szántó István Báthory István lengyel királynak.

Válasza késésének okai. Üdvözli királyságra jutásának alkalmából s nagy olvasottságra valló részletességgel, történeti példákkal és bölcsességgel fejtegeti, hogy egy katholikus királyban ennek a négy dolognak (erénynek) kell meglennie: Isten iránti kegyességnek, alattvalói iránti igazságosságnak és jóságnak s végül hadi tehetségnek, hogy országából az ellenséget kiűzhesse. Részleteiben kiemeli Báthory István hithűségét, melyet Krakóba érve, nyilvánosan is tanusított, a mivel Istennek tetsző dolgot cselekedett. De mutatja vallásosságát az is, hogy immár nyolcz esztendő óta igyekszik a jezsuitákat Erdélybe bevinni, melynek népe várva várja őket. Végül felsorolja vele való levelezése tárgyát, kérve rendelkezését, menjenek-e, mikor és merre, hogy régi vágyát teljesítsék s egyúttal kéri, hogy mielőbb állítson fel számukra Erdélyben kollégiumot. — Utóiratában, római bíborosok és püspökök kivánságára arra inti, hogy Blandratával csak úgy érintkezzék, ha nyilvánosan visszavonja eretnek tanait és nem engedi meg, hogy a Szentháromság elleni könyveket nyomasson Erdélyben.

Serenissime et Invictissime Rex. Pax Christi.

Quod non frequentius et ea, qua decebat celeritate, meae ad te, Rex Invictissime, perlatae sunt literae, variae sane et graves causae impediverunt. Impedivit imprimis insperata Tuae M^{tis} in regem Poloniae electio et suspicio belli futuri inter Tuam M^{tem} et imperatorem Maximilianum, quem pars aliqua Polonorum dicebatur elegisse. Et quia tunc (quantum equidem coniectura assequi possum) totus sedulo in hoc intentus eras, quomodo tumentes regni fluctus sedares et hostes externos arceres, adeoque multae et graves cogitationes in animo tuo versabantur, ut nullam partem neque diurnae, neque nocturnae quietis impertirent, non conveniebat, ut meis importunis literis Tuae M^{tis} curam et sollicitudinem

augerem. Impedivit deinde certi et fidelis tabellarii, (cui tuto meas committere possim) inopia. Nam et de iis, quas proxime elapso anno 1575 pridie Kalendas Octobris ad Tuam M^tem^ dedi,[1] vehementer timeo, ne non fuerint redditae. Si enim fuissent perlatae, non dubito, quin qua humanitate, prudentia et benignitate superioribus annis, ad omnes meas rescripsit, eadem ad has quoque ex urbe datas aliquid Tua Maiestas respondisset. Impedivit denique lues contagiosa, quae hoc anno multas urbes et provincias Graeciae, Italiae et Germaniae miserandum in modum depascebatur. Hanc ob causam nec efferri commode per loca infecta, literae ex urbe poterant, nec inferre eas secure licebat. At ubi primum certi nuncii copia mihi contigit, rupto diuturno silentio, quo eram his mensibus usus, malui scribendo videri importunus, quam tacendo negligens, aut Tuae erga me M^tis^ amoris et benevolentiae immemor et ingratus. Primum autem explicandum mihi videtur, ob quas potissimum causas divina bonitas Tuam M^tem^ ad culmen honoris evexit, deinde paucis in memoriam revocandum negotium illud, quod iam olim cum Tua M^te^ tractare coeperam.

Ego, sic existimo, quatuor has res potissimum in rege catholico inesse oportere ; pietatem erga Deum, iustitiam et benignitatem erga subditos, rei denique militaris peritiam ad propulsandum hostes a regno ; quae qualia sint in te, pace tua, liceat quaeso mihi, rex invictissime, ad communem multorum utilitatem paucis et summatim tantum attingere. Scio equidem, quid hic mihi Tua Maiestas respondeat, te gloriam ab hominibus non quaerere, neque laudibus delectari humanis, laude interna bonae conscientiae, qua in secreto cordis Deo soli placemus, contentum. Recte id quidem et sapienter Tua Maiestas iudicavit. Nulla enim est verior et perfectior laus christiani honoris in hac vita, quam testimonium bonae conscientiae. Verumtamen satisfacere aliquando oportet et eorum de te opinionibus, ad quorum notitiam nondum Tuae M^tis^ virtutes et res gestae pervenerunt ; concedendum aliquid est desideriis catholicorum, qui tuam integerrimam vitam, modestissimos mores, constantissimam fidem, summam pietatem, singularem iustitiam, incredibilem contentiam, sinceram caritatem, inusitatam benignitatem et inauditam humanitatem vehementer cupiunt cognoscere ; occurendum est falsis ab adversariis de Tua M^te^ excitatis rumoribus. Serviendum denique est utilitati subditorum, qui in te, tamquam in exemplari viro omnium virtutum, quid sequendum, quid fugiendum sit, intueri magnopere desiderant. Nihil est, crede

[1] Ez 11. sz. a. iratunk.

mihi rex invictissime, quod sic hominum popularium animos a viciis retrahat et ad probitatem accendat, ac principis honesta et studiosa vita ; et vicissim nihil sic peccandi praebet licentiam, atque eius, qui caeteros auctoritate antecellit, flagitiosi mores. Hinc natum videtur illud omnium ore tritum proverbium : *Regis ad exemplar totus componitur orbis ;* et illud οἷος ὁ βασιλεύς, τοιοῦτος καὶ ὁ λαός.

Sed ut ad id, quod paulo ante proposui, revertar, quanta in te rex Serenissime sit, semperque fuerit erga Deum et cultum divinum pietas, non obscure quivis cognoscere poterit, si in quo statu tempore Joannis vaivodae Transylvania fuerit et in quo a te sit relicta attente diligenterque consideravit. Ille viros religiosos et sacerdotes omnes catholicos e regno exegit et in locum eorum lutheranos, calvinistas, anabaptistas et trinitarios introduxit. Tu haereticis partim silentium indixisti, ne in catholicos pro libitu debacharentur, partim nonnullos eorum exilio condemnasti, orthodoxis autem verbi Dei ministris non modo potestatem redeundi concessisti, sed etiam amplissimis propositis praemiis per nuncios, per literas, per amicos, ut redire non dubitarent, humanissime invitasti, rogasti, obtestatus es. Ille templa magnis sumptibus olim a sanctis regibus aedificata destruxit, altaria evertit, imagines sacras Christi et divorum exurere impius et saevus coluber non est reveritus ; vestes et vasa sacra aurea et argentea sacrilegis manibus contrectare, e locis sacris avellere et profanis militibus distribuere non formidavit. Tu haec omnia iam in pristinum splendorem restituere coeperas, brevique restituisses, nisi hanc brevem felicitatem, quam Transylvania sub felici tua gubernatione habere coeperat, Polonia ei invidisset. Ille horas canonicas (quibus die noctuque Deus laudabatur in ecclesiis) et missae sacrificium (quod pro peccatis populi quotidie offerebatur) tamquam verus Antichristi praecursor sustulit, et pro illis blasphemas cantilenas haereticorum et abominandam idolatriam substituit. Nam cum novi Evangelii buccinatores nullos per impositionem manus episcopi ordines sacros acceperint, nemini dubium est, nec panem in Christi corpus, nec vinum in sanguinem eos posse commutare ; purum ergo panem et simplex vinum et ipsi adorant et aliis adorandum ausu sacrilego proponunt. Tu sopitis impiis ritibus antiquos ecclesiae ritus et sacramenta observari praecepisti : ille ne ullus verus Dei cultor in regno vivere posset, neve ullum superesset vestigium pietatis et verae religionis, templa, monasteria et pia loca aeditibus (quibus ministri Dei alebantur) privavit, eisque falsos prophetas Baal

et aulicos suos ditavit. Tu census omnium ecclesiarum e manibus iniuste possidentium erui et veris dominis restitui curasti. Illo regnante pietas, fides, charitas, iustitia, sobrietas, castitas, probitas denique omnis extincta est : at vero te regni habenas gubernante virtutes rediere, fideles catholici exaltati, impii autem et haeretici despecti, prostrati et contemptibiles facti sunt. Habuit ille suae impietatis, quos imitaretur, authores Balthasarem regem Caldeorum, qui eadem nocte, qua cum principibus, satrapis, uxoribus et concubinis e vasis sacris (quae pater suus Nabuchodonosor ex aede Salomonis abstulerat) fuerat ausus bibere, simul regno et vita privatus est. Habuit impium et scelestum Antiochum, qui partim, quod templum Dei spoliaverat et spurcissimo idolorum cultu conspurcaverat, partim etiam, quod Judaeos contra Dei praeceptum carnes porcinas comedere et a patriis legibus ad ritus paganorum transire coëgerat, miserabiliter a vermibus consumptum est. Habuit superbum Heliodorum,[2] qui iussu Antiochi in aerarium Hierosolymitanum ingressus, ut thesaurum templi, pro pupillorum et viduarum necessitatibus repositum asportaret, virtute superna, ex equo semivivus deturbatus et atrocissime flagellatus est, nec prius sanitatem et spiritum vitalem recepit, quam Onias sacerdos pro salute eius preces et sacrificium Deo obtulit. Habuit denique Iulianum Apostatam,[3] Arium,[4] Iconoclastas,[5] Lutherum, Calvinum, Bucerum,[6] Anabaptistas et alias similes pestes hominum, qui relicta antiqua patrum fide et religione, novas sibi sectas confixerunt et evanuerunt, quotidieque evanescunt in cogitationibus suis. Habuisti et, tu rex invictissime, tuae pietatis, quos sequereris magistros fortissimos, primum septem fratres Machabeos, quos sicut impius Antiochus nullis nec minis, nec muneribus transferre a patriis legibus ad ritus paganorum potuit, ita et te a fide catholica (quam non in scholis didiceras, aut a concionatoribus acceperas, sed a parentibus una cum lacte suxeras, hauseras, inbiberas) non Joannis vaivodae vanae pollicitationes, non fugaces honores, non divitiae fallaces, non crudeles minae, non denique blandae fraudulentesque et venenatae persuasiones haereticorum dimovere potuerunt. Habuisti deinde imperatorem christianorum primum, quem imi-

---

[2] Heliodoros (Kr. e. 187—175) sziriai kincstartó.

[3] Másképpen Flavius Claudius Julianus római császár és író, meghalt 363-ban.

[4] Arius, az ariánizmus alapítója, meghalt 336-ban.

[5] A képrombolók neve.

[6] Butzer Márton német reformátor, meghalt 1551-ben.

tareris, magnum illum Constantinum in restituenda religione et restaurandis templis ducem egregium. Hic enim plurima templa in orbe christiano in honorem Christi et divorum construxit, quae amplissimis redditibus dotavit, ex preciosissimis muneribus exornavit. Habuisti praeterea divum Stephanum, primum regem nostrum, qui inter multa templa, quae in Hungaria in honorem Dei et divorum excitavit, unum caeteris magnificentius sub honore Beatae Mariae Virginis patronae Hungariae construxit, in quo altare ex puro auro erexit, intus et foris picturis venustissimis ornavit, vestibus sacris, vasis aureis et argenteis ac redditibus supra modum ditavit. Habuisti Sanctum Ladislaum regem, Sanctum Emericum ducem Transylvaniae, Mathiam Corvinum regem Pannoniae, Vladislaum Jagellonem regem Poloniae,[7] Sanctum Stanislaum episcopum Cracoviensem,[8] Casimirum regem Poloniae,[9] omnes denique totius christianitatis catholicos imperatores, reges, duces, principes et praelatos, qui quanta erga Deum praediti essent pietate, partim vitae sanctitate, partim extirpandis haeresibus, partim propogando fidem catholicam, partim erigendis templis et coenobiis ad augendum cultum divinum abunde mundo testatum reliquerint. Tales igitur duces, rex invictissime, securus sequere, nec dubites, quin sicut illos in necessitatibus nunquam Deus deseruit, ita nec te sit deserturus. Tametsi ex his, quae de tua pietate, rex prudentissime, dixi, quilibet in quo scintilla aliqua rationis residet, facile cognoscere possit, cuius fidei semper et religionis Tua Maiestas fuerit, non tamen videor mihi satisfecisse, nec officio meo, nec charitati christianae, nisi etiam a falsis calumniis adversariorum honorem Tuae M^{tis} quantum in me est, vindicavero. Fuerunt igitur quidam viri abiecti livore, invidiae pleni, qui cum prosperos successus tuos et lumen virtutum tuarum aequo animo ferre non possent, falsos de Tua M^{te} rumores excitarunt, non satis sincere Tuam M^{tem} de fide catholica sentire ; quibus licet patres nostri et Viennae et hic Romae abunde satisfecerint, narratis iis, quae Tua Maiestas ad religiosos quosdam patres nostri ordinis de collegio Varadini nostrae Societati erigendo scripsit : tamen ut fortius et manifestius hominum invidorum calumnia confutetur, patiare me, rex Ser^{me}, paulo liberius et copiosius de tua constantissima fide loqui.

In primis non ego hic commendabo, quod ex antiquissima, nobilissima, catholicissima Bathoreorum familia (quae semper

---

[7] A lengyel III. Vladiszláv, 1440—1444 közt I. Ulászló magyar király.

[8] Megöletett 1079-ben, szentté avatták 1254-ben.

[9] IV. Kázmér király 1445-től 1492-ig.

et fere sola in Transylvania inviolatam catholicam fidem conservavit) sis in hanc lucem feliciter procreatus et a teneris unguiculis diligenter in fide orthodoxa institutus, ac in christianis et honestis moribus educatus. Non recensebo quam multas et graves persecutiones a nobilitate Transylvanica pro fide antiqua sustinueris, quot insidiatores vitae tuae propter illam habueris, quot scommata, quot irrisiones, quot opprobria aequo animo pertuleris, quoties filii tenebrarum invictum animum tuum nunc minis, nunc promissis, nunc persuasionibus ad defectionem sollicitarint; sed quia maior erat virtus Dei, quae cor tuum in vera fide confirmabat, propterea te nec terror, nec vis ulla humana, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minae, nec tela, nec faces, nec vincula, nec carceres a sana doctrina et a vera maiorum tuorum fide dimovere potuerunt. Quin potius laetus cum Apostolo cantabas et adversariis insultabas: *Quis nos separabit a charitate Christi?* Tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? Et paulo post: *Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profondum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quae est in Christo Jesu Domino nostro.* Quapropter non immerito et divina bonitas primum te in ducem, deinde ad hanc, in qua modo constitutus es, regiam dignitatem exaltavit. Non dicam quanto studio, cura et diligentia, templa in bonis tuis paternis constructa integra et subditos in fide catholica conservare semper conatus fueris. Omitto, quanta constantia et fortitudine te opposueris, impiis et furiosis haereticis volentibus impedire piorum catholicorum peregrinationes ad Divae Virginis templum, quod est in Somlyó, a maioribus tuis magnifice exstructum: qua in re, quanta et erga Dei matrem esse pietate, manifeste declarasti et primum regem nostrum sanctum Stephanum non obscure imitatus es, qui tanta reverentia et amore Deiparam Virginem prosecutus est, ut quo frequentius eam prae oculis et in corde haberet, imaginem eius in omnibus monetis Hungaricis, aureis et argenteis, cum hac inscriptione imprimi curaret: *Patrona Hungariae.* Nec eum huius pietatis poenituit. Nam cum Fridericus imperator magno cum exercitu Hungariam invasisset, beatus Stephanus solius Beatae Mariae Virginis invocatione eum fugavit et celeri cursu in Germaniam redire coëgit. Tacebo, quanta devotione cum familia tua singulis hebdomadis missae sacrificium (quod omnes haeretici execrantur) a catholico et proprio sacerdote audieris. Nec verbum quidem

addam de nepote Tuae M^{tis} iuvene ingenuo et magnae expectationis,[10] qui ne haeresi aliqua inficeretur, noluisti eum in Germania bonis literis operam dare, sed in celebriora gymnasia Italiae ablegasti; qui cum e Venetiis per Viennam in patriam rediret, nostrum invisit collegium nosque amantissime et familiarissime salutavit. Tacitus praeteribo, quod eo anno, quo fueras in principem Transylvaniae electus, primus inter principes catholicos legatum ad summum Pontificem miseris, ut fidem tuam testatam faceres et obsequium capiti ecclesiae deferres.[11] Observavi ego hoc Viennae; observavit Romae et pientissimus, ac doctissimus praesul cardinalis Hosius[12] episcopus Varmiensis et miratus est vehementer nec sine magna Tuae M^{tis} commendatione coram viris Ill^{mis} ac magnae auctoritatis identidem commemoravit. Praetermitto literas tuas pietatis et zelo fidei catholicae plenas, quas ad capitulum Strigoniense et ad praelatos et episcopos Hungariae dedisti, obnixe eos rogans, ut in reductione Transylvaniae ad fidem catholicam tibi auxilio essent et doctores ac concionatores aliquos verbi Dei contra haereticos mitterent. Silentio involvam, quod haeretici ipsi, saepius scribant in omnibus Tuam M^{tem} sibi placere praeterquam in religione ac fide; in qua, si cum illis consentires, procul dubio non talia de te spargerent et illis quidem magis probareris. Nullam faciam mentionem de admirabili humilitate tua, quam in electione in regem coram omnibus declarasti. Quamprimum enim intellexisti, te ad regiam vocari dignitatem, protinus in terram prostratus gratias debitas Deo persolvisti, deinde veniendo Cracoviam in quodam coenobio sacrificium missae audisti, confessus es more catholico et sacram communionem sub una specie palam, spectantibus omnibus haereticis, qui te in regem elegerant, pie et devote percepisti. O inauditam pietatem, o incredibilem animi fortitudinem. Quis unquam regum aut principum ausus est in tanto periculo tale quid attentare? Eligitur princeps catholicus in regem ab haereticis, qui non solum secure se illis committit, sed coram illis more catholico confitetur, communicat et fidem suam, eorum religioni contrariam esse aperte declarat. Non veretur ne in mediis sylvis ab electoribus deseratur, non timet ne in detestationem fidei catholicae ab illis transfodiatur, non denique pertimescit, ne regia dignitate privetur; et sunt adhuc nonnulli, qui mirantur, quod Deus talem virum amet, protegat et principem super populum suum

---

[10] Báthory István király hasonnevű unokaöcscse.

[11] A király e követe 1572 végén Berzeviczy Márton volt.

[12] Hosius Szaniszló.

constituat? Tales principes, tales reges Deo placent, qui aperte veritatem confitentur, non qui duabus viis ingrediuntur aut in utramque claudicant partem, volentes utrique parti placere et iusto Dei iudicio neutri tandem placent. Attendant hi, quid illis Salvator in evangelio comminetur: »*Qui me* — inquit — *erubuerit coram hominibus, erubescam et ego eum coram Patre meo; et qui me confessus fuerit, confitebor et ego eum coram angelis Dei.*« Silebo denique, quanto dedecore virum quemdam non infimae sortis ex conspectu tuo abieceris et aliis deridendum propinaveris, quod bona episcopatus Deo consecrata et oblata, pecuniis a Tua M^te^ emere attentaverit. Qua in re egregie beatum Petrum Apostolum, Tua Maiestas est imitata, ad quem cum Simon magus accessisset et pecuniam obtulisset, quod sibi quoque donum miraculorum concederet, respondit: *Pecunia tua tecum sit in perditionem, eo quod donum Dei pecunia aestimasti possideri.*

Haec — inquam — ego libens omnia praetereo, illud tantum quaero ab adversariis: quis unquam regum aut principum haereticorum invitavit Jesuitas (sic enim communiter iam in Germania appellantur nostri ordinis patres), ut in suis civitatibus fidem suam disseminarent et iuventutem erudirent? Certe hactenus tale miraculum non vidimus. Tanto enim nos odio prosequuntur, ut si possent, una hora omnes perimerent. Testantur hoc quadraginta fratres nostri, quos in mari navigantes in Indiam Calvinistae variis suppliciis interfecerunt. At Tua Maiestas non semel, sed saepius, non uno anno, sed pluribus per nuncios et per literas nostros patres ad se humanissime et benignissime accersivit. Quod autem nondum pervenerint, multae graves et iustae causae singulis annis (ut Tuae M^ti^ notum est) impediverunt. Quamvis iam rumor sit hic, duos e nostris patribus Tuam M^tem^ secum habere: quod si ita est, quis est tam perfrictae frontis, qui amplius de tua sincera fide audeat dubitare? Cum apertam veritatem adversarii negare non possint, calumniis rem aggrediuntur et tergiversando clarissimae luci tenebras offundere nituntur. Aiunt enim Tuam M^tem^ vocasse quidem ad se Jesuitas, sed eo tantum anno, quo in regem Poloniae eligebatur, quo facilius a catholicis eligeretur. O impudentiam intolerabilem, o malitiam detestandam, o ignorantiam et caecitatem plusquam cimmeriam! Ergo ab anno 1568 et 1569 usque ad praesentem annum 1576 quotidie sperabat Tua Maiestas se regem futurum? quotidie in Polonia de eius electione agebatur? Etiam tunc cum Henricus rex Galliae pacifice in Polonia regnaret? [13]

[13] III. Henrik 1574-ig egy évig lengyel király.

Nam a tempore illo, quo Tua Maiestas in principem Transylvaniae fuerat electa, nullum praetermisit annum, quo non tractasset cum patribus nostris, nunc per literas, nunc per nuncios de nostra in Transylvaniam profectione. Testantur hoc tabellarii et legati Tuae M^{tis} (viri nobilissimi Georgius Literatus et parens eius vir gravis et prudens Benedictus Literatus et viri clarissimi Emericus Sulyok cum suo comite) ad imperatorem Maximilianum. Testantur crebrae literae Tuae M^{tis} ad me, ad patrem Laurentium Magium provincialem Austriae et ad praepositum nostrum Generalem scriptae ; testantur vicissim frequentes nostrae epistolae ad Tuam M^{tem} datae. Testatur tota Vienna, testatur Hungaria, testatur Transylvania, quibus in provinciis vulgatissima fama fuit, iam ab octo annis inter catholicos et haereticos Jesuitas in Transylvaniam ab Illmo et catholico principe domino Stephano Bathoreo esse accersitos et brevi ingressuros.

Relatum est mihi ab hominibus fide, auctoritate et nobilitate praestantibus, qui e Transylvania Viennam ad nos ventitabant, populum Transylvanicum multitudine haereseon oppressum, sectarumque omnium pertaesum, cum lachrymis et suspiriis nostrum adventum exspectasse : haereticos vero metu perculsos modos omnes, quo nobis aditum in regnum illud florentissimum percluderent, excogitare coepisse : sed non est prudentia, non est consilium contra Dominum. Ubi enim determinatum a Deo tempus advenerit, nec haeretici, nec malevoli, nec potestates aëreae, nec omnes inferorum portae ingressum nostrum in Transylvaniam impedire poterunt.

Cum haec et similia viris magnae auctoritatis, qui electioni Tuae M^{tis} acquiescere non poterant, ego et patres nostri inculcaremus et serio persuadere niteremur, M^{tem} Tuam semper fuisse catholicam : en opportune circa medium Septembrem vir nobilis dominus Joannes Samosauscius[14] tabellarius Tuae M^{tis} cum literis ad Summum pontificem supervenit ; eius adventus ita omnium invidorum ora conclusit, ut ne mutire quidem deinceps auderent. In ea enim epistola adeo dilucide Tua Maiestas declaravit, se ab infantia catholicam fidem coluisse, observasse et defendisse : ut nulla cuiquam in hac Urbe de caetero ambigendi occasio relinqueretur. Illud quoque constanti rumore inter Polonos, qui Romae sunt, percrebuit Tuam M^{tem} iam designasse duos viros catholicos authoritate praestantes, qui legatione nomine tuo ad Summum pontificem fungantur, qui si advenerint, omnia subita invidorum

[14] Zamoyski János latinizált neve.

figmenta, tanquam nebulae levissimae ad clarissimum solis lumen evanescent. Sed illud conturbat multos, quod ab haereticis et prius in principem Transylvaniae et nunc in regem Poloniae electus fueris; quasi vero non magis id, tuas eximias virtutes, praeclaras animi dotes et inauditam Dei optimi maximi erga te providentiam commendet. Nam si a solis catholicis fuisset perfecta Tuae Mtis electio, quis id, obsecro, admiraretur? Siquidem a natura hoc omnibus insitum est, ut similes similibus associentur; et ut quilibet eum magis promovere conetur, quem suae religioni, suisque moribus videt similiorem. Sed quod haeretici aut schismatici in principem aut regem sibi deposcant virum catholicum sectis suis omnino contrarium, hoc prorsus cancellos egreditur rationis. Numquam enim natura infecta et corrupta ad tantam pietatem eos inclinaret, nisi aut occulta quadam divina virtute ad hoc impellerentur, vel raris et inauditis virtutibus eius, qui eligitur, provocarentur. Quid enim ita Divi Ambrosii [15] electionem commendat, quam quod non solum a catholicis, sed etiam ab Arianis ob praeclaras suas virtutes dignus fuerit iudicatus episcopatu Mediolanensi? Nec id sane immerito. Ea est enim vis probitatis, ea conditio veritatis, ea natura virtutis, ut etiam oculos improborum mentesque sua clarissima luce perstringat et etiam nolentes ad laudandam honestatem compellat. Quod praeclare poëta expressit, dum sic Medeam, inhonestam mulierem castitatem laudantem introduxit: *Video meliora proboque, deteriora sequor.* Nam qui semel verecundiae fines transierit, eum bene et graviter oportet esse impudentem et quamvis sibi virtutes placeant, tamen, quia animus eius in caeno vitiorum computruit, non audet, nec potest, absque singulari Dei adiutorio ad lucem honestatis aspirare. Illud quoque non pudet quosdam obiicere et reprehendere, quod cum Turcis Tua Maiestas (cum adhuc esset princeps Transylvaniae) foedus inierit, si catholicus, inquiunt, est, cur foedus cum Turcis servat? cur non arma contra illos sumit? Non animadvertentes miseri, quod si haec ratio aliquid colligeret, prius reprehendere oportebat christianissimos reges Galliae et catholicissimos ac pientissimos reges Poloniae, qui perpetuum foedus cum Turcis coluerunt; obiurgandi erant Veneti et imperator Maximilianus, qui multis muneribus
Machab. aegre singulis annis pacem ab illis mercantur. Non erat ignoscendum
8, 9, 10. sanctissimis Machabeis, quod cum essent duces selectissimi populi, Dei societatem et amicitiam cum Romanis (qui tunc idololatrae erant) iniissent et quod complacuisset illis in Alexandrum et non

[15] Szent Ambrus püspökké választatására czéloz.

in Demetrium. Quid absurdius, quam omnes hos sanctissimos principes et reges, haereticos appellare, propterea quod cum infidelibus amicitiam et societatem inierint? Audiant ergo et discant non esse omnino christianis prohibitum, foedus in necessitate cum paganis inire (praesertim si licentia pontificis accesserit), ut quietam vitam agant, ut eorum auxilio ab aliis infidelibus schismaticis et haereticis defendantur, dummodo eorum opera adversus catholicos non utantur, nec ex tali confoederatione progressus et praedicatio evangelii impediatur, nec illis consilium, auxilium aut commeatum contra christianos praebeant. Cum ergo Serenissimus rex, dominus Stephanus Bathoreus, nec consilium, nec auxilium, nec arma, nec commeatum Turcis dederit in perniciem christianorum, nec promulgationem fidei catholicae impediverit, imo promoverit et auxerit plurimum, opprimendo et exterminando haereses; nec copiis eorum contra fideles usus fuerit. Quid dico contra fideles? Cum etiam contra impium Valachum, Gasparum Bekesium proditorem Transylvaniae, persecutorem ecclesiae catholicae et impugnatorem Sanctissimae Trinitatis, ultro ab imperatore Turcarum oblatas copias et paratum exercitum accipere noluerit? Cum tamen adversus huiusmodi perditum hominem omni genere auxilii, quibusvis copiis, iure uti poterat. Sed non ignorans se iustam et bonam habere causam, et non tam suam, quam Dei gloriam et honorem propugnare, secure se divinae commisit providentiae, et e coelo maluit auxilium expectare, quam exercitum suum cum paganis militibus miscere et spem suam in perfidis hominibus collocare, eorumque auxilio de inimicis triumphare. Quam ob rem et divina bonitas celebres et stupendas duas ei de Bekesio victorias concessit. Desinant igitur homines imperiti id vitio Suae M^{ti} vertere, quod in aliis regibus catholicis vel inviti probare coguntur. Sed quia satis mihi multa verba fecisse videor de singulari Tuae M^{tis} in Deum pietate, sufficienterque probasse Tuam M^{tem} semper sinceram fidem catholicam et religionem coluisse, observasse et cum vitae etiam periculo defendisse, restat, ut de admirabili iustitia tua dicendum esse videatur.

Inter omnes virtutes maxime propria videtur regibus iustitia propter multitudinem subditorum, quibus ius administrare oportet et ob diversitatem ac difficultatem quaestionum, quae ad regium tribunal deferuntur. Huius praeclarae virtutis amore; quantopere Tua Maiestas ardeat, non vulgaribus diversis in locis argumentis manifeste dclaravit. Nam et in Transylvania mirabili prudentia turbatores regni et pacis iustissime sustulisti et turbatum regnum

incredibili celeritate et facilitate quietasti; et in Polonia cancellariam (in qua ut plurimum fraudes et iniustitiae committi solent) per te ipsum visitasti, diligenter omnia excussisti et severe cavisti, ne cuiquam iniuria aut iniustitia fieret. Quod quidem regibus Poloniae inusitatum hactenus fuit et Polonis omnibus, ut inauditum, ita gratissimum. Causae praeterea difficiles, quae olim vix tota vita regum decidebantur, sicque fiebat, ut iustitia saepenumero opprimeretur, vel saltem differretur et ob diuturnitatem temporis oblivione sepeliretur, nunc te praesente brevissimo tempore, cum satisfactione omnium expediuntur. Quod profecto plurimum habet momenti, ad rixas omnes, contentiones, odia et bella civilia exstinguenda et pacem in multitudine conservandam. Quid enim sunt regna, urbes, civitates, oppida, sublata iustitia, nisi quaedam speluncae latronum? Haec urbes conservat, regna tuetur, imperia auget, rem publicam constituit. *Haec,* ut praeclare dominus Cyprianus [16] ait, *pax est populorum, tutamen patriae, immunitas plebis, munimen gentis, cura languorum, gaudium hominum, temperies aēris, serenitas maris, terrae foecunditas, solatium pauperum, haereditas filiorum et ipsi regi spes futurae beatitudinis. Haec docet reddere Deo, quae Dei sunt, et hominibus, quae sunt hominum. Haec proximum Deo facit* δ'παραγᾶς (ut cum Menandro loquar) οὖσαν σύμμαχον τεύξε θεῷ.

Ad hanc amandam et complectendam regius propheta [17] iudices terrae et reges adhortatur: *Diligite,* inquit, *iustitiam, qui iudicatis orbem.* Et filius eius Salomon: *Certa* — inquit — *pro iustitia et Deus expugnabit pro te inimicos tuos.* Et beatus Augustinus [18] in illis libris, quos de civitate Dei scripsit, diuturnitatem et amplitudinem imperii Romani potissimum iustitiae adscribit. Fuerunt enim antiqui Romani iustitiae observantissimi. Nam Brutus filios occidit, quia bella concitabant in populo, in quo amor iustitiae et patriae vicit amorem naturalem. Torquatus similiter morti filium adiudicavit, quod contra edictum paternum, iuvenili ardore provocatus hostes invasisset; qui licet victoriam reportasset, quia tamen castra suae gentis discrimini exposuerat, iuxta militares leges capite punitus est, ne plus mali esset in exemplo imperii contempti, quam boni in gloria hostis occisi, maluitque proprio nato carere, quam contra iustitiam disciplinae militaris transgressoribus indulgere. M. Curio ne muneribus corruptus iustitiae ter-

---

[16] Szent Cyprian egyházi atya, megöletett 258-ban.
[17] Dávid király, próféta.
[18] Szent Ágoston egyházi atya, meghalt 430-ban.

minos transgrederetur, Samnitum divitias contempsit, cum enim post victoriam de ipsis reportatam legati eorum aditum ad eum habuissent, ipsumque reperissent in scamno sedentem et catino ligneo caenantem, magnum auri pondus protulerunt rogantes, quod accipere et eo uti vellet, qui vultum protinus risu solvens, *supervacue,* inquit : *hoc mihi offertis, referte illud vobiscum et narrate Samnitibus, Marcum Curium malle locupletibus imperare, quam locupletem fieri ; et mementote, me non acie vinci, nec pecunia posse corrumpi.* Seleucus (ut Valerius Maximus refert) filium propter adulterium commissum uno orbavit oculo, altero se ipsum, ut iustitia contra delictum, per filium perpetratum servaretur, sic admirabili aequitatis temperamento, se inter misericordem patrem et iustum legislatorem partitus est. Quam ob rem non immerito Agesilaus iustitiam fortitudini praetulit. Interrogatus enim fortitudo-ne, an iustitia praestaret? Prudenter respondit : fortitudine nihil opus foret, si iuste ageremus omnes ; intelligebant viri hi sapientissimi nihil utilius reipublicae esse, quam posthabitis multis aliis rebus privatis, religionem et iustitiam colere : quae ut ait Euripides, Hespero, Lucifero et caeteris sideribus longe clarior est ; ut enim sol oculorum, sic iustitia lumen est cordium. Verum quantum iustitia utilis est regno, tantum iniustitia nociva. Regna enim transferuntur de gente in gentem (ut Salomon sapientissimus ait) propter iniustitias. Quid enim Assiriorum regnum destruxit ? Iniustitia. Quid Agathoclem, quid Antiochum, quid Dyonisium, Darium et omnes Medorum et Persarum reges honore privavit et regno exegit ? Iniustitia. Quid Athenas, urbem olim florentissimam et multis viris sapientissimis ornatam evertit ? Iniustitia et legum contemptus. Quid urbem Lacedaemoniorum opulentissimam solo aequavit, nisi legum iustissimarum Lycurgi contemptus ? Quid potentissimum Romanorum imperium prostravit, nisi iniustitia et legum violata libertas? Si enim, quae ediderat Numa Pompilius, instituta servassent, si Opiae, si Cythiae, si Aquiliae, si Clodiae, si Corneliae aliarumque legum apud eos fuisset observantia, diutius imperium suum tueri potuissent. Quod praeclare Romanis Sallustius exprobrat his verbis : *Nolite existimare maiores nostros armis rempublicam ex parva magnam fecisse, quippe amplior nobis, quam illis est armorum copia ; sed quia in eis est domi industria, foris iustum imperium, in consulendo animus liber, neque delicto, neque libidini obnoxius ; pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam publice egestantem, privatim opulentia, inter bonos et malos nullum discrimen, omnia virtutis praemia, ambitio*

possidet. Quid denique Hungariam nostram magis perdidit, quam iniustitia? Vivente enim Mathia rege iustissimo, non solum regnum integrum conservatum est, sed etiam XII provinciis circumiacentibus auctum. Illo autem mortuo simul et iustitia paulatim extingui coepit, iuxta vulgatum illud nostri idiomatis proverbium: ***Megholt Mátyás királ és elveszett az igazság,*** id est: mortuo Mathia rege periit iustitia. Ubi enim non est, qui secundum leges transgressores puniat, impune leges violantur et gravia scelera in populo multiplicantur, ex vitiis deinde oriuntur haereses, contentiones, divisiones, odia, discordia, ex discordiis bella, ex bellis caedes, fames et pestis, ex his tandem consequitur destructio regnorum et eversio urbium.

Sed quoniam de iustitia satis dixi, nunc de benignitate pauca dicam. Haec virtus est veluti temperatura iustitiae, nisi enim severitas iustitiae misericordia et benignitate temperetur, facile in tyrannidem degenerat. Quam ob rem Romani non solum severitate iustitiae, sed etiam benignitate alienarum gentium animos ad se pertrahebant. Hanc ob causam et Jonathas Machabeus considerata benevolentia Romanorum iniit foedus amicitiae cum illis. Cyrus quoque laudatur, quod humanissime Iudaeos tractasset. Quanta vero in te sit benignitas, rex Serenissime, testantur ii, qui primum errore quodam decepti, alienati a Tua M[te] fuerunt, sed postea sibi et patriae consulentes, humiles ad te reversi sunt, quos non solum benigne sub tuam tutelam et profectionem recepisti, sed etiam honestissime tractasti et honoribus auxisti. Iam vero ita faciles ad te aditus privatorum, ita liberae querimoniae de aliorum iniuriis esse dicuntur, ut qui dignitate principes excellis, facilitate infirmis par esse videaris. Verum de benignitate haec dicta sint: superest, ut de scientia rei militaris aliqua subiiciam. Tota haec peritia e quinque potissimum rebus spectatur, quemadmodum viri sapientes, memoriae prodiderunt: ex labore in negotiis, e fortitudine in periculis, ex industria in agendo, ex celeritate in conficiendo et ex consilio in providendo; quae omnia in Tua M[te] summa esse, testis est arx fortissima Fogaras, quam licet ne imperator quidem Turcarum cum omni suo exercitu pluribus mensibus capere potuisset, a Tua tamen M[te] exigua manu et intra triduum fere expugnata est. Testis est Gasparus Bekesius, cuius exercitum tanta felicitate et celeritate fudisti, ducesque eius turpi fuga salutem sibi quaerere compulisti, ac si non cum viris militaribus, sed cum imbellis, effeminatis et timidis pueris certamen tibi foret. Testis denique est Polonia, in qua cum diversae, distractaeque essent de novo rege eligendo sententiae essetque obscuritas quaedam,

quisnam maxime idoneus foret, multi dubitarent, quid optimum esset, multi, quid sibi expediret, multi, quid deceret, nonnulli etiam, quid liceret, plenumque esset regnum sollicitudinis, plenum timoris, in quo nihil conspiceretur mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent, turbulenta consilia ad seditionem et civile bellum inclinata, periculumque foret non minimum, ne sicut Hungaria civili potius bello, quam externo amissa est, idem contingeret Poloniae. Hic omnis tandem tumultus exspectatione Tuae M^{tis} attenuatus atque imminutus est, adventu intra paucos menses sublatus, atque sepultus. Qui contrariarum erant factionum scientes Tuam M^{tem} ab adolescentia virum militarem fuisse, nec ignorantes quemadmodum Bekesium tractasset, maluerunt turpae fugae se committere, quam virtuti M^{tis} Tuae temere se opponere.

Hae sunt virtutes, rex Serenissime, quibus ad summos honores, ad principatus et ad regias dignitates itur; talibus vult esse ornatos Deus viros illos magnanimos et bene natura constitutos, quibus gubernacula regnorum committit. His fateor, multos adversarios, inimicos, invidos esse, multa proponi pericula, multas inferri insidias, magnos esse experiundos et subeundos labores, sed mihi omnis oratio est, cum virtute, non cum desidia; cum honestate, non cum voluptate, cum eo, qui non ponit adiutorem carnem bracchii sui, qui non constituit spem suam in divitiis, honoribus et auxiliis humanis, qui non in sua, sed in Domini virtute (qua omnia adversa superantur) gloriatur. Cum iis denique, qui se utilitati communi, qui ecclesiae, qui subditis suis, qui laudi et gloriae Dei, non qui somno, conviviis, delectationibus natos se esse arbitrantur. Nam qui voluptatibus ducuntur et se vitiorum illecebris et cupiditatum lenociniis dediderunt, missas faciant dignitates, ne attingant reipublicae gubernationem, patiantur viros fortes labore, se otio suo perfrui. Tua vero vita, rex Serenissime, ita semper aliena ab omni turpitudine fuit, ut vehementer admirer bonitatem et providentiam Dei optimi maximi erga Tuam M^{tem}, quae te in variis animae et corporis periculis illaesum conservavit, qui hostes tuos pro te expugnavit, qui te virtutibus ornavit, qui denique gradatim ad summos honores provexit. Ipse primum tibi in fide catholica constantiam tribuit; ipse te in medio haereticorum ab omni contagione haereseos custodivit; ipse tolerantiam in adversis donavit; ipse in variis periculis illaesum conservavit; ipsius adiutorio hostes vicisti; ipsius dono in principem evectus fuisti; ipsius munere tandem ad hanc, in qua nunc es, dignitatem exaltari meruisti. Quare si parentes charissimos habere debemus, quod ab

iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est, si eos, quorum consilio boni aliquid consecuti sumus, si amicos ipsos, a quibus saepe magnifice honestati sumus, immensum quoddam et infinitum est, quod Deo debemus, cuius benficio omnia corporis, animi et externa bona consecuti sumus. Multa amicis, non pauca patriae, magna propinquis, plurima sanguine iunctis, innumerabilia parentibus, omnia Deo immortali debemus. Ab ipso enim omne datum optimum et omne donum perfectum desursum descendit. Ipsius sunt omnia regna mundi et cui voluerit, dabit illa. Ipse humiles et trementes [per] sermonem suum erigit et exaltat ; elatos autem et contemptos mandatorum suorum deprimit et efficit ignobiles et abiectos. Cuius si in Tuam M[tem] collata beneficia non satis cumulate recensui, quaeso, obtestorque, ne meae naturae potius, quam magnitudini et multitudini beneficiorum id tribuendum putes. Quae enim tanta potest esse ubertas ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit universa Dei per merita, vel in privatum quemvis hominem collata, non dicam complecti orando, sed percensere numerando ?

Hoc brevissime dicam : neminem unquam tam impudentem fuisse, qui a Deo immortali tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas ad Tuam M[tem] detulit. Quod ut tibi perpetuum sit, tum communis salutis, tum tui ipsius causa omnes catholici velle et optare debent. Ego certe (ut ingenue meum erga Tuam M[tem] amorem confitear) exprimere verbis non possum, quantum gaudii de felici rerum tuarum successu conceperim. Sed dubitabam, quibus potissimum gratularer, Polonisne, an Transylvanis, vel potius utrisque. Sed melius dixerim utrisque: his quidem, quod originem ab ipsis duxeris ; illis vero, quod tua felici praesentia et iucunda conversatione frui meruerint. Gratulatur igitur tibi Polonia, quod brevi futurum speret extirpatis tua diligentia et prudentia haeresibus, unam solam catholicam fidem in tota Polonia, Prussia, Russia et Lithuania ab omnibus receptum iri et praedicandam. Tanta enim est Polonorum erga regem suum observantia, adeo eum in omnibus imitari cupiunt, adeo bona, adeo facilis, adeo ad pietatem inclinata eorum natura, ut solius Tuae M[tis] exemplo eos, qui a veritate aberrarunt, non dubitem posse ad saniorem mentem revocari. Gratulatur deinde Transylvania, patria tua charissima, tum quod per te vehementer sit nobilitata, tum quod ab haereticorum perversa doctrina tua opera capta sit liberari et ab omni non solum calamitate, sed etiam metu calamitatis

et seditionis defensa. Gratulatur Pannonia nostra, quod tot annis ab haereticis et paganis heu misere oppressa, nunc in te videatur reviviscere, exaltari et in spem venire, sibi quoque, (ubi regna tua stabiliveris) contra utrosque animi et corporis hostes auxilium Tuae M^{tis} non defuturum. Gratulatur demum praepositus Generalis nostri ordinis cum tota Societate nostra et precatur, ut haec dignitas M^{tis} Tuae bene, fauste, prospere, feliciterque eveniat. Qui Tuam M^{tem} enixe rogat, ut collegia nostrorum fratrum, quae sunt in Polonia, Prussia et Lithuania sub tutelam suam et protectionem suscipere velit, quo liberius et securius patres nostri fidem catholicam, in provinciis Tuae M^{tis} subiectis proponere et propagare, Deumque pro salute et incolumitate Tuae M^{tis} et Poloniae conservatione exorare possint. Cumque Tua Maiestas cum fortissimo Josue gladium contra hostes populi Dei eduxerit ; illi cum mitissimo Moyse manus in oratione ad Deum pro exercitu tuo in coelum extendent. Sicque fiet, ut arctissimo charitatis vinculo et foedere amicitiae copulati, ubique feliciter pugnetis et amplissimos de adversariis triumphos reportetis. Gratulatur tandem Summus pontifex cum toto cardinalium collegio, quorum omnium de Tua M^{te} magna est expectatio, Tuam M^{tem} non solum contra Tartaros et Turcas murum christianitatis futurum, sed etiam contra perfidos haereticos, fidei catholicae constantissimum defensorem. Quare gaude, rex Serenissime, Dei isto tam excellenti dono et cura, ut bonorum omnium largitori Christo pro gratiarum actione sacrificia in templis offerantur et preces assidue fundantur. Ingratitudo enim fontem bonitatis et misericordiae Dei exsiccat ; gratus vero animus meretur pluribus et maioribus donis cumulari. Deinde fruere tum gloria, tum dignitate, ad quam Deus te vocavit, tum etiam natura et integerrimis moribus tuis, ex quo quidem maximus est fructus, iucunditasque sapienti et viro forti.

Caetera cum tua recordabere et si persaepe virtuti, tamen plerumque felicitati tuae et divinae erga te liberalitati ac providentiae congratulabere. Cumque Tuam M^{tem} authoritas nobilium et praelatorum Poloniae ad regiam dignitatem accersierit, senatus advocaverit, populus precibus a Deo impetrarit, Polonia denique fere tota suis pene humeris in regnum introduxerit, da operam, quaeso rex invictissime, ut neque in consiliis pro regni utilitate capiundis diligentia ; neque in periculis a populo tuo propulsandis animus ; neque in defendenda fide catholica constantia ; neque in hominum voluntatibus pro honore Dei laedendis libertas ; nec in perferendo labore, industria ; nec in provinciarum commodis augendis grata

animi benevolentia defuisse unquam videatur. Cogita, rex invictissime, omnium in te esse oculos coniectos. Electio enim haec tua in regem Poloniae tam inusitata in stuporem et admirationem rapuit omnium catholicorum et haereticorum animos, qui tacite exspectant : quidnam ex ea consequatur. Quamvis (si licet ex principiis sequentia coniectare) ex iis, quae hactenus praeclare gessisti, nonnisi optima quaeque de te exspectare possint. Nam et nomen ac cognomen tuum nescio, quid magnificum de te pollicentur. Quid enim aliud Στέφανος, quam coronam significat? Et coronam quidem terrenam et corruptibilem, virtutibus tuis et rebus a te gestis dignam feliciter es consecutus: superest, ut conservando, defendendo et propagando fidem catholicam ad supernam coelestem immarcessibilem, incorruptibilem et aeternam aspires. Quam nemo consequetur, nisi qui legitime contra carnem, mundum, daemones et haereticos, pro virtutibus, pro veritate et pro ecclesia Dei certaverit. Certa igitur viriliter, ut cum Apostolo in fine vitae tuae secure dicere possis : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi ; de reliquo reposita est mihi corona gloriae, quam reddet mihi in illa die iustus Iudex.* Quid vero aliud est *Bathor,* (a quo Bathori in nostra lingua derivatur) nisi fortis, animosus, magnanimus, imperterritus et invincibilis? Curandum igitur est, ut cognomini tuo satisfacias ; quod fiet si tamquam fidelis servus, quem constituit Dominus super familiam suam, populo tuo salutaria dogmata proponenda, errores atque doctrinas exstirpare sedulo curaveris, nullosque labores, nullave pericula, pro gloria Dei, pro augmento fidei et pro salute populi tui subire formidaveris. Imo, si necesse fuerit, tanquam bonus pastor animam pro ovibus tuis ponere, paratus fueris. Habeto in memoria semper praeclarum illud Biantis philosophi dictum : ἀρχὲ ἄνδρα δεικνύς et cave ne aliquid, quod tantam dignitatem dedeceat, committas. Recordare te a Deo vocatum esse ad culmen huius honoris, ut sis quoddam probitatis et virtutis exemplar, ut lucerna posita in excelso luceas omnibus, vita, verbo et exemplo, ut afflictis compatiare, ut miseros erigas, ut tuearis christiani hominis dignitatem, ut per te conservetur, vindiceturque ab interitu sacrosancta fides et religio catholica. Redeat in memoriam Tuae M^{tis}, quod scripseram anno primo principatus tui, quod, si in catholica fide permaneres et propagares fidem catholicam, Deus pro te expugnaret inimicos tuos et ad altiora te proveheret : perseverasti, propagasti, defendisti et Deus prostravit adversarios tuos et te exaltavit. Nunc rursus audacter dico et secure promitto, quod si perrexeris, (ut praeclare coepisti) fidem

catholicam palam coram omnibus verbo et opere profiteri, defendere contra perfidos haereticos et propagare in provinciis tuis subiectis, Deus quoque regnum tuum confirmabit et mittet Angelos et sanctos suos in auxilium tibi, qui coram te omnes schismaticos, haereticos et inimicos veritatis humiliabunt et conterent. Deus, ut breviter dicam, pugnabit pro te et tu tacebis et securus eris. Considera secure omnes omnium nationum principes, reges et imperatores et non invenies quemquam defensorem catholicae fidei a Deo derelictum, sed potius exaltatum. Impios autem apostatas, haereticos et novarum sectarum defensores infelicissime regnasse, infelicius vitam finivisse. Possem ecquidem id multis exemplis ostendere, sed brevitatis causa sufficiat duo tantum adduxisse. Rex Bohemiae[19] cum factus esset haereticus et schismaticorum defensor intra breve tempus et vitam et regnum turpiter amisit. At vero noster Mathias rex, quia semper pietatem, fidem et religionem catholicam coluit et acerrime defendit, felicissime tota vita sua regnum administravit, adeoque fortunatus ingrediendis bellis fuit, ut simul cum Turcarum et christianorum imperatore et cum latrunculis Bohemis exigua manu congredi non dubitaret et de omnibus magnifice triumpharet. Nam imperatorem Turcarum Constantinopolim usque retrocedere coëgit, Fridericum imperatorem[20] Vienna exegit et totam pene Austriam occupavit et, nisi Summus pontifex (cui erat obsequentissimus noster Mathias Corvinus) pacem inter eos conciliasset, facile eum et vita et imperio privasset; Bohemiam accepta a pontifice licentia expugnavit, et interfecto rege eius haeretico, totam illam provinciam coronae Hungariae adiecit.

Quaeret a me Tua Maiestas unde huic homini tanta facilitas acciderit. Quia spoliis, quae ex hostibus reportabat, dicabat templa, erigebat ecclesias, fundabat coenobia, multiplicabat ministros ecclesiae in regno suo, qui die noctuque preces in Deum fundere pro se et populo suo non cessarent. Extant in hodiernum usque diem in ecclesia cathedrali Tyrnaviae vasa aurea et vestes sacrae inaestimabilis praetii ad divinum cultum ecclesiis ab eo donata. Hanc ob causam Deus pugnabat pro eo, terrorem incutiebat hostibus eius et solum nomen eius formidabile reddebat adversariis ipsius. Fuit hic vir tantus, qui de fide cum Attilio Regulo, cum Bruto et Fabritio de iustitia, de maiestate cum Paulo Aemilio, de clementia cum Metello, de re militari cum Gnaeo Pompeio, Caesare, Hannibale, Pyrrho, cum Scipionibus et tandem cum omni antiquitate, ita

[19] Podiebrad György cseh király.
[20] III. Frigyes német császár, Mátyás király kortársa.

de universae virtutis laude contendere possit, ut nihil ad decus ei, nihil ad gloriam defuisse putem. Quem si imitabere, ut facis, tantum es tuo nomini laudis adepturus, ut nulla unquam de Bathoreorum gloria sileat aetas, nulla tempora, nullum saeculum conticescat.

Possem multa dicere de admirabili prudentia Tuae M^{tis}, qua sapienter omnia in regno disponis, ordinas ; de eximia liberalitate ; de fortitudine singulari, de summa continentia ; de profunda animi submissione, de tolerantia in adversis et de immenso labore, quem laetus quotidie subis pro gloria Dei, pro augmento ecclesiae, pro pace et salute subditorum, et pro regni utilitate. Sed mihi ante oculos obversatur collegium Transylvanicum, quod me ad se rapit ; haec in aliud tempus reiicere hortatur. Cum anno illo felici et optatissimo, quo in principem Transylvaniae fuerat Tua Maiestas electa, congratulatorias simul et laudatorias ad te, rex Serenissime, dedissem literas, perbenigne mihi Tua Maiestas rescripserat et ad se humanissime invitaverat, locumque daturum mihi et fratribus meis in bonis paternis in Somlyó liberalissime promiserat ; postea sequentibus annis tractavit hoc negotium Tua Maiestas frequenter per literas et per legatos, cum patre nostro Generali, cum patre Laurentio Magio et mecum, locumque collegio futuro Varadinum designavit, ut ibi essemus sub protectione fratris M^{tis} Tuae, domini Christophori Bathori. Sed cum varia ex omni parte occurrissent singulis annis impedimenta (nunc occupatio mea in legenda Philosophia Aristotelis, nunc profectio in urbem ad annum iubileum, nunc mors praepositi Generalis nostri, nunc defectus et absentia idoneorum operariorum, quos ex diversis et longinquis provinciis oportebat congregari, nunc denique bella cruenta) in hunc usquam annum hoc pium et salutare negotium dilatum et suspensum fuit. Anno tandem 1575 proxime elapso cum impedimenta ex omni parte cessassent, cumque et patres nostri (quos ad Tuam M^{tem} Generalis praepositus nostri ordinis mittere decreverat) Viennam congregati essent, ut quamprimum a Tua M^{te} vocarentur, confestim itineri se accingerent et Tua Maiestas diem nobis profectionis ad divi
Apr. 24. Georgii festum indixisset, en praeter omnium exspectationem novum excitatum est impedimentum, faustissima Tuae M^{tis} in regem Poloniae electio, quae tot repente curis Tuam M^{tem} oppressit, ut nec scribere ad nos quid agendum foret, nec mittere pro nobis homines suos prout receperat commode posset.

Hic est status totius negotii nostri, quod ex sola iam iussione et voluntate M^{tis} Tuae pendet. Nunc ergo per amorem Christi et per communem patriae nostrae salutem te, rex Serenissime, rogo,

oro, obtestor, ne graveris animum tuum per literas nostro praeposito Generali aperire, quid censeas nobis faciendum, quo consulas eundum. Num recte per Hungariam in Transylvaniam, vel potius ad Tuam M^{tem} in Poloniam, an vero expediat diutius Viennae exspectare. Proficisci per fines Hungariae non videtur admodum securum ; exspectare diutius, nec patriae M^{tis} Tuae est utile, nec patribus, quos magno labore congregavi, iucundum. Spes enim, quae differtur, affligit animam. Et cum hoc negotium fuerit iam tot annis dilatum, dici non potest, quanto patres nostros, qui erant ituri, dilatio haec affecerit taedio, maerore et dolore ; et nunc tanto tenentur desiderio veniendi ad Tuam M^{tem}, vel proficiscendi, quo illis iusserit Tua Maiestas, ut una hora videatur illis una dies, dies vero una unus mensis, unus autem mensis unus annus. Tutissimum mihi videtur, proficisci primum ad M^{tem} Tuam in Poloniam, hinc deinde cum literis M^{tis} Tuae in Transylvaniam. Verum quid melius sit, quidve magis expediat, iudicet Tua Maiestas : nos id, quod nobis faciendum censuerit, libentissime et celerrime exequemur. Tantus enim est amor praepositi nostri Generalis erga Tuam M^{tem}, tantaque observantia, ut non modo hac in re imperata Tuae M^{tis} diligenter executioni curet demandari. Verum etiam in omnibus aliis negotiis, ad gloriam Dei et salutem proximorum pertinentibus, omnem suam et totius nostrae societatis operam, studium, laborem et diligentiam ultro Tuae M^{ti} deferat, precesque ad Deum fundi et sacrificia in collegiis nostris pro salute et incolumitate Tuae M^{tis} et felici gubernatione regni frequenter offerri iubeat. Ex quo facile Tua Maiestas intelligit, quantum sit bonum in ecclesia catholica esse et participem bonorum operum, quae in ea exercentur, fieri. Quanta item sit vis charitatis christianae, per quam etiam illos, quos non vidimus, nec novimus et a quibus nullo sumus affecti beneficio ob communem solam fidei professionem, non solum amamus, sed etiam diligimus et quantum possumus, defendimus.

Sed redeo ad collegium Transylvanicum. Ne fatigetur, quaeso, Tua Maiestas hoc tam pium opus, quod feliciter incepit et multis annis promovit, iam tandem ad umbilicum perducere. Moveat te honor et amor Dei, cui nihil gratius facere poteris, quam catholicam fidem propagando et haereses exstirpando. Omnium enim divinorum (ut Divus Dionysius[21] asserit) divinissimum est cooperari Deo in salute animarum. Moveat amor proximi, quorum salus vivendo inter haereticos, ob defectum catholicorum sacerdotum

---

[21] Harmadik századi egyházi író, de nem szent.

quotidie periclitatur. Moveat amor patriae, quae Tuam M^{tem} tot annis fovit, nutrivit, aluit. Cui, quia tum maxime praesentiam corporalem subtraxisti, cum prodesse plurimum poteras, consiliis saltem et mittendis in eam doctoribus catholicis, noli obsecro deesse. Moveat exspectatio catholicorum, qui quanto desiderio nostrum in Transylvaniam ingressum praestolentur, non ignorat Tua Maiestas. Moveat magnitudo praemii, quod hinc consequeris. Nam si teste Divo Augustino Arii poena nondum in inferno est definita; propterea, quod incertum est, quot homines per eius haereses usque ad finem mundi damnabuntur, cogitandum Tuae M^{ti} relinquo, quantum praemii et gloriae ad Tuam M^{tem} redundet, si in regna et civitates doctores catholicos introduxerit. Quotquot enim ad fidem catholicam convertentur, Deo imprimis salutem suam acceptam referre debebunt, deinde M^{ti} Tuae, tandem ministris catholicis. Moveat te honor Tuae M^{tis} et existimatio nostrae Societatis; plena est iam hac fama non solum Hungaria, sed Polonia, Germania, Italia et Hispania Tuam M^{tem} voluisse Jesuitas introducere in Transylvaniam, quos si non introduxerit, quid obsecro, dicent haeretici? Nisi voluisse quidem Tuam M^{tem}, sed non potuisse et nos vel non ausos fuisse, vel noluisse. Repelle igitur vir fortissime, tantam ignominiam et a nobis tantum dedecus, praesertim cum id uno verbo perficere possis. Habes enim patres nostros ad nutum et voluntatem tuam pendentes. Habes fratrem tuum, Ill^{mum} dominum Christophorum Bathoreum principem Transylvaniae, catholicae fidei zelosissimum, qui collegium a Tua M^{te} incoeptum perficere non solum potest, sed etiam desiderat. Moveat M^{tem} Tuam labor, quem tot annis in quaerentibus doctoribus catholicis insumpsit, ne si iam inventos et congregatos deserat, in portu, ut in proverbio est, naufragium patiatur, idest fructu tot vigiliarum privetur, postquam omnia pericula et impedimenta fuerunt superata. Moveat te exspectatio daemonum: ne quando dicant inimici insultantes, praevaluimus adversus eum; impedivimus opus bonum, ex quo multorum salus pendebat: quibus non poteris maius inferre tormentum, quam si opus praeclare coeptum fortiter perfeceris. Moveat denique Tuam M^{tem} exspectatio bonorum spirituum, qui avidissime exspectant et vehementer sitiunt salutem hominum; et quantum perversi spiritus de perditione et seductione animarum laetantur, tantum boni de reductione et conversione earum gratulantur. Quod si (ut Veritas ait) gaudium est angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente, de plurium civitatum vel totius regni conversione, quanta laetitia perfundantur, prudentiae Tuae

M[tis] est providere, sapientiae considerare. Non agam pluribus verbis de re tam pia, honesta et salutari, quam scio Tuae M[ti] per se satis esse commendatam, ne vel nimia prolixitate molestus fuisse, vel de Tuae erga nos M[tis] benevolentia et erga religionem catholicam pietate, parum liberaliter sensisse videar. Scripsimus de hoc nostro negotio Transylvanico et ad M[tis] Tuae fratrem dominum Christophorum Bathorium Ill[mum] principem Transylvaniae, cui, ut Tua Maiestas nos et negotium nostrum commendet, vehementer rogamus. Servet Deus optimus maximus Tuam M[tem] nobis et ecclesiae suae diutissime incolumem. Vel ut aliquid amplius Tuae M[ti] optem, dicam nomine omnium catholicorum, illud quoque populares viri in coronationibus regum acclamare consueverunt: Vivat, vivat, vivat; Dominus Stephanus Bathorius vivat, vivat, vivat; invictissimus rex Poloniae vivat, vivat, vivat ad annos Nestoreos, ad confusionem et terrorem omnium haereticorum et solatium piorum catholicorum. Amen.

Data Romae e Poenitentiaria Divi Petri. Anno ab orbe redempto 1576. Idibus Septembris.

Tuae M[ti] addictissimus, deditissimus et obstrictissimus

Stephanus Arator Pannonius,
Poenitentiarius Apostolicus.

Quaedam mihi posterius in mentem venerunt, quae hoc loco pro maiori Tuae M[tis] solatio subiicienda esse existimavi.

Lecta fuit epistola, quam ad Tuam M[tem] dedi a Generali praeposito nostri ordinis, ab Ill[mo] cardinali Sirleto [22] partium Tuae M[tis] acerrimo propugnatore, a cardinali S. Severini, a cardinali S. Sixti, a cardinali Hosio et a quibusdam amicis nostris, in qua illud tantum illis displicuisse intellexi, quod Tuam M[tem] tibi ipsi laudaverim, sicque visus quoddam modo fuerim adulari. Sed testis est Deus, me ea, quae attigi de laudibus Tuae M[tis] non fecisse nec causa adulandi, nec alicuius proprii commodi utilitatisve gratia, sed zelo imprimis honoris Dei, deinde veritatis amore, quod viderem hic falsos de Tua M[te] rumores spargi, tandem ardore fidei catholicae et desiderio iuvandi patriam. Praeterea, si mihi coram Tua M[te] gratulandum fuisset, illa utique methodus, qua in hac epistola usus sum, sequenda in perorando fuisset. Nam et Marcus Tullius eloquentiae parens Caesarem et Gn. Pompeium in senatu ipsis praesentibus non aliunde, quam a virtutibus et rebus gestis ipsorum laudavit. Quamvis, ut verum fatear, maluissem et ipse postquam rem

[22] Sirleto Vilmos római bíboros.

diligentius consideravi, de rebus gestis et virtutibus Tuae M^{tis} ad aliquem potius cardinalium scribere, quam ad Tuam M^{tem} ; sed quia incertum mihi erat, quamdiu tabellarius Tuae M^{tis} hic detineretur, quotidieque metuebam, ne sine meis literis ad tuam M^{tem} rediret, non ausus sum epistolam totam immutare et secundo describere, ne forte in medio opus imperfectum linquere cogerer. Quamobrem illam, qualis est, Tua Maiestas benigno animo et hilari vultu suscipiat. Dabitur alias fortasse occasio maior, plura et meliori ordine de Tua M^{te} scribendi.

Iam epistolam obsignaveram, cum mihi a quodam Illmo et pientissimo cardinali nunciatum est, perfectiorem eam fore, si de Georgio quoque Blandrata mentionem aliquam facerem; itaque in gratiam eius paucis de illo Tuam M^{tem} admonendam duxi.

Offenderat multos graves viros et animos eorum a Tua M^{te} aliquantulum alienaverat, illud potissimum, quod Blandratam voluerit Tua Maiestas suo nomine oratoris fungi officio ad senatum Polonicum. Quibus tametsi possem duobus modis respondere ; primum quod usa fuerit Tua Maiestas eius opera, necessitate coacta, quod tunc non haberet alium virum eruditum, cui simile officium cum honore suo committere posset ; deinde quod hoc quoque divino factum esset consilio, ut aperte omnibus demonstraretur, electionem M^{tis} Tuae non ab hominibus, sed a Deo processisse, qui solus novit et potest improborum et impiorum hominum consilia, labores et perversos etiam conatus in electorum suorum utilitatem convertere. Quis enim non videt humanis consiliis fieri non posse, ut catholicus princeps ab electoribus haereticis et per oratorem trinitarium in regem christiani populi eligeretur, nisi occulto quodam et admirabili Dei iudicio ? Haec quaestio quamvis ita solvi possit, melius tamen honori Tuae M^{tis}, saluti et utilitati reipublicae Poloniae provisum esset, si quam longissime hominem illum a se Tua Maiestas ablegaret. Nam si consiliis eius usa Tua Maiestas fuerit, periclitabitur salus propria et subditorum ; qua ratione enim pervertit Joannem vaivodam et proceres Transylvaniae, eadem et hic in Polonia ratione conabitur nobilitatem primum corrumpere, deinde plebem. Si autem medicinis eius Tua Maiestas utatur, (dicitur enim professione esse medicus) periculum imminebit valetudini corporis. Facile enim sive a propria malitia impulsus, sive ab aliis haereticis subornatus pro antidoto venenum propinabit. Deinde non est temere fidendum haeresiarchis. Hactenus enim perpaucos vidimus sincere ex illis conversos. Simulant ad tempus astutia quadam serpentina, se eiusdem esse religionis, cuius est

rex, aut princeps, quem cupiunt pervertere. Qui ubi sufficienter in eius familiaritatem se insinuaverint, tunc venenum, quod clausum in pectore gestabant, in principem primum, deinde in subditos eius evomere incipiunt. Quemadmodum fecerunt cum Joanne vaivoda. Hanc ob causam beatus Paulus Apostolus haereticum hominem post unam aut alteram admonitionem devitari iubet. Propterea, quod subversus sit, huiusmodi iudicio proprio condemnatus et sermo illius, ut cancer serpit. Et beatus Joannes evangelista monet christianos, ne cum tali cibum sumant, neve ave illi dicant. Qui enim ave dicit, ille communicat — inquit — operibus illius pessimis. Qui exemplo postea suo, quod decuerat, confirmavit. Nam cum die quadam Marcionem haereticum obvium habuisset et ab illo fuisset interrogatus, num se noscet, respondit Christi Apostolus: Novi te primogenitum Sathanae. Item cum causa lavandi balneum ingrederetur et cognovisset ibi lavari Cherintum haereticum, ad socium suum conversus dixit: fugiamus hinc ocius ne balneum, in quo Cherintus inimicus veritatis lavatur, corruat et nos una opprimat. In operibus quoque beati Vigilii episcopi Tridentini memini me legisse, quod cum Constantia, filia Magni Constantini imperatoris in morbum gravem incidisset et ad familiare suum colloquium Arianum quendam presbyterum admisisset, ab eo Ariana fuit haeresi infecta, quae postea venenum, quod hauserat in parentem suum transfudit. Cum enim imperator finem vitae imminere suae filiae cognovisset et visitatum eam venisset, ita blandis et virulentis eius sermonibus delinitus est, ut persuaderetur Arium ab exilio revocare et Arianis favere.

Tantum igitur virorum exemplo Maiestas Tua excitetur et sibi summopere ab haereticorum conversatione caveat, ne Blandratam ad colloquium suum admittat, nisi prius alicui ex patribus nostris rite fuerit confessus, deinde publice in aliqua ecclesia haereses suos revocaverit; ac tandem, sicut prius in Transylvania libros impios contra Sanctam Trinitatem in lucem emisit, ita nunc contrarios pro defensione Sanctissimae Triadis imprimi curet, in quibus detestetur et anathemate feriat omnes haereses suas, quas docuit in Transylvania et palam profiteatur fidem et veritatem catholicam. Sic enim et famae, et saluti suae securius providebit; et iis, qui exemplo ipsius, aut disputatione, vel pestiferos eius libros legendo seducti sunt, occasionem redeundi ad ecclesiam catholicam praebebit. Haec si facere detrectaverit, certo sibi persuasum habeat Tua Maiestas hominem esse fraudulentum et simulate agere virusque pestiferum in pectore gestare, quod nacta

opportunitate, evomet primum, si quieverit, in Tuam M^{tem}, deinde in proceres regni et per eos tandem in simplicem plebeculam. Nam et Lutherus studuit primum principes potentiores Germaniae benevolos sibi reddere, quos ubi suae doctrinae favere vidit, libere et sine ullo metu contra pontificem et totam ecclesiam debacchabatur. Eodem sane spiritu et caeteri haeresiarchae dicuntur. Quare caute admodum cum illis conversandum est. Haec sunt, rex invictissime, quae de illo homine ob amorem singularem, quo Tuam M^{tem} prosequor, subiicienda hoc loco existimavi. Tuam M^{tem} ad multos annos feliciter opto valere.

Stephanus Arator Pannonius.

(Egykorú másolat, római vatikáni könyvtár Vat. lat. 6205. köt. 45—48. l.)

15.

Róma, 1576 október 1.

P. Szántó István Báthory Kristóf erdélyi fejedelemnek.

Üdvözli a fejedelmi székben, melyre Báthory István királylyá választásával jutott és kéri, intézkedjék, merre induljanak be, tudván, mily régóta vágyik ő maga is látni a jezsuitákat országában.

Pax Christi.

Ea est nunc temporum malitia, princeps Ill^{me}, ut magnum Dei beneficium in illis partibus septentrionalibus putetur, si rex aut princeps aliquis catholicus inveniatur. Huic viri orthodoxi congratulantur, hunc tamquam unicum suae fidei murum atque propugnaculum universi suspiciunt, venerantur, colunt, observant ac singulari amore prosequuntur. Nec sane immerito, nisi enim authoritate talium virorum, improborum et impiorum hominum conatus frangerentur, brevi pro religione christiana, Arianismum, Mahometismum et atheismum in regna introducerent. In tanta praeterea rerum perturbatione, inter tot perniciosos haeresiarchas vivendo et in tam multiplici opinionum de fide varietate, sinceram posse conservare fidem, non humanarum est virium, sed singulare Dei optimi maximi munus. Hanc ob causam iure optimo ego fueram congratulatus domino Ser^{mo} Stephano Bathoreo, fratri Tuae Ill^{mae} Dominationis, anno illo felici, quo in principem Transylvaniae fuerat electus.[1] Sperabam enim per eum intra paucos annos exulantem fidem catholicam in Transylvania restitutum iri. Nec

---

[1] Vagyis 1571-ben.

me spes fefellisset, si diutius eum Transylvaniae praeesse contigisset. Iam enim Gasparum Bekesium, Arianorum et Anabaptistarum antesignanum, in quo totum robur suum constituerant haeretici, duplici victoria ita fregerat, ut tertio erigere se contra eum nec auderet, nec posset. Iam coniurationis socios, homines furentes audacia, scelus anhelantes, pestem patriae molientes, fidei catholicae exitium minitantes, ea, qua digni erant, poena mulctaverat. Iam externos et internos hostes contriverat, magnificeque de utrisque triumphaverat. Iam ab omni hoste securus pacifice regnabat, omnesque cogitationes suas ad religionis restitutionem transtulerat, in hocque sedulo incumbebat, quomodo templa restauraret, redditus ecclesiasticos e manibus iniuste possidentium erueret, unde potissimum catholicos doctores, viros pios et religiosos adduceret.

Dum his praeclaris operibus intentus esset et zelo honoris Dei, ac fidei catholicae propagandae arderet amore : en praeter omnem spem, contra omnia humana consilia, corona regni Poloniae ultro ad eum defertur et multarum provinciarum cura et gubernatio ei committitur. O admirabilis Dei providentia; o bonitas immensa, quae non solum in futuro saeculo, sed in hac quoque vita iis, qui suam sponsam ecclesiam catholicam tuentur, praemia et honores amplissimos largitur; ut sic eos ad labores maiores pro veritate subeundos excitet, hortetur, impellat. O terque, quaterque felicem Poloniam, quae talem virum regem habere meruit : miseram vero Transylvaniam, quae tam exiguo tempore praesentia eius frui potuit. Sed non est, quod ipsa quoque contristetur. Nam pro domino Stephano Bathoreo, recepit fratrem eius Ill^{mum} dominum Christophorum Bathoreum, pari fidei constantia praeditum, eodem propagandae religionis zelo succensum, maiori animi submissione (quod pace Ser^{mi} domini Stephani Bathorei dixerim) ornatum. Nam cum ipsum nobilitas Transylvanica in vaivodam, id est principem elegisset, eam dignitatem in fratrem transtulit, malens ipse subesse, quam praeesse. Deus autem, qui humilia respicit et alta a longe cognoscit, nolens tantam humilitatem irremuneratam relinquere et illum ad altiores honores promovit, et huic debitam dignitatem restituit. Recte a sapientibus gloria crocodillo comparatur ; nam sicut hic sequentes se fugit, fugientes vero insequitur, sic ille insequentes se et apprehendere cupientes fugit ; fugientes autem et qui ipsam contemnunt, ultro sequitur. Gratulor Tuae Ill^{mae} Dominationi ; gaudeo Transylvaniae et precor, ut haec dignitas cedat ad honorem Dei, ad utilitatem Hungariae et ad salutem multorum.

Memoria tenere arbitror Tuam Ill^{mam} Dominationem, quonam pacto frater Tuae Ill^{mae} Dominationis coeperat nostris fratribus collegium aedificare, primo in Somlyó, deinde Varadini, ut ibi essemus sub protectione Tuae Ill^{mae} Dominationis; quod negotium, usque in hanc horam variis modis fuit impeditum. Anno proxime elapso promiserat Sua Maiestas Regia, ad festum Divi
Apr. 24. Georgii se Viennam pro nobis missurum; sed quia antequam tempus illud adveniret constitutum, electus est in regem Poloniae, inde factum est, ut nec mittere posset pro nobis, nec scribere, immo forte nec recordari ob multas et graves occupationes. Nunc ergo ego adhuc sum Romae, reliqui patres, qui erant ituri in Transylvaniam, exspectant Viennae. Quam ob rem Tuam Ill^{mam} Dominationem vehementer etiam atque etiam rogo, dignetur huc in urbem scribere ad praepositum generalem nostri ordinis, Eberhardum Mercurianum et ei significare, quid nobis sit faciendum, qua via et quando ad Tuam Ill^{mam} Dominationem veniendum. Commendarem hoc negotium pluribus verbis Tuae Ill^{mae} Dominationi, nisi scirem ob zelum fidei catholicae per se esse satis commendatum et nisi notum mihi esset, quanto desiderio pluribus annis Tua Illma Dominatio nostrum in Transylvaniam adventum exspectaverit. Literas, quas Tua Illma Dominatio scripserit, tutius per Poloniam, quam per Hungariam mittet: illinc enim singulis mensibus veniunt cursores Romam. Quamvis secure posset et Viennam ad patrem Laurentium Magium mittere. Scripsi de hac re et ad invictissimum regem Poloniae, dominum Stephanum Bathoreum, ut negotium istud Tuae Ill^{mae} Dominationi commendaret, quod non dubito eum facturum pro salute et amore patriae. Servet Te, princeps Ill^{me}, Deus optimus maximus nobis et ecclesiae suae diutissime incolumem.

Datae Romae e Poenitentiaria Basilicae Sancti Petri, anno a partu Virginis 1576. Kalendis Octobris.[2]

Stephanus Arator Pannonius,
sacerdos Societatis Jesu et poenitentiarius Apostolicus.

Külczíme: Illmo viro Domino Christophoro Bathoreo, principi Transylvaniae.

(Egykorú másolat, római vatikáni könyvtár Vat. lat. 6205. k. 158—159. l.)

---

[2] Előtte még ez a kelet van: Pridie idus Septembris; de az előbbit fogadjuk el véglegesnek, a mi, úgy látszik, a szeptember 12-én megírt levél elküldése napját — s e szerint helyes keltét — jelzi.

16.

Bécs, [1577] április 23.

Az ausztriai jezsuita-congregatio az erdélyi jezsuita-misszióért.

Informatio de missione Transylvanica post congregationem Austriacam pridie Sancti Georgii.

Sunt, qui sibi persuadent sublatam esse omnino spem huius missionis. Ex parte quidem Transylvanorum, propter assiduas turbas bellicas passim exorientes. Ex parte viae, quia solet facile impediri vel hieme, vel excursionibus Turcarum in aestate. Ex parte vero Societatis, quia nondum venerunt ex urbe, qui erant huc mittendi et quia Austriaci haberentur suspecti, ne alteri parti belli forsan in aliquo faverent. Caeterum magnam adhuc esse spem, certum est, et si R. P. Generalis manet in priori proposito, non facile impedietur haec missio, tam deliberate suscepta, toties promissa et ad tantam Dei gloriam futura.

Ex parte Transylvanorum praeest nunc illi regioni frater praecedentis vaivodae.[1] Iste autem frater est ille, qui anno praecedenti misit omnia necessaria ad nostram profectionem,[2] quod magis nunc faciet, maiorem habens potestatem. Est autem notus Societati et Societas illi, fuit in Italia, loquitur Italice et transivit in reditu per hoc collegium Viennense.[3] Via etsi saepe solet impediri, saepius tamen libera est et toto anno hinc inde itur et reditur. Ex parte Societatis ultimo scripsit P. Stephanus Ungarus [4] R. P. Generalem habere rem cordi, tantum expectare opportunitatem missionis, quae hactenus non occurrerit. Hanc vero opportunitatem suggeram ego hoc scripto.

Opportunitas esset, si missio haec committeretur R. P. Provinciali Polonico et nos in Poloniam mitteremur. Longe enim maius commercium est et fuit semper inter Polonos et Transylvanos, quam cum Austriacis. Postquam enim Ungaria in plures ditiones est divisa, semper Austria et Ungaria sunt sibi invicem suspectae. Accedit, quod nullum collegium Societatis est propinquius Transylvanis, quam collegium Jaroslaviae subiectum provinciali Poloniae et ab eodem provinciali accepi literas, quibus significabat se iam nobis praeparasse locum in Jaroslavia, cum intellexisset nos per illam viam in Transylvaniam transituros.

---

[1] Báthory Kristóf. [2] Erre P. Szántó előbbi levelében kérte.

[3] Ez rég volt, még 1558-ban, midőn Báthory Kristóf külföldi követségben járt. [4] P. Szántó István.

Tractata quidem hactenus fuit haec res per R. P. Provincialem Austriacum,[5] sed ideo, quia Polonia non erat separata provincia, nunc vero provincialis Poloniae familiaris erit domui Bathoreae, quaecumque tandem regnum illud obtinebit, multo autem magis, si Bathorea familia maneat in regno.

Audio quendam, nescio quem, informasse R. P. Generalem contra missionem hanc ; domini autem quidam Ungari existimant illum informatorem esse monachum quendam iuvenem, qui Romae apud nostros literis operam dedit et nunc comitatur ipsum Bathoreum in Poloniam et fortassis illum informat vicissim contra Societatem. Sed haec impedimenta obloquentium et sua potius, quam Jesu gremium, imo maiora impedimenta non solent avertere Societatem, quominus pergat in suis missionibus, nec magna pericula deterruerunt Societatem, ne licet in Indiam, Aethiopiam et Giaponem.

Nos quidem hic et melius valemus, laus Deo et iuvamus utcunque collegium ; P. Lelesius[6] in metaphisicis, ego in casibus conscientiae ; amamus hos patres et agnoscimus nos ab illis amari, sed animus noster ardet in Transylvaniam, ad quam fuimus destinati et in qua confidimus multo plura et maiora nos praestituros, aut saltem in Poloniam et Russiam Transylvaniae vicinam, imo contiguam et sine ullo in Transylvaniam transituros impedimento.

Praeterea hic sunt Viennae perpetui timores et expectationes Turcarum, quorum impetus creditur, ut minati sunt, futurus contra Viennam, utpote quam iam bis aggressus fuit Solymanus.[7] Deus avertat omen, si tamen aliquid periculi ingruerit, fratres dispergendi erunt ; quod ergo paulo post futurum est de nobis, id iam posset fieri, tum statim migraremus in Jaroslaviam, inde facillime transituri ad finem destinatum Transylvaniae. Sunt, qui putant Bathoreum fuisse Jaroslaviae, dum transiret in Poloniam, ubi potuit cum nostris egisse et de nobis mittendis audisse et pietati vacasse aliquo die quadragesimae.

Quae dicta sunt, ut solet in bello fieri, contra fidem et mores illius viri, falsa esse novimus, ab his, qui familiariter ipsum cognoverimus. Nec impediunt dissidia principum Societatis progressum, siquidem dum atrocissima bella gererentur inter Gallos et Hispanos, apud utrosque tamen cum aedificatione Societas nostra versabatur.

Apr. 24. Imminet dies Sancti Georgii, quando vocandi eramus et mit-

---

[5] P. Maggio Lőrincz. [6] P. Leleszi János.

[7] Érti II. Szolimán szultán két bécsi támadását.

tendi, si novae turbae non impedirent. Nunc vero nostri Austriaci ita rem gerunt, ut videantur non missuri nos, etiam si omnia necessaria ex Transylvania mitterentur. Quae ratio suadet etiam missionem nostram in Poloniam. Solent enim patres, ut angeli, quilibet procurare pro sua provincia et collegio, quare et nos solliciti sumus, ut procuremus pro Transylvania, provincia nobis a sancta obedientia designata.

Nec timendum est bellum Polonicum. Testantur enim hi fratres inde venientes ibi omnia esse pacifica et Poloni nunquam inter se bellum gessisse leguntur. Bellorum pericula huic Austriacae provinciae impendent ita, ut fere nullum in ea collegium putetur satis tutum, si tempestas Turcica huc se converterit. Nos in Transylvania existentes provincialis Poloniae facile poterit visitare et facilius, quam aliquis alius ex Societate et nos ad eum facilem habere poterimus recursum. Id iam vidimus in Societate alibi, ut missionem ab uno provinciali inchoatam alter provincialis perficiat, ut contigit circa Herbipolim;[8] mira est necessitas Transylvaniae, magnus inde fructus speratur, ac negligenda non videatur.

Hátlapján: P. Pisani.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

17.

Danczkai tábor, 1577 június 24.

Báthory István király a Jezsuita-rend atyáinak.

Köszöni üdvözletüket és mindent megtesz Isten egyháza javára, melyet figyelmébe ajánlottak.

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiaeque etc. nec non princeps Transylvaniae.

Venerabiles, devoti, nobis dilecti. Significatio praeclarae voluntatis vestrae erga nos, quam partim ex literis vestris, partim ex prolixa Joannis Zamoyscii, secretarii nostri relatione cognovimus, gratulatio idem et preces pro universo successu rerum nostrarum fuere nobis et sunt gratissimae. Talibus enim praesidiis potius, quae ex divini auxilii fonte promanant, res nostras communiri, quam ullis humanis viribus, quae fluxae et caducae sunt, optamus: quae ad hoc usque tempus, Dei benevolentia, non mediocri rerum nostrarum profectu, magno nobis adiumento fuisse; est quod Dei clementiam laudemus, illique gratias agamus. Quod

[8] Herbipolis, Würzburg latinos neve.

vero ecclesiae Dei atque universae reipublicae christianae causam nobis diligenter commendatis ; id, quemadmodum a pio, laudabilique vestro affectu proficiscitur, ita nobis praecipuae curae semper fuit, ac longe maiori in posterum futurum erit. Nam nobis quidem et existimationi nostrae, ultra etiam merita nostra iam olim divino munere satisfactum est. Nunc eo labor omnis conferendus erit, quo ornamenta haec, quae liberalissima manu in nos Maiestas divina contulit, ad eum fontem, cui inprimis debentur, relabantur, divini scilicet nominis laudem et propagationem et reipublicae christianae incrementa. Ad quam rem melius ex animi sententia conficiendam, cum vester ordo vel imprimis nobis apprime sit necessarius ; merito nobis et est et erit semper gratissimus : quod tum re potius, quam verbis declarabimus, ubi primum regni huius nostri negotia composuerimus, ac ad optatam quietem omnia perduxerimus : quod, ut quamprimum, fiat piis precibus vestris effici debet ; quibus nos etiam atque etiam diligenter commendamus. Bene valere Devotiones vestras cupimus.

Ex castris ad Gedanum, die 24. mensis Junii. Anno Domini 1577. Regni nostri anno secundo.

Stephanus Rex.

(P. Sacchini Ferencz S. J. »Historia Societatis Jesu« cz. műve IV. k. — Róma, 1652. — 142. l.)

18.

Danczkai tábor, 1577 június 24.

Báthory István király P. Szántó Istvánnak.

Válasz. Készüljön társaival hazainduló követével hozzájönni.

Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc. Princeps Transylvaniae etc.

Venerabilis devote nobis dilecte.

Accepimus binas literas et scriptum Devotionis Tuae : gratae nobis literae, gratum etiam scriptum illud fuit. Meminimus nos cum Devotione Tua communicasse consilium de Devotione Tua, cum aliquot sociis, in Transylvaniam propagandae salutaris doctrinae causa advocanda. Id quod cum dilatum adhuc fuerit, intercedentibus variis rebus, nunc certe finem suum sortiri debet. Deligat igitur Devotio Tua aliquot sibi socios et ita se comparet, ut cum orator noster, quem Romam obedientiae Sedis Apostolicae solenni ritu causa faciendae mittimus, inde revertetur, cum eo ipso

Devotio Tua et socii eius, quos sibi adsciverit, ad nos venire possint. Bene valere Devotionem Tuam cupimus.

Datum ex castris ad Gedanum, die 24. mensis Junii. Anno Domini 1577. Regni nostri anno secundo.

Stephanus Rex.

Külczime: Venerabili Stephano Aratori in ecclesia Sancti Petri Romae poenitentiario linguae Hungaricae, devote nobis dilecto.

(Egykorú másolat, római vatikáni könyvtár Vat. lat. 6205. köt. 90. l.)

19.

Róma, 1577 deczember 8.

P. Szántó István Báthory István királynak.

Válasz. Köszöni, hogy reá és rendtársaira gondolva, őket Erdélybe hívja. Kiválóságát itt is mindenki dicséri, a németeket kivéve, a kiket sikere és felmagasztalása bosszant. De kéri, legyen szigorú az udvarában élő eretnekek iránt s ne engedje, hogy a katholikus szertartásokban résztvegyenek. A krakói akadémiáról. A Rómában feltünt üstökösről.

Pax Christi.

Diu multumque desideratae et expectatae M^{tis} Tuae literae vigesima tandem sexta Octobris redditae mihi fuerunt, ex quibus tantas hauserim voluptates, nec oratione facile complecti, nec animo satis comprehendere, nec verbis digne explicare possum. Quid enim mihi iucundius potuit nunciari, quam M^{tem} Tuam, ex cuius prospera valetudine conservatio et Transylvaniae salus pendet, salvam et incolumem prudentissime et magna omnium satisfactione regni Poloniae habenas moderari? Quid gratius, quam Tuae M^{tis} praeclaras animi dotes et virtutes passim ab omnibus praedicari? Quid demum acceptius, aut desiderabilius contingere unquam mihi potuisset, quam salutare illud negotium Transylvanicum, (quod precatus semper a Deo Optimo Maximo fueram et cum M^{te} Tua multis annis per varias literas diligenter tractaveram) iam Dei benignitate et M^{tis} Tuae prudentia felicem exitum sortitum esse et eo perductum tandem, ut in unius solum M^{tis} Tuae legati adventu consistere videatur. Quamobrem divinae bonitati et si iam immortales egi gratias, nunc tamen iterum novas ago et habeo, habeboque, quoad vixero maximas, quod afflictissimam Transylvaniam his deploratissimis temporibus, cum iam tota eius salus desperata esset, benigne visitaverit et admirabili sua providentia catholicum in ea principem excitaverit, qui errata praecedentis sapienter corrigeret et oves seductas ad gremium

ecclesiae catholicae per doctores orthodoxos sua in quadam prudentia revocaret. Deinde M^{ti} Tuae quoque regiae gratias, non quas debeo, sed quas possum, ago immensas, quod me fratresque nostri ordinis, propagandae salutaris doctrinae causa in Transylvaniam liberaliter, benigne et perhumaniter invitare non est dedignata. Agerem ecquidem hic pluribus verbis Tuae M^{ti} gratias, nisi semper rerum humanarum instabilitatem, saepius iam expertus, pertimescerem. Quoties itineri me accinxi, ut ad Tuam M^{tam} proficiscerer et subito praeter omnem opinionem a suscepto proposito coactus sum resilire. Quoties nunciatum est: En hoc anno proficiscendum est; quoties dictum est: ecce iam sublata sunt omnia, quae obsistere profectioni videbantur et nihilominus, cum ingenti animarum iactura, nec sine gravi animi mei maerore, in hunc usque annum dilata fuit salutaris illa profectio. Itaque nunc etiam, quod tamdiu legatus Tuae M^{tis} Romam venire tardat, nescio, quid animus praesagit mali, ne vel illi, vel Tuae M^{ti} Regiae aliquid contigerit adversi. Eam ob rem prolixiorem gratulationem reservare constitui in illum diem, quo mihi divina benignitate conspectu Tuae M^{tis} multo iucundissimo frui concessum fuerit.[1]

Bona existimatio et expectatio de Tua Regia M^{te} non solum Romae, sed in tota etiam Italia quotidie maius ac maius sumit incrementum. Effigies Tuae M^{tis} affabre in aes incisa et typis excusa est, magnoque vendentium lucro et ementium admiratione publice per plateas urbis venundatur. Conticuere iam ora omnium adversariorum, qui contrarii videbantur virtutum tuarum et veritatis luce oppressi, vel inviti, in laudes Tuae M^{tis} prorumpere coguntur. Nunc manifeste cognoscunt et experiuntur non fuisse vana, quae ego de M^{tis} Tuae Regiae fide, pietate, religione, prudentia et castissimis moribus contra falsas quorundam calumnias verbo et scripto palam fueram contestatus. Nullus hic amplius invenitur obtrectator honestissimae famae Tuae M^{tis}, nullus fidei et morum calumniator, nullus, qui sinistre de Tua M^{te} sentiat aut loquatur. Sola Germania invidiae facibus stimulata, cum vitam et facta M^{tis} Tuae reprehendere non possit, nescio, quae portentosa nova de obitu Tuae M^{tis} in vulgus spargere non cessat.

---

[1] E levélnek ugyan e kötet 269. lapján kezdődő második másolata helyén a következő oldaljegyzet olvasható: *Quae ibi adderentur, regi non esse missa.* Ez azonban arra a részre vonatkozik, melyet Szántó — ugy látszik megfeledkezvén arról, a mit már írt — a levél befejezéseül később ideiktatott, de a minek közlését, mint a mely úgy sem küldetett el, mellőztük, mert úgy is inkább bibliai kitéréseket foglal magában.

Plus decies hoc anno audivi a Germanis nunciari, Tuam M^{tem} nunc gladio, nunc veneno, nunc sclopeti ictu crudelissime interemptam esse, qui id apud viros graves, falsis suis rumoribus lucri fecerunt, ut etiam cum vera de rebus Polonicis nunciant, nulla eis fides habeatur, nisi illud idem per aliquem Polonorum fuerit confirmatum. Ab ipsis autem Polonis, qui Romam partim devotionis, partim studiorum causa adventant, fausta omnia ac felicia de Tua M^{te} nunciantur. Nemo est inter eos, qui non sub tua prudentia diutissime vivere desideret; nemo, qui non pro salute Tuae M^{tis} assidue divinam clementiam deprecetur; nemo, qui non Tuae M^{tis} honorificentissimam faciat mentionem.

Commendant aliqui Tuae M^{tis} humanitatem, benignitatem et clementiam, praedicant alii singularem prudentiam, nonnulli laudant fidem, frugalitatem, temperantiam et ingenitam quandam animi pietatem. Caeteri in coelum laudibus efferunt zelum catholicae religionis ardentissimum. Unum tantum est, (quantum ex sermone multorum colligere potui) quod quibusdam viris catholicis non probatur. Sunt inter viros primarios, qui aulam Tuae M^{tis} sequuntur, haeretici aliquot insignes sacramentariorum et trinitariorum fermento infecti, qui non solum divinam Maiestatem in loco sacro intolerabili audacia blasphemant, irrident et inauditis contumeliis afficiunt, verum etiam Regiae Tuae M^{ti} non levem ignominiae notam inurunt. Nam dum Tua Maiestas tremendo altaris sacrificio capite detecto, poplite flexo summa animi demissione, (ut catholicum decet regem) interest, illi interea a tergo tamquam novi capharnaitae tecto astant capite, nec secus a missa (vero et unico sacrificio christianae religionis) abhorrent, quam impii Judaei, aut Mahometani; citiusque, ni fallor, capita aperirent et genu curvarent simulachro Bacchi et statuae Veneris, quam Christo vere et realiter in eucharistia existenti. Verum hoc utcumque adhuc tolerari posset, si tantum velut statuae mutuae adstarent; sed non hic sistunt, ulterius progrediuntur, addunt malum malo, peccatum peccato, flagitium flagitio aggravans, missam veluti idolum Jovis aut Mercurii derident, ludibrio et ostentui habent, idque a spectantibus et prae dolore ingemiscentibus catholicis, quos quod Christum in sacrosancto sacrificio praesentem adorant, non verentur idololatras et Baalitas appellitare. O impietatem plusquam barbaricam, o crudelitatem et obstinationem plusquam Judaicam, o caecitatem inauditam, tenebrasque plusquam Aegyptiacas; en in quam crassos et palpabiles errores miseros mortales impie haereses praecipites agunt, ut credant etiam indoctissime se plus

omnibus conciliis, patribus et doctoribus sapere, sibi tantum veritatis et evangelii lucem post mille quingentos annos illuxisse, alios omnes in suis erroribus periisse, se veram de Christo fidem et cognitionem habere, caeteros omnes errare et idololatras esse. Veniet aliquando tempus, veniet hora illa, quando oculos eorum, quos nunc haereses et peccata varia clauserunt, supplicia aperient; tunc cognoscent, quam fuerint misere delusi.

Consuetudo olim erat in ecclesia catholica, quae adhuc in regionibus orthodoxis diligenter servatur, ut a sacrificio missae excluderentur Judaei, pagani, haeretici et catechumeni, ne ab indignis sacra nostra contemnerentur aut irriderentur, neve contra Domini praeceptum gemmae porcis proiicerentur. Turcae, dum sua execranda libamina et superstitiosos ritus peragunt, nullum christianum, nec quemquam alium a sua secta abhorrentem immo ne canem quidem ullum interesse patiuntur: id summopere metuentes, ne detestandi ritus eorum ludibrio habeantur, neve in suis impiis precibus perturbentur. Anabaptistae quoque, Calvinistae et Trinitarii, dum suas profanas coenas manducant, nolunt catholicos praesentes inveniri, ne ab illis irrideantur. Si ergo ipsi excludunt nos a suis templis et conventiculis, cur et ipsi non abstinent a nostris? Si non credunt Christum verum Dei filium in sacrificio missae praesentem, cur ei assistunt? Cur impietate barbarica, incrudelitate capharnaica et obstinatione Judaica corda sua indurant? Cur abiecto omni pudore, timore, et reverentia non verentur praesentem divinam M^{tem} tanta afficere contumelia, quantam non auderent principi aut domino suo irrogare? Cur denique scandalo sunt piis catholicis, eosque in sua devotione perturbant? Sinant, quaeso eos, sinant ritus suos quiete exercere, precesque suas Deo sine perturbatione offerre. Quandoquidem nec ipsi volunt in suis superstitiosis erroribus contemni, irrideri et impediri, certe si Deum et angelos non reverebantur praesentes, saltem regiam dignitatem honorare et pertimescere debuerant, ne in eius contumeliam sacra catholicorum, velut res ludicras aut comedias Plauti aut Terentii exciperent, deriderent et calumniarentur. O tempora, o mores, o rem praeposteram et detestandam. Rex, dum sacrum mysterium celebratur, caput detegit, miles si antea habebat apertum, tunc maxime tegit. Rex flectit genua, miles stat erectus. Rex pie Christum adorat in eucharistia, miles eundem irridet et idolum papistarum appellat. Rex Deo praesenti necessitates regni sui commendat, precibus iram Dei (quae nimium propter horrendas haereses in

Hungaros et Polonos exarsit) mitigare contendit, miles non credendo praesentiam Salvatoris et negando divinitatem filii Dei decuplo plus provocat divinam indignationem. Rex contra hostes regni opem Christi lacrymabundus implorat, miles minuendo potentiam Christi, claudit fontem miserationum eius, ne misereri aut iuvare velit. Haec est radix perditionis Hungaricae et Polonicae : eant et contemplentur, si famuli barbarorum, Turcarum, Moscorum tantam insolentiam praesentibus dominis suis committere audeant, videbunt longe eos modestiores esse prasentibus dominis suis, si fidem non sequuntur, ad minus non irrident.

Haec ego omnia clam Tuae M^{ti} fieri certo mihi persuasum habeo. Nam si ea vidisset, fieri non potest, ut pientissimus et religiosissimus animus Tuae M^{tis} tantam Dei iniuriam aequo animo pati potuisset. Ego autem ea fiducia, qua hactenus cum Tua M^{te} usus sum, operae pretium iudicavi sincere omnia perscribere, quae quoquo modo ad Tuam M^{tem} pertinere videbantur. Nihil de Tuae M^{tis} erga me amore et benevolentia dubitans, quin ut puro et sincero a me animo scribuntur, ita in bonam sit omnia partem interpretatura. Audivi et illud apud Polonos crebris usurpari sermonibus. Duas potissimum res maxime ad Polonorum nobilium conversionem utiles esse, si crebras conciones catholicas habeant et si dignitates maiores non, nisi catholicis conferantur. Natio enim haec generosa leoninum prae se ferre videtur animum, contemni et deprimi non vult, laude dignitatis facile ducitur.

De Academia Cracoviensi, quam pene iam collapsam ·per viros doctos restituere cogitat Tua Maiestas, magnus est rumor per Italiam excitatus. Est hoc quoque regium plane opus, ex quo toti Poloniae et ecclesiae catholicae incredibilis accedet utilitas. Tuae vero M^{ti} gloria immortalis, memoriaque sempiterna.

Terribilis hoc anno Romae circa principium Novembris cometes apparuit, qui adhuc ardet. Quidnam mali portendat, novit Dominus, qui huiusmodi inusitatis signis admonere fideles consuevit, ut emendatione veteris vitae, futura mala praecaveant. Tota Roma avide quotidie legatum Tuae M^{tis} praestolatur, sed ego expecto avidissime, qui utinam, si nondum est in itinere, iter quantocius ingrediatur, si ingressus est, progrediatur, si progreditur, currat, si currat advolet. Incredibile enim dictu est, quot animae in Transylvania propter moram diuturnam quotidie pereant.

Haec sunt, Rex Serenissime, quae nunc mihi ad Tuam M^{tem}

scribenda sese obtulerunt. Valere Tuam M^tem opto feliciter et annos Nestoreos.

Datae Romae. Anno ab orbe redempto 1577. 6ª Idus Decembris.

Tuae Maiestatis addictissimus et obstrictissimus

Stephanus Arator Pannonius

Alatta, egykorú kézzel: Missa fuit ad regem Roma per dominum Zamoyscii regium tabellarium, anno et die superius adnotato.

(Egykorú másolat, római vatikáni könyvtár Vat. lat. 6205. köt. 86—89. l.)

20.

Varsó, 1578 február 4.

Báthory István király P. Szántó Istvánnak.

Válasz. Ismételten kéri, siessen követével, egy-két társával hozzá.

Stephanus Dei gratia etc.

Venerabilis devote, nobis sincere dilecte. Salutem et gratiam nostram regiam.

Ex literis tuis, quas anno superiore ad nos dedisti, omni eruditione, rerumque copia refertas, facile perspeximus tuum praeclarum erga nos animum, statimque in eam sententiam devenimus, ut ea in re, cuius te iam pridem certiorem feceramus, hac tandem occasione uteremur studio atque opera tua. Quod nunc tibi significandum duximus, ut intelligeres nihil nobis magis in votis esse, quam ut rem divinam, quacunque ratione possimus, iuvemus, erigamus et promoveamus. Unde benigne monemus te, ac requirimus, ut cum hoc oratore nostro,[1] quem eo mittimus, huc te ad nos conferas, simulque tecum unum aut duos eiusdem religionis vestrae viros, doctrina et moribus excellentes, adducas; quibuscum de iis rebus, quas acturi sumus, consilia conferre et deinde primo quoque tempore aliquid certi statuere possimus. Quod te pro tua in Nos fide, atque pietate, facturum non dubitamus. Bene vale.

Varsaviae, 4. die Februarii. Anno Domini 1578. Regni vero nostri anno secundo.

Stephanus Rex Poloniae.

(Egykorú másolat, római vatikáni könyvtár Vat. lat. 6205. köt. 91. l.)

---

[1] Uchański Pál belzi várnagy, kit a király Rómába azért is küldött: per ottener da N. Signore un collegio in Transilvania, dove ha già destinata la chiesa e l'entrate; Wierzbowski Tódor: Vincent Laureo, évêque de Mondovi, nonce apostolique en Pologne (Varsovie, 1887.) 583. l.

21.

Gyulafejérvár, 1579 április 7.

P. Leleszi János P. Mercurian Eberhard jezsuita-generálisnak.

Egri működése. Útja Erdélybe. Megható fogadtatása. Megérkezése Gyulafejérvárra. Báthory Kristóf fejedelem szívesen látta és most követet küldvén hozzá a kollégium mielőbbi felállítása végett, kéri, ne késedelmeskedjék a szent ügyben.

Jhs. Reverende admodum in Christo Pater. Pax Christi etc.

Scio R^de admodum in Christo Jesu Pater, non ignorare Paternitatem Tuam me iussu et auctoritate R. P. Lanoy, in Hungariam ablegatum fuisse Agriam, ad importunas preces episcopi Agriensis,[1] ut ibi concionatoris munere, ad placitum superiorum fungerer. Medium annum in eo munere exegi. Quid praestiterim ipse scio et tota civitas mecum. Certe conatus sum, ut sanctum Societatis nostrae nomen, purum atque inviolatum conservarem. Sed cum sedulo munus mihi iniunctum obirem, ecce tibi divinitus oblatam occasionem Transylvaniae principem conveniendi. Multa me R^de in Christo Pater ad hunc laborem suscipiendum hortabantur. In primis piorum omnium preces et consilia, quae me assidue torquebant, ne tantam salutis proximorum occasionem oblatam negligerem, quam ipsi verbis et factis prae se ferebant et declarabant. Quoties me non saeculares modo, sed viri etiam ecclesiastica dignitate praefulgentes ad regiones iam albas invitabant?

Deinde inopia catholicorum praesbiterorum, qui in hisce regionibus fere nulli sunt. Videbam R^de admodum in Christo Pater, multo fructuosius hic operam Societatis locari, quam inter homines caedi potius et omni vitiorum turpitudini destinatos, quam pietati et religioni. Lachrimas tenere non potui, cum huius populi Transylvanici fervens studium erga Societatis homines conspexi. Nam cum primam eius civitatem bene mane subirem, ecce tibi christiani ad me turbatim, prae gaudio flentes, manus et vestes deosculantes, genibus in terram nixis Deo gratias agentes, se beatos, se felices proclamantes, qui desideratos diu Christi praecones oculis conspexissent. Erubui, ita me Deus amet, nec ego solus, sed qui mecum aderant comites aversi, pietatem populi lachrimis prosecuti sumus. Sacerdotem apud eos nullum inveni, sed laicum quendam arcularum, qui Dominicis festisque diebus, Evangelia ipsis hungarice praelegeret, explicationeque illustraret. Tanto nihilominus catholicae

[1] Radéczi István, 1572 óta.

religionis ardore flagrant, ut cum sint numero amplius 300 aut 400, nullus eorum se ad haereticorum synagogas conferat; quae tamen principem ibi habent et ducem Franciscum Davidis, nefariae Arianorum sectae suscitatorem.

Cum vero ulterius progressus Albam Juliam, habitatione Ill^{mi} principis celebrem subintrassem urbem, salutato principe, tanta cum Societatis cupiditate occupatum inveni, ut nihil nisi Societatis nostrae homines cogitasse videretur. Celsitudo Sua benigne me primum complexus, benignioribus deinceps et prorsus christiano et catholico principe dignis studiis prosequi non cessat. Nihil illi antiquius fuit, quam ut coeptum quondam de Transylvanico collegio negotium, primo quoque tempore suscitaret atque ad effectum perduceret. Itaque cum iter remetiri Agriam niterer, obstitit Celsitudo Sua vehementer, seque eius esse animi et sententiae, non ut quem haberet dimitteret, sed ut sociorum numero locupletatum hoc suum regnum cerneret. Locum igitur futuro collegio oportunum designavit, quem et parata fuit Celsitudo Sua cum literis donationis in manus meas pro Societate resignare, sed ego non iudicavi expedire quicquam interim moliri, quam a R. P. Tua certum acciperemus responsum. Itaque certum e familia sua hominem ad P. Tuam cum literis suis ablegavit, qui coram, precibus etiam P. Tuam ad collegium suscipiendum compelleret. Sed et ego genibus P. Tuae advolutus precor, oroque supplex, ne clementissimi et catholicissimi principis desiderium retardes. Sat sit datum expectationi, mi R^{de} Pater. Utinam Paternitas Tua cerneret, quam sitientibus auribus, me indignum concionantem, frequens Celsitudinis Suae aula audiat. Quousque mi Pater, paratum iamdiu differs huic regno submittere auxilium? Sentiat quaeso et haec patria nostra Societatis vires, videat lumen benignitatis tuae. Si gens efferata Brasiliae, si procul Japonii positi, nullo invitante Societatis lumine digni habiti sunt, cur quaeso mi Pater perpaucos Hungaros Transylvaniae alpibus conclusos aversaris? Veniat quaeso P. Tuae in mentem, maiorum nostrorum, Ignatii, Laynez, Xaverii fervens studium in catholica religione promovenda. Quas illi urbes, quae pericula non subierunt, unius interdum animulae causa? Ecce hic numerus, imo myriades animarum. Illi non invitati, quin saepius repulsi, invitos tamen se nolentibus saepe obtruserunt, charitate eos compellente. Vides hic mi Pater, principis Transylvaniae desiderium, vides fervorem, patierisne, quaeso, vacuum eius nuncium, a P. Tua regredi? Quare te per Christum precor R^{de} Pater, eius nuncium, non secus ac me filium tuum

(indignum licet) suscipias, exaudias, precibusque eius annuas. Domus, quam Celsitudo Sua nobis assignavit, amplissima est. Census annui, si iam assignati non sufficient, parata est Celsitudo Sua omnia largiri. Deinceps mi R^de^ Pater, si exauditi non fuerimus, nescio quid dicam aliud, quam nos in causa esse, si Transylvania religione christiana excidat. Interim Celsitudo Sua me hic retinuit, dum P. Tuae sententiam praestolatur. Sed et ipse, ut decet, paratus sum P. Tuae in omnibus filium obedientem praestare. Confido tamen in Christo Jesu et P. Tuae clementia, me socios primo quoque tempore hic visurum. Valeat R. Paternitas Tua.

Albae Juliae, VII. Idus Aprilis. Anno 1579.

R^dae^ Paternitatis Tuae

filius et servus indignissimus
Joannes Lelesius mpr.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

22.

Kolozsmonostor, 1579 június 10.

P. Leleszi János P. Mercurian Eberhard jezsuita-generálisnak.

Ismételten társakat kér. Az emberek nem gyűlölik a katholikus vallást. Dávid Ferencz elítéltetése. Leleszi működése és hatása.

Jhs. Reverende admodum in Christo Pater. Pax Christi etc.

Tempore quadragesimalis ieiunii ad P. Tuam dederam literas de instituendo in Transylvania collegio.[1] Responsum nondum accepi. Princeps Illustrissimus in dies fervet. Nunc dedit ad P. Tuam de hac re literas, ut coeptis eius consiliis faveat et mihi socios submittat. Hoc et ego P. Tuam rogo, obtestorque per Jesum Christum ne desolatam hanc patriam negligat. Succurrat Paternitas Tua. Nisi enim Societatis nostrae labor hic desudet, actum de hac parte christianitatis est. Iuvari facillime potest. Pauci enim sunt, qui catholicam religionem detestentur, maxima pars non abhorret. Sed et si qui fuerunt innovatores, his diebus ingens illis frenum iniectum est, iudicio Francisci Davidis publico, cui et ipse interfui. Historiam iudicii his literis annectam.[2] Cum sim solus, iam duas ecclesias habeo Claudiopoli, pulcherrimas et amplissimas. Utramque monachi possiderant olim, sed unam civitas ipsa ex voluntate Ill^mi^ principis restituit. Habentur conciones singulis diebus dominicis et festis, profestis autem semel tantum hactenus in

---

[1] Közöltük előbbi iratunkban. [2] Sajnos, már nincs mellette.

Jhs

Reverende admodum in Christo Pater

Pax Christi Iesu.

Tempore quadragesimalis ieiunii ad Paternitatem V. dederam literas de instituendo in Transylvania collegio. Responsum nondum accepi. Princeps Illustrissimus in dies instat. Illmus dedit ad Paternitatem V. de hac re literas, ut coeptis eius consiliis faveat, et mihi socios submittat. Hoc et ego Paternitatem V. rogo, obtestorque per Iesum Christum ne desolatam hanc patriam negligat. Succurrat Paternitas V. Nisi enim Societatis nostrae labor hic desudet, actum de hac parte Christianitatis est. Iuvari facillime potest. Pauci enim sunt, qui catholicam religionem detestentur, maxima pars non abhorret. Sed et si qui fuerunt innovatores, his diebus ingens illis frenum iniectum est, iudicio Francisci Davidis publico, cui et ipse interfui. Historiam iudicii his literis annectam. Cum enim solus iam duas Ecclesias habeo Claudiopoli pulcherrimas et amplissimas. Utramque Monachi possiderant olim: sed unam civitas ipsa ex voluntate Illmi Principis restituit. Habentur conciones singulis diebus Dominicis et festis, profestis autem semel tantum hactenus in hebdomada. Concursus ingens omnium ordinum. Et quoniam hic Baptismus penitus a Francisco Davide extinctus fuerat, adhuc ante eius iudicium coepi explicare eius necessitatem. Sic una die statim a concione duodecim adolescentes, frequentissime tres baptizatos. Illi ipsi qui maxime et intime Francisco adhaeserant, nostrorum ingressum expectant, scholas nostras appetunt. Nihil ut deesse videam, quam messorum copiam, qui segetes iam maturas demetant, Hos autem submistrare Paternitatis V. est mi Rde Pater. quare etiam atque etiam rogo Paternitatem V. exaudiat fletus et lachrymas Transylvanorum Christianorum. Ne quaeso Paternitas V. iucundissimo nostrorum aspectu et praesentia privet eos quibus gentes immanitate barbaras donasti et excoluisti. Quam multae sunt in Transylvanica urbes, quae nostros desiderent! Ego subinde ab Illmo Principe detineor. Non enim alius hic est concionator catholicus. Itaque cum Claudiopoli discedo, vix est qui frangat panem sitienti populo. Cum redeo a Principe, quasi Paulum coelitus fuisse lapsum existimares, ita festini accurrunt, gaudio lachrymas miscentes. Horum desiderium si te non movet mi Pater, mihi praescribat. Nam si socios submittere in laborem Paternitas V. noluerit, cupio quamprimum ex voluntate Paternitatis V. ad meos revertere. Iam enim satis superque abfui quod debui patriae praestare, praestiti. Plura me scribere occupationes et fletus prohibent. Paternitatem V. per Iesum Christum rogo et obtestor, tandem aliquando benignis nos oculis aspiciat. Colosmonostra 4 Id. Iun. An 1579

Rdae Paternitatis V.

Indignissimus filius et servus
Joannes Lelesius

P. Leleszi János sajátkezű levele.

(Kolozsmonostor, 1579 június 10.)

hebdomada. Concursus ingens omnium ordinum. Et quoniam hic baptismus penitus a Francisco Davide extinctus fuerat, adhuc ante eius iudicium coeperam explicare eius necessitatem. Scio una die statim a concione duodecim adolescentes, frequentissime tres baptizatos. Illi ipsi, qui maxime et intimi Francisco adhaeserant, nostrorum ingressum exoptant. Scholas nostras appetunt. Nihil ut deesse videam, quam messorum copiam, qui segetes iam maturas demetant. Hos autem subministrare P. Tuae est, mi R^de^ Pater. Quare etiam atque etiam rogo P. Tuam exaudiat fletus et lachrimas Transylvanorum christianorum. Ne quaeso Paternitas Tua iucundissimo nostrorum aspectu et praesentia privet eos, quibus gentes immanitate barbaras donasti et excoluisti. Quam multae sunt in Transylvania urbes, quae nostros desiderent? Ego subinde ab Illmo principe detineor. Non enim alius hic est concionator catholicus. Itaque cum Claudiopoli discedo, vix est, qui frangat panem sitienti populo. Cum redeo a principe, Divum Paulum coelitus superne lapsum existimares, ita festivi accurrunt, gaudio lachrimas miscentes. Horum desiderium si te non movet mi Pater, mihi perscribas. Nam, si socios submittere in labore Paternitas Tua noluerit, cupio quamprimum ex voluntate P. Tuae ad meos reverti. Iam enim sat superque abfui, quod debui patriae praestare, praestiti. Plura me scribere occupationes et fletus prohibent. P. Tuam per Jesum Christum rogo et obtestor, tandem aliquando benignis nos oculis aspiciat.

Colosmonostra, 4. Idus Iuniis. Anno 1579.

Reverendae Paternitatis Tuae

Indignissimus filius et servus
Joannes Lelesius mpr.

Külczíme: Jhs. Admodum Reverendo in Christo patri Everhardo Mercuriano Societatis Jesu ac pro eadem Societate praeposito [genera]li etc. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

23.

Róma, 1579 június 18.

P. Szántó István Uchański Pál lengyel követnek.

Véleménye arról, miként nevezheti ki Báthory István király Gyulai Pál somlyói esperest erdélyi suffraganeussá, ha Erdélyben tulajdonképpen nincs püspök. Erdélybe menetelük ügye.

Tempus iam esse existimo, ut quaestioni nuper a Tua Illma Dominatione propositae respondeam.

Petit Serenissimus rex noster, ut Paulus Juliensis archidiaconus in Somlyó, suffraganeus in Transylvania constituatur; ex quibus verbis gravis oritur dubitatio, quomodo aliquis in Transylvania possit institui suffraganeus, ubi nullus est episcopus. Suffraganeus enim cum sit, relatione alicuius semper dicitur esse episcopi; suffraganeus, sicut servus alicuius, semper domini est servus; et ubi non sit dominus, ibi nullus etiam dici potest servus. Sicut ubi nullus est episcopus, nullus proprie dicitur suffraganeus. Mirum ergo videtur, quomodo Serenissimus rex petat aliquem in eo loco creari suffraganeum, ubi nullus est episcopus. Quae quidem quaestio, etsi satis intricata et difficilis esse videatur, solvi tamen poterit pluribus modis.

Responderi enim primo potest dominum Paulum Juliensem creari posse suffraganeum episcopi Transylvaniensis, Pauli Bornemisza, qui adhuc vivit et nunc est episcopus Nitriensis. At hic subito quispiam occurrens obiiciet, neminem posse esse duorum locorum episcopum; si ergo dominus Paulus est Nitriensis episcopus, non potest amplius dici Transylvaniensis, ac proinde non poterit aliquis in Transylvania, respectu illius, dici suffraganeus. Acuta quidem haec est obiectio, sed non infringit solutionem datam. Si enim dominus Paulus Bornemisza, sive Abstemius sponte primum episcopatum resignasset et libere ex eo loco discessisset, ut Nitriensem obtineret episcopatum, nihil utique iuris haberet iam ad episcopatum Transylvaniensem. At cum vi ab haeretico principe Joanne vaivoda fuerit eiectus cum toto clero et ad tempus tamen ei fuerit concessus episcopatus Nitriensis a Ferdinando imperatore, non videtur ius omnino amisisse ad priorem episcopatum.

[Secundo.] Potest et aliter proposita quaestio solvi. Quod Sua Maiestas non putavit tantam esse connexionem inter suffraganeum et episcopum, quod suffraganeum semper oportet esse sub aliquo episcopo. Nam si id cognovisset, non postulasset archidiaconum suum suffraganeum, sed potius episcopum creari. Quare secure eum Sua Sanctitas poterit episcopum Transylvaniensem creare. Nec propterea praeiudicium hinc aliquod fiet Nitriensi episcopo; nam cum is iam sit centenarius homo repuerascere videtur et non potest curam ecclesiarum habere. Quapropter et Nitriensem episcopatum alius loco eius gubernat.

Tertio. Sensum verborum Suae M^{tis}, existimo, fuisse hunc, ut praedictus Paulus constitueretur a Sua Sanctitate episcopus Transylvaniensis, verumtamen non uteretur nomine et titulo

episcopi tantisper, donec reditus essent sufficientes pro rati dignitate conquisiti, sed vacaretur nomine suffraganei. Quod autem haec fuerit mens Suae M^{tis}, manifeste colligitur ex ea informatione, quam dedit Tuae Ill^{mae} Dominationi. Vult enim, ut suffraganeus ille, quem petit pro Transylvania, praesbyteros ordinare et alios ordines sacros conferre possit. Atqui haec nullus praestare potest, qui non sit episcopus, mens ergo Suae M^{tis} est, ut dictus archidiaconus verus creetur episcopus et officia exerceat episcopi, sed nomine illo ad tempus non utatur.

Quarto. Poterit Sua Sanctitas praedictum Paulum creare episcopum Moldaviensem, aut Tinniniensem, aut Chanadiensem, qui episcopatus sunt sub Turca, et ordinare postea eundem Paulum suffraganeum Transylvaniensem, ut siquidem officia episcopi exerceat in Transylvania. Quemadmodum multi sunt episcopi et archiepiscopi in Italia, qui titulos mutuantur ex Turcia, aut Graecia et sunt suffraganei in Italia; sic et Cracoviensis suffraganeus dicitur episcopus Leodicensis, cum ipse nunquam fuerit Laodiceae.

Haec sunt, vir Ill^{me}, quae mihi de quaestione proposita dicenda occurrerunt.

De negotio nostro Transylvaniensi, si nondum Illma E[xcellentia] Tua coepit cum nostro Generali tractare, aggrediatur obsecro quantocius potest. Patres enim et fratres, qui nobiscum ituri sunt in Transylvaniam, dispersi sunt in diversis provinciis, et vix per duos menses poterunt Viennam congregari.

Meminerit praeterea Tua Dominatio Illma dominum Paulum Jordanum et me una ad prandium aliquo die vocare, ut possimus cum illo agere, de praedio galerano, quod maiores eius olim donaverant monachis Hungaris, Montis Coelii. Spero enim nos hac occasione facile ei persuasuros, ut sicut Sua Sanctitas omnia bona illorum fratrum seminario Ungarico applicavit, ita dominus Jordanus suum praedium libentius sit seminario relicturus, quam duobus aut tribus monachis ebriis. Valere cupio Tuam Dominationem Ill^{mam} feliciter.

E poenitentiaria S. Petri 1579, 18^{a} Junii.

Tuae Ill^{mae} Dominationi

addictissimus
Stephanus Arator.

(Egykorú másolat, római vatikáni könyvtár Vat. lat. 6205. köt. 175. l.)

24.

[Bécs,] 1579 június 30.

P. Tőrös György Névtelen jezsuita-atyának.

P. Leleszi János működése Egerben és Erdélyben. Térítései. Az erdélyi eretnekek veszekedése. Báthory Kristóf ítélete és buzgólkodása a jezsuiták érdekében.

Jesus. Gratia et pax Christi. Amen.

Silentium negligentiae inductum rumpatur tandem et loquantur mutae literae. Nihil literarum a Tua Reverentia accepi a discessu; nihil ego dedi, do tandem. Nostra Transylvania quo in statu versetur plenius intellexisse arbitror V^{ram} Reverentiam. Quae ego autem intellexi, haec sunt ex literis principis Transylvaniae et (Ápr. 12.) P. Lelesii ad P. Lanoyum [1] et ad me dominica palmarum datis. Sed ab origine exordiar. Concesserat R. P. Lanoyus visitator P. Lelesium ad tempus R^{mo} domino locumtenenti Ungariae et episcopo Agriensi, vehementer et humiliter urgenti Agriam, ut illic demortui concionatoris vices aliquamdiu obiret (episcopatus ille hinc abest octuaginta circiter milliaribus); sat bene suo munere functus est quotidiano (ut in finitimis locis fieri solet) strepitu et incursu (Decz. 25.) Turcarum, atque adeo etiam ipsa nocte Nativitatis Domini sub sacro duravit tamen et aliquot ex nobilibus vicinis et urbis militibus ecclesiae gremio restituit (in Augusto autem hinc discesserat); tandem nobilis quidam Magnificus dominus Joannes Kállai, qui singulis annis ex capitulo Agriensi aliquem ex dominis [2] ad quadragesimam, ut suis subditis sacramenta administrarentur, expetere solebat. (Habet enim homo catholicus et baro non paucos pagos et oppida.) Hoc tandem anno nominatim impetravit P. Lelesium; in id enim facile consensit capitulum. Miserat interim R^{mus} episcopus Chanadiensis et idem praepositus Lelesiensis [3] fratrem suum Agriam, ut P. Lelesium a capitulo impetratum ad se adduceret, quo suae dioecesi hoc sacro quadragesimae tempore melius consulere posset et P. Lelesius propriae patriae iuvandae occasionem haberet. Iam vero bona domini Kállai, ubi P. Lelesius versabatur, medium tamen milliare a Lelesio, ubi episcopus ille residet, aberant. Hoc animadverso episcopus, curru conscenso, statim ad dominum Kállai proficiscitur, ac breviter subditorum illius visitatione

[1] Keresztneve Miklós.
[2] Úgy érti, hogy valakit a kanonok urak (főúrak) közül.
[3] Melegh Boldizsár, 1573 óta.

expedita, P. Lelesium secum abducit. Ecce tres illic Transylvani, ordinis sacri suscipiendi causa, apud episcopum adsunt; rudes quidem illi, qui vix bene humaniores literas degustarant. Hi multa de Transylvania facile iuvanda, dum etiam lachrymis admixtis referent, captus amore patriae iuvandae Lelesius illos ordinari quamprimum curavit, se celebrante et episcopo illo ordinante. His peractis cum iisdem, se ad iter accingit, ut an illa,[4] quae ipsi referebant vera sint experiatur. Pergunt Varadinum, quod inde vix biduo[5] aberat, ac inde Claudiopolim, Colosvar vulgo appellant, metropolim Transylvaniae. Deus bone! quod (sic) quantum (sic) adultos in itinere baptizavit? Dies fere et noctes, ut scribit, occupabatur; quingentos catholicos Colosvari reliquit et Albam Iuliam ad regionis principem profectus, honorifice exceptus et tractatus, et concionibus operam dedit. Rogatus quartam concionem dominica palmarum de invocatione sanctorum habuit; re illis stupenda et inaudita mirum, bonam partem nobilitatis in suam sententiam protraxit et praecipuos quidem genere de capitaneis totius Transylvaniae, Blasium Kamuti (qui illum valde amat, cum antea esset Arianus), Magnificum dominum Paulum Perneszi, praefectum aulae principis, Mag^{cum} dominum Dionisium Chiaki.

Quid post dominicam palmarum illic gesserit, nil postea ad me scripsit; sed ex aliis intellexi seditionem miram inter Arianos exortam esse: *An Christus debeat invocari et adorari etc.* inter Blandratam et Franciscum Davidis. Assertiones ex utraque parte principi tanquam arbitro in conventu Tordensi allatae fuerunt,[6] quarum exemplar nuper R^{mus} locumtenens misit nostro P. Rectori. Ego propter blasphemias legere aut describere non ausus sum; nam et historiam rei gestae ignoro, praeter quam, quod Franciscum Davidis captum fuisse scio et aliquot ex aula principis, partes illius defendentes, expulsos: Quem finem res ea nacta sit brevi intelligemus; nam centum fere miliaribus Alba Julia, vel etiam Colosvar hinc abest. Scripserat huc princeps obnixe petens et sui regisque fratris[7] animum erga Societatem constantissimum et studiosissimum declarans, ne P. Lelesius, qui digne et optime Societatis munere illic perfungitur, ne inde, antequam alii veniant, qui illuc quotidie expectantur cum legato Ser^{mi} Poloniae regis ad Urbem misso, revocetur; in quam sententiam cum omnibus votis a P. Provinciali[8] et a P. Lanoyo itum est, ac difficultatibus omnibus sic exami-

---

[4] Hibásan így: illi. [5] Irva hibásan: bidui.
[6] Ez országgyűlés végzései nem maradtak reánk.
[7] Báthory István lengyel király. [8] P. Maggio Lőrincz.

natis tum itineris, tum locorum intervalli, collegium Transilvanicum in manus P. Provincialis Poloniae, ob vicinitatem collegii quoque Jaroslaviensis, resignatum est, scriptumque ad P. Lelesium, ut si quid in posterum auxilii indigebit, a Provinciali Poloniae[9] expetat et per eum etiam cum P. Generali agat. Quare etiam V^{ra} Reverentia maiorem habet negotium istud ad Dei maiorem gloriam et Ungariae utilitatem promovendi occasionem.

Datum 30. Junii. Anno 1579. Raptim.

Reverentiae Tuae servus indignus

Georgius Tőrös Papen[sis.]

Hátlapján: De conversione haereticorum in Transylvania.

(Egykorú, nagyon hibás, 1569 évvel jelzett másolat; római vatikáni levéltár »Nunziatura di Polonia« 2. kötete 1—2. l.)

25.

[Vilna, 1579 július elején.]

Báthory István király első tervezete a kolozsvári jezsuita-kollégiumról.

Recollecta per dominum nuncium apostolicum[1] *ex sermone Ser^{mi} regis Poloniae pro collegio Jesuitarum in Transilvania instituendo.*

1. Ut initio iaciantur fundamenta solida et laudabilia, concionibus, lectionibus et disputationibus, ut haeretici facilius capiantur, atque ita et ament, et pluris faciant patres Jesuitas.

2. Erit ibi lectio theologiae, philosophiae, rethorices et grammatices.

3. Id in vulgus spargatur, ut sciant omnes, iam nunc Ser^{mum} regem velle in eo collegio alere suis expensis 20 adolescentulos spei atque indolis probatae.

4. Eat R. P. Provincialis, P. Rector Vilnensis,[2] P. Odescalcus,[3] qui Cracoviae est; unus, qui Germanice concionetur, qui grammaticam et rethoricam doceant, cum coadiutoribus debitis. Deducentur autem eo ab aulico Ser^{mi} regis, impensis suae Regiae M^{tis} cum libris et sarcinis necessariis. Et quibus non placuerit ibi diu

---

[9] P. Sunieri Ferencz.

[1] A Lengyelországban működő pápai nuncius: Giovan Andrea Caligari bertinorói püspök.

[2] A vilnai jezsuita-kollégium rektora: a lengyel Wujek Jakab de Wągrowiec (Vangrovicius) atya. [3] P. Odescalchi Lajos.

manere, ii tamdiu sustinebunt, quamdiu Roma vel aliunde in eorum locum alii avocentur, iamque P. Stephanus Arator[4] et alii nonnulli expectantur.

5. Urgenda est eorum profectio, ut sint ibi in tempore ad colligendos fructus monasterii assignandi istius anni tam in tritico et frugibus et aliis, quam in vino et parent anonam, pro anno integro, et ultra.

6. Cum bona istius monasterii sint undique circumdata a bonis regalibus, nulla omnino molestia de finibus illis exhibebitur a nobilibus, ut accidit aliis et habebunt libertates et exemptiones suas.

7. Monasterium istud cum sit positum in loco amoenissimo et cum amplissimis aedificiis, ut quod solebat esse in delitiis regis Joannis praedefuncti et in suburbio civitatis Colosvar, quae est populosissima, eo confluent scholastici quamplurimi et multorum animas ipsi patres Jesuitae Christo Jesu tueri facere poterunt.

8. Ultra possessiones et bona stabilia multi pretii, quae patres Jesuitae habebunt, ex mandato regis recuperabunt etiam decimas, quae hodie in fiscum inferuntur et si haec non satis erunt, ad alendum 50 patres, addet Ser^{mus} rex de suo.

9. Sunt tres villae huius monasterii[5] alienatae alias per regem praedefunctum in Blandratam haeresivorum, qui illas vendidit pro 5 milia[bus] taleris; hae, expensis regis, redimentur a possessoribus et collegio attribuentur.

10. Si patres noluerint habere molestias procurandi eiusmodi bona temporalia, possessiones et villas, dabitur aliquis vir nobilis a Ser^{mo} rege, qui hanc procurationem suscipiat et recte ac fideliter tueatur.

11. Ut sit, qui in pontificalibus inserviat, ordines conferat, ecclesias et altaria consecret, reconciliet profanata et alia eiusmodi curabit Ser^{mus} rex apud S. D. Nostrum[6] habere episcopum titularem tamquam suffraganeum,[7] cui Maiestas Sua assignabit redditus ad ferendam dignitatem episcopalem sufficientes.

12. Non solum providebitur patribus istis de libris et suppellectili necessaria pro domo et officinis eorum, sed quod pertinet ad ecclesiam, habebunt vetera paramenta multa, atque ornamenta omnia magni pretii, quae in capsis adhuc asservantur et repara-

---

[4] A Rómából várt magyar P. Szántó István.

[5] Ez a Kolozsmonostorhoz tartozott három község: Bács, Jegenye és Kajántó. [6] Ekkor az 1572-ben trónra lépett XIII. Gergely pápa.

[7] Ezt a király azért óhajtá, mivel az erdélyi püspöki szék 1556 óta betöltetlen volt.

buntur imagines sanctorum deletae in templo et in omnibus aliis locis, ubi necesse fuerit.

Kívül : Pro collegio Jesuitarum in Transilvania erigendo.

(Eredeti, római vatikáni levéltár »Nunziatura di Polonia« 16. kötete 471/2. l.)

Megjegyzés. Báthory István király ez érdekes nyilatkozatait Caligari nuncius vetette papirosra s küldte Rómába Ptolomeo Galli Júl. 17. bíboros-államtitkárnak, Vilnán írt 1579 július 17-iki jelentése e soraival : Prima che il rè partisse per l'essercito, trattando io con Sua Maestà longamente sopra la erettione del collegio di Transilvania, cavai dalla sua bocca tutto quello che vedrà V. S. Illma in 12 capitoli alligati, li quali Sua Maestà ha confirmati tutti et dà vantaggio al P. Provinciale, quando doppo il suo ritorno di Brunsberga è andato a ritrovarlo nell'essercito. Il medesimo Provinciale sta in ordine per partire verso Transilvania con dieci o dodeci padri per adesso; ogni volta che verrà l'huomo del rè l'ha da condurre, che sarà verso il fine di questo mese.[8] — Ezzel a királynak régi, 12 esztendős vágya teljesült,[9] mert Báthory István még fejedelem sem volt, midőn 1567 nyarán jezsuita-kollégiumot akart alapítani Erdélyben, abból az alkalomból, hogy János Zsigmond nagybetegen feküdt s így neki kilátása nyilt a fejedelmi székre, mely azonban a fejedelem felépülésével immár elszállt, habár a nagyszombati egyetem leégésével az Oláh Miklós esztergomi érsek által behivott jezsuita-atyák földönfutókká váltak.

26.

Gyulafejérvár, 1579 július 20.

Báthory Kristóf fejedelem P. Mercurian Eberhard jezsuita-generálisnak.

Dicséri P. Leleszi János működését és kéri, támogassa ügyét a pápánál, az egyház dicsőségére.

Reverende in Christo Pater nobis honorande. Salutem et felicitatem.

Joannes Lelesius concionator noster Devotioni V^{rae} quasdam literas scripsit, quibus praetermittere non potuimus, quin nostras etiam adiungeremus, ac testatum apud Devotionem V^{ram} faceremus, quantum ipse iam et studio, et diligentia, et, quod caput est, sobria atque exemplari sua vita, commodi hominibus nostris attu-

[8] Eredeti, római vatikáni »Nunziatura di Polonia« 16. köt. 205. l.

[9] Erről Caligari nunczius Vilnából írt 1579 június 14-iki e soraiból értesülünk : Sono dodici anni che Sua Maestà desidera et procura havere un collegio di Gesuiti in Transilvania, dove ha un monastero bellissimo deserto da' frati, et preparato per questo effetto, ma sempre il demonio s'è contraposto perchè non l'habbia. (Ugyanott, 150. l.)

lerit. Nam etsi non multum temporis est, ex quo huc se contulit, ac munus istud concionandi suscepit, tamen innumeros propemodum iam mortales, partim infirmos, in fide et nutantes, partim falsa quadam persuasione imbutos, ab errore ad veram pietatem atque religionem traduxit. Qua in re, putamus eum, in posterum etiam omni studio, cura, atque sollicitudine et nobis, et aliis omnibus satisfacturum esse. Cum autem ea sit conditio provinciae huius nostrae, ut sive hominum, sive etiam temporum ipsorum vitio, multae in eam invectae sint alienae satis et absurdae de summa fidei christianae opiniones, praeclare sane summus ipse pontifex, cui praecipue cura haec incumbit, faceret, si nostras etiam res, benignis suis atque paternis oculis aspiceret, eamque rationem iniret, qua tantis nostris malis occurrere in tempore posset. Qua de re Serenissimus quoque rex Poloniae, dominus frater noster observandissimus, peculiares iam suas, ad Beatitudinem ipsius literas dedit, rogavitque summopere, ut Sanctitas Sua, provinciae huius nostrae rationem haberet et nos etiam nihil praetermisimus, quod sive domi, sive foris apud quoscumque homines, pro Dei ipsius gloria, facere atque conari potuimus. Quod ut nunc quoque hisce literis nostris aggrederemur, ea nos potissimum ratio impulit, quod sciamus Devotionem V[ram], tam pio et tam sincero in Dei ecclesiam affectu duci, ut omnes homines, quibuscunque in orbis partibus degentes, cuperet verae religionis ac pietatis consortes, atque participes esse. Itaque Devotionem V[ram] quantum possumus amice et diligenter oramus, det hoc beneficii ecclesiae Dei, quae hic apud nos plena iam melioris spei est, ut Summus pontifex, vestra opera atque admonitione, quae multum apud eum poterit, ad curandas et promovendas in vera religione res nostras, promptior, atque alacrior reddatur. Hoc Devotionis V[rae] studium et Deo ipsi, cuius imprimis causa agitur gratum erit et nobis etiam ita acceptum, ut parati simus Devotioni V[rae] omnibus in rebus, optimam nostram in se voluntatem, atque benevolentiam declarare. Quam bene valere optamus.

Datum Albae Juliae in Transylvania, 20. Julii. Anno Domini 1579.

Christophorus Bathorj de
Somljo vaivoda Transylvanus mpr.

Külczíme: Reverendo in Christo patri Everhardo Mercuriano Societatis Jesu ac [pro eadem] Societate praeposito [generali] etc. Nobis honorando.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

Megjegyzés. E levél hangja és más adat is megdönti azt az eddigi felfogást, hogy: Sehol semmi nyoma sincs annak, hogy Báthory Kristóf lelkesedett volna az atyákért . . . s ő minden személyes vonzalom nélkül segítette elő az atyák bejövetelét.[1]

27.

Kolozsvár, 1579 október 5.

P. Sunieri Ferencz lengyelországi provincziális Caligari János András püspök, lengyelországi nuncziusnak.

Útjuk Erdély felé. Szilágysomlyó. Kolozsvár. P. Leleszi János buzgólkodása.

Molto Illustre et R[mo] Monsignor in Jesu Christo. Pax Christi etc.

La presente non serà per altro, che per avisarla, come par-
Szept. 14. titoci alli 14 di Settembre di Cracovia arrivassimo tutti sani et
Okt. 1. salvi in Colosvar[1] il primo di Ottobre, sendoci fermati in Somlyó dui giorni. Ci fu di grandissima compassione vedere le terre del imperatore[2] con le chiese tutte destrutte da Turchi et Tartari, et forsan da li stessi heretici, et andassimo per terre sue 26 leghe hungaresche, che vagliano per 52 polacche, et se bene di Cracovia fino a Colosvar non si contano più de 62 leghe, pur vagliano per 100 buone polacche. Entrando per li beni hereditarii del Ser[mo] rè di Polonia, trovassimo le chiese intiere et officiate tutte al modo catholico con somma nostra consolatione nel Signore, et con grande confusione di quelli, che lo tenevano per heretico,[3] sendosi sempre questi due fratelli[4] conservati catholicissimi, come appare in Somlyó, dove una bella chiesa da loro edificata et dotata, dove sono sepolti il padre, madre[5] col padre del Signor Andrea,[6] et li suoi maggiori catholicissimi, che furono sempre. Non trovassimo in Colosvar il P. Lelesio, che era richiamato dal principe, col quale sta quasi sempre, et avanti che sia venuto ci siamo fermati alcuni giorni in Colosvar. Dimani ci partiremo per andare a trovare il

[1] Pokoly József: Az erdélyi református egyház története I. k. (Budapest, 1904.) 269. l.

[1] Hibás tehát Vass József állítása (a Kolozsvári rom. kath. főgimnázium Évkönyvei 1856—57-iki füzete 10. lapján), hogy az első tíz jezsuitát P. Leleszi János hozta be Lengyelországból, a mit utána sokan elmondottak.

[2] II. Rudolf császár, a ki a királyi Magyarországon uralkodott.

[3] A míg Báthory István királyt közelebbről meg nem ismerték, sokan tényleg protestánsnak tartották.

[4] Báthory István király és bátyja: Kristóf erdélyi fejedelem.

[5] István király apja: Báthory István erdélyi vajda volt, anyja: Telegdi Katalin.

[6] A pułtuski jezsuita-szemináriumban nevelkedő Báthory András hasonnevű atyja.

principe, il quale ci aspetta con sommo desiderio. Trattate che seranno le cose, si scriverà di ogni cosa a V. S. R^{ma}, a la quale bascio le mani, pregandoli dal Signor Iddio ogni felicità.

Di Colosuar, alli 5 di Ottobre 1579.

Di V. S. molto Illustre et R^{ma} minimo servo nel servire

Francesco Sunieri.

Noi non habbiamo alcun Ungaro de la Compagnia, che stia con noi, bisognando che il P. Lelesio la maggior parte del tempo stia col prencipe, però V. S. R^{ma} faccia appresso di Sua Maestà instanza acciò il P. Stefano Aratore, se sarà venuto di Roma, se ne venghi subito a Colosvar. Ogni giorno di festa teniamo tre prediche catholice; una nella città et due nella nostra chiesa,[7] tutte ungaresche, da certi buoni preti catholici, che il P. Lelesio ha saputo procurare. Si spera gran frutto perchè la cosa si raccomandi a Iddio caldamente. Non ho ricevuto, dopo che son in queste bande, lettere alcune delli nostri, nè di Roma, il che mi dà non poca solitudine et sollicitudine.

(Egykorú más. római vatikáni »Nunziatura di Polonia« 16. köt. 377—378. l.)

Megjegyzés. A Kolozsvárra érkezett jezsuiták e legelső levelét Caligari lengyelországi nunczius Varsóban írt 1579 november 17-iki jelentése e soraival küldte Rómába a pápai államtitkár kezéhez: V. S. Illma vedrà dalle incluse lettere del P. Provinciale di Giesuti, chè mi scrive di Colosvar, quanta sia la benignità di Dio in aprire ogni dì maggior strada a dilatare la nostra Santa fede cattolica et quanto obligo la Chiesa Romana debba havere al re Stefano Bathori di Polonia, poichè Sua Maestà si mostra tanto caldo et tanto liberale in promoverla da per tutto . . . L'huomo che accompagnò li padri in Transilvania, mi racconta mirabili cose della buona dispositione di quel populo alla conversione, et esso è stato il primo a dare principio, che di heretico si è fatto buon cattolico. Io l'ho tenuto a mangiar meco, fatto carezze et donati non so che talleri, et vedo che il P. Provinciale è stato parco in scriverli, perchè costui aggionge che li padri sono stati visti là come huomeni mandati da Dio.[8]

28.

[Gyulafejérvár,] 1580 január 2.

Báthory Kristóf fejedelem igérete az erdélyi jezsuitáknak.

Responsa Ill^{mi} principis Transylvaniae ad quaedam a nostris petita.

1. Redditus annui, qui ex censibus abbatiae Colosmonostoriensis percipiuntur, perexigui videntur, qui tot nostrorum oneribus

---

[7] T. i. a kolozsmonostori apátsági templomban.

[8] Eredeti, római vatikáni »Nunziatura di Polonia« 16. köt. 379. l.

poterint sufficere, viaticorum praesertim pro illis persolvendorum, qui ex remotioribus locis non sine sumptu sunt huc evocandi, ut nihil dicam de libris emendis, pannis ad vestes, telis ad domesticam supellectilem et variis aliis, quorum usu collegium, si ordinatum esse debeat, carere non potest.

Doceant patres quanta pecunia, ultra proventus abbatiae, ad hos usus requiratur, eam iubebit Ill^{mus} princeps, ex loco aliquo viciniori, quotannis eis pro subsidio numerari.[1]

Demus autem, ex frumentis et vino posse aliquod singulis annis emungi, cum ad talia distrahenda sit temporis opportunitas et occasio expectanda, quam praesentes collegii necessitates et varia stipendia, quae tam procuratori, quam aliis officialibus sunt danda aegre admodum possint expectare, res difficultate carere non videtur, quam Illmo principi repraesentare visum est.

Huc accedit, quod cum in templo nostro sit baptisterium et cura animarum pagi illius, qui est arci coniunctus et nostra Societas non suscipiat ex suo instituto immediate animarum curam, ut eo intentius aliis ministeriis non minus reipublicae utilibus possit vacare, videtur providendum de aliquo presbitero saeculari, qui si abbatiae sumptibus (ut videtur aequum) erit sustentandus, tantum erunt abbatiae redditus contractiores.

Hoc patribus curandum relinquitur.

2. Operae pretium fore videtur, ut Ill^{mus} princeps consulat nostrorum incolumitati, paci ac quieti, nec permittat haereticis ita contra nostros debacchari, tam ex suggestu, quam scriptis, sicut iam hactenus ab illis Claudiopoli factum sumus experti.

Publico edicto cavebit Ill^{mus} princeps ne hoc amplius fiat.

3. Scirem libenter, quid possim certo M^{ti} regiae de futura universitate Claudiopolitana polliceri et quando Illma Celsitudo Sua putet nostros posse transferri ad civitatem.

Appetente statim vere, ut primum tempus aedificationi idoneum apparuerit opus istud Ill^{mus} princeps aggredi iubebit, quod sine ulla intermissione continuabitur, donec ad finem tandem deducetur.

4. Rogatur Sua Celsitudo Illma ne propter scholarum aedificia nostrorum area quantum fieri potest restringatur. Locus enim monasterii, tam ex parte ecclesiae, quam ex parte muri civitatis, obscurus admodum et tenebricosus est, omni prorsus luce et eventatione carens, unica sola pars, quae futuras scholas respicit, est luci ac aëri exposita, in qua parte oporteret relinqui locum spatiosum

---

[1] Utána más kézzel irva: Petiti sunt centum taleri pro singulis personis, omnibus difficultatibus bene Illmo principi explicatis.

pro aliquantula nostrorum a quotidianis laboribus respiratione; sumus enim non in uno Societatis loco experti quanto referat pro nostrorum valetudine conservanda, ne desit illis locus apertus ac aëri expositus. Propterea prospiciendum videtur, ne area illa, in qua sunt aedificandae scholae, ad nimias loci angustias nostros deducat, ex ea praesertim parte, in qua refectorium, culina et praecipua cubiculorum ac hypocaustorum pars esse debet. Expediret etiam classes extrui amplas ad foetores vitandos, qui ex loci contractione nimia et scholarium multitudine exoriri solent.

Inspiciant omnia patres una cum architecto, quem secum Claudiopolim abducant et ex eius consilio omnia, quo rectius fieri poterit pro commoditate patrum curentur et statim designentur.

5. Aream etiam scholarum amplam esse expediret, ne mutuo sese scholares comprimant, in qua possint, quando a lectionibus vacant, audita repetere et suorum praeceptorum pensa memoriae mandare, interdum etiam se recreare et, ut quando sunt comoediae habendae, locus sit capax; scholarum autem aream, a nostrorum area distinctam esse oporteret propter ligna et varia alia eiusmodi nostrorum usibus futura necessaria.

Probat omnia Ill^mus^ princeps, modo loci angustiae patiantur.

Forte in civitate propter catholicos, qui ibi sunt et quorum numerum temporis successu augendum bona spes est, opus erit aliquo sacerdote saeculari, qui animarum curam gerat et necessaria sacramenta ritu catholico illis ministret, quando in civitate nec baptismi tantopere necessarii sacramentum ministrari videmus.

Observabunt in hoc etiam ritus et consuetudines suas.

6. Si omnino iudicaverit Ill^{mus} princeps expedire, ut multorum nobilium filii, non tantum sub disciplina, sed etiam in convictu nostro sint, sicut non esse moris in Societate, ut tales cum nostris in collegiis habitent, cum longe alia sit futura institutionis nostrorum ratio, ab illorum numero, sed domum a nostra seorsim habeant oportet, in qua ab aliquot ex nostris, qui huic muneri apti iudicabuntur, illorum cura suscipiatur, quae domus dum parabitur, poterunt civium hospitiis esse contenti, sicut fit in variis locis, ubi nostrorum collegia habentur, magnusque est scholarium concursus, nulli autem solent esse convictores.

Accipit Ill^{mus} princeps excusationem patrum de convictoribus, quia autem tot simul operae fieri non possunt, poterunt studiosi tantisper civium hospitiis uti, dum alio commodiori tempore de domo aliqua peculiari eis prospicietur.

7. Ill^{mus} princeps a plicavit nostrorum usibus abbatiam

Colosmonostoriensem, in qua oporteret nos scire cuius ordinis homines antea fuerint, ut tuta conscientia bona aliorum religiosorum cum summi pontificis assensu, ad quem tamen facile se Sua Sanctitas praebebit, possimus; propterea rogamus Suam Celsitudinem, ut iubeat illi, apud quem privilegia asservari solent, ut nobis eam privilegiorum partem exhibeat, ex qua, quod scire nos expedit, cognoscere possimus.

Hac de re ne sint solliciti, cum enim ea nunc quoque abbatia, seu coenobium vocetur, satis pro se arguit, cui rei ab initio fuerit dicata, nunc autem a possessoribus saecularibus iure optimo ad eos transferri potuit, qui rebus dominis inserviunt. De prima illius fundatione literae nullae apud Ill^{mum} principem exstant, eae tamen in archiviis publicis alicubi forte inveniuntur.

8. Nostri praeceptores nullos fere libros vel commentarios habent, quibus praeparare se possint, etiam ad docendos eos auctores, de quibus in Catalogo fit mentio; curandum omnino videretur, ut tam urgenti necessitati provideretur.

Libri vel emantur, vel cudantur sumptibus Ill^{mi} principis.

Similis est et illa de pannis ad fratres induendos, propter quorum defectum fratres nostri nonnihil patiuntur, ut de lectisterniis et stragulis, quibus in lectis se tegant et frigoris iniurias defendant, taceam.

Panni in dies expectantur.[2] *Lectisternia et stragula pecunia comparentur.*[3]

Die 2ª Januarii M. D. LXXX.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

29.

[Kolozsvár, 1580 januárius 7.]

P. Sunieri Ferencz lengyelországi provincziális P. Wujek Jakab erdélyi prefektus részére hátrahagyott utasítása.

Quae dixit P. Franciscus provincialis Poloniae pro cura collegii futuri Claudiopolensis praefecto residentiae Transylvaniae.

1. Praeerit P. Jacobus[1] nostris omnibus, qui in Transylvanica

---

[2] Más kézzel utána írva: Vienna pro quibus missa procul dubio fuerunt aliquot florenorum centena.

[3] Ugyanazon kézzel: Usque ad meum ex Transylvania discessum expenderat iam princeps in reparationem tecti ecclesiae, fenestrarum, supellectilem et ad victum necessaria ad octingentos taleros.

[1] P. Vangrovicius Jakab. A gnézeni tartományból való Wujek latinos (humanista) neve, kinek érdemeit a XVII. századi Rostowski

residentia sunt et, ut commodius ac rectius sibi commissos gubernare valeat, iuxta propriam instituti Societatis rationem, legat frequenter constitutiones, decreta congregationum, suum et aliorum officia ac regulas et omnia sibi reddat familiaria.

2. Communiter utatur benignitate et mansuetudine in sua gubernatione et, si quando adhibenda fuerit, aliqua severitatis acrimonia, ut nonnunquam cum aliquibus opus est, curandum tamen est, ut illa intelligatur semper proficisci a spiritu lenitatis et magno salutis, et profectionis subditorum desiderio.

3. Praecipua vero ipsius cura et sollicitudo esse debet, ut in sua occupatione praecipue occupetur, nec aliis quibuscunque occupationibus ita se dedat, ut cura spiritualis et temporalis fratrum negligi videatur, ut enim animi subditorum vehementer eriguntur et fiunt prompte obedientes, cum experiuntur ipsorum cura, nihil esse antiquius superiori, ita maxime deprimi solent et abalienari, cum eam curam negligi intelligunt.

4. Inter alia, quae magnopere vitare debent superiores illud unum est, ut ab omni singularitate caveant, quemadmodum in officio rectoris cap. 1. numero 2. habetur, quod si affectae valetudini aliquid in Domino dandum videatur, asciscat sibi affectae valetudinis socios, quales sunt P. Ludovicus et M. Joannes Cracoviensis, qui, ut a durioris concoctionis cibis abstineat, curandus est, quamvis ipsi quibuscunque appositis (qualis est ipsorum modestia) vescerentur. Meminerit etiam P. Lelesium non esse numerandum inter fortissimos.

5. In reprehendendis aut puniendis subditorum defectibus, caveat ne impatientiae ullius signa det, menteque praeoccupata agat aut etiam agere videatur, memor sententiae Divi Pauli dicentis : *Si quis inter vos praeoccupatus est, eiusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Nam huiusmodi reprehensiones et punitiae, veluti medicinae esse debent, quae animarum vulneribus adhibeantur, quae tanto utiliores esse solent, quanto purgatiori animo et ab inordinatis affectibus vacuo applicantur.

6. Visitet frequenter culinam, refectorium et alia loca communia collegii ac fratrum cubicula, et eorum necessitates curet habere perspectas, idemque per ministrum collegii (quando Dominus illum concedere dignabitur) fieri satagat, ut omnia decenter et ordinate fiant.

Szaniszló jezsuita »Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem« cz. műve (brüsszeli 1877-iki II. kiadása) 66. és 186. l. méltatja ; de hibás az a kijelentése, hogy : Deinde in Transylvania Sigismundum Bathorium, postulatu Stephani Poloniae regis, ad literas et pietatem instituit.

7. Ut simus memores paupertatis nostrae tantopere in constitutionibus et decretis nostris commendatae, nulla tapetia nostris permittantur, quae sint vel muris affixa, vel mensis strata, solis simplicibus huius patriae storeis (ubi aliqua exiget necessitas) contenti. Nihilque inter nostros conspiciatur, quod simplicem et mundam paupertatem non redoleat. Per hoc tamen non prohibetur, quin aliquae mensae possint viridi colore depingi *Jesu* nomine in media mensa expresso. Propterea argenteorum cochlearium non erit in mensa nostra usus, sicut nec sciphorum argenteorum, talia pro infirmis et hospitibus servanda sunt.

8. Cum nostris fratribus Ungaris amantissime et humanissime se gerat, omnem paternum affectum erga illos, sicut et erga alios ostendens, ut communis humani generis hostis insidiis prudenter ac tempestive occurrat, ne alienationes animorum, qualis inter has nationes esse solet, etiam inter religiosos ad interturbandam illorum quietem derivare conetur.

9. Seculares nulli deinceps in collegio permittantur, quibus superioritas aliqua in res nostras iniungatur et quia pauperum bona, sicut in initio factum est devorare debeant, tales si in praedio futuri sint necessarii, stipendiati servitores sint et quia a nostris prorsus dependeant, nostrorumque mandata exequantur.

10. Invigilet quacunque poterit ratione, ut Dominus percipiat rationes censuum et omnes ac singulorum huius loci reddituum tam in pecuniario censu, quam in frugibus, ut constet de numero, personarumque ali poterunt, meque de omnibus certiorem faciat.

11. Quae erunt vendenda pro nostrorum et familiae sustentatione, curandum est, ut quam fieri poterit commodo tempore vendant et quam diligentissime advertat, ne superfluae buccae ex bonis pauperum alantur.[2]

12. Ubi venerit P. Stephanus, si nullus esset cum illo Ungarus sacerdos, qui ministerii munere fungi possit, sit ipse, minister, per quem agantur ex ordinatione R^{tiae} V^{rae} tam cum internis, quam cum externis, quaecunque sunt agenda. Quamvis optandum esset, ut alius posset esse minister, ut iuvandis proximis tanto magis posset ipse vacare, scholis superintendere, concionibus ac catechisticis lectionibus proximos iuvare. Posset et aliquando P. Lelesius revocari et ipse ad principem mitti ad concionandum, donec eo P. Lelesius, post aliquantulam respirationem cum fratribus et residentiae (ne fieret perpetua) interruptionem remitteretur ad Ill^{mum} principem.

---

[2] Idáig egy kézírással, innen végig másikkal.

13. Si aliquis Germanus sacerdos cum P. Stephano veniret, suscipiat curam concionum Germanicarum et Joannes Cracoviensis sit prorsus ad alia liber.

14. Duo illi sacerdotes, qui ad probationem sunt a me accepti, mittantur Brunspergam[3] ad novitiatum, quamprimum erunt ex nostris, qui illis possint in susceptis muneribus suffici. Curet interim P. Jacobus, ne quid illis rerum necessariarum desit et amanter, ut reliqui tractentur, praesertim quando tam utilem et necessariam illorum operam Societati fuisse, in initiis nascentibus huius collegii experti sumus.

15. Consultores P. Jacobi erunt P. Ludovicus Odescalcus, qui et monitor, P. Lelesius, P. Stephanus et si quis alius cum eo venerit sacerdos. Interim ipse P. Jacobus exhortationes ad fratres habeat et illorum tantisper confessiones audiat, donec aliquis mittatur sacerdos, qui possit huic rei vacare. Patrem enim Odescalchum ab hoc munere confessionum audiendarum liberum esse oportet, ut eo utilior possit fratribus esse in recreationibus ordinariis nostrorum, quibus ut plurimum ipsum adesse conveniet ; cum tamen ipse debeat esse novitiorum praefectus, audiat illorum duorum sacerdotum confessiones et aliorum, si qui huc mitterentur, qui Latinam linguam callerent novitiorum.

16. Cum haereticis quibuscunque cautissime agant, nihilque ad illorum literas vel qualiacunque contra nos scripta respondeatur, ne ullam habeant iustam occasionem nos calumniandi. Si ad principem ea, quae alicuius momenti viderentur, referantur, ut ipse pro sua prudentia nostrorum consulat indemnitati, paci ac quieti, quam nostra exigunt ministeria. De libris vero a nostris editis excudendis, serventur ad amussim constitutiones.

17. Reliquas vitreas templi fenestras curet ineunte vere refici ex antiquis et novis, si opus fuerit, vitris. Aedificiis autem tam arcis nostrae, quam futuri Claudiopoli collegii diligenter superintendat, meque de omnium rerum progressu certiorem faciat.

18. Literas in Poloniam poterit ut plurimum per Ill^{mum} principem ad me mittere. Viatica autem illorum, qui a me mittentur, persolvantur ex principis pecunia, donec collegii redditus sint auctiores facti, nisi a me secaretur, persoluta a rege viatica.

19. Curandum esset, ut ineunte vere templum nostrum dealbaretur, si non totum, saltem chorus, ne deformitas illa infra fenestras amplius conspiciatur.

20. Examina illorum, qui me absente huc venient, mittantur

[3] Braunsberg, a Keleti tenger közelében.

ad me in Poloniam. Puncta autem excipiantur ex illa informatione ex Urbe missa, quando annua informatio est in Urbem mittenda.

21. Curet tempestive emi vasa ad reponendum vinum et quae ad alios spectant restitui : ne reducamini ad eas angustias propter vasorum defectum, in quas eratis hoc anno, cum vini non parvo detrimento ex corruptis vasis accommodato urgente vindemiarum necessitate acceptis. Etiam curandum est, ut decimandi tempore fidelissimus aliquis reperiatur, cui tamquam sibi ipsi credat : ad vitandas fraudes, quas hactenus cum magna iactura rei domesticae commissas esse scimus.

22. Procuret diligenter ineunte vere totum illud monasterium nostris traditum in civitate, novis tegulis tegi : ne quae sub tecto sunt ligna, reliquaque omnia corrumpantur ; agatque ea de re cum principe, per literas vel coram. Is enim solum scholis aedificandis videtur esse intentus. Et tamen primo omnium collegium esset nobis, usibusque nostrorum accommodandum.

23. In festis praecipuis, praesertim paschalibus curet P. Odescalchum mitti Albam Juliam ad audiendas Italorum, qui illic sunt, confessiones, ubi poterit eius opera multo utilior esse, quam Claudiopoli.

Hátlapján : Instructio relicta P. Jacobo Vangrovicensi pro residentia Transylvanica.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

30.

Kolozsmonostor, 1580 január 27.

P. Wujek Jakab P. Mercurian Eberhard jezsuita-generálisnak.

A jezsuiták helyzete. Iskolájuk. Tanrendje. A fejedelem támogatása, majd haragja, mindenféle félreértés miatt. Kevesen lévén, új tagokat, kivált magyarokat kér. — A kolozsmonostori iskola thézisei.

Admodum R^{de} in Christo Pater. Pax Christi etc.

Scripsi ultimo R. P. Tuae 7-a Decembris.[1] Nunc ut ordinationi
Decz. 7. obedientiae sacrae de modo et tempore scribendi satisfaciam, literis consultorum hasce meas adiungendas curavi. Sumus in hac residentia Transylvanica, in abbatia Colosmonostrensi ad Claudiopolim numero 13 de Societate, sacerdotes tres veterani et duo

---

[1] P. Wujek e levelét nem ismerjük.

Hungari novitii, nuper a R. P. Provinciali admissi ad probationem; quorum sane opera est nobis in hisce initiis valde necessaria. P. Ludovicus Odescalcus est admonitor et consultor mihi assignatus a P. Provinciali, P. Lelesius alter consultor. Verum hic raro est nobiscum. Est enim cum principe Albae Juliae, apud quem habet conciones. Sunt deinde fratres scholastici quatuor, quorum duo in scholis occupantur, reliquorum alter curam habet cellae vinariae et penariae, donec nobis de alio fratre provideatur; alter est sacristanus. Coadiutores sunt quatuor: cocus, credentiarius, emptor, qui etiam pistor et sartor. Scholae apertae sunt 11. Januarii, iamque sunt in inferiore schola triginta et (Jan. 11.) amplius, in superiore quinque; et in dies plures expectantur. Audiunt sacrum quotidie fere omnes. Nam nulli coguntur, cum sint in haeresi nati et educati, sed suaviter alliciuntur. P. Ludovicus legit eis interim duas quotidie lectiones. Unam Ciceronis, alteram in Graecis, alter praeceptorum syntaxin et Virgilium. Discessit hinc R. P. Provincialis 7-ma Januarii bonae spei plenus. Nam fere (Jan. 7.) concluserat cum Illmo principe de aedificatione scholarum in civitate, iuxta quoddam monasterium nostris assignatum et de augendis futuri collegii redditibus; quoniam isti, qui iam sunt nobis attributi, ne pro minimo quidem collegio sufficere viderentur. Et in ipso Epiphaniae die missus erat ab Illmo principe architectus, (Jan. 6.) qui aedificium scholarum metiretur. Verum statim post discessum patris provincialis facta est mirabilis rerum omnium commutatio. Nam princeps, cum ex literis nostris intellexisset id, quod petebat, quanta pecunia ultra proventus abbatiae ad sustentandum collegium 30 personarum requireretur et nos pro una persona in annum computaremus florenos 100 (ratione habita viaticorum, pannorum, librorum, qui hic sunt carissimi et sartorum tectorum) et abbatiae proventus, quantum coniicere licuit, ad 1000 circiter florenos aestimassemus, hoc igitur cum princeps intellexisset et insuper architectus ipsi affirmaret monasterium refici et scholas extrui, quales nos vellemus, 8000 florenis vix posse, princeps autem non nisi 3000 ad aedificium scholarum destinasset; inde offensus fuit vehementer, nec iam P. Lelesium ad se admittebat et per cancellarium[2] referri ad eum iubebat, regnum hoc neque 30 nostrorum alere posse, principem non habuisse in animo, nec cupere, ut collegium ulla ratione hoc tempore instituatur, sed aliqui saltem e Societate sint, qui doceant, concionentur etc. Addebat P. Lelesius, in aula iam vulgo iactari, nos naturam monachorum excedere, idest plus

[2] Kovacsóczy Farkas erdélyi kanczellár.

quam monachos inexplebiles esse et ad mendicandum effrontes. In summa, varia impedimenta sathanas obiiciebat huic sancto operi. Sed speramus in Domino, quod non praevalebit. Initio princeps ne in civitate quidem nostros habitare cupiebat. Sed in hac abbatia, quae distat a Claudiopoli prope duobus milliaribus Italicis, quamvis continuo quodam suburbio illi coniuncta sit. Postea cum intelligeret R. P. Tuam collegium tali loco nunquam admissurum, constituit quidem scholas aedificare, sed exiguas in area monasterii; qui locus cum perangustus esset et collegio nostro, si isthic esset futurum, omnem fere commoditatem eripere; elegimus cum architecto alium locum vicinum pro scholis, in quo domunculae tamen vicinae duae erant coëmendae et hoc praesente patre provinciali iam fere conclusum fuerat. Verum ut dixi, statim post discessum eius omnia turbata sunt.

Hodie literas accepi a P. Lelesio, quibus significabat, se tandem ad principem admissum fuisse et cum eo nonnulla collocutum, nec tamen ita familiariter, uti solebat, se etiam quadam occasione cum illo egisse paulo asperius. Addebat et illud cancellarium cum architecto post dies aliquot huc esse venturum, ut locum alium scholarum deligat, nempe domum monialium. Itaque rei successum videbimus et omnia quamprimum scribemus patri provinciali, qui cum rege Poloniae melius ista perficiet, spero. Nam in principe, ut video, parum est et voluntatis, et facultatis. Rex autem universitatem in Transylvania erigere cogitat. Haec R. P. Tuam scire volui et ad R. P. Provincialem de eisdem scripsi uberius per diversas vias. De reliquo bene hic valemus, per Christi gratiam. Vinum ex nostris proventibus et triticum sufficeret bene collegio 30 personarum, sed census sunt valde exigui, ut nihil fere sit pecuniae, unde panni, libri, suppellex viatica, etc. comparentur.

Etiam magna est Transylvaniae cum a Cracovia, tum a Vienna, unde posteaque omnia petenda sunt, distantia. Rex tamen pollicebatur tres alias villas ab hac abbatia nuper alienatas se redempturum. Pannos princeps ad vestiendos nostros ante aliquot menses advehi iusserat, sed nondum comparent. Nec iam fere quicquam a principe petere audemus. De lectis utcunque provisum iam est, libros etiam curamus tum Cracovia, tum ex Germania. Miramur quid causae sit, quod P. Stephanus cum sociis nondum ad nos pervenerit, magno sane animarum incommodo. Nam qui hic ex nostris concionantur, sunt novitii illi duo rudes et ignari et tamen audiuntur ; quid fieret, si adessent illi veterani ? Obsecro, R^{de} Pater, compellat eos quamprimum R. Tua et alios Hungaros

ex Austria. Nam nos quidem, qui linguam eorum non callemus, externos iuvare non possumus. Quod superest, cupio R. P. Tuam, bene in Domino valere, cuius sanctis orationibus me cum his paucis nostris ac totam hanc Transylvaniae et Hungariae terram commendo enixissime.

Colosmonostrae ad Claudiopolim, 27. Januarii. Anno Domini 1580; quem R. P. Tuam faustissimum ac felicissimum precor et opto.

Reverendae P. Tuae

servus in Christo
Jacobus Vagrovicius mpr.

Külczíme: Admodum R[do] in Christo Patri Nostro P. Everhardo Mercuriano praeposito generali Societatis Jesu. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

A megnyilt kolozsmonostori jezsuita-iskola thézisei:

Theses theologicae.

1. In Sanctissimo Eucharistiae Sacramento verum et reale Christi corpus et sanguinem vere et realiter contineri, cum catholica ecclesia asserimus. Hoc enim Christus docuit et cum in extrema coena hoc sacramentum instituit, ut Matheus, Marcus et Lucas referunt et Paulus ad Corinthios scribit et cum apud Joannem se carnem et sanguinem suum daturum in cibum et potum promisit, ubi et de Eucharistiae sacramento et reali, non spirituali tantum per fidem vel charitatem manducatione Christum loqui existimandum est.

2. Existit igitur Christus vere in hoc Sacramento, quamvis non eo modo, quo vel inter homines conversabatur, vel nunc in coelis regnat, nempe non more corporis, sed spiritus, quare licet verum corpus sit, non tamen locum occupat et totus est in toto et totus in qualibet parte.

3. Quod vero ante consecrationem panis erat et vinum, divina deinde virtute in veram Christi carnem et verum sanguinem ita transsubstantiatur, ut sola panis et vini accidentia remaneant, quas species vocare solemus, sub quibus Christus modo iam explicato continetur.

Theses philosophicae.

1. Praeter corpora et ea, quae sensibus subiiciuntur, divitiores et praestantiores quaedam substantiae existunt, omnis materiae et corporeae concretionis expertes. Intelligentias peripatetici vocant,

quas immortales esse, nemo sanae mentis dubitare potest. His proxime accedit humanus animus, eadem, qua ille immortalitate donatus, quod non solum naturalis ratio, verum etiam Aristotelis authoritas confirmat.

2. Verum ab intelligentiarum perfectione animus noster degenerat, quod non sit integra species, sed pars, quare est vera forma et actus corporis, caduci tamen et ex elementis mixti. In corporea enim natura primum cernitur mixtio, generatio et corruptio atque eae, quae solae veri motus sunt species: augmentatio, alteratio, latio, motus vero continuus est et in tempore sit et loco, atque a natura, materia scilicet vel forma tamquam a principio. Horum autem omnium scilicet materiae, formae, naturae, loci, temporis, motus et specierum eius generationis et mixtionis rectas definitiones assignavit Aristoteles.

Theses logicae.

1. Animi nostri, sicut et intelligentiarum, propria functio est veritatis cognitio et scientia, quae cum in nobis sit admodum imperfecta, inventa est logica, quae non ars est vel scientia, sed instrumentaria disciplina, instrumenta sciendi subministrans, quae duo sunt: demonstratio nobis accomodata magis et definitio, natura sua praestantior. His scientiae omnes constitutae sunt, quas commode in tres dividere possumus. Primam philosophiam, physicam et mathematicam, quamvis et unam solum esse scientiam sit probabile.

2. Eadem logica syllogismi topici regulas docet. Hoc autem syllogismo utitur dialectica, a logica et scientiis omnibus diversa, namque opinionem spectat et probabile considerat et nullius est determinati generis, sed omnia ei subiiciuntur et eadem est contrariorum atque ex communibus procedit.

Theses rhetoricae.

1. Dialecticae autem ἀντίστροφος, est rhetorica, hoc est ut dialectica circa res omnes ex probabilibus opinionem gignit, sic rhetorica in omni rerum genere ex iis, quae apta sunt ad persuadendum, auditori fidem facit. Est enim rhetorica non ars vel scientia, sed facultas perspiciendi, quid in unaquaque re sit aptum ad persuasionem; quare eius praecipua vis est in entimemate seu rhetoricae syllogismo, tum in oratione morata, postremo in concitandis affectibus et recte dialecticae, ut politicae disciplinae stolonem eam dixerit Aristoteles.

2. Porro cum rhetoricae finis sit auditori fidem facere, munus autem dicere apposite ad persuadendum, ex tribus auditorum generibus tria constituuntur causarum genera : demonstrativum, deliberativum et iudiciale, quorum diversae sunt partes, diversi fines, diversa tempora.

Leges scholasticae.

1. Discipuli imprimis Deum pie colant, ipsumque prae omnibus timeant. Hic enim omnium studiorum finis esse debet, ut Dei honor quaeratur. Sic non solum felicius succedent studia, sed et alia affluent uberius.

2. Ab omni sermonis obscoenitate, scurrilitate, turbis, rixis, contentionibus, clamoribus abstineant.

3. Latine semper inter se et emendate colloquantur.

4. Singulis lectionum horis intersint ac nusquam sine praeceptoris facultate absint.

5. Magistratui ac praeceptoribus reverentiam exhibeant, modeste se gerant in omnibus ac nemini iniuriam aut molestiam inferant.

(Eredeti, a fenti levélhez mellékelve.)

31.

Varsó, 1580 február 12.

P. Sunieri Ferencz provincziális Báthory Kristóf fejedelemnek.

Tevékenysége visszatérése óta. Tárgyalása Báthory István királylyal. P. Szántó István és társainak megérkezése. Leveleket küld be általa.

Illustrissime princeps domine ac patrone in Christo dilecte.

Ante quintam Februarii non veni Varsaviam, quod aliquot Febr. 5.
dies praeter meam opinionem Cracoviae haeserim, eos operiens, qui ex Urbe praeterito Decembri discessisse dicebant, nostris et Transylvaniae libros, quos potui conquirens, praeter alia quaedam necessaria, quae omnia per P. Stephanum Aratorem transmissa fuisse ex nostris, qui Cracoviae agunt. Cognovi, est adiunctus Stephano sacerdos quidam Germanus,[1] de cuius virtutibus non pauca ad me ex Urbe fuerunt perscripta ; iam itaque quindecim ex nostris in Colosmonostra numerantur, data prima occasione sub[sequuntur] et alii. Contuli cum Regia M^{te} omnia, de quibus cum Illma Do. V^{ra} egeram ; fuerunt omnia illi gratissima, nec id obscure duobus mecum colloquiis habitis

---

[1] P. Schreck Farkas jezsuita.

ostendit. Accingit se Maiestas Regia Lithuanico itineri, ad bellum cum Mosco[2] redintegrandum et, quia non dubito Ill^{mam} Do. V^{ram} factam de omnibus ab aliis certiorem, non immorabor recensendis iis, quae cognita Illustritati V^{rae} scio. Mitto inclusas praepositi generalis[3] ad Ill^{mam} Do. V^{ram}, quam de Stephano Aratore monitum velim, ut si hunc hominem velit suis populis utilem esse, si aliqua benevolentia sinat eum in disciplina rectoris Colosmonostraensis esse, nihilque ei extra ordinem tribuat, sed si quando eius opera, uti velit, utatur per eius superiorem, his cautionibus spero fore non inutilem operarium, nam alioquin habet bona talenta ad structum in proximis faciendum. Literae
Decz. 7. Ill^{mae} Do. V^{rae} ad S^{mum} Dominum Nostrum, quas ego 7. Decembris dederam cuidam Leopoliensi civi perferendas, nondum sunt R^{mo} domino nuncio apostolico redditae, cum aliis meis multis, quae fasciculo erant adiuncta; videat Celsitudo V^{ra}, si expediret secundo eas mittere, ne videantur rogo initia haec Celsitudo V^{ra} gravia cum fructu inde secutura sint omnia abunde (ut speramus) compensanda. Cupia Ill^{mam} Do. V^{ram} quoque optime valere ad Divini nominis maiorem gloriam, subditorum quoque suorum utilitatem.

Varsoviae, 12. Februarii 1580.

Ill^{mae} Celsitudinis V^{rae} minimus servus in Christo
Franciscus Sunierius.

Külczíme: Illustro principi domino Christophoro Bathory de Somlio, vaivodae Transylvaniae, Siculorum comitis. Domino meo patrono in Christo observandissimo.

(Gróf Kemény József másolata »Apparatus epistolaris Supplementum« I. kötete 112. l. — Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltára.)

32.

Gyulafejérvár, 1580 februárius 20.

Bresciai Tenchetta Ferencz P. Sunieri Ferencz provincziálisnak.

A fejedelem elrendeli a kolozsvári kollégium építését. Kéri közbenjárását a pápánál, engedné meg, hogy (áttért létére) továbbra is pap maradjon.

Molto Reverendo Padre.

Puochi giorni sono ch' io scrisse a V. R^{tia} come non si vedeva principio cerca al fabricar. Ho l' aviso ch' il Magnifico S^{r} canzeglier' ha detto al fuonditor che si prepari, perchè l' Illmo

[2] IV. Iván czár. [3] P. Aquaviva Claudio e levelét nem ismerjük.

prencipe lo vol mandar a dar ordine et principio alla fabrica. Gli ricordai ancora la mia causa et di novo uso importunità a ricordargliela, perchè così la mia conscientia vole. La R. V^{ra} molto ben' ha intesa la causa et l'animo mio primo commettendo 'l pontefice il negotio a V. R^{tia}: la prego a consolarmi in tutto quello, che potrà et quanto presto rimandarla; puotrebbe esser' ch' in niun modo volessi permettermi la libertà di star prete. Non permettendola a modo niuno, non per questo restarà la R. V^{ra} di mandar la patenta con tutta quella gratia che Sua Beatitudine concederà: si vedrò, che la sia da potermi assicurar andando in alcuna religion, la doperarò. Gli voglio non insegnar, ma ricordargli per la confidentia ch' io gli ho, come gli è il canono che vuole che non possi assender a maggior gradi quelli che sono stati tassati d' heresia. Sapendo la R. V^{ra} che non posso esserne tassato iustamente nella patenta, gli ponerà questa particola et sottoscritta dal Legato et vescovo di Cracovia [1] in confermar che V. R^{tia} l' ha fatta *auctoritate apostolica*, la potrà poi per il primo messo sicuro mandarla. Altro non gli dico, se non che senza fine me gli ricomando. Il fuonditor saluta la R. Vostra.

Di Alba Julia, il 20 di Febraro 1580.

Di Vostra Reverentia affettionatissimo figliuolo

Francesco Tenchetta Bresciano mpr.

Külczíme: Al molto R. P. Francesco Spagnolo, provinciale dignissimo della Società di Gesù in Po[lonia, etc. Mio colendissi]mo padre. In Cracovia.

A czímzett kezével: Franciscus Tenchetta. Acceptae 13. Aprilis 1580.

Vatikáni kézzel: Polonia. Pro Tenchetta apostata Brixiensi, qui nunc est in Transilvania.

(Eredeti, sajátkezű, római vat. »Nunziatura di Polonia« 17. köt. 46. l.)

33.

Kolozsvár, 1580 február 25.

P. Szántó István Raynaldus Frigyes vatikáni könyvtárosnak.

Útjuk Rómából Erdélybe. Ennek fekvése, gazdagsága, vallási viszonyai. Üdvözletei.

Pax Christi.

Debitum officium antiquae amicitiae et familiaritatis nostrae. Friderice ornatissime postulat, ut te de nostro itinere, et loco ubi degimus, certiorem faciamus. Noveris igitur nos cum quinque

[1] Itt Caligari püspöki nunciust érti, nem a krakói püspököt.

Decz. 7. patribus 7. Decembris anni 1579 ex Urbe discessisse et 20. Febr. 20. Februarii anni 1580 Claudiopolim, urbem Transylvaniae ingressos esse. Incommoditates itineris hic non recenseo. Fieri enim non potest, ut tam prolixum iter sine nullis molestiis terrae, maris, fluminum, frigoris et nivis, possit confici. Magnam ubique per oppida et pagos Ungariae et Transylvaniae transeundo vidimus templorum desolationem, magnam ubique in populo Ungarico experti sumus antiquae religionis sitim, qui facile ad gremium ecclesiae catholicae reverteretur, si essent, qui ei veritatis viam annuntiarent. Multa in has provincias ex seminario nostro Ungarico poterat dimanare utilitas, si hostis humani generis illud nostratibus Ungaris non invidisset. Regio haec quamvis vergat ad ortum et meridiem, vehementer tamen frigida est propter multitudinem montium, collium et sylvarum, propter quas recte illae nomen *Transylvaniae* impositum est. Abundat feris, frugibus, vino, carne et piscibus ; montes salis habet ; 6 aut 7 fodinas omnis fere generis ; re nulla extrinsecus illata indiget. In civitate hac quadruplex maxime haeresis grassatur : Lutherana, Calviniana, Trinitaria et Anabaptistarum. Reperiuntur multi viri et faeminae 20 et 30 annorum, qui nondum sacro baptismate sunt abluti. Catholici, qui in fide antiqua constanter permanserant, magna nos gratitudine exceperunt. Speramus cum divino favore non inutilem nos in hac urbe operam collocaturos ; praesertim si tuis precibus Deo et beatis Apostolis assidue fuerimus commendati. Opto te recte valere. Ill^{mum} dominum Guilhelmum Sirletum, unicum nationis Ungaricae asylum,[1] plurimum nomine nostro salvere iubebis. Item salutem ex nobis deferre non graveris R^{mo} domino Bernardo Bianchetto, magistro camerae Suae S^{tis} medico eiusdem, qui apud te frequenter diversatur et domino Michaeli Simplicistae. Sed heu dominum Marinum pene oblitus eram : huic quoque dicito me omnia felicia ac fausta precari.

Datae Claudiopoli, 1580. 25. Februarii.

Tui amantissimus

Stephanus Arator, Societatis Jesu mpr.

Külczíme : Magnifico domino Friderico N.[2] Vaticanae Bibliothecae praefecto, amico nostro charissimo. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, római vatikáni könyvtár *Regina* 2023. köt. 22. l.)

---

[1] Azért nevezi így, mert ő volt legigazibb támogatója a Vatikánban Szántónak abban a nagy munkájában, melylyel a római *Collegium Germanicum-Hungaricum* magyar részét külön akarta választani.

[2] A könyvtáros, kinek nevét N. betűvel jelezte, Raynaldus volt.

34.

Gyulafejérvár, 1580 márczius 2.

P. Leleszi János P. Mercurian Eberhard jezsuita-generálisnak.

Működésük eredményes, de csupán ketten magyarok s így legalább a Bécsben tartózkodó Tőröst kívánná segítőtársúl.

Jhs. Reverende admodum in Christo Jesu Pater etc.

Pax Christi etc.

Sancta superiorum auctoritate compellente, nunc R. P. Tuam alloquor. Res nostrae Transylvanicae in quo statu sint, puto ab aliis diligenter perscripta esse. Certe messis non deesset, si operariorum copia suppeteret. Hungari autem tantummodo duo sumus: P. Stephanus et ego, quibus tamen mutuo nos adhuc conspicere non licuit. Ipse enim Claudiopoli rei christianae navat operam. Ego contra unicus, avulsus a meis, ovis reiectitia, Albae Juliae principi regionis adsum. Jesu Christo sit laus, ex aulicis et domesticis tam principis ipsius, quam coniugis, aliquot iam habeo catholicos; sed magno animi mei dolore nuper morte ereptus est unus cubicularius intimus, quem prius confessione purgatum, sacro Christi corpore pavi. Sepulturae autem locus defuit. Itaque more haereticorum, haereticis comitantibus in templum illorum delatus fuit. Non existimet R. P. Tua Societatem in hoc regnum, velut in provinciam debellatam ac Jesu Christi suavi iugo subactam veniendum esse. Profecto, mi R^{de} Pater, si Societas institutum in provincias christianas veniendi cursum hic servaverit, parum aut nihil proficiemus. Prorsus via patrum in Indiam euntium terenda nobis est, si aliquam hic ecclesiae catholicae operam navare voluerimus. Princeps quidem catholicus est, caetera omnia Christo et ecclesiae adversa. Legibus, articulis et constitutionibus regni cautum est de ecclesia orthodoxa. Nobilitas universa haeretica. Proceres vel Calvinistae, vel certe quibus Christi nomen odiosum est. Nam aperte loquuntur Christum, siquidem bonus et sanctus fuisset, non actum fuisse in crucem. Hi ergo cum antea exosos habeant catholicos sacerdotes, de insatiabili cupiditate habendi, quid dicent, si nos assere nimis nostra urgere senserint? Hoc sane, quod iam nunc mussatur duodecim Jesuitis alendis dimidium regnum non sufficere. Quid si triginta venerint? Regnum — inquit — illis non sufficiet. Haec scribo R. P. V^{rae} sincere. Forte enim multi putarunt, hanc provinciam Societati non secus capessendam ac Bavariam, vel Italiam, vel Poloniam. Populus iste (Saxonibus exceptis) adeo praeceps abiit in barbariem, ut

difficulter suos alat nunc concionatores haereticos, quos tamen veluti mancipia habent.

Commissum est templum mihi hic Albae quoque, quod si adepti fuerimus, puto ecclesiae catholicae magno emolumento futurum. Interim R. P. Tuam per Jesum Christum rogo et obtestor, ut hisce initiis et incunabulis nostris faveat. Principi voluntas non deesset filium suum,[1] quem habet unicum et forte successorem, per nostros instituendi. Quae occasio divinitus Societati oblata est ad stabiliendam hic religionem catholicam. Sed quis eum instituet? Soli duo sumus Hungari. Quaeso R. P. V^{ra} provideat, an non P. Georgius Tőrös Viennae degens, utilius hic suam locaret operam. Sanctis sacrificiis ac precibus Paternitatis Tuae me etiam atque etiam commendo.

Albae Juliae, 2. Martii. Anno 1580.

Reverendae Paternitatis Tuae indignus servus
Joannes Lelesius mpr.

Külczíme: Jhs. Admodum R^{do} in Christo Patri Everhardo Mercuriano pro Societate Jesu praeposito generali etc. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

35.

Kolozsmonostor, 1580 márczius 27.

P. Odescalchi Lajos Caligari püspök, lengyelországi nuncziusnak.

Válasz. Iskolájuk fejlődése. A lakosok hitbuzgósága. P. Szántó István és társának hatása. A többiek működése Bács és Jegenye népe közt. A tanulók zöldgalyas körmenete, a mi e vidék ősi szokása. Hírek Gyulafejérvárról.

Molto Illustre et R^{mo} Monsignor mio osservandissimo.

Ricevei quella di V. S. R^{ma} de 14 di Febraro a 5 di Marzo,
Febr. 14. in risposta d' una già scritta per il P. Provinciale. Ho di poi scritto
Márcz. 5. un' altra volta per un gentil'huomo Ongaro, che veniva da Sua Maestà, dandoli conto di quel poco, che s' era fatto doppo la partita del P. Provinciale, cioè delle nostre scole, quali sono due, nelle quali spero si farà non poco frutto, massime nel' ultima, nella quale sono più di trenta scolari et da 12 nobili; tutti, se bene per avanti allevati nel' heresie, odono ogni giorno messa, et con tanta modestia et reverentia, con quanta posso dire de non haverla veduta udire da nostri scolari in Roma. Tutti vogliono confessarsi per questa Pascha, et già quasi tutti l' haveranno

[1] Az alig hét esztendős kis Zsigmond.

fatto; ricevono molto volontieri la dottrina et i riti catolici, nè pare che i parenti loro si curino, che restino nel' heresie. Gli heretici però, massime della città di Colosvar, fanno ogni sforzo per ritirar la gente, et particolarmente i scolari da noi, et però ancora della città non habbiamo scolari, se non alcuni figlioli di catolici, gli altri nostri scolari sono de i luoghi circonvicini. Per l' istessa cagione ancora nella maggior scola nè vi sono quei scolari, nè si fa quel frutto che nella minore, ma speriamo, che quando anderemo ad habitar nella città, ancora di scolari grandi haveremo la parte nostra, perchè invero il luogo ove adesso stiamo et insegnamo, essendo lontano dalla città, in circa a due miglia Italiane, è molto incommodo per i scolari, massime per quelli, quali non potendosi così bene mantenere a spese sue, hanno nella città qualche sussidio.

Il P. Stefano Ongaro insieme con il P. Volfango Todesco [1] finalmente arrivarono quì a' 20 di Febraro, et già hanno incominciato a predicare nella città, uno in lingua Ongara la mattina, l' altro in Todesco il doppopranzo le feste. Et veramente sono gionti molto a tempo, massime il P. Stefano, essendo stato assai concorso, se ben più di donne, ma ancora di huomini alla confessione [di] questa quadragesima, sì che parecchie volte tutto il giorno il P. Stefano con doi altri sacerdoti pur Ongari (quali il P. Provinciale accettò nella nostra Compagnia) sono stati occupati dalla mattina sino a la sera in udir confessione parte de cattolici, parte ancora d'heretici, che si riconciliavano a la chiesa cattolica, et tuttavia ogni giorno vengono alcuni alla confessione.

Vicino alla nostra abbatia da tre miglia Italiane vi è una villa nostra assai grande, che si chiama Baccio,[2] nella quale per il passato erano stati ministri heretici, et di quelli pessimi, cioè Trinitarii et Anabattisti, onde quasi tutta la villa era sedotta et gran tempo stata senza battesimo, non che senz' altri sacramenti. Ora non solamente vi sono battezzati molti putti, ancora di parecchi anni, ma essendovi andato a predicare il doppopranzo uno de' nostri sacerdoti già parecchie volte, essortati al fine a confessarsi in questa quadragesima, si sono contentati et, essendovi stato ivi doi giorni quei nostri doi sacerdoti Ongari detti di sopra, et il terzo giorno di più il P. Stefano, tutti quei tre giorni dalla mattina sino a la sera non hanno fatto altro, che udire confessioni, più di ducento, nè anco hanno potuto sodisfare a tutti, sì che bisognava ritornarvi. Di modo che tutta quella villa ritornarà al grembo della Santa Chiesa Cattolica, et

[1] P. Schreck Farkas atya. [2] Vagyis: Bács, Kolozsmonostor határában.

subito, che per il tempo si potrà edificare, vogliono reparare il cemiterio, acconciare la chiesa, acciò che vi si possa celebrare, essendo stata in parte rovinata dagli heretici, quali la pietra dell'altare haveano convertito in tavola, dove il ministro insieme con la moglie et figli spesso s'inebriavano, et nel vaso del'acqua benedetta, davano da bere o mangiare a gli animali, con reverenza. Questa è la religione et pietà di questi novi sacerdoti.

Doppo d'havere scritto le cose sopradette, hoggi ch'è la domi- Márcz. 27. nica delle Palme, m'occorre d'aggiongere, che pur hoggi uno de' nostri padri Ongari è andato a dir messa et comunicar nella villa sopradetta, ove già hanno nella chiesa reparato l'altare, et si sono communicati intorno a 100. Nella città ancora hoggi il P. Stefano ha communicato da 50 et quì, nella nostra abbatia molti si sono communicati, et il Sr Stefano Bathori [3] pur hoggi passando di qua, ha udito messa nella nostra chiesa. Il concorso alle confessioni non manca, ma più presto in questi giorni ultimi cresce, sì che se più vi fossero, che potessero udir le confessioni, non stariano in otio. Lontano di qua da 12 miglia Italiane vi è la nostra terza villa, che si chiama Jegenye, ove sino adesso vi è stato un ministro heretico, quale essendo licentiato questa quadragesima, vi è di poi andato uno di nostri padri, et doppo una o due prediche tutti si sono risoluti di ritornare alla fede cattolica, fuori di doi, et si vogliano confessare, et parte si sono confessati, et gli altri si confessaranno quando prima potrà alcuno di nostri andare a sentirli. L'istesso padre nel'andare et ritornare da questo villagio, dice che altre ville gli hanno fatto instanza ch'andiamo a predicarli, perchè vogliono ritornare alla fede cattolica, ma per carestia d'operarii Ongari, non si può supplire a tutti.

I nostri scolari hieri a mattina a buon hora, doppo d'haver udita messa, secondo il costume di queste bande, se n'andorono insieme alle selve per pigliar le palme, et ritornarono un pezzo doppo mezzogiorno con i rami verdeggianti, ornati con varii fiori, et ritornarono in processione, cantando sino all'intrare nella chiesa, ponendo i rami sopra gli altari et veramente era spettacolo che dava grandissima consolatione, et allegrezza nel Signore. La maggior Márcz. 25. parte ancora d'essi si comunicò il giorno dell' Annontiata, et dicono tutti si comonicheranno la Pasqua.

Io domattina con la gratia del Signore andarò ad Alba Giulia, ove udirò le confessioni di quelli Italiani, quali vorranno confessarsi

[3] István király hasonnevű unokaöcscse, testvére gyermekeinek legidősebbje, a Báthoryak András-ágának seniora.

et communicarsi. Mi par di veder alcuni, quali o si riduriano a la fede cattolica, o essendo in parte mezzo-dubii si confirmariano, et si conservariano, se non fusse, che temono, che se poi ritornassero in Italia, o per l'error passati, o per il sospetto che dariano per essere stati in queste bande, sariano mal securi. Io, se ben li dico questo esser timor vano, pure non ardisco d'assicurarli molto, però scrivo a V. S. R^ma^ desiderando di sapere, chè cosa se li possa promettere. Et se alcun simile si conoscesse veramente pentito et convertito, o se non fosse veramente mai stato heretico, ma solamente cattolico alquanto libero per rispetto della prattica in queste bande, et perciò dubitasse di qualche cosa, se V. S. R^ma^ sarìa per procurarli assicuramento, il che credo sarìa bene per alcuni, quali forse con questo mezzo si agiustariano et si levariano dall' occasione di pervertirsi. Pure mi rimetto al suo prudentissimo giuditio.

Ritrovandomi in Alba Giulia, non mancarò di far quelli officii col S^r^ cancelliero, che mi paranno convenienti, secondo quello, che V. S. R^ma^ mi scrive. Et con questo farò fine, raccomandandomi molto di cuore a V. S. R^ma^ et a suoi santissimi sacrificii et orationi.

Di Colosmonostra, a 27 di Marzo 1580.

Di V. S. Reverendissima servo in Christo

Luigi Od[escal]co mpr.

Külczíme: Reverendissimo Domino D. Joanni Caligario, Dei gratia episcopo Bertinorensi et S. Sedis Apostolicae ad Serenissimum Poloniae regem nuncio, etc. Domino in Christo observandissimo.

(Eredeti, sajátkezű, római vat. »Nunziatura di Polonia« 14. köt. 127/9. l.)

36.

Gyulafejérvár, 1580 április 8.

Kovacsóczy Farkas kanczellár P. Sunieri Ferencz provincziálisnak.

Válasz. Kiszemelte a kolozsvári kollégium helyét s az építéshez is hozzáfogtak. A jezsuiták buzgó működése.

Reverende in Christo Pater.

Binas iam a R. V^ra^, ex quo a nobis discessit, accepi literas, unas Cracovia, quibus se eo salvam pervenisse significabat, alteras Varsovia, quibus me admonet literarum illarum, quae post suum hinc discessum ad nos pervenerunt.[1] Utraeque gratissimae multis nominibus mihi fuerunt, nam quod R. V^ra^ superatis omnibus illis itineris molestiis, incolumis eo redierit, quo optabat, id merito nos omnes, qui R. V^ram^ propter praeclaras animi sui dotes, cum singulari

[1] Egyiket sem ismerjük.

pietate et humanitate coniunctas, amamus et magnifacimus, maxima laetitia affecit; deinde quod intelligam R. V^{ram} memorem etiam esse mei, ac quod maius est, ita erga me affectam, ut famae quoque et nomini meo, quod scio quam sit exiguum, bene cupiat, id vero dici iam non potest, quantum me sibi obstrinxerit, etsi scio R. V^{ram} hoc non tam mei causa fecisse, quam sui ipsius et cum ex amoris abundantia, tum propria quadam naturae suae bonitate. Ecquidem R. V^{ra} magnum nobis sui desiderium reliquit, nunquam ita congredi iam cum patribus possumus, quin R. V^{ram} in oculis, in ore, denique nobiscum semper habeamus ac tanquam praesente ipsa et teste, omnes res nostras conficiamus. Nuper Colosvarum excurreram, ut iam tandem scholarum aedificationem ac monasterii restaurationem designarem, operas conducerem, opifices labori admoverem, demum omnia curarem, quae necessaria esse viderentur. Cum patre rectore[2] et P. Stephano perlustravimus omnia, locum scholis percommodum nacti sumus, probavimus et omnia, quae in eo fieri deberent, statim constituimus. Nescio quomodo antea locus ille, cum sit adeo vicinus monasterio, latere nos potuerit, doleo tum visum nobis non fuisse, dum una cum R. V^{ra} ibi fuimus, quod si factum fuisset, nihil nunc R. V^{rae} forte ea de re cogitandum esset. Sed puto non sine voluntate divina id evenisse, quo scilicet R. V^{ram} vel hoc nomine, ut scholas nostras adeat et contempletur, huc brevi iterum pertrahamus. Literas omnes, quas post suum discessum accepimus, misi statim ad P. Lelesium, quibus ille postea addidit suas ac cursori Polonico ad R. V^{ram} perferendas, per me tradidit. Sic scimus quidem perlatas eo omnes esse, sed R. V^{rae} redditas nondum intelleximus. P. Lelesius cum P. Aloisio,[3] ad vicinos montes, ubi aurum eruitur, animi causa profecti sunt, iam triduum est, postquam absunt, puto illos aureos totos ad nos redituros, vel saltem doctiores, quam discesserant, ita sensu magis instruuntur homines, quam literis atque praeceptis. P. Aloisius secundo die Paschatis
Ápr. 4. habuit concionem latinam, coram principe et tota aula, quae mirifice omnibus placuit et adhuc ab iis etiam, qui contrarii sunt, dilaudatur. Novi nihil apud nos est, illinc omnia expectamus. Sed bello salus nulla, pacem quaeso quaerite, quam adeo Christus dominus commendavit nobis, et a qua omnia bona proficiscuntur. Bene valeat R. V^{ra} et amicis omnibus ex me salutem dicat.

Alba Julia, 8. die Aprilis. Anno Domini 1580.

Reverentiae V^{rae} addictissimus

Volffgangus Kouacciocius mpr.

---

[2] P. Wujek Jakab. [3] P. Odescalchi Lajos.

Külczíme : R^{do} in Christo patri, Patri Francisco Sunierio, Societatis Jesu per Poloniam et Transylva[niam praep]osito provinciali etc. [Amico] suo observandissimo.

Alatta : Acceptae 26. Aprilis 1580. Legat Pater Noster.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

37.

Kolozsmonostor, 1580 április 11.

P. Wujek Jakab rektor Caligari pk. lengyelországi nuncziusnak.

A jezsuiták buzgó működése. A tanulók előléptetése. Az új iskola tervei és építési ügye. A nép húsvéti körmenete.

Reverendissime domine, domine et patrone observandissime.

Etsi P. Ludovicus [1] satis copiose perscripsit ad R^{mam} Do : Tuam omnia pene, quae hic acta sunt ad Dei gloriam et animarum salutem,[2] tamen et ego committere non potui, quin desiderio piissimo R. P. Tuae aliqua ex parte responderem.

Itaque quoad communicantes, a die Palmarum usque ad Pascha communicarunt in civitate 129, praeter eos, qui iam ante Márcz. 27. in quadragesima et die Annunciationis B. Virginis Mariae commu- Ápr. 3. nicaverant. Confessi autem sunt multo plures, qui pene omnes ab haeresi sunt absoluti. In templo autem nostro in Monostor com- Márcz. 25. municarunt ad 207, in quibus fuerunt etiam aliqui ex civitate et studiosi nostri ad unum omnes. In Bach, villa nostra, in qua nuperrime altare et imagines denuo extruximus, communicarunt eodem tempore 157 et 40 alii die Paschae fuerunt parati, nisi sacramentum illis defuisset. In Jegenye, tertia villa nostra, remota tribus miliaribus Ungaricis, feria 3^{a} Paschae communicarunt 72 et Ápr. 5. cecinerunt sacrum *De resurrectione Domini ;* sunt enim ibi rustici tres, qui tenent adhuc antiquum cantum catholicum. Ubi etiam post discessum ministri haeretici, altare et imagines denuo instauravimus, calices et casulas antiquas adhuc illi habent.

Ad conciones P. Stephani Ungaricas magnus fit concursus in civitate, Germanicae etiam iam magis frequentantur ; praesertim, quia mane etiam fieri coeptae sunt, propter maiorem auditorum commoditatem.

Studiosos inferioris classis ad 12 promovimus post Pascha ad superiorem. Accedunt plures paulatim, unus nuper venit Agria, a venerabili capitulo Agriensi commendatus et nobiles aliquot.

---

[1] P. Odescalchi Lajos atya. [2] Közöltük 35. sz. a.

Venerant et maiores natu aliquot studiosi, quos si ad 7 vel 8 colligere poterimus, tertiam insuper classem addemus humaniorum litterarum.

Ill^mus princeps postridie dominicae Palmarum misit huc Márcz. 28. cancellarium suum, una cum architecto Italo, ut aedificia scholarum in civitate et monasterium habitationi nostrae accomodaretur.[3] Itaque communi consensu elegimus locum ad id aptissimum prope monasterium, ubi ante moniales habitarunt, ubi extruentur scholae 5, una cum porticibus et columnis ex utraque parte ; area erit satis ampla. Tertia etiam pars suo tempore eodem modo absolvi poterit. Nobis etiam in monasterio aptabitur antiquum refectorium, una cum dispensa et culina, et supra 4 magna hypocausta, et cubicula pro lectis minimum 20. Totum etiam monasterium tegetur Ápr. 10. denuo. Heri misit princeps duos equos, qui arenam, seu sabulum tantum advehant. Aedificabuntur autem similia omnia, idest et scholae, et habitationes nostrorum, ut tanto citius absolvantur et nos in aestate migrare possimus.

Ápr. 9. Misit etiam ante triduum princeps vaccas 5 cum totidem vitulis ad instruendum nostrum praedium, quod fuit prorsus deso- Ápr. 3. latum. Expectamus ab eodem oves etiam et boves. Die Paschae subditi nostri, una cum catholicis ex civitate, accepto summo mane ex templo nostro signo Crucifixi, ambularunt per campos usque ad vicinum pagum Bach, cantantes cantilenam *De resurrectione Domini,* secundum veterem consuetudinem et postea ad concionem et sacrum sunt reversi. Erant autem ad 400 et bene armati, etiam bombardis.

Haec habui, quae nunc R. P. Tuae significanda esse existimavi. Faxit Deus, ut in posterum plura et maiora scribere possimus. P. Ludovicus Alba nondum rediit. Itaque quantum ibi profecerit una cum P. Lelesio nondum scio. Scribet ipse postea R. P. Tuae. Fasciculum literarum ad R. P. Provincialem R. P. Tuae diligenter commendo, ut ei ubicunque est, quamprimum reddantur. Nullas ab ipso literas accepi, nisi Varsavia post primum cum Regia M^te colloquium. Expecto alias ipsius, tum de plena fundatione huius collegii, tum de aliis, quae cum Regia M^te erant transigenda. Com-

[3] Az építész méregetéseit látva, a városi tanács 1580 április 2-iki közgyűléséből utasította a bírót: találja meg urunkat ő Nagyságát és könyörögjen, hogy ő Nagysága [az jezsuiták épületit] ne szállitaná közünkbe ide az várasba, mert nagy egyenetlenségtül, háboruságtul félő a' dolog, sőt várasunknak is szabadsága kezd veszedelembe miatta forogni. Ő Nagyságának nám jó helye vagyon Monostoron is, a hun afféle scholát épithet. (A városi 1580-iki jegyzőkönyv 217. l.)

mendo me humiliter R. P. Tuae, quam optime in Domino valere precor et opto.

Colosmonostrae ad Claudiopolim, 11. Aprilis. Anno Domini 1580.

Reverendissimae Paternitatis Vestrae

servus in Christo
Jacobus Vagrovicius mpr.

Külczíme: R^{mo} domino meo, domino Joanni Andreae Caligario, episcopo Bertinorensi et S. Sedis Apostolicae ad Ser^{mum} Poloniae regem nuncio, in Christo observandissimo.

(Eredeti, sajátkezű, római vat. »Nunziatura di Polonia« 14. köt. 136/7. l.)

38.

Kolozsvár, 1580 április 23.

P. Odescalchi Lajos Caligari pk. lengyelországi nuncziusnak.

Vallásos működése a gyulafejérvári udvarban. Hitszónoklatai a fejedelem előtt és Báthory Kristóf támogatása.

Molto Illustre et R^{mo} Monsignor mio osservandissimo.

Scrissi a V. S. R^{ma} la domenica delle Palme,[1] essendo per Márcz. 27.
partire verso Alba Giulia. Hora essendo ritornato, nè essendo ancora partito quel gentil'homo di Sua Maestà, per il quale ricevei quelle di V. S. R^{ma} et insieme risposi, ho voluto ancora aggiongere queste quattro righe, dandoli conto brevemente di quello che si è fatto in Alba, quale se bene parrà poco, pur in simil luogo non è poco. Si sono adonche in Alba la settimana santa confessati da cinquanta, la maggior parte Ungari, et alcuni pochi Italiani, et fra gli altri quel Giacomo di Pianoro, del quale scriveva Mr Illmo cardinale Paleotti,[2] et già detto Giacomo essendoli questo inverno morta la putta c'havea havuto quì, come già scrissi, si prepara per ritornare quest' autunno a casa. De questi che si sono confessati, alcuni erano che mai s'erano confessati, et erano heretici, et fra gli altri alcuni nobili; altri erano stati parecchi anni senza commodità di confessarsi; si sono poi communicati quasi tutti. Mi è bisognato, mentre che stavo lì, fare due prediche in latino al prencipe: il giorno 2° di Pasqua, et l'ottava. Aspetto hoggi o dimane il coccio per ritornare Ápr. 4, 10.
di novo in Alba.

Hieri l' Illmo prencipe ci mandò dieci bovi con un carro novo per li usi del nostro predio, havendoci avanti mandate alcune

[1] Caligari jegyzete: Questa lettera non è capitata a le mie mani.
[2] Paleotti Gábor bíboros, jogtudós, bolognai.

vacche, de quali ancora alcune n'aspettiamo, con 200 pecore. Altro per adesso non mi occorre, se non raccomandarmi molto di cuore a V. S. R[ma] et a suoi santi sacrificii et orationi.

Di Colosuar, a 23 d'Aprile 1580.

Di Vostra Signoria R[ma]

servo in Christo
Luigi Od[escal]co mpr.

(Eredeti, római vatikáni levéltár »Nunziatura di Polonia« 17. köt. 204. l.)

39.

Gyulafejérvár, 1580 május 5.

Báthory Kristóf fejedelem Kolozsvár város tanácsának.

Biztosítja a várost arról, hogy a jezsuita-kollégiumot Kolozsvár díszére állította s használni akar vele, nem ártani.

Nos Christophorus Bathori de Somlio, vaivoda Transsilvaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium, significantes quibus expedit universis. Quod cum nos ex singulari studio promovendae in hoc regno nostro eruditionis, instituendaeque in liberalibus disciplinis iuventutis, collegium Societatis Jesu in civitate Coloswar erigendum atque construendum statuerimus, propterea ne haec res civitati ipsi, cuius maxime decori atque utilitati consultum semper esse cupimus, fraudi ac incommodo esse possit, in hoc eandem civitatem Coloswar assecurandam et certificandam duximus, nihil nos antiquis libertatibus, immunitatibus et praerogativis praedictae civitatis hac collegii fundatione derogaturos atque incommodaturos esse, quinpotius easdem in suo loco relinquendas, ludum hunc literarum eo potissimum animo in ipsa urbe aperire volumus, ut et ornamento, et commodo illi sit.[1] Itaque hac de re literis hisce nostris illi cavere, eamque propositi huius nostri certam reddere voluimus, quemadmodum reddimus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante.

Datum Albae Juliae, 5. die mensis Maii. Anno Domini 1580.

Christophorus Bathorj de Somljo mpr.

Volffgangus Kowachoczÿ Cancellarius mpr.

(Eredeti, Kolozsvár város ó-levéltára, fasc. P. 46. sz. Kiadva hibásan Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez II. kötete 125—126. l.)

---

[1] Ezt a megnyugtató szép kijelentést a fejedelem Kolozsvár város tanácsának (a 104. lap 4. jegyzetében idézett) aggodalma eloszlatásáért tette.

Molto Ill.re et R.mo Mons.re mio oss.mo

Scrissi à V. S. R.ma la dom.ca delle palme essendo per partire verso Alba Giulia hora essendo ritornato. ne essendo ancora partito quel gentil'huomo di S. Alt.za p il qle ricevei quelle di V. S. R.ma et insieme risposi ho voluto ancora aggiongere qlle questo [illegible] dandoli conto brevemente di quello che si è fatto in Alba. qle se bene ~~[illegible]~~ poco, pure in simil luogo. no è poco. si sono adunque in Alba la 7.ma s.ta confessati da cinquanta la maggior parte Ongari. et alcuni pochi Italiani et fra gli altri il S.r Giacomo di Piacenza il quale serviva mio s.r Ill.mo Conte P. Palovitti, et già detto Giacomo essendoli questo inverno morta la putta [illegible] [illegible] qui. come già scrissi, si spera di ritrovare questi [illegible] in casa. De questi che si sono confessati alcuni erano che mai s'erano confessati; et erano heretici. et fra gli altri alcuni nobili. altri erano stati parecchi anni senza [illegible] di confessarsi — si sono poi communicati quasi tutti, mi è bisognato mentre che stava lì fare due prediche in latino al Principe il giorno 2.o di Pasqua. et l'ottava Aspetto hoggi o dimane il carro per ritornare di novo in Alba.

Hieri l'Ill.mo Principe ci mandò dieci bovi con un carro novo p l'uti[le] del n.ro Coll.io, havendoci anchi mandato alcune vacche et gli ancora alcune si aspettiano con 200 pecore. Altro p adesso no mi occorre se no racc.re molto di cuore à V. S. R.ma et à suoi S.ti sacrifitij, et orat.ni

Di Colosuar à 23 d'Aple 1580

D. V. S. R.ma

Servo in X.o Luigi Od.co

P. Odescalchi Lajos sajátkezű levele.
(Gyulafejérvár, 1580 április 23.)

40.

Gyulafejérvár, 1580 július 8.

Báthory Kristóf fejedelem Sombori László dézsmabérlőnek.

Mivel a mákói dézsmajövedelmet a kolozsvári jezsuita-kollégium tanulói ellátására rendelte, meghagyja neki, hogy évente átadja senioruknak, minden levonás nélkül.

Nos Christophorus Bathori de Somlio, vaivoda Transylvaniae etc. Memoriae commendamus etc. Quod cum Nos ex singulari studio et favore promovendae in hoc regno nostro eruditionis instituendaeque liberalibus artibus iuventutis gratia collegium Societatis Jesu in civitate nostra Colosvariensi constituendum duxerimus; ideo, ut iuventus ipsa, seu studiosi eiusdem collegii, auxilio et ope nostra in sustentatione vitae adiuti felicius et aptius in suis studiis pergere et progredi possint atque valeant, totales et integras decimas possessionis nostrae Mákó vocatae, in comitatu Colosiensi existentis habitas, utputa vini, tritici, siliginis, hordei, avenae, milii aliorumque bladorum et seminaturarum, ac terrae nascentium, item agnorum, apum, aliarumque universarum rerum in eadem possessione Mákó, quotannis decimari solitarum absque ulla arendae solutione ad sustentationem studiosorum clementer in perpetuum donandum, applicandum atque conferendum duximus: Imo donamus, applicamus et conferimus praesentium per vigorem, ita, ut quotannis senior eorundem studiosorum ad id deputatus, accumulationis decimarum curam gerat et disponat de emolumentis eiusdem decimae iuxta informationem sibi datam. Quocirca vobis egregiis, nobilibus domino Ladislao Sombori arendatori decimarum nostrarum Transilvaniensium, item decimatoribus dicti comitatus Colosiensis, modernis et futuris praesentium notitiam habituris harum serie committimus et mandamus firmiter, ut vos quoque dictas universas decimas praefatae possessionis Mákó, seniori studiosorum Colosvariensium absque ulla arendae solutione perpetuo illis, quorum curae perceptio earum demandata fuerit, libere, pacifice, percipere et accumulare, permittere et permitti facere modis omnibus debeatis et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis.

Datum Albae Juliae, 8. die mensis Julii. Anno Domini 1580.

Christophorus Bathori de Somlyó mpr.

(Eredeti, O. l. Erdélyi fiskális levéltára XXII. szekrény, A. fasc. 47.)

41.

[Gyulafejérvár, 1580 szeptember közepe.]

P. Wujek Jakab rektor egyezsége Báthory Kristóf fejedelemmel.

Pontonkint felsorolja azokat a feltételeket, melyek mellett a kolozsvári épülő kollégium építkezési munkálatai felügyeletét elvállalja.

Quod ad Ill^mi^ principis consilium attinet, quo mihi totam curam universae fabricae urbanae, tam scholarum, quam nostri collegii vellet committere: tametsi multa occurrunt, quae me a tanto munere subeundo, non immerito deterrent, cum neque linguam ungaricam teneam, nec adhuc in civitate maneam, nec fidos laboris socios habeam et cum variis hominibus magnum mihi negotium fore praevideam, tamen, ut opus ipsum tanto celerius et minore sumptu ac molestia Ill^mi^ principis absolvatur, non recuso laborem, hisce conditionibus:

1. Imprimis, ut Celsitudo Sua quamprimum trecentos florenos in sumptus aedificii sequentis anni ad me mittat, ut tempestive lapicidae conducantur, qui lapidum copiam praeparent, deinde ut per hiemem in bona via lapides, cementum et ligna pro aedificio futuro convehantur.

2. Ut Celsitudo Sua calcem necessariam aedificio futuro abunde suppeditet, de qua advehenda scire cuperem, an curribus undecunque conductis, an vero a subditis Suae Cels^nis^ convehi debeat. Similiter, an ligna omnis generis pro trabibus et tectis a Sua Cels^ne^ habebimus, itemque asseres, et unde, quove modo sint advehendi.

3. Et quia nisi nos ipsi quamprimum simus in civitate, parum circa aedificia praestare possumus, ideo necessarium est etiam hoc anno illa perficere, quae adhuc in monasterio sunt necessaria, ut statim primo vere sequentis anni in civitatem venire et ibi commodius omnia administrare possimus. Quare indigeo nunc pecunia, ut reliqua pars collegii scandulis integatur, camini hypocaustorum saltem paululum educantur, puteus et cella vinaria praeparetur, ut aliquot vasa vini ex hisce vindemiis in civitatem inferantur. Item ut per hiemem vitreae fenestrae, fores scholarum et cubiculorum, mensae et huiusmodi alia conficiantur.

4. Ut auctoritate Ill^mi^ principis negotium detur civibus aliquot Claudiopolitanis catholicis, ut me in conquirenda et convehenda materia et in conducendis operariis opera et studio suo adiuvent.

5. Ut mille floreni dentur ab Illmo principe annis singulis, quoad tam scholae, quam collegium nostrum et templum perfecta
Jan. 1. fuerint[1]: nempe ad festum Circumcisionis Domini florenos 500 et
Jún. 24. ad festum Sancti Joannis Baptistae alii 500. Atque haec omnia chyrographo Suae Cels^{nis} nobis constent. Quamvis hoc anno opus est anticipare tempus, ut scilicet quamprimum habeam florenos minimum 300, reliquos autem 200 ad festum Circumcisionis Domini.

Ego vero pecuniam Cels^{nis} Suae fideliter administrabo, nec nisi ad scholas perficiendas, eodem modo, quo coeptae sunt et ad collegium templumque nostrum bene accommodandum totam convertam et si necesse fuerit, expensae pecuniae plenam rationem reddam.

Principis Ill^{mi} subscriptio : Ita faciam mpr.

Jacobus Vagrovicius Societatis Jesu mpr.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

42.

Kolozsmonostor, 1580 szeptember 30.

P. Odescalchi Lajos Caligari pk. lengyelországiننuncziusnak.

Válasz. Müködésük eredménye. A nyarat a gyulafejérvári udvarban töltötte, mivel Leleszi sokat gyengélkedik. A június 23-iki zivatar és robbanás pusztítása a várban. Az újhitüek rágalmai. Báthory Kristóf támogatása. Kis fia, Zsigmond okossága. A kolozsvári jezsuita-kollégium építésének haladása. Vallási disputatio hirdetése a gyulafejérvári udvarban.

Molto Illustre et R^{mo} Monsignore. Padrone osservandissimo.

Alli cinque del presente ricevei dui lettere di V. S. R^{ma}: l'una di 2 di Giugno insieme con la lettera del Maestro di camera dell' Illmo Paleotto a V. S. R^{ma} et la lettera per quel Giacomo Bolognese overo da Pianoro; l'altra di 7 di Luglio,[1] et d'ambidui resto obligatissimo a V. S. R^{ma} et la ringratio con quel maggior affetto, che posso della memoria, che si degna tenere di me. Mandai subito la lettera a Giacomo pel Sr Giovanni Battista Grisoni, pregandolo ancora volesse fare le raccomandationi di V. S. R^{ma} al S^{r} cancelliero, il che ancora non mancherò io di fare, quando lo vedrò, overo li scriverò. Si mostra nel parlare molto affettionato di V. S. R^{ma} et io sempre all' incontro gl' ho fatto fede del molto amore, che V. S.

---

[1] Meg is igérte; P. Odescalchi 1580 szeptember 30-iki tudósítása.

[1] Egyiket sem ismerjük.

R^{ma} gli porta. Mi rincresce, che la mia scritta il giorno delle Palme[2] Márcz. 27. non sia capitata a V. S. R^{ma}, massime ch'in quella desideravo intendere da Lei, quanto prometter' potessi del favor' suo in assicurare quelli de' nostri Italiani, ch'essendo stati o infetti o sospetti, ritornando hora alla fede cattolica, o facendone aperta professione co' l confessarsi, communicarsi, et altri modi da loro, o per incommodità, o per negligenza, o per altra cagione tralasciati, volessero ritornar' in Italia, et dubitassero di qualche persequutione, perciò che mi par di veder' alcuno, che si trattenga di fare ciò che si conviene a buon' cattolico, particolarmente perchè non gli sarà creduto, overo andando in Italia sarà molestato. Ora con tali, se mi venissero per le mani, desidererei sapere, quanto loro potessi promettere, specialmente per l' agiuto et favore di V. S. R^{ma} per poterli meglio con questo modo agiutare.

Davo di più in detta lettera conto a V. S. R^{ma} del frutto raccolto questa quaresima, sendo stato grande concorso alle confessioni, sì che tre nostri sacerdoti Ungheri erano stati assai ben occupati, et in quelle tre ville, che sono soggette alla nostra abbatia quasi tutti ritornando alla fede cattolica, s' erano confessati et communicati. Quando N. S^{re} si risolvesse fare in queste bande un seminario d' Ungheri credo che farìa una delle profittevoli et necessarie opere, che far si potessero, sendo estrema penuria et necessità d'operarii Ungheri in queste bande, et in tutta l'Ungheria. È ben vero che (come V. S. R^{ma} dice) bisognerìa prima esser certo della ferma fondatione del nostro collegio, il che V. S. R^{ma} non potrà saper meglio, che dal P. Provinciale. Io fra tanto non mancherò, secondo l' occorrenze, scrivere a V. S. R^{ma} quello che succederà, ben che ora poco mi occorre, chè scrivere. Il mese di Maggio, Giugno et Luglio sono stato di continuo in Albagiulia, ove mi convenne predicare ordinariamente le domeniche et feste all' Illmo principe, dovendo il P. Lelesio, suo predicator' ordinario Unghero, ritirarsi a Monostoro per riposarsi et ritirarsi alquanto. Occorse in quel tempo quello, che V. S. R^{ma} harà forsi un pezzo fa inteso; pure per non mancar' al debito mio, ho voluto scriverlo, che la notte innanzi la vigilia di San Giovanni circa l'undici hore venne Jún. 22. un bruttissimo temporale con lampi et tuoni spaventevoli, et finalmente cascando una saetta, diede in una torre della mura della città piena di polvere di archibugio, et gettando con la torre buona parte delle mura a terra, fece co' sassi, che portò la vehemenza del fuoco tal ruina in una parte della città, che era horribilissimo

[2] Közöltük 35. sz. a.

spettacolo, gettando a terra le case (benchè la maggior parte erano di legno in quelle bande) et con le case opprimendo gl'habitatori, morirono da 14, feriti più di 60. Non fu casa, nella quale non lasciasse qualche segno, al meno co'l gettare a terra et rompere le invetriate et le fornaci, come anco nella casa, nella quale io habitavo solo, et nella camera, nella quale allora mi ritruovavo. Fu grandissimo spavento a tutti. Nè mancarono i ministri heretici predicare ciò essere avvenuto per causa nostra, et già in Colosvar spargevano ch'io ero stato ucciso dalla saetta, con tutto che per gratia di Dio nocumento niuno, et spavento non molto m' havesse recato. Et all' incontro certi ministri Luterani, che per avventura si ritruovavano in Alba, fossero feriti et i loro cavalli morti. Ma gl'heretici servando il loro costume, non cessano calunniarci, come anco alli giorni passati hanno fatto, spargendo molte bugie, prima procurando sviarci le scuole, il che però non gl' è riuscito, come forse pensavano, che se ben' alcuni si sono partiti, ne sono venuti degli altri, massime della Siculia, et questi catolici, di padri catolici, come sono molti in quella provincia, hanno di poi procurato di informarci appresso tutti, spargendo esser' fra noi donne travestite, ch' havessero partorito, etc. et simili calunnie. Onde corrucciato il prencipe ha commandato, che in Colosvar si facci diligentissima inquisitione per truovar l'autore, acciò pruovi quello che dice, o patisca la pena ordinata a' calunniatori, et già si sono esaminati molti con giuramento, ma non si trouva ancora l'autore. Molte altre cose hanno sparso gl'heretici contro di noi, et forsi anco spargono ; ma noi ci confidiamo nel Signore, consolandoci con quelle bellissime parole : *Beati estis cum maledixerint vobis homines, etc.*

L'Illmo prencipe non manca di mostrarci la sua amorevolezza et cura, che tiene di noi, difendendoci et provedendoci ne' bisogni, come fece questa primavera, mandandoci 200 pecore, 100 agnelli, 10 buoi, 10 vacche et altrettanti vitelli per metter' in ordine il nostro podere, et anco questo Maggio passato volle che pigliassemo dalla chiesa catedrale d'Alba (quale ora è in mano degli heretici), tutti i paramenti, che v'erano conservati nella sagrestia, quali furono da cento et più, fra pianete, piviali, dalmatiche, frontali, etc. Et se bene alcuni sono vecchi, pure ve ne sono molti buoni et alcuni assai ricchi et pretiosi, tutti di seta et molti con oro. Pigliammo anco i libri che v'erano, benchè i migliori erano stati usurpati dagl' heretici. Uno de' nostri Italiani et de principali, che quì sono, havendo sin hora se non vaccillato, almeno dissimulato, s'è risoluto d'esser' in tutto catolico, essendosi molto confirmato per un ragionamento,

che fu tra uno de' nostri padri et il dottore Blandrata, nel quale la causa nostra non fu inferiore.

In Colosvar, ove si continuano le prediche in Unghero et in Tedesco, il giorno dell' Assuntione della Bma Vergine, si commu- Aug. 15. nicorno cinquanta, oltre che i nostri scolari, et alcuni altri, che si communicorno quì in Monostoro. Si fabrica per noi nella città, rifacendosi un monasterio, che servirà pel nostro collegio, et edificandovi le scuole, quali saranno molto belle et pensavamo questo autunno transferirci ad habitáre nella città ; ma per esser' ita la fabrica alquanto lentamente, credo bisognerà aspettare l'anno futuro. Gl' heretici della città procurarono con grand' instanza appresso l'Illmo prencipe, che non volesse nella loro città fabricar le scuole per noi, ma non fecero nulla. Il Signore pare c' habbi voluto visitare, et con le persequutioni degl' avversarii, et con l'infirmità, poichè quasi tutti habbiamo patito qualche cosa, et questo Agosto un nostro fratello morì et tre altri sono adesso ammalati, et insieme il predicatore Tedesco, quale venne da Roma,[3] ma speriamo, che *Deus faciet cum tentatione proventum.*

In Alba ancora il P. Lelesio, quale predicava al prencipe s'è ammalato, et ora predica un' altro padro Unghero, quale venne da Vienna,[4] et hora si ritruovava in Alba per insegnare al figliolo dell' Illmo prencipe di età di sette o otto anni,[5] che mattina et sera viene là da' nostri per imparare ; putto di buonissima natura et di grand' espettatione, tanto obediente et modesto, che mi faceva stupire, quando n' havevo un po di cura, quando predicai al prencipe. Feci le raccomandationi di V. S. Rma al P. Rettore, al P. Stefano, etc. et le rendono duplicate, ringratiandola molto della memoria che tiene di loro.

Doppo d' haver scritto quello di sopra, il Sr cancelliero venne d' Alba in Colosvar ; gli feci le raccomandationi di V. S. Rma ; mostrò haverle molto grate et Le rende duplicate.

Circa la fabrica delle scuole et del monasterio nella città, l'Illmo prencipe s'è risoluto, acciò le cose vadino bene, dar la cura al P. Rettor nostro, dandoli perciò ogn' anno 1000 talleri sino che si finisca et provedendoli di calce et legnami necessarii : sì che speriamo che per l'avvenire si fabricherà con maggior prestezza.

D'Alba scrive il P. Lelesio, che gl'heretici d'Ungheria in un loro conciliabolo fatto in Kisvárda, presso al Tibisco, hanno risoluto ch'è necessario, che disputino con noi, et per questo erano in Alba

[3] P. Schreck Farkas atya. [4] P. Tőrös György.
[5] A hét éves Báthory Zsigmond.

un ministro (come dicono) Varadiense et Telegdino,[6] dimandando perciò al prencipe, quale non è alieno ; ma aspetta prima il consenso del re. S' è risoluto il prencipe, che la disputa sia solamente della chiesa, se sia appresso di loro o di noi, et che non si disputi presente il populo, ma nell' aula et academicamente, cioè difendendo uno et un' altro opponendo, et non gridando tutti insieme, et che prima loro propongano le conclusioni et noi argumentiamo contro, poi noi anco pogniamo le nostre, quali da loro siano oppugnate.[7]

Farò fine umilmente baciandole le sacre mani et raccomandando me et tutto il collegio nostro a' santi sacrifici et orationi di V. S. R^{ma}, acciò in tanti bisogni spirituali et corporali, et contro tanti nemici il Signore non ci manchi del suo agiuto et protettione. Iddio conceda a V. S. R^{ma} ogni felicità.

Di Monostor, l' ultimo di Settembre 1580.

Di V. S. R^{ma} servo in Christo

Luigi Odescalco.

V. S. Illma supplichi a N. S^{re} che mi dia larga facultà per guadagnare questi heretici Italiani, altrimenti li perderemo tutti.

(Egykorú másolat, római vat. »Nunziatura di Polonia« 14. köt. 300—303. l.)

43.

Gyulafejérvár, 1580 október 3.

Báthory Kristóf fejedelem Kolozsvár város tanácsának.

Mivel a kolozsvári jezsuita-kollégium részére engedte a kolozsmonostori szőllőhegy dézsmáját, biztosítja a várost, hogy régi kiváltságai épségben maradásával, a megnevezetten kívül a jezsuita-atyák más idegen bort ne vihessenek be a városba ; ha pedig birtokuk valaha más kézre jutna, új birtokosának hasonló kedvezvényt nem ad.

Nos Christophorus Bathori de Somlio, vaivoda Transsilvaniae etc. Memoriae commendamus etc. Quod nos, cum ex certa nostra voluntate et consensu cum Ser^{mo} principe domino Stephano, Dei gratia rege Poloniae, magno duce Lithuaniae, domino et fratre nostro observandissimo, superinde habito, tum vero studio benigno de iuventute huius regni, bonis artibus et liberalibus disciplinis instituenda benemerendi, patres Jesuitas, viros cum vitae innocentia et sanctimonia, tum multiplici eruditione apprime insignes, in hoc ipsum regnum nostrum vocavimus

---

[6] Telegdi Miklós, híres hitvitázó.

[7] Megtartatott-e ez a tervezett disputatio, nem tudjuk.

ac eorundem collegio sedem in civitate nostra Coloswar constituimus: pro quorum necessitate, quotidianaque vitae sustentatione vina decimalia promontorii, oppidi et castri Colosmonostor, in civitatem ipsam Coloswar inducenda, ipsis in alimoniam deputavimus, at cum ipsi incolae civitatis praedictae nostrae Coloswar certa et antiquissima privilegia super non inductione vini peregrini in eandem civitatem habeant; nosque ea, sicuti et caeteri omnes praedecessores nostri principes et reges Hungariae, per omnia firma atque rata habere velimus: Ne igitur hac inductione vini decimalis promontorii dicti oppidi Colosmonostor, per nos in alimoniam dicti collegii deputati, aliquam occasionem seu viam quispiam sibi ad inducenda in eandem civitatem vina peregrina, contra privilegia civitatis praeparatam putet seu usurpet; ideo eosdem universos cives Coloswarienses in hoc gratiose assecurandos atque affidandos duximus, nulli nos penitus cuiuscunque status et conditionis hominibus, seu Magnificis, seu baronibus, egregiisque ac nobilibus, aut etiam ignobilibus, ullo unquam tempore concessuros, ut ulla ratione aut modo, vel sub quocunque exquisito colore, vina peregrina nec in suos, nec in filiorum, filiarumve aut familiariorum suorum quorumlibet usus, in quacunque quantitate, contra praetactam immunitatem dictorum civium, in eandem civitatem Coloswar inferre audeant. Praeterea ipsi etiam patres Jesuitae nulla alia vina, quam praemissa decimalia promontorii Colosmonostoriensis et ea etiam nullius quaestus, sub quocunque colore fiendi, intra vel extra coenobium eorum exercendi, sed in ipsorum saltem quotidianam necessitatem (ut, quae illis pro sustentatione sunt, sicut promissum est) convertendi gratia inferre et erogare possint. Caeterum, quod si temporis in successu aliqua dominii Colosmonostoriensis accideret mutatio et ius patronatus, adeoque possessio et dominium a Jesuitis ad alios quoscunque, seu saeculares, seu ecclesiasticas transferetur personas, extunc iidem illi possessores, quicunque tandem futuri essent, praetextu huius inductionis vini decimalis Colosmonostoriensis pro elemosina Jesuitarum, nullam viam et praetextum eadem vina decimalia oppidi Colosmonostor inferendi, importandi atque importari faciendi contra praedicta priviligia et immunitates civitatis habeant, seu habere debeant et valeant potestatis facultatem; sed in omnibus et per omnia, sicuti nunc, ita etiam deinceps semper, praedictae illorum libertates et immunitates firmae, inviolatae permaneant et robur suum sortiantur perpetuum. Imo eosdem cives Coloswarienses, atque eorundem succedentes universos assecuramus et affida-

mus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante, quas secreto sigillo nostro communiri fecimus.

Datum Albae Juliae, 3. die Octobris. Anno Domini 1580.

Christophorus Bathorj de Somljo mpr. Volffgangus Kowachoczÿ Cancellarius mpr.

(Eredeti, Kolozsvár város ó-levéltára fasc. V. No 18. — Kiadva hibásan Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez II. kötete 126—127. l.)

44.

Kolozsmonostor, 1580 deczember 26.

P. Wujek Jakab P. Manaraeus Oliver jezsuita-generális-vikáriusnak.

A provinciális halála. Társakat kér, főleg magyarokat, mert az ittlevők alig győzik a munkát és segítség nélkül tönkre megy ez a kollégium. P. Szántó István és társainak használhatósága.

Admodum R^de in Christo Pater. Pax Christi etc.

Dici non potest, R^de Pater, quantum incommodi rebus et negotiis huius novi Transylvanici collegii intempestivus obitus R. P. Provincialis Francisci attulerit.[1] Nam praeterquam, quod ipse huc nos adduxerat et suis oculis omnia lustraverat, manibusque pene palpaverat, ut nostras necessitates melius intelligeret et opportuno tempore nobis consuleret; etiam apud regem Poloniae negotia huius collegii valde promovebat, iamque nobis necessarios operarios una secum adducere cogitabat, cum ecce mors inopinata nobis illum et cum eo spes nostras pene omnes eripuit. Nunc quod etiam molestius est, nescio quis eius loco saltem in provincia manserit, ut ad eum confugiam, illique necessitates nostras aperiam et auxilium petam. Quamobrem necessario ad R. Tuam recurro, ut pro sua prudentia et cura paterna aliorum defectus suppleat. Necessarius nobis est imprimis aliquis bonus concionator Ungarus, qualem esse P. Martinum Undonem, qui iam forte in Urbe cursum absolvit, intellexi. Nam hic unum tantum habemus, P. Stephanum Aratorem, qui tamen non perinde satisfacit, uti vellemus et posset, ac deberet in aliis etiam concionibus occupari. Alter est P. Mathias Tomanius, sacerdos novitius, qui nunc primum se exercet in concionando. Et est minister collegii ac meus interpres ad externos. Alii duo sunt sacerdotes novitii Ungari, quos R. P. Provincialis piae memoriae hic anno praeterito ad probationem admiserat et hi nos plurimum iuvant et ad pagos excurrunt. Jusserat etiam R. P. Noster Generalis piae memoriae nobis magistrum quemdam Unga-

[1] P. Sunieri Ferencz lengyelországi provincziális, meghalt 1580 október 25-én.

rum ex Austria mitti, qui in schola aliqua posset docere, sed neque hic adhuc ad nos venit.

Albae Juliae cum principe sunt patres Ungari duo : P. Joannes Lelesius et P. Georgius Tőrös, sed et illi sunt bene occupati, praesertim nunc, postquam illis templum est traditum, quod ante non habebant. Iam vero duos tantum coadiutores temporales habemus. Nam unus mortuus est, alter dimissus necessario, facultate a P. Provinciali paulo ante mortem illius accepta. Et ex aliis duobus, qui remanserunt, alter saepe de vocatione tentatur, ut periculum sit, ne et hunc brevi cogamur dimittere ; alter vero est senex, sciathicus gravis, qui iam vix nos potest serio adiuvare.

Iam anno sequente statim ad Pascha migrare in civitatem et scholas novas quinque, usque ad rhetoricam inclusive, aperire cogitabamus. Verum operarios, quos ex Polonia expectabamus nullos accepimus et nos ipsi valde pauci sumus. Possessio etiam collegii nondum est capta legitima, eo quod mentem R. P. Generalis ignorabamus, an iam acceptasset hoc collegium et patris provincialis adventum expectabamus. Iam in mora videtur esse magnum periculum ; cum princeps valde sit infirmus et rex Poloniae nimium hinc distet. Similiter et termini pagorum collegii essent lustrandi et renovandi, ne cum vicinis ob limites controversiae et lites oriantur et plura depereant collegio.

Haec et alia id genus multa me valde sollicitum tenent, cum simus tantopere remoti et a Polonia, et ab aliis omnibus collegiis ; nec visitationem P. Provincialis novi tam cito, uti nobis esset necessarium, expectamus. Antequam enim designetur a Reverentia Tua vel a R. P. Generali quicumque fuerit, antequam in provinciam veniat, antequam alia omnia collegia obeat (nos enim velut abortivi postremi semper sumus), transibunt sane dies et menses et anni, et nos hic interim deserimur, nec ulla subsidia accipimus. Quamobrem R^{tiae} Tuae supplico humiliter, ut huius collegii magnam velit habere rationem. Alioquin periculum erit, ne dissolvatur. Fratres cum sint pauci et imperfecti, facile tentantur, praesertim scholastici, cum coadiutorum labores subire coguntur etc. et vident se quodammodo a superioribus destitutos et veluti in exilium actos. Patres aliqui, inter quos et ego, cum linguam non teneant, parum hic poterunt praestare. In summa, undique angustiae. Ego rem totam domino Deo et R. P. Tuae humiliter commendo. Quam bene in Domino valere cupio et pro nobis orare.

Colosmonostrae ex Transylvania, ipso die Sancti Stephani, ineunte anno Domini 1581.

P. Stephanus Arator, post aliquot serias admonitiones gerit se modo per Dei gratiam satis bene, quamvis more suo est difficilis ad abnegandum proprium iudicium et voluntatem. Concionatur in civitate et totus est in praeparandis et scribendis suis concionibus. Verum ad principem et ad alios viros graves et iudicio praeditos non valet, cum nullo fere iudicio ad tractandum cum externis; nec prudentia sit praeditus. P. Joannes Lelesius concionatur principi et est cautus, prudens et iudicio praeditus, cui tamen interdum plusculum indulget. Verum et hic valde est debilis et assidue fere cum morbis conflictatur. P. Georgius Tőrös etiam est satis debilis, nec multum habet gratiae in concionando, nec ad conversandum adhuc multum valet cum externis.

R^dae Paternitatis Tuae servus in Christo Jesu

Jacobus Vagrovicius mpr.

P. Ludovicus Odescalcus tametsi hic nondum est valde occupatus, est tamen eritque utilissimus huic collegio. Nam et coram principe concionatus est latine per aliquot menses et apud externos multum habet auctoritatis. Docet hic sacras lectiones. Et ubi primum in civitate fuerimus, poterit nos multum adiuvare.

Külczíme: Admodum R^do in Christo Patri P. Oliverio Manareo vicario generali Societatis Jesu, vel alias electo praeposito generali eiusdem Societatis Jesu. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

45.

[Kolozsmonostor, 1580 vége.]

A kolozsmonostori apátsági jószágok 1580-iki urbáriuma.

Summa redditutum abbatiae Beatae Virginis Mariae de Colosmonostra, quae habet pagos tres.

I. Monostor.

In hoc pago sunt coloni 160. Sed ex his tantum 39 sunt, qui habent boves. Viduae sunt 43. Domus desertae sunt 24. Census annuus villae fl. 48. Census tertii cuiusque anni fl. 50 et bos unus sinat; qui si distribuatur in singulos annos, proveniet census annuus fl. 73. Ex molendino triticum annis singulis potest aestimari circiter fl. 200. Redditus telonii annuus potest aestimari singulis annis circiter fl. 70. Gallinas dant bis in anno ex singulis domibus, quae aestimari possunt fl. 9. Habemus ibidem lapicidi-

nas duas, ex quibus in anno solvuntur census fl. 2. Habet etiam silvas, ex quibus possunt nobis ligna sufficere ad culinam et hypocausta, sed non valent ad aedificia. Ibidem habemus oves 100, agnos totidem et vaccas 10 ; ex quibus habemus lac et caseum, sed butirum non sufficiet. Successu temporis poterunt et carnes inde pro bona parte anni haberi. Pisces etiam ex fluvio nostro[1] possunt haberi certis temporibus, sed illi non sufficiunt. Summa fl. 354.

II. Baach.[2]

Coloni sunt numero 93. Qui habent oves sunt 45. Mulieres viduae sunt 10. Domus desertae sunt 3. Census annuus est fl. 10. Census autem tertii cuiusque anni fl. 50 et bos unus, qui ambo coniuncti constituent annuum censum fl. 35. Redditus telonii annuus aestimari potest circiter fl. 20. Gallinas dant itidem bis in anno, ex singulis domibus, aestimari possunt fere fl. 5. Quando crescunt glandes in silvis, possunt haberi ex decimis aliquot porci. Ibidem potest fieri calx pro aedificiis et fiebat olim. Summa fl. 60.

III. Jegenye.

In hoc pago sunt coloni 77. Sed ex his, qui habent boves sunt tantum 33. Mulieres viduae 11. Domus desertae 2. Census annuus cum sinat simul computatus facit fl. 12 1/2. A molendinis parvis solvuntur annui fl. 5. Gallinae ter in anno faciunt circiter fl. 4. Summa fl. 21 1/2.

Proventus ex decimis et praedio frugum omnis generis ex his tribus pagis. Anno 1580.

Tritici ex his tribus pagis (praeter id, quod in sementem est expositum) fuerunt cubuli circiter 138 1/2, qui si aestimentur singuli fl. 1 1/2, facient in summa fl. 203. Avenae proventus tam ex praedio, quam ex decimis faciet circiter fl. 56. Pisa, milium, hordeum, semen cannabis et lini poterunt aestimari circiter fl. 18. Ex decimis ovium accepimus agnos 50, qui faciunt fl. 10. Ex decimis apum accepimus alvearia 9 et fl. 4. den. 7. In summa faciunt fl. 7 den. 60. Pro tribus bobus sinat, qui dantur tertio quoque anno, possunt computari in singulos annos pro dimidio fl. 6. Vini ex decimis omnium pagorum proveniunt vasa magna et parva circiter 80, quae aestimari possunt singulis annis circiter fl. 700. In summa tres hi pagi faciunt singulis annis circiter fl. 1436

[1] Szamos. [2] Olvasd : Bács.

den. 10. Verum hic illud observandum, quod quando habebimus parochos in singulis pagis, tunc oportebit illis solvere quartam partem ex decimis omnium pagorum, et tunc vix nobis restabunt fl. annui 1000.

Proventus annuus aliorum trium pagorum Kajántó. Tiburcz et Bogártelke, qui sunt redimendi.

Kajántó.

Coloni numero sunt 92. Mulieres viduae 16. Domus desertae 7. Qui boves habent sunt 33. Census annuus villae sunt fl. 2. den. 40. Census tertii cuiusque anni fl. 50 et bos unus, qui simul coniuncti faciunt annuum censum fl. 27 den. — Proventus tritici tam ex praedio, quam decimis potest aestimari quotannis circiter fl. 124. Proventus avenae circiter fl. 40. ex decimis vini tria vasa fl. 30. Summa facit fl. 70. Ex decimis agni 10, faciunt fl. 2. Gallinae ter in anno faciunt fl. 8. fl. 10. Bos cum censu fl. 2. Summa fl. 233 den. 40.

Tiburcz.

Coloni sunt numero 36. Viduae 2. Qui boves habent sunt 5. Domus desertae 3. Census annuus den. 66. Census tertii cuiusque anni fl. 16 et bos unus, qui simul coniuncti faciunt in summa fl. 8 den. 66. Proventus annuus tritici aestimari potest fl. 28. Avenae proventus aestimari potest fl. 10, ex decimis vini urnae 60, fl. 6. Summa facit fl. 16. Ex decimis agni 5 fl. 1. Gallinae ter in anno fl. 3. Bos cum censu fl. 2. Summa facit fl. 6. Summa fl. 58 den. 66.

Bogártelke.

Coloni sunt numero 41. Boves habent 18. Viduae 3. Census annuus secundum terrae distributionem exiguus. Census tertii cuiusque anni fl. 25 et bos 1. Annuus erit circiter fl. 14. Proventus tritici ex decimis fl. 37. Avenae forte fl. 10. Summa facit fl. 47. Ex decimis vini urnae 40. fl. 4. Bos cum censu fl. 2. fl. 6. Summa fl. 62.

Summa trium horum pagorum facit in anno fl. 359 den. 6. Qui si addantur ad summam aliorum trium pagorum conficient in universum fl. 1795 den. 16.

Notandum autem, quod et in his pagis singula sunt templa, quibus quando parochi catholici praeficientur, tunc illis danda erit quarta pars decimae cuiusque pagi; quo pacto non parum decedet e nostro proventu annuo.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

46.

Kolozsmonostor, 1581 február ius 26.

P. Odescalchi Lajos Caligari pk. lengyelországi nuncziusnak.

Előbbi levelének kivonata után jelenti, hogy az újhitűek nagyban készülnek a disputatióra. Báthory Kristóf templomot adott a jezsuitáknak a gyulafejérvári várban, melyben naponta eljár fiával a misére. A többi atyák térítő munkája Csikban és Sárdon. Vásárhely környékén is 3000 lélek gyónna meg, ha pap lenne.

Molto Illustre et R^{mo} Monsignor vescovo et padrone mio osservandissimo.

Scrissi copiosamente a V. S. R^{ma} l' ultimo di Settembre,[1] dando raguaglio di quanto dalla passata quaresima sino a quel tempo m' occoreva degno d' essere scritto, particolarmente della amorevolezza, quale di continuo usa con noi l'Illmo prencipe ; della cura, che tiene delle cose nostre, così in difenderci contra le false calunnie, che gli heretici hanno parecchie volte sparse contra di noi, come in provederci delle cose necessarie, havendoci l'està passata per il nostro podere dato 300 fra pecore et agnelli, et 30 fra bovi, vecche et vitelli, di più tutte le vesti sacre, ch'erano nella già cathedrale d'Alba Giulia, fra le quali ve ne sono alcune molto ricche et belle, tutti ancora i libri de detta chiesa, benchè de questi pochi siano stati i buoni, et di cose sacre. Delle varie calunnie sparse di noi, credo che V. S. R^{ma} haverà inteso (se non dalle mie lettere, se per sorte non fossero capitate bene) ancora per altre mie ; però non ne dirò altro, se non che più si è conosciuta l'innocenza nostra, et già più non ardiscono di fingere simili favole. Scrissi ancora, come l'Illmo prencipe havea risoluto, che 'l P. Rettore nostro pigliasse l' assunto di finir la fabrica delle scole et del monastero per nostra habitatione nella città, dando a questo effetto ogni anno mille fiorini, al che posso hora aggiongere, ch' essendo già passata l'as-
prezza del'inverno, pur hieri si cominciò a lavorare in detta fabrica, Febr. 25.
et speriamo che si tirarà tanto avanti, ch' a Santo Georgio prossimo Apr. 24.
potremo transferirsi ad habitare nella città et ivi insegnare nelle nove scole ; dove speriamo debbia essere assai maggior frutto, così nelle scole, come nelle prediche, confessioni etc. Scrivevo anche in dette lettere della mia dimora c'haveo fatta in Alba per quattro mesi in circa, predicando in latino all' Illmo prencipe et di quello, che in quel tempo era occorso.

Questa breve ricapitulatione ho fatto particularmente, acciò

[1] Közöltük 42. sz. a.

che V. S. R^{ma} non si corucciasse meco con ragione, se forse non havesse ricevute le mie dette lettere, del che dubito alquanto, essendo che doppo tanto tempo non ho mai inteso, se siano gionte.

Che gli heretici poi habbino fatto instanza appresso l' Illmo prencipe di voler disputare contra di noi, so che V. S. R^{ma} haverà inteso, se non dalle mie, almeno dal Ser^{mo} re, il cui consenso l' aspettava et credo che forse haverà già risposto, et già alcuni
Apr. 24 heretici vanno dicendo, che a San Georgio disputaranno contra di noi, ma dubito non si mutino di parere, quando sarà il tempo; noi anche oltra questa disputa, quale se doverà essere, si farà credo in Alba, ne prepararemo un' altra quì in Colosvar per il felice principio delle nostre scole nella città et insieme credo qualche dialogetto.

Altro poi di novo per adesso poco habbiamo, se non quello,
Decz. 25. che già credo V. S. R^{ma} saprà, cioè, come questo Natale l' Illmo prencipe diede una chiesa in Alba acciò che ivi i nostri predicassero et celebrassero, il che si cominciò a fare l' istesso giorno di Natale, ritrovandosi presente a la predica et messa tutte quelle feste l' istesso Illmo prencipe col figliolo, et così di poi tutte l' altre feste, quando non è stato impedito dalle sue solite amalatie, il che quando è stato, allora ha mandato il figliolo con tutta la corte, con la quale esso soleva venire. È stato questo di grand' agiuto per i catholici et grand' affronto a gli heretici, quali non ponno devorare questa pilola ch' in Alba Giulia vi sia chiesa catholica aperta et che sì apertamente l' Illmo prencipe si mostri catholico; ma piacendo al Signore, bisognarà ch' ancora peggiori bocconi de questi inghiottino, al che pare che Nostro Signore vada con mirabilissima providenza accomodando le cose.

Decz. 25. L' istesse feste di Natale tre de nostri sacerdoti Ongari andarono a predicare et confessare parte in alcune ville circomvicine con assai frutto, parte ancora uno sino a Varadino, con grande contento de catholici, quali ivi sono in buon numero, il cui plebano, allievo delle nostre scole in Vienna, per allora si ritrovava alquanto indisposto.

In una villa quì vicina, che si chiama Sárd, ove parecchie volte è andato a predicare uno de nostri, ad instanza d' alcuni nobili di quel luoco, finalmente tutti, tanto i rustici, quanto i nobili, fuori di doi, si sono risoluti di repigliar l'antica et vera fede, et già n'hanno dati grandi segni, et ogni quindeci giorni uno de' nostri vi predica et dice messa. Questo carnevale un nostro sacerdote andando in Siculia in una parte, che si chiama Chik, sua patria, in parecchi

luoghi c'ha visitato, ha trovato tanto desiderio della parola di Dio et tanto concorso alla confessione et comunione (essendo gran parte di quella gente catholica) che dalla mattina sino alla sera non havea tempo di respirare, nè si poteva tanto presto levare la mattina, che non trovasse che già era aspettato d'alcuni. L'istesso giorno di carnevale comunicò da 60. Nel viaggio ancora in molti Febr. 7. luoghi ha batezzato parecchi, che li erano portati al luogo, ove allogiava et molti già di qualche anni, et in una villa ne battezzò quartodeci, ove li dissero quelli di quel luogo, che da dieci anni in qua i ministri, overo heretici ivi non haveano voluto battezzare alcuno, negando doversi alcuno battezzare. In certe ville ancora vicine a Vásárhely, dice che vi sarìa bene da tre milla, che si confessariano, se vi fosse sacerdote. Molte altre particolarità lascio per non esser più longo, massime poichè nè la carta, nè il tempo lo concede, perchè pur ora ho inteso essere uno che viene a Varsavia et bisogna subito mandarli le lettere ; sì che non dirò altro, che pregare V. S. $\mathrm{R^{ma}}$ si degni raccomandarci ne' suoi santissimi sacrificii et orationi a quello, dal quale procede ogni bene, et al quale si deve la gloria et honore d' ogni cosa, et humilmente basciando le sacri mani di V. S. $\mathrm{R^{ma}}$ di tutto cuore me li offero.

Di Monostor, a 26 di Febraro 1581.

Di V. S. Reverendissima servo in Christo

Luigi Odescalco mpr.

V. S. $\mathrm{R^{ma}}$ mi perdoni, se la lettera è scritta incompostamente et malamente, che la fretta in parte n' è cagione. L' hortolano Bolognese intendo che fra una settimana in circa partirà per Italia.

(Eredeti, római vatikáni »Nunziatura di Polonia« 18. köt. 129—131. l.)

Megjegyzés. Ezt a levelet a czímzett Caligari nunczius Vilnából, 1581 május 20-án írt következő soraival küldte meg a Vatikánnak : Leggendo a Sua Maestà la lettera che mi scrisse il P. Odescalco di Transilvania alli 26 di Febraro delli grandi progressi che fanno li padri Giesuiti di Colosvar in quelle parti, et mostrandole, come erano trascorsi fino in Ungaria, mi cascò in proposito di pregare Sua Maestà a volere fare un' altro collegio in Varadino, città sua et propagare quanto più si può la religione cattolica. Sua Maestà venne in tanta dolcezza del frutto di questa sua opera che mi disse : *Certo lo voglio fare,* et replicando io, se si contentava che lo scrivesse a Sua $\mathrm{S^{tà}}$ disse : *Scrivetelo indubitatamente :* et così questo con quello di Riga, Colosvar et Polozco seranno quattro propugnacoli della nostra santa fede, piantati in mezo de gli heretici et scismatici.[1]

[1] Eredeti, római vatikáni »Nunziatura di Polonia« 18. kötete 152. l.

47.

Kolozsmonostor, 1581 április 12.

P. Wujek Jakab rektor P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Az atyák működése. De kevesen lévén, újabb magyar társakat kíván. P. Odescalchi beteg s így minden a maga vállára nehezül, pedig a városban is sok teendő vár reá, a mint beköltöznek.

Admodum R^{de} in Christo Pater. Pax Christi etc.

De successu collegii Transylvanici tametsi non ita pridem R. P. Oliverio et R. P. Tuae scripsi, tamen et praesentem occasionem non putavi esse negligendam. Scholas aedificamus satis sumptuose; nostrum etiam collegium in civitate accommodatur nostro
Máj. 14. instituto. Speramus in Domino, quod circa festum Pentecostes
hinc in civitatem commigrare et scholas aperire poterimus.
Decz. 25. A Nativitate Domini usque ad Pascha audierunt nostri in
Márcz. 26. diversis locis confessiones hominum circiter 1000. Reconciliati
Máj. 25. ecclesiae haeretici ad 300, ex quibus nobiles aliquot fuere. In civitate
ad festum Corporis Christi communicarunt anno praeterito 43. Ad
Aug. 25. festum Assumptionis B. Virginis 50. Ad Natalem Domini 60. Die
Decz. 25. Jovis sancto 53. Die Paschae 140. Albae Juliae communicarunt
Márcz. 23. ad Pascha 100. In pago Sárd quidam nobilium 100. In Bács ad
Márcz. 26. 60. In Monostor ad 60. Confessiones generales auditae ad 50.
Unus confessus est, qui commercium per biennium habebat cum daemone, a quo accipiebat pecunias et chyrographo se illi addixerat; sed post confessionem chyrographum daemon restituit, quod ipse statim combussit.

Haec parva quidem sunt fateor, sed in hac natione prava atque perversa minime contemnenda. Haeretici, qui ante prohibebant suos, ne conciones nostrorum audirent: iam illis permittunt audire et libere sibi vel nobis credere. Impletur itaque auditoribus templum nostrum et multi paulatim resipiscunt. Quod si prudentem et obedientem concionatorem haberemus: plures profecto iam essent catholici. Sed bonus P. Stephanus, toties serio admonitus, non tamen se continet a maledictis et conviciis in haereticos in ipsa concione: unde non paucos alienat a se et quo damno repellit et catholicos etiam offendit. Quare, si huic provinciae R. P. Tua tamen consultum esse cupit: mittat nobis quamprimum concionatorem Ungarum eruditum, gravem, prudentem, obedientem et charitate plenum. Nam praeter P. Stephanum nullum habemus, qui in civitate concionari queat. Nam P. Mathias Tomanius nunc primum factus est sacerdos,

nec multum videtur[1] ad conciones idoneus. Duo alii sacerdotes novicii hic recepti ad probationem, sunt prorsus indocti. P. autem Lelesius est Albae Juliae una cum P. Georgio Tőrös et plures Ungaros sacerdotes non habemus et P. Georgius non habet talentum ad concionandum. Quare mittat nobis R. P. Tua obsecro, vel P. Martinum Undonem, qui fuit Romae, vel quod mallem, P. Marcum,[2] qui est Viennae. Non deerit et P. Stephano quod agat : modo velit esse obediens, sed est valde difficilis in abneganda propria voluntate et iudicio.

Jusserat R. P. Generalis bonae memoriae Everhardus etiam unum magistrum Hungarum ex Austria ad nos mitti: quod nondum est factum. Eo autem, imo pluribus valde indigemus. Non enim alios hic magistros habemus, quam Polonos et eos parum idoneos. Indigemus et aliis operariis. Nam praeter unum coadiutorem, nullum alium fratrem hic habemus ; sed speramus P. Provincialem, quicunque ille sit, iussu R. P. Tuae nobis etiam de operariis brevi prospecturum. Bene nunc omnes valemus per Christi gratiam, nisi quod nudiustertius P. Ludovicus Odescalcus in illum suum veterem Ápr. 10.
morbum incidit,[3] magno cum nostro dolore, quod hic medicis et medicinis prorsus careamus. Petemus tamen medicum a principe, si opus fuerit.

Ego hisce aedificiis non parum distrahor ; sed nihil factum fuisset, nisi ego istam curam, ita volente principe, suscepissem. Accepi iam a principe ad aedificia taleros 800. Supersunt 200, quos ad festum Sancti Joannis daturus est. Verum ex iis 700 iam Jún. 24.
fere expendi. Inde enim et scholas aedificamus, et monasterium pene iam collapsum reficimus. Quod si Deus principis et regis Poloniae vitam produxerit : speramus rem catholicam in hac regione magna incrementa habituram. Disputationes parabamus ad renovationem, dum scholae aperientur in civitate, quarum praeses futurus erat P. Ludovicus ; verum ecce is in morbum incidit. Paratur et alia, dialogus, oratio, carmen. Dominus nos adiuvet. Sumus enim pauci et nimis occupati. Obsecro te, mi R^{de} Pater, per amorem Dei iubeas R. P. Provincialem Poloniae vel Visitatorem, quamprimum huc ad nos advenire : ut omnia melius ordinentur.

---

[1] Rövidítve így : vr.

[2] Ez P. Sisciensis (Sziszeki) Márkus, a ki keveset magyarul is beszélt.

[3] Vagyis baloldali szélhüdés érte s az élesebb erdélyi levegőt sem tűrhetvén, őszire Krakóba küldték s onnan hazájába, Olaszországba vitték. hol még néhány évig betegen is tanított ; Wielewicki : Historici diarii domus professae Societatis Jesu Cracoviensis I. k. (Krakó, 1881.) 8. l.

Erunt enim hic plurimae difficultates. Cum nullum hic sit aliud templum catholicum, nostri munera parochorum necessario obire debebunt. Sepulturas catholici petunt in nostro templo, uti consueverant ; nos cum fuerimus in civitate, id non permittemus. Fons baptismalis in templo fortasse erit constituendus, funera deducenda et huiusmodi multa. In quibus, ut et necessitati huius loci et nostris commissionibus, quoad eius fieri poterit, consulatur. Homine prudenti et pietate praedito opus est. Item de fundationis incremento cum principe et rege tractandum est et multa id genus. Vellemque, si fieri ullo modo possit, ut provincialis vel visitator huc ad nos primum veniret Cracovia et inde rebus hic bene cognitis et perceptis, plenius de omnibus cum rege Poloniae tractare et conferre queat. Bene valeat R. P. Tua nostri in suis sanctis sacrificiis et orationibus memor.

Colosmonostrae e Transylvania, 12. Aprilis. Anno Domini 1581.

Reverendae P. V^{rae}

servus in Christo
Jacobus Vagrovicius mpr.

Külczíme : Admodum R^{do} in Christo Patri Nostro N. generali praeposito Societatis Jesu.

Alatta : Ex Transylvania. Commendatur R. P. Praeposito domus Venetae Societatis Jesu.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

48.

Kolozsvár, 1581 május 11.

P. Wujek Jakab rektor Báthory István királynak.

Az atyák beköltözködése Monostorról és új iskolájuk megnyitása.

[Faccio sapere a V. Maestà,] che già il principe ha applicato tre altre ville, che V. Maestà havea promesso a nostro collegio. Li padri ci sono già passati di Colosmonostra ad habitare la città di Colosvar. Habbiamo aperti li studii,[1] fatto una disputa con un

[1] A kolozsvári gimnázium megnyitása alkalmából kiosztott nyomatott *tanrend*jének ma már egyetlen példánya sem ismeretes, de Caligari pk. lengyelországi nunczius 1581 márczius 13-ikán mutatta be István királynak Varsóban, a miről aznap írt levelében így emlékezik meg : Gli ho presentato il foglio stampato del principio delli studii del collegio di Colosvar, che gli è stato gratissimo, et mi ha confirmato la terza volta, che vol fare un' altro collegio in Riga. (Eredeti, római vatikáni levéltár »Nunziatura di Polonia« 18. köt. 54. l.)

dialogo et distributione di premii per eccitare li scolari in presentia del principe et con tanto favore della maggior parte del populo, che molti heretici si erano offerti di mandare li loro figliuoli a queste scuole. Non mancano però contradittioni de' ministri, ma la bontà et prudenza del principe supera ogni difficultà.

(Eredeti, római vatikáni »Nunziatura di Polonia« 18. köt. 155/7. l.)

Megjegyzés. Ez a levél nem maradt ránk s csupán Caligari pk. lengyelországi nunczius Vilnán írt 1581 május 27-iki fenti kivonatából ismerjük, de egy későbbi levelében újra rátér a megnyitásra s így jóformán minden részlete ismeretes.

49.

Vilna, 1581 május 12.

Báthory István király alapító-levele a kolozsvári jezsuita-kollégium részére.

Nos Stephanus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kioviae, Voliniae, Podlachiae, Livoniaeque etc. dominus, nec non Transylvaniae princeps. Ad perpetuam rerum, temporumque memoriam.

Universis et singulis, quorum interest et intererit in posterum, harum notitiam habituris, haec significamus. Duo sunt, in quibus principis munus potissimum consistit : quorum alterum est, ut cultus divinus, verus et germanus inter suos retineatur, qui hominis praecipuus statuitur finis ; alterum, ut cuique ius suum reddatur, quod civilis vitae fundamentum iudicatur. In utroque ab initio regiminis nostri in Transylvania etiam aliquid praestare conati sumus ; in primis autem in depellendis religionis erroribus, quibus illa provincia, divino munere nobis oblata, implicata est, quibus in rebus nulla praestantior ratio se nobis obtulit, quam ut exemplo caeterorum principum doctos viros, pietate ac vitae commendatione insignes, in Transylvaniam accerseremus ; quorum doctrina et piis institutis, vera pietas in suam antiquam possessionem restitueretur et sacrarum literarum atque humanitatis studiis iuvenes instructi, alii ad tractandas res sacras, alii ad civitatis studia aptiores redderentur. Quarum quidem rerum causa nostrae gentis homines longissimas peregrinationes, magno sumptu suscipere sunt coacti, cum neque in Transylvania, neque in ipsa Ungaria, collegia aut academiae ullae haberentur ; imo saepe permultis praeclaris ingeniis alio ob sumptuum inopiam proficisci non liceret rebus Hungariae, Turcica potentia aucta, vehementer afflictis,

hinc intermissis honestis literis, inter homines militari scientia deditos, etiam pietatis studia refrixerunt et omnis vitae elegantia sublata est. Quamobrem, ut et Deo, et hominibus vixisse, atque adeo de posteritate bene meriti merito videremur, ex certa scientia et multa deliberatione nostra, cum Beatissimo in Christo Patre et Domino, domino Gregorio Papa decimotertio, Pontifice Maximo, et Illustrissimo principe domino Christophoro Bathory de Somlyó, vaivoda regni Transylvaniae et Siculorum comite etc., fratre nostro charissimo communicato consilio, scriptis praeterea ad Venerabilem patrem Laurentium Magium, Sacrae Theologiae doctorem, Provincialem Societatis Jesu per Bohemiam et Austriam literis, visum est Claudiopoli, alias Colosvar, Transylvaniae urbe, in provinciae limine sita et hominum aditu ex Hungaria, Polonia, aliisque locis frequenti, collegium Societatis Jesu instituere. Qua de familia Societatis Jesu eo potissimum nomine suscepta nobis est cogitatio, quod testatum iam illa apud omnes fere populos christianos fecerit, de suo praeclaro, utilique in ecclesia et republica instituto et munere, quo ex praescripto ordinis sui, tam bonis, humanioribusque literis ac disciplinis omnibus, quam moribus bonis iuventutem imbuere et erudire, et tam in ecclesia, quam scholis, piis ministeriis, studiisque, quibus assiduo eius Societatis patres incumbere debent, ingeniorum cultui ac animarum saluti studere tenentur. Ac ne huius consilii fructus, subditis nostris Transylvanicis, caeterisque vicinis locis diutius deberetur, nihil nobis prius putavimus, quam, ut vel ad ipsum bellum abhinc biennium procincti et iam Vilna urbe nostra relicta, versus Polociam cum exercitu nostro profecti, Venerabilem olim patrem Franciscum Sunierium, per regnum nostrum Poloniae Societatis Jesu Provincialem, in castra nostra evocaremus et cum eo de mittendis sumptu nostro in Transylvaniam ex Societate Jesu aliquot doctis viris ageremus, quod ipse pro suo studio erga rempublicam christianam nonmodo promovendum suscepit, sed etiam se aliquos ex Societate in Transylvaniam deducturos recepit ; quam quidem voluntatem nostram paulopost (dum nos obsessa arce Polocensi, in ea recuperanda a Moscho hoste nostro, magnique ducatus nostri Lithuaniae laboraremus) deductis duodecim vel eo amplius ad docendum interioris doctrinae et pietatis viris, qui in vinea Domini cum fructu operarentur, perfecit, minime longinquitate itineris, multo minus vario discrimine, cui homines interdum peregrinantes sunt obnoxii, deterritus. Quare nos respectu et causa istius muneris praedictae Societatis Jesu, quod ex ordinis sui legibus et institutis, cum literis disciplinisque tra-

dendis, dum pietatis, religionis ac bonorum morum propagatione ab ea praestari debet, pro nostra in religionem, humaniores literas et ipsam provinciam nostram Transylvaniae, cuius saluti, utilitati, humanitati ac ornamentis consulere hac in re voluimus, ex certa scientia nostra, animoque bene deliberato et maturo consilio, in Jesu Christi Domini nostri sacro sancto nomine, in civitate nostra Claudiopolitana alias Colosvar nuncupata, collegium Societatis Jesu fundamus, facimus, instituimus, ordinamus et erigimus, et bonis, redditibusque infrascriptis afficimus. Quam fundationem perpetuis futuris temporibus et in omne aevum valere volumus, attribuentes imprimis praedictae Societati Jesu, accedente authoritate Apostolica, monasterium desertum olim ordinis Franciscanorum [1] fratrum, liberalitate regum Hungariae extructum, in platea *Farkas-ucza,* muro civitatis contiguum, cum templo, hortis, areis, turribus atque adeo locis omnibus circumiacentibus, iuxta moenia civitatis, in quorum usu ac possessione [olim] praedicti fratres Franciscani antiquitus fuerunt ; praeterea domum proximam, in qua olim religiosae virgines habitabant, ut in ea schola aedificaretur, cum omnibus rebus ad eam quomodocunque pertinentibus, liberantes eadem loca et ipsam Societatem Jesu, ab omni iurisdictione, onere et servitute civili, causarum omnium saecularium et earum, quae fori ecclesiastici non erunt ; notionem tantum Illustrissimo praedicto fratri nostro charissimo, reliquisque successoribus nostris reservantes. Ut vero isti collegio a nobis, ut supra dictum est, instituto, nihil ad iura, ornamenta, praeeminentias, ad consuetudinem reliquarum in orbe christiano Academiarum, desit, ex regia nostra singulari gratia, vigore praesentium statuimus et decernimus, ut qui in humanioribus literis, Hebraeis, Graecis et Latinis cum laude versatus fuerit, et postea ad alterutrius facultatum sive Theologiae, sive Philosophiae fastigium, argumentis prius doctrinae suae editis, iudicio collegii pervenire voluerit, ad gradus et Baccalaureatus, et Magisterii, et Doctoratus promoveri possit. Quae quidem promotio, tantumdem iuris, dignitatis, praeeminentiae, ornamenti habeat, quantum istiusmodi promotiones in Italiae, Galliae, Hispaniae et Germaniae academiis, de iure et consuetudine habere solent et possunt. Quod ut authoritate Pontificis Maximi sanciatur et privilegia iustae universitatis hoc collegium omni ex parte obtineat, apud sedem Apostolicam contendemus.[2] Pro Socie-

[1] Első (1580-iki) szövegében hibásan: Bernardinorum.

[2] Ez alapitó-levél Vilnában kelt 1580 május 18-iki első szövegében, — mely P. Wujek Jakab kolozsvári rektor másolatában a jezsuita-rend

tatis autem eiusmodi sustentatione, abbatiam Beatissimae Virginis Mariae de Colosmonostra cum contiguo pago, qui pene coniunctus est suburbio civitatis praefatae Colosvar et aliis totalibus et integris possessionibus Bács, Jegenye, Tiburcz, Kajántó et Bogártelke vocatis, in comitatu Colosiensi existentibus habitis (quae cuncta bona abbatiae praescriptae, post novissimum reditum in regnum Transylvaniae Serenissimae olim dominae Isabellae reginae Hungariae et filii sui Serenissimi, quondam principis domini Joannis Secundi electi regis Ungariae, felici recordationum, in comitiis generalibus ad festum Beatae Catharinae Virginis, anno Domini Nov. 25. Millesimo quingentesimo quinquagesimo sexto in civitate Colosvar celebratis, una cum aliarum ecclesiarum Transylvanicarum bonis, consensu omnium statuum et ordinum eiusdem regni Transylvaniae ad publicum fisci usum applicata et redacta, huicque ad dispositionem et facultatem Serenissimae dictae reginae Isabellae et filii eiusdem, domini Joannis Secundi praefati electi regis Hungariae translata fuere, denique consequenti tempore ex gratia et liberalitate ab eodem Joanne rege iure perpetuo ad Magnificum quondam Franciscum Forgach de Ghymes pervenere : eo vero in Italia nullis relictis liberis defuncto,[3] cum ad fiscum publicum iterum recidissent, postea ex commemoratis possessionibus tres totales et integrae nimirum Tiburcz, Kajántó et Bogártelke, Excellenti Georgio Blandratae Doctori medico nostro, pro suis in nos praestitis fidelibus servitiis, iure perpetuo collatae ; porro per eum Georgium

---

levéltárában maradt reánk — itt még a következő (kihagyott) sorok olvashatók : Cum vero hoc omne nostrum institutum et consilium, ad laudem nominis divini et utilitatem communem spectet, debebunt e contra, atque erunt obligati collegii Societatis Jesu incolae, ut perpetuis temporibus, de ipsorum in docendo industria atque diligentia constet : ne, quod saepe evenire videmus, praeclara coepta a laudabili authorum instituto desciscant, incontemptumque veniant. Inprimis autem praeter alia eorum instituti, in reducendis ad Deum animabus pia exercitia, diligenter tradent in suis scholis Grammaticen, Rhetoricen, Dialecticen, adhibito diligenti disserendi et dicendi usu Mathematicas disciplinas atque omnes Philosophiae partes, et praeter haec etiam (quod illorum potissimum professio requirit) sacras literas, qua par est diligentia explicabunt. Quae omnia etsi nunc propter minorem proventuum collegii copiam, quam quae tot alendis operariis sufficiat praestare non poterunt, aucta tamen per nos fundatione et ad pleni, ut speramus collegii formam reducta, praestabunt. Interim scholarum sui collegii curam habebunt et in iis lectiones publicas, secundum captum discentium, ea qua maxima possunt diligentia instituent, exercitationi iuventutis undequaque confluentis, secundum institutum suum incumbent, ut ea in pietate iuxta et doctrina ac moribus recte proficiat.

[3] Meghalt Paduában 1577 januárius 19-én.

Blandrata eaedem tres praefatae possessiones consensu nostro, summa quinque millium florenorum fidelibus nostris Magnificis Alexandro Kendy de Lóna et Wolfgango Bánffy Losonczi venditae, ac postremum propriis nostris sumptibus dinumerata ac soluta eadem quinque millium florenorum commemoratis Alexandro Kendy et Wolfgango Bánffy summa recuperatae, eidemque monasterio de Colos-Monostra restitutae sunt, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, foenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, alpibus, vineis, hortis, vinearumque promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis et eorundem locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, item decimis, tam vinorum, quam frumenti, tritici, hordei, avenae, siliginis, lini, cannabis et aliarum frugum atque leguminum terra nascentium, aliisque rebus omnibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad eandem praedictam abbatiam possessionesque praescriptas, de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus, commemorato collegio Societatis Jesu dedimus, donavimus et contulimus; quemadmodum vigore praesentium damus, donamus et conferimus, cum omni iure et dominio ac proprietate perpetuo irrevocabiliter et in omne aevum, possessionemque earum in effectu realem praesentibus hisce literis damus atque concedimus: tribuentes illis plenariam potestatem administrandi et utilitates eorum omnium percipiendi et in usus ipsorum beneplacitos, secundum normam et consuetudinem instituti illorum, convertendi. Denique sancimus, ut collegium et subditi ad ipsum pertinentes, ab omnibus contributionibus et oneribus, tam ordinariis, quam extraordinariis sint immunes et exempti, exceptis iis, quae publico scito seu laudo in generalibus comitiis in communi reipublicae causa decernuntur. Ad haec, quo tanto magis rebus divinis ac literis vacare possit, decernimus, ut omnes eius collegii causae, quae illi cum nobilitate aut quibusvis aliis ratione bonorum intercedere poterunt, per nostrum aut successorum nostrorum causarum directorem in iudiciis defendantur. Postremo omnia et singula praemissa, rata, firma et inconvulsa perpetuo haberi et observari debere, verbo nostro regio pollicemur. Simul etiam requirimus Illustrissimum dominum fratrem praedictum nostrum charissimum, caeterosque successores nostros, ut hanc praesentem fundationem nostram cum collatione universa, fideliter et diligenter manuteneant et observent, totique

pro Christi gloria et eius ovium utilitate in hoc sint, ut ea in omnibus effectum sortiantur, temporibus universis, non obstantibus in praedictis omnibus aliquibus legibus, constitutionibus, decretis, statutis, consuetudinibus et aliis quibuscunque in contrarium facientibus. Quibus omnibus et singulis in quantum praesenti nostrae fundationi, constitutioni et erectioni obstant, seu obstare in futurum possent, derogamus et derogatum esse volumus per literas hasce nostras praesentes. In quorum omnium fidem, diploma hoc nostrum, manu nostra subscripsimus et sigillo nostro, quo in rebus Transylvanicis utimur, pendenti mandavimus sigillari.

Datum per manus Magnifici fidelis, nobis dilecti Martini Berzevicei equitis et nostri per Transylvaniam cancellarii ac capitanei Stargardiensis, in arce nostra regia Vilnensi, duodecima die mensis Maii. Anno Domini Millesimo quingentesimo octogesimo primo, regni vero nostri quinto.

Stephanus Rex.

Martinus Berzeuiceius
per Transylvaniam cancellarius.

(A kolozsmonostori konvent 1602 január 7-iki hiteles másolata, O. l. Erdélyi fiskális levéltára XXII. szekrénye fasc. 1. C.)

Megjegyzés. Ezt a másolatot P. Maior Péter, kolozsvári jezsuitarektor készíttette a kiváltságlevél eredetijéről, melynek pecsétje »rubeo panno obtecto, in zona sericea diversi coloris, videlicet flavi, albi et violacei« függött róla. Ez az eredeti még 1764 márczius 13-án is megvolt, midőn a marosvásárhelyi királyi tábla állított ki róla két másolatot, de ma már nincs meg (vagy lappang) s így legrégibb, 1602-iki hiteles másolatáról közöltük, ellenőrizve 1580-iki első szövegéből, melytől ez alig különbözik valamiben.

Nyomtatásban kiadták : Kaprinai István : Hungaria diplomatica I. k. (Bécs, 1767.) 41—45. l. *Rumy* Károly György : Monumenta Hungarica III. k. (Pest, 1817.) 273—284. l. *Henrich* Dániel : Erinnerungen an Albrecht Huett (Nagyszeben, 1847.) 82—87. l. *Veszely* Károly : Erdélyi egyháztörténelmi adatok I. k. (Kolozsvár, 1860.) 318—322. l. *Városy* Gyula : A katholikus iskolaügy Magyarországon II. k. (Kalocsa, 1882.) 137—141. l. *Jakab* Elek : Oklevéltár Kolozsvár történetéhez II. k. (Budapest, 1888.) 128—131. l. és *Erdélyi* Károly : A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló kolozsvári római kath. főgimnázium 1897—98-iki Értesítője 11—14. l. kivonatosan.

Magyarra fordítva kiadta : Városy id. m. bevezetésében, kivonatosan és *Jakab :* Kolozsvár története II. k. 269—272. lapján teljesen.

Méltatták : gr. Kemény József az »Új Magyar Múzeum« 1855-iki évf. I. k. 386—389. l. *Vass* József a kolozsvári római kath. nyilvános teljes gimnázium Évkönyvei 1856—57-iki VI. füzetében, *Jakab* Elek

id. m. II. k. 269—272. l. *Márki* Sándor 1896-ban A kolozsvári magyar királyi Ferencz József tudományegyetem története és statisztikája 4—6. l. *Erdélyi* Károly : A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló kolozsvári római kath. főgimnázium 1897—98-iki Értesítője 11—14. l. és *Veress* Endre az »Erdélyi Múzeum« 1906. évf. 180. l.

50.

Gyulafejérvár, 1581 május 28.

P. Leleszi János Báthory István királynak.

Báthory Kristóf fejedelem utolsó napjai és halála. Hagyakozása. Fia nevelésének további sorsa. A fejérvári jezsuiták helyzete.

Jesus. Serenissime Rex.

Minime mirum S. R. M^{ti} videri debet, si ego etiam ex nomine ignotus Ser^{tem} Tuam literis compellem. Novi enim Ser^{tis} Tuae animum erga fratrem suum charissimum Ill^{mum} Christophorum et Societatem nostram benevolum.

De pio, felici ac sancto fratris Ser^{tis} Tuae ex hoc mundo
exitu, quid scribam, nescio. Quicquid enim dixero minus erit, quam
quod ipse oculis conspexi et cuius pars magna, licet indignus fui.
Pridie Corporis Christi evocatus infirmum adieram, cum ecce arc- Máj. 24.
tissime me complexus obtestabatur, ne eum desererem, sed morienti
etiam adessem. Nunquam ego hominem vidi avidiorem rerum
spiritualium ac piorum colloquiorum. Ex illo enim tempore, noctes
atque dies, lateri eius affixus, animum verbo Dei insatiabilem,
scripturarum lectione, commentationibusque sacris exsaturare
non potui. Ubi paululum aliquid de sermone intermisimus, mox
ad orationem conversi sumus. Psalmos quosdam selectos ac praeterea
orationes quasdam elegantissimas proprio marte dixit, animo
ita contrito, ut ipse lachrymis vix temperare potuerim. Molestis-
sime tulit, si interventu aliquorum nostra colloquia turbata sensit,
ac statim ipse unde digressi fueramus, sermonem revocavit. Nun-
quam ex eius ore convicium, nunquam impatientiae signum vel
levissimum auditum est. Nocte media, quae festum Corporis Christi Máj. 25.
insecuta est, turbari ratio coepit. Die Veneris nunquam fere vel ad Máj. 26.
exiguum tempus, ea ad libitum uti potuit, cum tamen sacris collo-
quiis, orationibus ac piis meditationibus se exercere interim et
optaverit et nunquam intermiserit. Nox superveniens vires adeo
omnes illi et sensum ademit, ut lucem polliceri non auderemus.
Saepius illum excitavi, oravimus. Mox rursus cedens morbo et

oppressus, perpetuos tamen hymnos omnibus audientibus cecinit Máj. 27. continue. Duravit haec res usque ad horam diei sequentis undecimam; quo tempore dicta oratione Dominica, linguam, oculos et sensum omnem amisit, atque ita diu palpitante corde, tandem expiravit in Domino.[1]

Filium suum unicum, quem habet, soli Regiae M. V^{rae} concredidit. Ego sane hactenus domi meae catholice illum educavi; deinceps inter tot hostes, quid ego faciam, nisi se Maiestas V^{ra} interposuerit, nescio. Audientibus omnibus palam dixit, se nulli praecipuam eius curam committere velle, praeterquam M^{ti} V^{rae}; flens ante mortem rursum interim mihi commendavit et mihi certum est me prius occumbere velle, antequam eius curam deponam et cuiquam fidei committam, sine mandato M^{tis} Vestrae. Disertis verbis interrogavi, an vellet filium catholice educari, immo vero ait. Tum ego: eritne contenta Celsitudo V^{ra}, si Ser^{mus} Poloniarum rex eum ad se deferri iusserit atque ibi institui catholice curaverit? Lubenter, inquit, annuo. Hoc ergo est, quod primum a M^{te} V^{ra} requiro, puerum videlicet iam in principem electum catholice sive hic, sive apud se educari curet. Movebunt, scio, isti omnem lapidem; fingent se in partes omnes, sed Maiestas V^{ra} nihil illis concedat et conticescent. Juratus affirmo, si modo deliberatam M^{tis} V^{rae} intellexerim voluntatem, nulla est res, quam non regnum libenter perficiet. Iam his duobus annis in rebus admodum ipsis contrariis expertus sum, eaque M^{ti} V^{rae} perscribere possem de augumento et profectu religionis catholicae, quem fecimus Deo iuvante, si rationem occupationis M^{tis} V^{rae} non haberem.

Alterum est de Societate nostra in hoc regno confirmanda, cuius utilitatis et fructus non est quod prosequar, cum antea Maiestas V^{ra} illis impulsa in hoc regnum introduxerit. Erat voluntatis $Cels^{nis}$ Suae Albae quoque nomine suo non minimum genus collegiorum facere et fundare, locum delegerat. M^{ti} V^{rae} notum monasterium ordinis Predicatorum, templum quidem iam habemus, sed monasterium adhuc inhabitatur; sed et templum est totum desolatum; iam pro pavimento Celsitudo Sua curaverat adferri de em millia laterum, altare ex ligno pro tempore extruximus, atque ecclesia multa indiget reparatione, sed si idem animus erit M^{ti} V^{rae}, qui fuit optimi principis, invenio et scio modum facilem, quo haec omnia perficiantur.

---

[1] Halála (Gyulafi Lestár följegyzései 18. l. szerint is) 1581 május 27-én délután 4 és 5 óra közt következett be.

Deinde curandum et illud erit, ut templum Vásárheliense catholicis reddatur. Templum civitatis parochiale desolatum est. Constituerat Celsitudo Sua illis vel monasterium, ubi Calvinistae concionantur et scholas habent et quod iuris vaivodae erat: vel parochiale ipsis dare. Quae omnia meo quidem iudicio obvia sunt M^{ti} V^{rae} et facillima ad prestandum.

Omnis enim plebs catholica est et a nobis stat.[2]

Jesus Christus, qui legibus gentium dominatur et facit reges regnare, M^{tem} V^{ram} pro augmento et conservatione religionis catholicae tueatur, augeat et diutissime conservet.

Albae raptim, 28. Maii. Anno 1581.

Sacrae Maiestatis Vestrae

Indignus servus
Johannes Lelesius
Societatis Jesu

Alatta más kézzel: In alia epistola scribitur, quod princeps devotissime decesserat, omnibus S. ecclesiae sacramentis prius petitis et receptis.

(Egykorú másolat, római vat. »Nunziatura di Polonia« 18. köt. 162/4. l.)

51.

Kolozsvár, 1581 május 29.

P. Wujek Jakab rektor Báthory István királynak.

Báthory Kristóf halála híre. Kéri támogatását, nehogy az újhitűek ezt az alkalmat ellenük felhasználják. A kollégium sorsa. P. Odescalchi Lajos betegsége.

Serenissime rex, domine et patrone clementissime.

Hac ipsa hora nuntium tristissimum accepimus: Ill^{mus} princeps, dominus et benefactor noster mortuus est. Quamobrem ad M^{tem} Tuam post Deum accurrimus, opem et auxilium et defensionem postulantes. Non est dubium, quin hostes fidei catholicae multum gaudebunt. Nihil enim magis in votis habere videbantur, quam mortem principis, sed spes nostra in Domino Deo est et post eum in protectione M^{tis} Tuae. Collegii nova fundatione opus est; eam, uti Romae fuit emendata, misi M^{ti} Tuae per manus Ill^{mi} principis

---

[2] Ez a mondat más kézzel van írva, mintha nem tartoznék a levél szövegéhez, vagy tán a másoló hagyta ki.

statim post comitia.[1] Possessionem etiam aliarum trium villarum, nempe : Kajántó, Tiburcz et Bogártelke iam quidem accepimus, sed statuitio non est facta, neque in tribus villis prioribus, neque in his posterioribus. Itaque optime fecerit Maiestas Tua, ut nobis novas literas fundationis quamprimum huc mittat per certum nuncium et nos in hisce possessionibus statui faciat.[2] Ac postea fiat etiam terminorum lustratio et renovatio, ne qua nobis cum vicinis existat litigandi causa. Iam in civitate habitamus non prorsus incommode et Márcz. 26. scholas novas statim post Pascha aperuimus. Confluit ad eas iuventus, maxime nobilium. Iam superant numerum centesimum. Optime iam progrediebantur omnia, nisi nobis tam subita Ill^{mi} principis decessio omnia perturbasset. Pollicitus erat nobis Ill^{mus} princeps singulis annis 1000 florenos ad aedificia. Iamque hoc anno persolverat 800, restabant 200, quos mihi promiserat statim Alba Julia se missurum ; sed ecce Domino aliud visum est et ego sum debitis intricatus et operarios ita repente dimittere non audeo. Nondum enim est promulgata mors principis. Maiestas Tua consulat, obsecro, rebus nostris quantum potest. Scholae etiam istae 5, quibus nunc utimur, nondum sunt plane profectae. Desunt pavimenta, fenestrae aliquot, fornaces et argilla super laquearia, etc. Nostrae etiam habitationes multis rebus adhuc indigent, ut nihil dicam de templo, quod caret fenestris. Speramus in pietate ac munificentia Cels^{nis} Tuae. P. Ludovicus noster [3] a decima Aprilis graviter decumbit ex Ápr. 10. paralysi pedis et lateris sinistri, nihil hactenus adiutus est medicinis. Ill^{mus} princeps quamdiu vixit, curam eius diligentem fieri voluit. Nos M^{tis} Tuae literas et ordinationem expectabimus, etiamsi aliquid faciendum sit ab haereticis pro Christi nomine, nec a nostris exercitiis, quantum poterimus, quicquam remittemus. Dominus Jesus M^{tem} Tuam nobis quam diutissime servet incolumem, cui me cum hoc M^{tis} Tuae collegio unice commendo. Fratres illi tres nostri missi a M^{te} Tua Varsavia ante unum fere mensem ad nos pervenerunt et iuvant nos strenue.

Claudiopoli, 29. Maii. Anno Domini 1581.

Maiestatis Tuae servus in Christo

Jacobus Vagrovicius Superior Collegii
Claudiopol. Societatis.

(Egykorú másolat, római vat. »Nunziatura di Polonia« 18. köt. 165/6. l.)

---

[1] Ez a kolozsvári országgyűlés 1581 május 10-én oszlott el.

[2] Az alapító-levél ekkor már útban is volt.

[3] P. Odescalchi Lajos atya.

52.

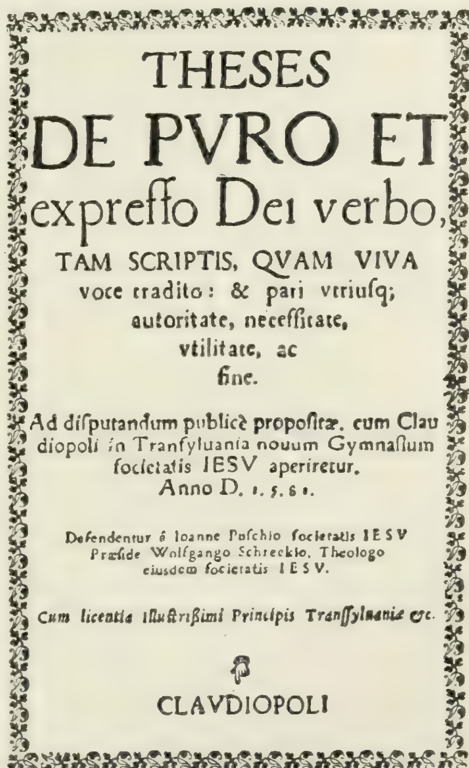
Kolozsvár, 1581 június 2.

P. Wujek Jakab rektor P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Üdvözlés. A kollégium ünnepélyes megnyitása. Báthory Kristóf váratlan halála. Az atyák kevesen lévén, új magyar társakat kér, mivel P. Szántó Istvánnal is sok baj van, Odescalchi meg magával-tehetetlen. Lelki működésük hatása a lakosságra. Reménykedésük.

Admodum Reverende in Christo Pater. Pax Christi etc.

Principio Deo optimo maximo de felici R. P. Tuae in praepositum generalem electione gratias ago et R. Tuae gratulor et nobis gaudeo: ac Deum oro, ut dona gratiae suae in R. P. Tua multiplicet, ut hoc munere fungatur, quam rectissime, ad ipsius laudem et gloriam et commune bonum Societatis nostrae. Amen. Deinde R. P. Tuae pro brevitate temporis, qua nunc astringor, quia properat nuncius, breviter de rebus Transylvanicis, pro meo officio, faciam certiorem.

THESES
DE PVRO ET
expresso Dei verbo,
TAM SCRIPTIS, QVAM VIVA
voce tradito: & pari vtriusq;
autoritate, necessitate,
vtilitate, ac
fine.

Ad disputandum publicè propositæ. cum Claudiopoli in Transyluania nouum Gymnasium societatis IESV aperiretur.
Anno D. 1. 5. 8 1.

Defendentur á Ioanne Poschio societatis IESV
Præside Wolfgango Schreckio. Theologo
eiusdem societatis IESV.

Cum licentia Illustrißimi Principis Transsyluaniæ &c.

CLAVDIOPOLI

A kolozsvári jezsuiták 1581-iki krakói nyomtatványa.

In fine Aprilis in civitatem migrare coepimus, nondum quidem satis accommodatis aedificiis nostris et habitationibus collegii, sed quia ita res exigebat, propter publica regni comitia, quae ad primam Maii indicta fuerunt; in quibus electus est filius principis, noster discipulus, in successorem patris. A nostris etiam habitae sunt disputationes publicae in templo nostro, praesente principe et fere toto regno, ad quas et haeretici ministri fuerunt invitati, excussis et oblatis eis *Thesibus de puro et expresso Dei verbo, tam scriptis, quam viva voce tradito: et pari utriusque autoritate, necessitate, utili-*

tate, ac fine, quas R. P. Tuae mitto,[1] sed nullus eorum ausus est comparere.[2] Habitus est et dialogus seu comoediola cum distributione praemiorum in novis scholis, praesente etiam Illmo principe cum filio et toto fere regno, ut hic vocatur, maxime ad rem praesentem accommodatus. In quo aulici cum scholasticis de studiorum dignitate atque praestantia disputarunt et tandem aulici conversi ad sapientiam deducuntur a labore, qui postea iussu sapientiae praemia distribuit. Actio vehementer omnibus placuit et ex eo tempore multorum animi erga nos magis affici coeperunt. Et dixerunt ex eis aliqui : Si ita pergent Jesuitae, sicuti coeperunt : totum regnum brevi ad ipsos confluet. Coeperuntque etiam haereticissimi quique suos filios nobis commendare, maxime nobiles.
Máj. 14. Post Pentecosten scholas novas 4 statim aperuimus et iam numerantur discipuli ad 130 et quotidie plures accedunt.

His ita pulchre succedentibus, ecce non multo post triste nun-
Máj. 29. cium accepimus de morte principis nostri, qui cum a nobis Albam rediret, ut erat valde afflicta valetudine ob uxoris mortem [3] et suas

---

[1] E kolozsvári jelzésű, de valójában Krakóban készült nyomtatvány egyetlen példányát a székelykeresztúri unitárius gimnázium őrzi ; 4-rétű, A—C ívjelzésű (9·5 és 15·5 cm. szedéstükrű) 14 sztl. levélnyi, a hasonmásban bemutatott czímlappal. — Bővebben méltattam az »Erdélyi Múzeum« 1906. évf. 178—180. l.

[2] Munkájában P. Schreck Farkas 31 tételben elmélkedik Isten igéje szükségéről, mivoltáról, részeiről, kiválóbb terjesztőiről, hasznáról és czéljáról ; meg arról, miként lehet az igaz hagyományokat a hamisaktól megkülönböztetni. Tárgyát nagy theologiai tudásra valló készültséggel magyarázza és színezi : a bibliából, a próféták és apostolok mondásaiból, a szentatyák, kivált Szent Jeromos és Szent Ágoston vagy későbbi írók műveiből, meg a niceai és trentói zsinat végzéseiből vett példákkal ; de mindig nyugodt, tárgyilagos hangon, sehol sem sértve, sőt nem is említve más vallásuakat. Az író felfogása tisztaságát és előadása nyugodtságát műve ez utolsó, 31-ik tételéből is megítélhetjük : Et ne quis a veritate aberret, duae nobis a D. Augustino assignantur regulae, iuxta quas omnes traditiones examinari possunt. Prima est : Quod universa tenet ecclesia, nec conciliis institutum, sed semper retentum est non nisi authoritate apostolica traditum rectissime creditur. Altera est, quae etiam conciliorum ac patrum decreta complectitur : illa quae non scripta, sed tradita custodimus, quae quidem in toto terrarum orbe observantur : datur intelligi, vel ab ipsis apostolis, vel plenariis conciliis (quorum est in ecclesia saluberrima authoritas) commendata atque statuta retineri. — E munkára azonban mégis felelt később a kálvinista Laskai Csókás Péter 1584-ben Genfben megjelent könyvében ; ld. czímét a *Régi Magyar Könyvtár* III. kötete 729. sz. a.

[3] Báthory Kristóf felesége, a kálvinista Bocskay Erzsébet volt, a ki 1581 február ius 15-ikén hajnali félötkor halt meg Gyulafejérvártt, hol 23-án temették el ; Gyulafi Lestár feljegyzései 15. l.

infirmitates, sub finem Maii Albae mortuus est. Adfuit illi et aegroto, Máj. 27. et morienti P. Joannes Lelesius noster, qui fuit eius concionator, illumque fecit princeps testamentarium cum aliis quibusdam regni consiliariis et quaedam secreta regi dicenda, ipsi commisit: quamobrem fortasse cogetur ad regem usque in castra proficisci. Post comitia statim iussit nobis princeps tradi tres alias villas,[4] quae erant non ita pridem alienatae ab hac abbatia. Ideoque nova fundatione regia opus erit, quam emendavi iuxta puncta Roma ad me missa. Qua fundatione accepta: tunc primum in bonis hisce 6 villarum una cum castello Monostoriensi abbatiae erimus legitime statuendi et postea fines possessionum lustrandi et renovandi. Qua de re ad regem iam scripsi et scribam adhuc diligentius, si P. Lelesius ad eum proficiscetur. Sumus hic Claudiopoli sacerdotes 7. Ego, P. Ludovicus Odescalcus, qui ex paralysi pedis et lateris sinistri iam per duos menses decumbit, P. Volfangus Schreckius concionator Germanicus, P. Stephanus et P. Mathias Tomanius Ungari, et duo alii sacerdotes Ungari novicii hic recepti. Magistri 4 classis humanitatis primae, secundae et tertiae Grammatices, ex quibus unus est valde debilis, Joannes Cracoviensis, qui necessario in patriam esset remittendus, si alium haberemus. Quinta classis Rhetorica, licet in catalogo promissa, nondum est aperta: tum ob studiosorum idoneorum, tum ob magistri defectum. Coadiutores sunt 4 veterani et unus novicius hic receptus, ex quibus tamen tres ante unum mensem sumptibus regis Poloniae huc missi sunt. Sumus in magnis angustiis. Valde indigemus concionatore saltem uno Ungaro maturo et bene docto, imo duobus. Nam P. Stephanus habet suos mores, qui multis non probantur. Posset tamen utiliter hic occupari. Deinde indigemus uno et altero magistro Ungaro, pro rhetorica et humanitatis et pro infima, si fieri posset. P. Everhardus piae memoriae Austriacis commiserat, ut nobis Ungarum magistrum mitterent, sed hactenus nihil miserunt. Est Viennae P. Marcus Sisciensis[5] Dalmata, qui tamen scit ungarice et valde commendatur. Est forte adhuc in urbe P. Martinus Undó Ungarus, qui iam absolvit cursum philosophiae et istum non reiiceremus. Sunt in Austria magistri Ungari, Andreas Polosliczay, qui legit rhetoricam Olomucii, Leonardus Scepusiensis,[6] qui in humanitate docet Viennae. Sunt et alii aliquot novicii. Obsecro,

---

[4] Tiburcz, Kajántó és Bogártelke.

[5] Irva így: Sicciensis, de mivel *Siccia* helység nincsen, csak Siscia, helyesen Sisciensis a neve ennek a Sziszekről származó dalmát-horvát jezsuitának. [6] Neve tehát: Szepesi Lénárt.

misereatur R. P. Tua novi huius regii collegii, ut et in templo, et in scholis omnia pro dignitate fiant. Hactenus enim magistros Polonos habuimus, qui nihil sciunt Ungarice, nec sunt sufficientes. Est etiam Nicolaus Jauriensis [7] Viennae, qui coepit audire cursus philosophiae, qui etiam commendatur ex bonis moribus, et esset bonus pro aliqua classe Grammatices.

De P. Odescalcho nostro quid faciendum sit, cuperem scire a R. P. Tua. Medici dicunt morbum esse diuturnum et pene incurabilem. Suaserint tamen forte, ut se exonerarent, ut mitteretur Cracoviam, ob aëris mutationem, sed id quomodo fieri possit, non video, cum ipse sit valde debilis, febri praesertim aliqua semper existente et debeat deponi e lecto et rursus imponi, tamquam unus puer; quomodo ergo ferret tam longi, centum fere milliarium germanicorum et difficilis itineris iactationem, aut quo vehiculo uti debeat? Princeps dum viveret, pollicebatur illi omnem curam et doctores suos: Blandratam pessimum haereticum et Marcellum Squarcialupum, alterum haereticum, ad eum mittebat, qui se satis humanos erga nos praebuerunt.

Princeps pollicitus erat nobis in singulos annos 1000 taleros ad aedificia tantum donec absolverentur. Sed post eius mortem dubito de hoc promisso. Adhuc quidem aedificamus, quia scholas 5 et nostras habitationes nondum absolvimus, sed nisi auxilium ex principis fisco vel a rege accesserit, cogemur ab aedificando prorsus desistere. Adhuc hic pacata sunt omnia. Nondum enim est mors principis promulgata, sed haeretici ministri huc congregantur: nescio quid coquant. Minantur se scripturos contra nostras Theses etc. Cuperem scire, si quid scripserint, an a nostris erit illis respondendum. Haeretici etiam minantur se nostros eiecturos, sed spes nostra in domino Deo est, et post eum in rege Poloniae. Quod si quid etiam patiemur pro nomine Jesu, beati nos. Expediret valde, ut R. P. Provincialis ad nos quamprimum veniret. Iam tertiam votorum renovationem habiturus sumus, quia per integrum annum et 5 menses a nobis abfuit P. Provincialis.

Márcz. 26. Fructus spirituales ad Pascha collegimus minime contemnendos: Decz. 25. licet tunc nondum in civitate manserimus. A Natali Domini usque Márcz. 26. ad Pascha audierunt nostri diversis in locis confessiones hominum circiter 1000. Reconciliati sunt haeretici ad 300 et ex his aliquot nobiles. Generales confessiones auditae ad 50. Omnes nostri discipuli, quos tunc habebamus ad 50, confessi fuerunt et communicarunt. Nunc alii omnes, licet ad confessionem et

[7] Magyarul: Győri Miklós.

communionem a nobis adhuc non astringuntur : tamen quotidie missam audiunt una cum caeteris, magna cum quiete et devotionis significatione. Circa idem tempus communicarunt tam in civitate, quam in pagis nostris (nam in singulis sex pagis totidem templa habemus) ad 1000 homines. Albae Juliae, ubi est P. Joannes Lelesius cum P. Georgio Tőrös, qui etiam habent templum catholicum, nuper ad festum Nativitatis Domini a principe concessum, confessi Decz. 25.
sunt et communicarunt ad 100. Patres nostri novicii, dum excurrerent in patriam, quam Siculiam dicunt, multos catholicos confirmarunt, confessiones multas exceperunt et multos communicarunt ; haereticis autem ministris (licet nostri isti novicii sunt satis indocti) magno terrori fuerunt. In summa : messis multa, at operarii pauci. Petebant Siculi (sunt enim ibi adhuc multi catholici), ut eos etiam iuvaremus et ad eos interdum excurreremus : verum id hactenus facere non potuimus.

Iam post principis mortem quid sit futurum, nescimus. Speramus tamen in Domino, quod dabit cum tentatione proventum, ut possimus sustinere. Cogimur hic, sicut in India, parochorum munera obire, cum nullum sit aliud templum catholicum : baptizare, matrimonia coniungere, missas cantare, funera deducere etc. Catholici nullum alium habent locum sepulturae, nisi templum nostrum et perexiguum coemeterium illi annexum. Volebam ego prohibere, ne hic sepeliantur, iuxta decretum trium congregationum, sed valde ea re offendi coeperunt. Itaque coacti sumus cedere illis ad tempus : donec et illi locum aliquem sepulturae invenerint et nostri a provinciali seu visitatore de omnibus melius instructi fuerint. Et quia iam plura non occurrunt, hic finio : meque cum hoc collegiolo, non tam in India, quam inter medios haereticos eosque pessimos posito. R. P. Tuae et omnium nostrae Societatis sanctis sacrificiis et orationibus humillime commendo.

Claudiopoli Transylvaniae, 2. Junii. Anno Domini 1581.

Hodie accepi literas, puto vel a R. P. Tua vel a P. Magio ad nostrum principem iam defunctum missas. Eas tamen misi Albam ad P. Lelesium, ut illi offerantur, cui et aliae similes offerri solent hoc tempore.

Reverendae P. Tuae filius indignus et servus in Christo Jesu

Jacobus Vagrovicius mpr.

Külczíme : Admodum R^{do} in Christo patri nostro, P. Claudio Aquaevivae, praeposito generali Societatis Jesu. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

53.

Vilna, 1581 június 10.

Báthory István király P. Leleszi Jánosnak.

Helyesli eljárását és az ifjú Báthory Zsigmond nevelését továbbra is reábízva intézkedett, hogy abba senki bele ne avatkozzék.

Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc.

Venerabilis devote nobis dilecte.

Quam curam et diligentiam Devotio Tua in erudiendo fratris nostri filio, in pietatis et humanitatis studiis adhuc adhibuit; eandem, aut si fieri potest, etiam maiorem, extincto fratre nostro carissimo adhibebit: ac quem studiorum cursum adolescens ingressus est, in eo retinendus erit eo usque, quo ad satis profecisse videbitur. Nec volumus, ut quisque Devotioni Tuae in hoc praescribat: cum, quid muneris sui sit et quid ab ipsa postulemus, Devotione Tua nemo melius intelligat. Adolescens ea est aetate, ea indole, ut summa de eo nobis polliceri possimus et quae nunc imbiberit, illa mordicus semper sit retenturus. Quare multum interest a teneris pietati et honestis literis pueros assuescere. Officium Devotioni Tuae erit nobis cumprimis gratum.

Datum in arce nostra regia Vilnensi, 10. die mensis Junii. Anno Domini 1581. Regni vero nostri sexto.

Negotium religionis collegiique vestri iussimus senatoribus nostris ita curae esse debere, ne quid incommodi aut mutationis extra institutum desideratissimi fratris nostri, nostrumque patiantur. Interim autem volumus, ut de statu religionis ac reipublicae vestrae faciatis nos per literas vestras certiores.[1]

Stephanus Rex.

Külczíme: Venerabili Joanni de Lelesz, Societatis Jesu, devote nobis dilecto.

(P. Wujek egykorú másolata, a Jezsuita-rend levéltárában.)

54.

Vilna, 1581 június 12.

Báthory István király [P. Leleszi Jánosnak.]

Válasz. Levelét véve ismétli, a mit már írt és gondoskodik az atyák helyzetéről.

Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc.

Venerabilis devote nobis dilecte.

Allato ad nos de morte Ill^{mi} principis fratris nostri carissimi

---

[1] Ez az utóirat a király sajátkezű írása.

tristissimo nuncio, tantum ad De: Tuam dederamus literas,[1] quibus ipsam adhortati sumus, ut in adolescente principe instituendo eam praestaret operam, quam antehac praestitit, priori instituto munerique incumberet, nec ab eo latum quidem unguem discederet; simul etiam ostendimus De: Tuam atque adeo totum illum ordinem vestrum nobis curae esse, in quo tuendo sententia nostra perpetua est, ut etiam literas ad consiliarios regni scripserimus, eumque diligenter commendaverimus, cum nobis a De: Tua adferuntur literae.[2] Et vero, quod prioribus literis, idem praesentibus a De: Tua contendimus: adolescentem principem in pietate et aliis ad humanitatem literis sedulo institui cupimus: ita tamen, ut quemadmodum studiorum eius, ita et animi laxandi causa, sive exercitiis puerilibus, sive etiam interesse senatui, certa tempora tribuantur. In quo senatorum iudicium Devotio Tua requiret. Denique nolumus, ut a latere adolescentis Devotio Tua quoquam discedat. Ad conformandos enim mores bonos, eosque etiam confirmandos, exempla assiduaque consuetudo doctorum et piorum praeceptorum multum iuvat. Contra, conversationes malae bona ingenia corrumpunt. Spes nobis certa est, De: Tuae diligentia, tenerum adolescentis animum religionis catholicae principiis ita tinctum esse, ut cum aliis quoque interdum (aliter enim fieri non potest) sine periculo tamen versari possit. Quae de ecclesia, in qua nunc armamentarium est, defunctus frater noster iampridem constituit, atque illud perficere morte immatura non potuit, dabimus operam, ut ea nos, authoritate nostra perficiamus: aedificia sarta tecta praestemus ac annexas habitationes, quae sufficient pro contubernio minoris collegii instaurandas curemus: nullaque in re desimus, quae ad commoditatem Societatis vestrae poterit pertinere. Nunc brevibus haec De: Tuae indicare voluimus, brevi plura de omnibus perscripturi, cum de tota ratione atque administratione regni istius certius constituemus. Bene valeat Devotio Tua.

Datum in arce nostra regia Vilnensi, 12. die mensis Junii. Anno Domini 1581. Regni vero nostri sexto.

Stephanus Rex.

(P. Wujek egykorú másolata, a Jezsuita-rend levéltárában.)

---

[1] Közöltük előbbi sz. a. [2] Ld. 50. sz. a. szövegében.

55.

Vilna, 1581 június 12.

Báthory István király [P. Wujek Jakab rektornak.]

Válasz. Eloszlatja aggodalmait, mert az erdélyi jezsuiták ügyéről maga akar gondoskodni és a kolozsvári kollégium alapító-levelét is nemsokára beküldi.

Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc.

Venerabilis devote nobis dilecte.

Ex literis De: Tuae[1] cognovimus quantam perturbationem attulerit animo ipsius nec opinatus obitus Ill^{mi} principis fratris nostri carissimi, coniunctam cum quodam metu, ne quae a nobis ad institutionem collegii Societatis vestrae affecta sunt et a defuncto fratre nostro suscepta, hoc tempore deserantur aut etiam iniquitate quorundam ingeniorum, animorumque labefactentur. Quo quidem metu vos omnes liberamus, nam nobis curae est, ut susceptum a nobis primum opus ad exitum perducatur. Etiam ad consiliarios regni nostri, uti in illa celeritate fieri potuit, literas dedimus, ne quid in eo mutent, quod hoc in genere a nobis et defuncto fratre coeptum est, sed potius illud commendatissimum habeant, quoad de tota regni istius moderatione ac gubernatione certi aliquid praescribamus. Quod cum faciemus, ordinis vestri imprimis rationem habebimus. Scholae aedificandae, qui floreni mille a defuncto fratre assignati sunt, ii, ut recte et propediem dinumerentur, mandabimus. Quod ad privilegium fundationis vestrae attinet, illud primo quoque tempore, re cum R^{mo} legato Apostolico[2] ac Venerabili patre Scarga[3] diligenter communicata, commode emendatum, denuoque perscriptum mittemus.[4] Plura hoc tempore ad De: Tuam perscribere non possumus, brevi de rebus omnibus uberiores literas daturi, ex quibus prolixe magnitudinem nostrorum erga vos studiorum facile cognoscetis. Bene valeat Devotio Tua.

Datum in arce nostra regia Vilnensi, 12. die mensis Junii. Anno Domini 1581. Regni vero nostri sexto.

Stephanus Rex.

(Egykorú másolat, a Jezsuita-rend levéltárában.)

---

[1] Ld. kötetünk 51. sz. a. [2] Caligari püspök, nunczius.

[3] Skarga Péter, lengyel jezsuita.

[4] E szerint az egy hónappal előbb kelt (és 49. sz. a. közölt) alapító-levél ekkor még nem volt letisztázva és aláírva.

56.

Gyulafejérvár, 1581 augusztus 8.

P. Leleszi János P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Felsorolván a bejövetele óta lefolyt két esztendei élete eredményeit és küzdelmeit, leírja Báthory Kristóf halálát s kiemeli a rendeknek (Báthory István király rendeletei folytán) irántuk tanusított jóindulatát; de segítőtársat kíván ismételten, mert elégtelenek a sok teendőre.

Jhs. Reverende admodum in Christo Jesu Pater etc.

Credo libenter R. P. Tua scire cuperet, quis sit nunc status rerum nostrarum in hac ultima et propemodum Indica provincia Transylvania. Nam quod non omnia Paternitas V^{ra} intelligere possit, causa est provinciae huius natura, quae semper externorum hominum et vicinarum gentium consuetudinem fugit et abhorruit. Itaque vix ratio iniri potest mittendarum literarum vel Viennam, vel Cracoviam, tantum abest Romam et regiones longinquas.

Cum in hoc regnum anno 79. venissem nullam prorsus scintillam catholicae religionis inveni, praeterquam Claudiopoli apud pauperculas quasdam mulieres, quae eundo [1] victum quaerebant, et principem Ill^{mum} Christophorum Bathori de Somlyó, fratrem germanum regis Poloniarum. Cuius quidem animus, etsi constans semper in catholica religione tenenda fuit, professione tamen et articulorum explicatione (cum dudum iam nullum habuisset catholicum doctum, per quem institui potuisset) deviabat plurimum. Verum in eo reducendo nulla fuit difficultas seu potius edocendo. Itaque sicut insperato veneram, ita cum discedere vellem, libentissime pro Societatis collegio abbatiam quandam,[2] olim huius regni opulentissimam, cum oppido et duobus pagis [3] obtuli. Ita ego concionibus intentus, aestate una, ex voluntate R. P. Lanoy, adventum nostrorum in Transylvania, solus expectavi. Templo interim Claudiopoli occupato, vel ibi concionabar, vel in aula principis, vel pro comitiis regno universo. Eodem anno ad festum Michaelis supervenit R. P. Provincialis Poloniae [4] Szept. 29.
cum undecim sociis a rege missus, qui dum scholae in civitate erigerentur, nobis habitationes aptarentur in Monasterio,[5] interim haud longe ab urbe in abbatia annum unum, scholis pro tempore extructis, docuerunt et habitarunt. Anno autem 81 cum iam et scholae quinque perfectae essent et domus nostra utcunque extructa, iubente principe Illmo veni Claudiopolim ad comitia

[1] Irva tévesen így: uendo. [2] A kolozsmonostori apátság.
[3] Kolozsmonostor, Bács és Jegenye. [4] P. Sunieri Ferencz.
[5] Kolozsmonostor.

regni, quae indicta potissimum erant, ad deligendum in principem regni filium, quem habebat unicum et qui iam per annum in disciplina Societatis, sub manu nostra, Albae fuerat. Quo cum venissem, antequam princeps urbem cum filio subiret, migravimus in urbem, triduo ante, ne et mihi manendum in hospitio externo esset et ut affectu et consuetudine nostrorum ad aliquod saltem tempus fruerer. Electo in principem regni filio octenni [6] ac duce, salutato, nihil antiquius illi fuit, quam ut deinceps omne studium in catholicam religionem conferret. Itaque decreto etiam regni firmatum in iisdem comitiis est, ut cuiuscunque oppidi aut civitas pars aliqua numerosa catholicam optasset religionem, sine fraude esset principi, catholicum illis introducere sacerdotem.

Eodem autem tempore aderat Vasarhelienses ex metropoli Siculorum cives, qui enixe apud me et principem Ill^mum^ contendebant de templo quodam haereticis eripiendo, nobisque assignando. Idem satagebant Lugasienses et Caransebesienses, qui omnes benignum a Cels^ne^ Sua responsum tulerant, se mox ut Albam repetivissemus, daturum operam, ut voti compotes fierent. Sed ecce in medio cursu catholicae religionis infirmari in via coepit, Máj. 13. unde celeri cursu Albam deductus, in vigilia Pentecostes desperare Máj. 24. de salute medici coeperunt. Pridie Corporis Christi vocatus sum, ut quae salutis animae essent, procurarem. Quem ut adii, non secus excepit, ac si de coelo lapsus angelus illi adfuissem, orare, ne in illa extrema hora illi deessem, morienti adessem, ad preces concipiendas et hortarer et edocerem. Denique nihil eorum intermisit, quae ad pii principis animum et zelum declarandum Máj. 21. facere videbantur. Itaque etsi elapsa dominica confessus de peccatis monacho Franciscano fuerat, eucharistiamque sumpserat, nihilominus ad repetendam confessionem hortatus sum, paruitque libenter. Iis igitur reperitis, quae ad rem maxime facere videbantur, ad testamentum condendum venimus. Sed is iam antea proceribus aliquot regni praesentibus, negaverat se quicquam facturum. Tandem victus, pauca quaedam mihi dixit, cum prius me proceres obtestati fuissent, ut vel coram me ad aliquid dicendum evinceretur, ne penitus intestatus excederet, regnumque periculis infinitis exponeret. Ex huic ad preces conversi, dies tres, noctesque totidem psallendo extraximus. Nunquam ego vidi, non dico principem, sed religiosum, orationis avidiorem. Nunc psalmos canendo, nunc solitas orationes recitando, nunc de rebus divinis verba faciendo, vel audiendo, indefessum semper

[6] Báthory Zsigmond fejedelem.

animum exhibuit. Nullum unquam sensit taedium, si quo diutius protraxeramus, tanto ad plura suggerendum me hortabatur. Unum psalmum: *In te Domine speravi* amplius sexcenties repetivit. Tandem deficiente lingua die sabbati, versum illum: *In* Máj. 27. *manus tuas Domine commendo spiritum meum etc.* cum lingua non posset, stridore vocis ab aurora usque ad undecimam indefesse repetens, substitit; ac usque ad tertiam sine sensu omni iacens, prope quartam animam Deo sanctam reddidit vere pius princeps et de Societate optime meritus, ut qui nostros non secus ac filios habuerit. Eo defuncto, etsi multis res nostrae in arcto positae viderentur, ac, ut ita dicam, in filo pendere; nihilominus. Deo ita res nostras gubernante, cum ex proceribus nullus sit catholicus, nihil mitius illis expertus sum. Imo ipsi consolari, spem erigere, studium, operam et laborem omnem Societati offerre, denique nihil omittere eorum, quae ad benevoli amici officium spectare viderentur, quod et reipsa praestiterunt. Nam quae a Cels^{ne} Sua aedificando collegio summa pecuniae deputata erat, sponte obtulerunt, ducentosque florenos, qui residui erant R. P. Rectori[7] persolverunt. Iidem ipsi auctores fuerunt, ut princeps nuper ab ipsis electus, prout felicis memoriae parens ordinaverat, a nostris erudiretur, catholicamque religionem potius, quam arianam impietatem imbiberet. Atque ita usque nunc res perdurant. De futuro huius regni statu R. P. Tuae scribere nil possum. Rex enim Poloniae, ubi a Moscho redierit, arbitratu suo disponet, cuius in conservanda Societate diligentiam et sollicitudinem, quaternae eius literae, ad proceres huius regni scriptae testantur.

Ego interim cum P. Georgio Tőrös Albae cum principe Illmo versor, coadiutorem nullum habemus. R^{de} in Christo pater, precario vivimus, quasi ex culina principis Ill^{mi}, unde quantas patiamur molestias, R. P. Rector, qui interdum huc excurrit, dicere potest. Haeretici sunt officiales omnes, coci omnes, aula est dissolutissima. Nullum tempus prandii certum. Interdum datur, interdum non datur; quod datur, irridendo datur, conviciando, minando. Nos ipsi concionari debemus in templo; ego quidem ante prandium, socius autem a prandio catechismum, momentis singulis adesse debemus principi puero, ne curam quidem domus habere possumus. Quaeso ergo R. V^{ram} per Jesum Christum, sit finis tandem huius rei. Jam tertius instat annus, quod sine coadiutore hoc modo maneo. Praestet mihi tantum Paternitas V^{ra} tandem, quantum non denegaret vel fortissimo, assignet

[7] P. Wujek Jakab rektor.

nobis coadiutorem modestum, pium, humilem, devotum, exempli optimi (ut in regno tali requiritur), qui et domus curam habeat, et templi, et quae nobis ad vescendum dabuntur, paret. Eximat nos quaeso tandem post tot annos, tantis molestiis, quas patimur et passi sumus, subinde etiam forte non sine scandalo, a praefecto culinae et cocis haereticis, qui tantum abest, ut sua dent, ut et principis quae dare debent, nunquam sine contumelia et iurgiis dent. Si R. P. Rector copiam haberet coadiutorum, haud dubie daret Claudiopoli; sed et qui ex Polonia mittuntur, novicii sunt et iam tres ex ipsis reversi sunt ad vomitum. Itaque forte non minorem me patitur penuriam, maxime cocorum, quem forte ne nunc quidem habet.

Hic Albae, Jesu Christo sit laus, in dies maior porta patefit catholicae religioni. Principis enim avia[8] cum sorore, iussu regis, amotae sunt ab aula. Itaque haeretici concionatores paulatim destituuntur auditoribus splendidis. Nostri autem in dies crescunt. Ex praetorianis militibus multi iam, per Dei gratiam redierunt. Iesus Christus P. V. R^dam^ quam diutissime servet incolumem, cuius sacrificiis et precibus nos unice commendamus.

Albae Juliae, 6. Idus Augusti. Anno 1581.

Paternitatis Vestrae indignus servus

Joannes Lelesius mpr.

Külczíme: Jhs. Admodum R^do^ in Christo P. Claudio Aquaviva, pro [Societatis] Jesu praeposito generali. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

57.

Kolozsvár, 1581 augusztus 18.

P. Wujek Jakab P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Válasz. Köszöni elismerését. Helyzetük. Báthory István király támogatása. A kis Báthory Zsigmond neveltetése. A kollégium ügye jól halad, de kevesen vannak és újabb társakat kíván, mert sok teendő vár reájuk. kivált szomszédos hat falujokban. Ez azért szükséges, mert P. Odescalchi beteg, mások meg nem elég tapintatosak működésük terén. P. Sfondratával is mi legyen továbbra? Hát az újhitűek Postillájára feleljen-e? A tanulók szaporodása; szent gyakorlataik. Erdély kormányzata.

Admodum R^de^ in Christo Pater. Pax Christi etc.

Quas ad me R. P. Tua ultima Martii literas dare dignata est,[1] eas ego hic 9. Augusti primum accepi: satis quidem seras,

---

[8] Báthory Zsigmond e nagyanyja, az elhunyt Bocskay Erzsébet még élő anyja lehetett. [1] Nincs meg, ismeretlen.

verum gratissimas et expectatissimas. Ego vero et ultima Decembris anni praeteriti scripseram R. P. Vicario,[2] et hoc anno 28. Februarii scripsi rursus R. P. Tuae et literas consultorum meorum una misi. Deinde rursus 12. Aprilis et post mortem principis nostri, posteaquam in civitatem commigravimus, scripsi rursus nominatim R. V^{rae} [3] et R. P. Hoffaeo [4] ac P. Magio, 2. Junii.[5]

De R. V^{rae} in nostrum superiorem electione, domino Deo, qui eius procul dubio author fuit, agimus gratias; nec dubitamus eundem R. Tuae vires abunde suppeditaturum: ut hoc officio rite perfungatur ad ipsius gloriam et animarum salutem: id quod nostris etiam, licet indignis, precibus ab ipso impetrare conabimur.

Consolatio vero et exhortatio R. P. Tuae fuit mihi sane gratissima atque iucundissima, sed quia ab ea perfectione (quam a me et vocatio mea, et officium hoc, quod sustineo, et R. Tua requirit) absum longissime; idcirco et R. Tuae, et aliorum precibus adiuvari humillime peto. Equidem dabo operam, ut admonitio paterna R. Tuae ne frustra omnino facta esse videatur.

De successu huius collegii sic habeat R. P. Tua.

Post mortem principis nostri, quae incidit in 27. Maii, non Máj. 27.
defuerunt nobis timoris occasiones: ne ab adversariis aliquid innovaretur; verum ea fuit divinae circa nos providentiae ratio, quod nihil nobis molesti accidit. Scripsimus illico literas Regiae M^{ti} in Poloniam, qui nihil cunctatus literas humanissimas nobis misit, quibus nos bono animo esse iussit et prolixe omnia pollicitus est,[6] quae etiam magna iam ex parte praestitit. Nam et fundationem novam collegii fecit, auctam tribus pagis et ad illas Romanas annotationes, correctam eamque per suum cancellarium [7] inde ex Polonia ad nos misit; quin etiam eidem cancellario praecepit, ut legitimam possessionem horum pagorum in eius praesentia (statutionem hic vocant) nobis traderent. Et iam privilegium hoc seu literas fundationis vidimus, earumque exemplum authenticum primo quoque tempore mittam R. P. Tuae. Scholae etiam nostrae et conciones toto hoc tempore suum cursum tenuerunt, imo et discipuli nobiles accedunt complures in dies; nonnullis tamen etiam interdum recedentibus. Nostri qui sunt Albae, ita iubente rege, ex principis testamento, sicut prius, principem modernum, puerum 9 circiter annorum adhuc erudiunt et quidem

---

[2] P. Manaraeus Oliver.
[3] Ld. kötetünk 47. és 51. sz. a. De a két előbbi ismeretlen.
[4] P. Hoffaeus Pál jezsuita-író. [5] Ezek sincsenek meg.
[6] Közöltük kötetünk 53. sz. a. [7] Berzeviczy Márton.

consiliariis principis, licet haereticis, regiae voluntati ita sese accomodantibus: ut nostros magnopere videantur revereri. Non defuerunt tamen difficultates, nec adhuc desunt circa institutionem hanc principis, quas quantum poterimus vel superabimus, vel sustinebimus tantisper, donec R. P. Provincialis huc veniens, omnia melius ordinaverit. Magnum est hoc officium instructionis principis nostris impositum, in quo tota salus non solum principis, sed totius regni et fidei catholicae ratio universa agitur. Ideo maiore prudentia et circumspectione opus est, praesertim cum non desint multi, qui etsi non aperte, tamen per cuniculos niti videantur, ut principem puerum a fide catholica modis omnibus avertant etc. Hactenus tamen per Dei gratiam, bene se ibi nostri gesserunt et P. Lelesius, qui iam non unum modium salis cum ipsis consumpsit, facile statim deprehendit illorum consilia et pro sua libertate illis, cum opus est, resistit in faciem. Quem ipsi consiliarii timent, ne ad regem conatus ipsorum sinistri perferantur etc.

Templum nostrum Albae, iussu regis, coeperant restaurare, quamvis nunc cessarunt ab opere. Mihi pro aedificio numerarunt 200 florenos, cum nuper Albam excurrissem, acceptis a rege literis. Piscinam etiam quandam insignem,[8] quam nostris princeps destinaverat, eamque aedificare coeperat, absolvi iusserunt.

Nos iam inde a calendis Maii manemus hic in civitate multo
Máj. 1. et commodius, et utilius, quam hactenus in Monostoriensi abbatia; scholas quinque habemus pene absolutas. Nostrum etiam collegium, iam utcunque satis est accommodatum. Anno sequenti, Deo bene favente, in fabrica progrediemur: si mille florenos ad eam acceperimus, quos tamen et rex, et consiliarii certo pollicentur. De provinciali nostro, quis sit et ubi sit, nondum quicquam scimus,[9] magno certe nostro incommodo. Heri iam tertio vota renovavimus. Nam postquam nos reliquit P. Provincialis bonae memoriae, erunt duo anni in principio Ianuarii sequentis: etsi ullum aliud collegium indiget provincialis praesentia, tum nostrum certe maxime. Nam rebus hic bene cognitis et perspectis, facilius et efficacius postea ipse posset et nobis de personis necessariis prospicere et Regiae M^{ti} omnia explicare etc. Tres illi a R. P. Magio designati coadiutores, venerunt ad nos quidem in mense Aprili, sumptu regio, verum unus ex ipsis novicius mox defecit, sublatis multis rebus

---

[8] A kolozsmegyei Barátoktava.

[9] Az új lengyelországi provincziális ekkor már P. Campani János Pál volt.

occulte ex collegio et multis vestibus studiosorum, et miram hic tragoediam excitavit, quamvis postea omnia ab ipso ablata, recuperata sunt. Nihilominus tamen operariis multis indigemus. Imprimis bono aliquo concionatore Ungaro. Nam P. Stephanus multos offendit suis invectivis in haereticos. Deinde studiorum praefecto, magistro classis rhetoricae, quam nondum quidem aperuimus, quia nec magistrum habuimus, nec idoneos discipulos, sed anno sequenti speramus aperiendam esse. Magistro item humanitatis et pro grammatica magistro Ungaro, quem nobis P. Everhardus piae memoriae Generalis ex Austria mitti iusserat. P. Martinus Undó est Romae, P. Marcus Viennae et P. M. Leonardus, omnes hi Ungari et ad concionandum et docendum in scholis idonei. Istis indigerimus, si quem et in scholis, et in concionibus successum expectamus. Non est dubium, quin maximum fructum posset hic facere concionator, si esset magna charitate et zelo animarum et sufficienti doctrina praeditus. Iam vero in singulis pagis nostris singula templa habemus, nempe sex, ex quibus ministros haereticos expulimus. Catholicos autem parochos, quos substituamus, non habemus; quare necessario ipsi munus parochorum obire cogimur et in vicinis quidem pagis non est tanta difficultas. Sed duo pagi absunt hinc ternis fere milliaribus germanicis, ad quos in tanta patrum ungarorum paucitate, rarissime concionatores mittimus. Indigeremus et coadiutoribus pluribus, maxime coco, pistore et sutore. Nunc enim externos cocos in collegio tenere cogimur, cum non modica distractione et molestia, etiam in pane praevisendo apud externos non parum damni habet collegium.

Quod ad spiritualia attinet, haec, ut verum fatear, non ita procedunt, sicuti et vellem, et in hisce principiis esset necessarium: quia nonnulli non recte incedunt in via obedientiae, etiam ex iis, qui columnae esse videantur; nec desunt aliqui scandalosi, non quidem graviter, sed qui tamen dissolvunt et impediunt disciplinam. Unde mutatione quarundam personarum opus esset: et tanto magis indigeremus patris provincialis praesentia. Huc accedit aegritudo P. Ludovici, qui a mense Aprili habet paralysi affectum utrumque pedem: ita, ut tamquam infans e lecto deponi et rursum imponi debeat alienis manibus. Ei non ita pridem, consulente quodam medico, cauteria in pedibus fieri curavimus. Suadebant etiam medici, ut Cracoviam mitteretur (quamvis iidem dicebant, morbum esse et diuturnum, et incurabilem), sed neque visum est id consultoribus, nec ego id facere poteram, sine R. P.

Tuae vel patris provincialis facultate: maxime cum Cracoviae nullum sit collegium, sed residentia tantum, eaque satis incerta et nostri ibidem anguste et incommode habitent. Denique, quod esset dificillimum nostro collegio in hisce principiis et inopia operariorum, duos minimum fratres cum ipso mittere, eosque una cum aegroto Cracoviae nostris sumptibus alere. Postremo periculum fuit, ne in itinere (cum hic praesertim sit hospitiorum summa incommoditas) alicubi bonus pater deficiat, praesertim cum sit valde debilis et febrim ethicam continuam habere dicatur. Sed de eo scripsi et iam ante R. P. Tuae et patri provinciali in Poloniam, si forte, iam ibi est. R. P. Tuae literas scriptas ad principem nostrum, iam mortuum, nihilominus ad principem puerum et consiliarios misi. Si quid respondebunt, mittemus ad R. Tuam.

Aug. 16. Nudiustertius venit ad nos Alba P. Bartholomaeus Sfondrata cum P. Georgio Tőrös nostro ad votorum renovationem, qui etiam hic generaliter confessus est et vota cum nostris renovavit. Exposuit etiam nobis difficultates et impedimenta suae missionis et consilium a nobis petiit, quidnam ipsi esset faciendum: an rediendum ad visitatorem, qui tamen pollicebatur se huc venturum, an Ragusium, sicut P. Vicarius velle videbatur, an hic expectandum responsum R. P. Tuae? Mihi nihil securius videbatur, quam hic responsum R. Tuae expectare, propter varias rationes, quas ex ipsius narratione collegimus, maxime cum ea de re ad R. P. Tuam et Posega, et Belgrado, et Temesvaro, in mense Junio et Julio se scripsisse affirmaret, et per Ragusium literas misisset: unde et responsum brevi expectare. Quod si huc venerit visitator et illum comitem habere voluerit, poterit interim cum ipso progredi, donec certius aliquid habeat a R. Tua. Certe ista missio summi pontificis Deo inspirante facta est; essetque ecclesiae Dei utilissima et Deo imprimis accepta: si magis idoneum visitatorem nacta fuisset. Nam hic et vetulus, atque adeo infirmus esse dicitur, et quod peius est, non cum aedificatione id officium gerere, etc.

Haberem et nonnulla de me ipso, quae R. P. Tuae scriberem: nunc maxime, posteaquam haeretici postillam edunt directe scriptam contra postillam catholicam, quam ego ante octo annos polonice cum superiorum facultate edideram.[10] (Nulla enim ante hanc fuit postilla catholica nostra lingua scripta, cum haeretici iam tres postillas polonicas haberent.) Eius postillae priorem

[10] Megjelent »Postylla katholiczna« czímen Krakóban, 1573-ban és 1575-ben újra.

partem, quam hoc anno haeretici ediderunt,[11] iam legi, plenam maledictis et blasphemiis in Jesuitas, in pontificem, ceremonias et sacramenta etc. Nec deesset nostri animus scribendi aliquas conciones ad confirmandam fidem catholicam et detegendas ipsorum imposturas, si modo haec fuerit voluntas obedientiae sanctae, a cuius praescripto nec latum unguem volo discedere. Et habeo iam cum ipsius nuncii apostolici, tum multorum doctorum hominum tam externorum, quam nostrorum ea de re sententias, qui censent omnino esse huic scandalo occurrendum : tamen malo prius totam rem cum R. P. Provinciali diligenter et copiose conferre et inde ad R. P. Tuam referre. Nam si mihi scribendum esset, indigerem et libris multis, quos hic non habemus, et aliis quibusdam. Sed haec, ut dixi, postea pluribus. Interea quicquid mihi a superioribus meis iniunctum fuerit, illud divinitus decretum arbitrabor.

De P. Ludovico aegroto, illud etiam occurrebat R. P. Tuae proponendum, quod mihi suggessit P. Bartholomaeus, quod si omnino locum mutare deberet, id quod tamen valde dubito an fieri possit, propter illius magnam debilitatem et febrim ethicam : tunc commodius forte per Ragusium in Italiam mitti possit, eadem via, qua P. Bartholomaeus venit, per Temesvarum nempe et Belgradum, quamquam et illuc magna est hospitiorum incommoditas et medicorum inopia. Si tamen Ragusium usque pervenire posset, iam veluti in portu navigaret.

Discipulorum nostrorum numerus pervenit iam fere ad 200 et ex his plurimi sunt catholici, qui etiam confitentur et communicant frequentius. Ad festum Assumptionis B. V. Mariae Aug. 15. communicarunt in templo nostro ultra 120, quod certe permagni ducimus. Albae Juliae etiam communicarunt non pauci, quorum numerum adhuc ignoramus. Redierunt etiam aliqui ab haeresi ad fidem catholicam hoc festo, qui antea nunquam confessi fuere. Mitto R. P. Tuae exemplum literarum regis ad nos, ex quibus summam ipsius erga nos benevolentiam intelliget. Abduxit secum in Moscoviam non modo P. Laternam,[12] concionatorem latinum suum, sed etiam P. Scargam rectorem Vilnensem, ut Polocense collegium fundaret et de Rigensi in Livonia erigendo deliberaret. Utinam et Cracoviae nostris provideret. Esset enim illa nostrorum residentia summe necessaria Transylvaniensi collegio. Inde enim libros, pannos et alia necessaria petimus. Sed de his hactenus.

[11] Ismeretlen a R. M. K.-ban,melynek 1581-ből való Postillája nincsen.
[12] P. Laterna Márton jezsuita.

Dominus Jesus R. P. Tuam diu nobis servet incolumem ad laudem et gloriam suam, cuius sanctis sacrificiis et precibus me humiliter commendo cum hoc collegio et tota provincia.

Transylvania fere ex praescripto regis Poloniae gubernatur nunc et deinceps etiam gubernabitur. Tutor ipse est pueri principis. Gubernatorem unum aliquem regni nondum designavit. Aliquot consiliarii interim omnia administrant ex eius praescripto. Funus principis celebrabitur forte in Decembri, quo tempore rex cum Moscho rebus compositis, cogitat huc propius accedere, Leopolim usque et fieri posset, ut ad nos etiam excurreret: ut de omnibus melius constituat. Vexillum ab imperatore Turcarum[13] puero principi missum est, quod est signum approbationis et confirmationis ipsius. Iterum valeat R. P. Tua nostri memor.

Colosvari, 18. Augusti. Anno Domini 1581.

Reverendae P. Tuae filius indignus et servus in Christo

Jacobus Vagrovicius mpr.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

58.

Kolozsvár, 1581 augusztus 22.

P. Szántó István P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Consultori évi jelentése az Erdélyben működő 16 jezsuita-atyáról, kiterjeszkedvén természetük sajátosságaira és gyengeségeikre is. Panaszosan ír a lengyel rektor, P. Wujek Jakab durvaságairól, hanyagságáról, fukarságáról és visszaéléseiről, melyekkel társaikat bántja és példákkal bizonyítja a jobbágyok iránt tanúsított szigorúságát és kegyetlenségét, a mivel őket elidegeníti, sőt kivándorlásra kényszeríti. A mellett világi és paphoz nem illő szokása és gondolkozásmódja általános megbotránkozást okoz, mert nem tartja tiszteletben az ünnepeket s még húsvétkor is dolgoztat. Igy naponta sülyed a jezsuiták tekintélye az emberek közt, kiknek bizalma sincs iránta, mert idegen, nem magyar s a kollégiumban olyan lengyel szokások honosodtak meg, mintha nem is magyar földön lenne. Egyik dédelgetett lengyel noviciusa még lopott is a kollégiumban, szégyent hozván a jezsuita névre. Kéri, szabadítsa meg őket lengyel társaiktól; küldjön olasz pátereket, nevezzen ki magyart rektornak s a mi legjobban segítene a bajokon: szakaszsza el ezt a missziót a lengyelországi provinciától és csatolja az ausztriaihoz, melyen át vele, a generálissal is kényelmesebben érintkezhetnek.

Admodum Reverende in Christo Pater. Pax Christi.

Officii mei ratio postulat, Pater R^{de}, ut semel in anno Tuam R. P^{tem} de statu huius collegii et administratione rectoris certiorem

[13] III. Murád szultán.

reddam: et en fere iam biennium est, quo nullas potui literas dare, nec ad Tuam R. P^{tem}, nec ad bonae memoriae P. Mercurianum; partim ob graves et assiduas occupationes, quibus in dies obruor, partim vero, quod hactenus nullum hic fidelem tabellarium invenire potuerim: cui tuto meas committere potuissem. Nunc autem oblata mihi occasione scribendi, per mercatores quosdam Raguseos: negligere tantam opportunitatem nolui. Dicam igitür primum de numero patrum et fratrum, deque singulorum officio et profectu. Tum deinde de rectoris administratione. Quemadmodum nona regula consultorum praecipit.

Sumus in universum in Transylvania de Societate 16, e quibus fratres 7, patres 9 sunt. Ex patribus duo Ungari: P. Georgius Tőrös et P. Joannes Lelesius Albae Juliae resident, ambo concionantur alternis vicibus. Lelesio praeterea incumbit etiam cura instituendi Sigismundi principis. De duobus istis nihil habeo, quod scribam: recte enim ambo suo funguntur officio et bona de utroque ad nos fama refertur. Nisi quod Lelesius nimium nonnunquam se immiscet in res seculares et nobiles aulicos terret: minatur ac si ipse totius aulae principis gubernator esset, de quo merito admonendus esset, ne nobis apud nobilitatem odium conciliet.

Reliqui 7 patres Claudiopoli habitamus: P. Aloysius vir bonus et rectus, conversatus est hactenus inter nos sine querela cuiusquam. Qui dum corpore recte valebat, curam scholarum habebat et catechismum pueris diebus Veneris, festis autem diebus Evangelia explicabat: sed iam dimidius annus est, ex quo decumbit paralyticus. Vita tantum haeret in dimidia corporis parte, a capite usque ad lumbos: reliqua pars infra lumbos cum utroque pede, insensibilis prorsus facta est. Consuluerunt medici cum chirurgo principis, ut aërem mutaret. Asserebat Blandrata se plures similes misisse Cracoviam et ibi curatos fuisse. Verum non fuit rectoris voluntas, ut eo mitteretur. Iam igitur, quantum ego coniectura assequi possum, morbus plane est incurabilis. Dolemus omnes vehementer vicem optimi patris.

Secundus pater est concionator Saxonum, P. Volfgangus,[1] quem mecum huc adduxi ex Urbe: recte se gessit et ipse hactenus, nisi quod non potest adduci, ut festis sanctorum concionetur: causam assignat hanc, quod Saxones sui non soleant ulla alia festa celebrare praeter diem dominicam. Atqui paulatim inducendi essent. Nam si nec nos concionando festa sanctorum celebremus, confirmabimus miseros haereticos in suis erroribus. Videtur prae-

[1] P. Schreck Farkas.

terea inter nos quoque quaedam diversitas, quae non aedificat, sed offendit potius multos : cum vident me non solum dominicis diebus, sed festis etiam sanctorum concionari : ipsum vero non nisi diebus dominicis. Labor istius patris cum Saxonibus hoc biennio videtur plane fuisse inutilis : pauci enim eum audiunt, nunc 40, nunc 50, et ex his non nisi unus hactenus est confessus. Idem pater diebus Veneris explicat catechismum ante prandium et diebus festis post prandium Evangelia dominicalia e graeco in latinum sermonem transfundit.

Tertius pater est minister collegii, P. Mathias[2] Ungarus, in quo maiorem curam rerum domesticarum desideraremus, sed is cum rectore se solet excusare, quod sine eius consensu nihil possit constituere aut disponere de rebus ullis : in caeteris vivit sine querela ; nisi quod cum rectore non satis ei convenit. Hic, praeter domesticas occupationes, vacat etiam confessionibus audiendis et excurrit nonnunquam ad aliquem ex pagis nostris concionatum.

Quartus est P. Arator, in quo duo culpari intellexi : unum quod nimis longus esset in concione : alterum quod acerbe haereticos insectaretur. Sed in utroque iam se emendavit.[3] Hic antequam in civitatem migraremus, per annum et amplius ex Colosmonostra in civitatem per duo italica milliaria cum uno studioso singulis festis summo mane pede descendit, ubi postquam fuisset per horam et dimidiam, et quandoque per duas concionatus, missam cantavit cum studiosis nostris maioribus : post missam baptisavit nunc 6, nunc 8 pueros ; tandem confessiones audivit ; postremo circa meridiem domum profectus, post prandium rursus domi concionem habuit, ad quam tam ex pago nostro, quam ex civitate plurimi confluxerunt. Nunc postquam in civitatem migravimus, a cantando tantum sacro liberatus est et ab itinere, quod non opus sit iam procul proficisci ad concionandum, ut antea ; concionatur tamen singulis sanctorum festis semel ante prandium, dominicis autem bis, ante et post prandium : ante prandium super Evangelium, post prandium super doctrinam christianam. In qua hic ordo servatur : primum finitis vespertinis precibus pueri cantando *Pater noster, Credo, Ave Maria* et 10 praecepta recitant, deinde alii doctiores adolescentes 3 aut 4 quaestiones ex doctrina sibi mutuo proponunt et solvunt : quas postremo concionator, conscenso suggesto fusius declarat. Ad pomeridianam concionem solent circiter 300 viri et foeminae convenire ; ad matu-

[2] P. Thományi Mátyás.

[3] Ez jellemző és érdekes, mert hisz itt maga-magáról ír.

tinam 800 vel eo amplius : quandoque etiam in magnis festis 1000. Fructus ex utraque concione non levis colligitur : nam hoc biennio plures quam 400 conversi sunt haeretici. Item hic pater praeter conciones habet et alias plures occupationes ; nam nunc confessionibus audiendis operam dat, nunc infirmos visitat, nunc matrimonio iungit fideles, nunc infantes et adultos baptizat. Scholarum praeterea cura tota in eum incumbit. Ipse orationes, dialogos, carmina, si recitanda sint publice, componere et corrigere debet. Contigit aliquando, ut duo simul ex praeceptoribus infirmentur: tunc utriusque vices praefectus supplere debet. Videres tunc hinc inde per classes cursitantem, una hora in una, altera in alia legentem ; multis mensibus solus cum aliis oneribus classem humanitatis sustinuit. His accedit quod, cum duarum inferiorum classium magistri hungaricam linguam ignorent, praefectus singulis domi prius ante et post prandium ungarice interpretatur : alioquin latine eos loquentes pueri non intelligerent. Propter tot assiduos labores miser praefectus toto fere biennio perpetuo quasi dolore oculorum et capitis ardore vexatus est. Necdum omnino a dolore oculorum liberatus est.

Quintus pater est P. Valentinus[4] Ungarus e Siculia, parte orientali et extrema Transylvaniae, quae Valachiae adiacet. Novicius est, vir bonus, pius et ad omnia promptus, sed indoctus, congrue latine non novit. Concionatur nihilominus dominicis diebus in pagis nostris.

Sextus est socius huius etiam novicius et ex eadem patria. Hic interpres est rectoris et in temporalibus rebus curandis cum rectore occupatur : a quo et ipse hausit aliquid crudelitatis polonicae, utitur verbis saecularibus, bestias, filios meretricis appellat saepe famulos et colonos. Concionatur et iste frequenter in pagis nostris. Conqueruntur coloni saepe de eius crudelitate. Sed ille culpam omnem in rectorem reiicit. Ex isto igitur bonus religiosus non fiet, nisi mature ad noviciatum mittatur. Ex eo enim officio, in quo est, non vitam religiosam, sed aulicam discit.

Septimus est rector,[5] cuius si omnia gesta, factaque scribere vellem, sarcina laturo magna futurus eram ; quaedam igitur tantum breviter attingam. In primis hic homo totus in externarum rerum curatione videtur effusus et nihil de spiritualibus curare. Visitat Albam non raro et ibi epulatur cum aulicis, quandoque per triduum, quandoque per quadriduum ; externi quicunque volunt vagantur per cubicula, intrant, qui volunt et quando volunt : ut vere de nobis dici possit, illud : in illis diebus non erat rex in Israel, sed

[4] A székely P. Ladó Bálint. [5] A lengyel P. Wujek Jakab.

unusquisque, quod bonum est in oculis suis, faciebat. Janitorem servat externum quendam germanum: cocum externum cum duobus pueris; sibi servat puerum unum Polonum, qui ei lectum sternit, cubiculum purgat, pedes lavat et hic cum fratribus aliis Polonis in vestibus saecularibus in recreatione conversatur. Quando egredi vult e collegio curru, non est contentus duos equos currui iungere, sed quatuor iungit: ex libertinis 3 aut 4 in equis antecedere aut subsequi iubet. Sunt autem libertini coloni nostri, quos in hunc finem libertate donavit, ut semper armati parati sint ad omnia, in quibus eorum opera uti voluerit. In templis nihil hactenus refecit: manent tam hic, quam in Colosmonostra fenestrae templorum apertae; vitra ab haereticis olim fuere excussa. Iniunxerat ei provincialis, ut illas clauderet, sed nondum est factum. Saepe ventus celebranti hostiam ex altari aufert; parietes manent denigrati et deturpati a pluviis.

Iam vero in externarum rerum cura et administratione versatur magno scandalo catholicorum et haereticorum: communiter non tantum in hac civitate, sed in tota Transylvania ad maximam totius Societatis ignominiam, vocatur homo crudelis et avarus. Et ut cognoscat Tua R. Paternitas vulgi rumorem non esse omnino vanum, subiiciam aliquot particularia exempla. In vindemiis cum decimas vini exigeret ab iis, qui in nostro monte vineas habent, nemini nec catholico, nec haeretico, ne unum quidem scyphum vini condonare voluit: idem et in decimis tritici exigendis fecit. Videntes haec quidam dixerunt se neminem ex omnibus, qui bona illa possederunt tam parcum vidisse. Licet enim praecedentes haeretici fuerint, nullus tamen ad tam minutas res descendit, nec tam rigidus exactor fuit. Item mendicus quidam pauper in pago nostro mortuus est: reliquit cognatis valoris trium aut quatuor florenorum res. Has res in cistas includi iussit et in castrum nostrum deferri, dicens ad se illas pertinere, quod ille sine haerede esset defunctus. Cognatus defuncti ita hac re est offensus, ut cogitet alio ex nostro pago migrare. Item ex pago nostro Bács decem hoc anno e colonis nostris ad bellum Moscoviticum profecti sunt, nullam aliam assignantes causam, quam quod non possent sub tam crudeli homine vivere.

In terra istorum Bácsensium sylva est glandibus referta, quibus porci aluntur, ex quibus decimae nobis dantur: ab his decimis dicebant Bácsenses se liberos esse: de his decimis iudicio contendit cum illis et primum dixit se in eo conquieturum, quod iudicassent nostri Monostorienses: cumque illi pro Bácsensibus iudicassent, non quievit in eorum sententia, ut promiserat,

sed traduxit illos ad iudicium nobilium: inter quos duos ex nostris voluit esse praesentes, ob quorum praesentiam nihil certi ausi sunt, nec pro una, nec pro alia parte decernere. Hanc ob causam tantopere totus ille pagus alienatus est a nobis, ut cum praecedenti anno ultra 50 fuissent ab haeresi conversi, hoc anno in quadragesima vix fuerunt 5 inventi, qui vellent confiteri. Multique reversi sunt iterum ad suas haereses. Item tres hoc anno nobis iussu regis Poloniae et principis adiuncti sunt pagi, quorum coloni gaudebant primum, quod e potestate et tyrannide Trinitariorum haereticorum liberati essent: sed non transierunt duae septimanae, cum ordine eos triduo continuo sine cibo in luto et palea laborare coëgisset, contrarium dicere coeperunt, quod mallent sub prioribus dominis haereticis manere, quam sub nobis. Imo quidam illorum palam fassus est, se etiam sub Turcis fuisse, sed nec ibi tam duros sustinuisse labores. Cum catholici hortantur haereticos, ut convertantur et ad nostrum templum veniant, respondent, ne loquamini nobis de hominibus illis, qui sancti et apostolici viri putantur et sunt crudeliores ipsis Turcis. Praedicant aliis misericordiam et ipsi omnem saevitiam in subditos exercent; damnant in aliis avaritiam, quam plus caeteris ipsi sequuntur. Omnes id uno consensu dicunt non solum nostri, sed etiam externi catholici eum hic maximo fuisse et esse impedimento, quominus multo plures fuerint conversi haeretici hactenus. Nam antequam ipse huc veniret, ad concionem Lelesii et duorum illorum simplicium noviciorum replebantur templa auditoribus; qui continuo minui coeperunt, cum ille more Polonico vexare subditos coepisset. In Polonia subditi nobilium sunt veluti mancipia et tractantur durissime, tamquam mancipia Turcarum. Hic autem longe alia ratio est colonorum, qui non ut servi, nec ut mancipia, sed ut cives tractari volunt. Quare non mirum, si ei modus hic Polonicus gubernandi non succedit. De his saepe per consultores, mediante P. Ludovico, est admonitus, sed nulla facta est emendatio, imo longe crudelius se gessit. Nunquam praeterea consultat cum consultoribus de iis, quae ad ignominiam vergunt totius Societatis; de his, quae ad bonam gubernationem faciunt et de his, ex quibus magnum damnum sequitur toti collegio; et de his, in quibus praevidet alios contraria suasuros suae opinioni. Audeo dicere, quod amplius 100 aureorum damnum intulerit hoc anno in solo aedificio, nullius nostrum in eo nec petendo, nec recipiendo consilium. Nam quaedam ex his, quae aedificavit, iam ruinam minantur, alia, quod non apto loco sunt facta, oportebit destruere. Item multa simul incipit et nihil perfecit: fenestras vitreas sine ferramentis apponi iussit: quae deiectae

a ventis, pauca vitra manserunt integra et secundo oportuit alia vitra emere: tegi scholas et collegium curavit, priusquam camini erigerentur. Hinc factum est, ut cum camini erigerentur, oportuerit iterum dimidiam, iterum partem tectorum diruere et secundo novis expensis tegere.

In extinguendis sanctorum festis, plus sibi sumit authoritatis, quam episcopus. Approbat, quae vult et quando vult, et iterum delet. Anno praeterito facta fuerat inter me et ipsum disputatio privatim: ipse censebat, communia tantum festa Christi, apostolorum et quaedam B. Virginis esse servanda, caetera abolenda. Ego autem dixi, non esse nostri officii constituere nova festa, vel antiqua abolere, sed illarum provinciarum festa omnia (quae ibi a catholicis archiepiscopis aut conciliis statuta essent), in quibus habitavimus, esse servanda. Idque ego inductione probavi, quia in omnibus provinciis, in quibus nostri sunt, servant eorum festa: ergo et nos debemus hic antiqua Ungariae et Transylvaniae festa servare. At durum est, inquit, sub peccato mortali obligare aliquos ad observationem alicuius festi. Cui ego dixi, nos neminem obligare, nec ad peccatum, nec ad festi observationem, sed antiquam obligationem revocare in memoriam, sicut, qui revocat praecepta decalogi hominibus in memoriam non inducit nova mandata cum nova obligatione etc. Deinde catholici, qui hic habitant, recordantur festorum antiquorum et desiderant, ut promulgentur: qui vehementer offenduntur, quando aliqua ex his praetermittuntur; ex quibus non defuerunt, qui dicerent nos nec catholicos esse, nec haereticos, quod nec cum istis, nec cum illis in festorum celebratione conveniremus. Denique omnia fere peculiaria festa Ungariae (quae omnia eadem sunt et Transylvaniae) fuerunt a Sede apostolica approbata et miraculo a Deo confirmata. Quamobrem sine pontificis authoritate nunquam ausim ego quicquam in his immutare.

De hac quaestione, nulla prius facta consultatione cum aliis patribus, scripsit ad provincialem suam sententiam et numeravit quaedam festa, quae velit servare. Provincialis rescripsit secundum eius desiderium, sed nec illa postea a provinciali approbata servavit. Nam Inventionem S. Crucis cum provincialis non delesset, ipse delevit. Idem fecit et cum festo Mariae Magdalenae. Item in festo Simonis et Judae ego in templo concionatus sum et in scholis nostris fabri lignarii laborarunt. Item in festo S. Ladislai (qui est principalis patronus post S. Stephanum regem Ungariae) permisit, ut festum promulgarem et concionarer; et interim ipse tam sub concione, quam sub sacro, et tam ante, quam post prandium

iuxta templum, spectantibus omnibus, qui ad concionem veniebant, laborare muratores permisit. Ratio eius haec fuit : quia, inquit, conveni cum illis ad hebdomadam et cogor solvere illis pro singulis diebus sive laborent, sive non : melius ergo est, ut laborent, quam ut otiosi sint ; sed si quid concluderet, haec ratio excusaret etiam haereticos, qui famulos cogunt dominicis diebus laborare. Item in festo S. Michaelis subditi nostri ararunt. Quod illis die dominica nullum promulgatum esset festum, eo die ego in civitate concionatus sum et ipse domi in Monostor compulit rusticos in nostra domo laborare. Idem factum est et in die Omnium sanctorum in scholis ipsius operarii laborarunt, ego concionatus sum ; et certe plus solet movere concio operis, quam linguae. Item in festo Assumptionis ego quidem hic in civitate concionatus sum ; sed ad pagos nostros nullum permisit exire ex sacerdotibus nostris. Itaque illi omnes eo die sine sacro et sine concione manserunt. Imo aliqui pagi vix bis in anno audiverunt sacrum et concionem : in Nativitate et Paschate, et tamen redditus proprios sacerdotum, qui sunt in singulis villis, accipimus nos : nulla interim habita ratione salutis illorum, sive infantes moriantur sine baptismo et peccatores atque haeretici infirmi sine poenitentia, sive convertantur, sive non. De istorum colonorum parochiis et de festorum observatione, cuperem, ut aliquid certi ordinaret Tua R. Paternitas, ut sciremus, quid nobis sequendum esset, ne perpetuo nosmet ipsos et fidem catholicam ludibrio exponeremus, ob tam crebram festorum mutationem.

Item tenentur subditi praeter decimas vini et frugum dare praeterea porcellorum decimas et bis pullos gallinaceos : hos si ad statutum tempus non solvunt, mittuntur libertini et auferuntur illis pignora canthari vel vestes, et aliqui per duos, 3 aut 4 menses vix possunt redimere : si autem macilentos pullos attulerint remittuntur et pinguiores petuntur : multi ex pauperibus in foro emere coguntur, quod domi suae non habeant. Tales carnes vix saepe ego sine lachrymis et cordis dolore attingere potui, sciens eas e sanguine pauperum esse emunctas. Duplices hic singulis diebus carnes dantur ad prandium, et diebus piscium duplices pisces : primo offa ; 2° carnes bovinae aut ovinae ; 3° pulli cocti in pipere et croco ; 4° pultes ; 5° fructus et caseus : quem modum vivendi ego hactenus in nullo collegio Societatis vidi ; sed forte est modus Polonicus. Loco pullorum 3° loco aut 2° saepe sunt anseres, lepores aut aliae ferinae carnes et fere semper etiam in coena carnes duplicantur. Item subditi vocantur per libertinos ad labores ; qui si statim non venerint, auferunt res illorum, cantharos aut vestes libertini et eunt ad tabernas

et exhauriunt vini mensuras, quot volunt: quae postea coguntur miseri subditi solvere, ut recuperent res suas impignoratas a libertinis: et talia sciente et connivente rectore faciunt. Nihilominus cum his omnibus damnis ad labores compelluntur ire. Imo si uno die vocati non veniant, sequenti die in carcerem foetidum ponuntur et ibi pane et aqua triduo aut quatriduo macerantur. Compelluntur autem subditi ad minima quaeque collegii opera, ad ligna vehenda, scindenda domi, ad calefaciendum hypocaustum, ad ligandas scopas, ad evellendas herbas malas in hortis collegii et praedii, ad plantandas quasvis herbas, ad seminanda quaevis legumina et ea convehendi domum. Introducuntur pueri, puellae, mulieres ad laborandum in cellariis, hortis, salis et atriis collegii. Hoc anno vinum e celario extrahi curabat per subditos: forte fortuna circuli aliquot fracti sunt et media pars dolii effluxit, vel eo amplius, istud parum vini quod remansit, coëgit subditos accipere et totum vas integre solvere. Hanc ob causam multi coram catholicis et haereticis cum dolore conquesti sunt et dixerunt se varios dominos habuisse, Trinitarios et Lutheranos, sed nullos istis sanctis Jesuvitis crudeliores. Quidam inter potitandum appelaverat rectorem meretricem: hunc multis diebus in compedibus tamquam Turcam in domo in culina laborare coëgit. Praedii nostri curam praeterito anno Polono cuidam commiserat: hunc non solum verbis aulicis et ignominiosis castigavit, sed colophis etiam cecidit. Item blasphemare quoque iam Ungarice didicit: appellat iratus colonos et servos *bestia curva fia* idest bestias et meretricis filios: quae verba cum quidam ex colonis principis ab eo audisset, dixit certe nec isti sunt sancti, quando talia verba loquuntur!

Ad principem scripsit 1580, quod libenter susciperet curam aedificii, si haberet fidos sodales et si linguam nosset Ungaricam: mihi quoque in faciem dixit. Ego putabam vos Ungaros esse fideliores. Obmutui et nihil dixi. Cogitet V^ra^ Reverentia, quo animo possimus esse erga illum, qui omnes nos infidos putat esse et qui talia de patribus et fratribus ad principem scribit.

Sabbatho quatuor temporum 1580 missus est a principe cancellarius, ut nobiscum de nostris aedificiis tractaret: hunc ipso die 4-or temporum ad prandium cum famulis invitavit et homini haeretico in die ieiunii contra leges ecclesiae et regni consuetudinem, ova, butyrum et lacticinia iussit apponi. Hoc quid est aliud, quam haereticos in suis erroribus confirmare. Et interim ego clamo in concione esum carnium prohibitum esse et lacticiniorum in vigiliis quadragesimae et quatuor temporibus. Quidam ex

civibus in vinea sua, quam habet in nostro monte, fructus suos collegerat, quibus cum sportula non esset impleta, aliquot ex sua vinea racemos uvae apposuit: comprehensus est a custodibus nostris, quod ante decimas uvas abstulisset: venit ille cum munusculis ad rectorem, petens veniam; pro quo etiam viri catholici petebant, ut exiguum illum errorem condonaret; a quo ille munera suscipere noluit et hominem a conspectu suo cum indignatione abegit. Quo facto vehementer et catholici, et haeretici fuerunt offensi, et multi se a concionibus nostris retraxerunt.

Multi mihi ex catholicis dixerunt, quod si homo ille huc missus non fuisset, templum nostrum capere iam non posset: tot homines ad nos confluxissent; sed ille crudelitate sua omnes, qui conversi, aut ad nos venire volunt, absterret. Pro minima quaque re subditos in carceres includi, aut ad cathenas et compedes poni iubet, et de his nulla fit consultatio: et si moneatur, irascitur, contemnit et peius facit. In theologia nullum videtur habere fundamentum, in facillimis etiam casibus conscientiae haesitat. Iactantia in eo maxime dominatur: impressit quandam Polonicam postillam; de hac quotiescunque ex Polonia literae mittuntur ei, eas publice legit et gloriatur secundam iam parari editionem; et quod iam quidam haeretici contra illam scripserint, et quod rationes suas non sciverint solvere; id adeo saepe facit, ut iam pudeat nos et taedeat de hac re, tam crebro audire. Nihil tam frivolum ex Polonia ei scribitur, quod non publice legat. Vina hoc anno 1581 in nostro monte satis bona et copiosa creverant: iis tamen ipse non contentus, misit Varadinum et ibi emit duo vasa Ungarici vini 30 scutis: ad quae devehenda compulit rusticos nostros, qui cum dicerent se nec boves, nec currus aptos habere pro tali onere, coëgit eos 12 florenos pro vectura solvere. Conqueruntur praeterea subditi, quod in dies illis augeat labores: praeterito anno iussit eos seminare, praeter triticum et hordeum, avenae mensuras 20 et hoc anno 28. Cum autem seminant, arant, metunt nostros agros pro nobis coloni, cum fruges convehunt in horrea et disponunt in acervos, cum vini decimas et varia legumina comportant in cellas, nihil illis cibi aut potus praebetur. Foeni aliquot acervi in praedio computruerunt, quod nec venditi sunt, nec colonis dati: maximi horti 4 inculti relicti sunt; caules singulis annis coguntur rustici in magna copia plantare et rigare: implentur ex illis 4 aut 5 vasa: vix collegium medium vas potest toto anno absumere, reliqua vasa nec venduntur, nec pauperibus, nec colonis laborantibus dantur, sed putrescere permittuntur in

celariis et eiiciuntur foras: id iam duobus annis factum est. Erga pauperes nulla in eo apparet misericordia. Et interim in res futiles et vanas profundit pecunias collegii.

Ex his sex villis, quas habemus, notarius civitatis,[6] vir catholicus, confitetur se posse alere 150 personas; sed quemadmodum iste noster rector bona ista curat, vix pro 25 sufficient: proinde non dubito, quin iterum sollicitet regem pro novis pagis et Tuam R[tiam], sed in hac re non credat ei Tua Reverentia, antequam visitatorem miserit et per eum rationem ab eo exegerit et certior de omnibus factus fuerit. Singuli pagi tenentur tria vasa vini a nobis accipere annis singulis et ea ebibere et solvere pretium: alii domini communi pretio currenti illis dabant vina ista: ipse duplo dat pretio et hinc quoque illi usura accrescit. Quidam ex oppido Vista, coloni principis, in principio quando veneramus, decreverant a nobis petere concionatores, sed postea videntes et audientes crudelem modum procedendi illius, retraxerunt se et dixerunt notario huius civitatis catholico: Nolumus eorum fidem suscipere, nam et ipsi non minus crudeles sunt, quam alii Trinitarii fuerunt.

Auriga noster cum per plateam curru transiret, impegit unus ex equis casu ex petulantia in axem alterius currus et paulo post mortuus est. De isto equo iudicio contendit coram haereticis multis diebus; monuerunt eum quidam amici nostri cives: non decere honorem Societatis et eius personam, ut cum famulo coram haereticis de re, quae casu contigit, contendere, sed neminem audire voluit, nihil tamen praeter irrisionem et ignominiam obtinuit. In die Ascensionis Domini coëgit colonos frumentum e domo nostra ad forum in civitatem vehere et ibi vendere: dum ego in templo concionarer. In die Pentecostes pagos omnes nostros sine sacro et sine concione reliquit. Occupando unum ex patribus Ungaris cum infirmo, alium in cantando sacro, cum non defuissent alii, qui illa officia praestare potuissent. Saepe in recreatione solet dicere, si anno sequenti manebo hic, hoc vel illud faciam; sed non puto, sed non credo. Quando in civitatem nos introduxit, nullum adhuc cubiculum fuit perfectum, omnia loca omnibus pervia fuerunt; in apertis cubiculis et inter ruinas debuimus cubare, nihilque prae strepitu et tumultu mense quasi integro studere aut facere potuimus. Collegium factum est commune diversorium omnibus Polonis: quibus gratis omnia donantur. Ungari nec ad nos divertere audent, scientes rectorem non

[6] Kolozsvár hites jegyzője ekkor Trausner Lukács.

esse Ungarum; nec si velint divertere, suscipiuntur: ita ut non tam in Ungaria, quam in Polonia videamur esse: nec tam hoc collegium Ungaricum, quam Polonicum merito dici possit. Famuli, instar fluvii, fluunt et refluunt, dicentes se non posse ob tenacitatem illius hominis diutius apud nos perseverare.

Hoc anno 1581 iussu ipsius rectoris 15. Junii conveni iudicem huius civitatis[7] cum ministro de quibusdam rebus. Qui graviter conquestus est, quod indigna quaedam ad eum scripsisset et tamquam mancipiis minitatus fuisset: et protestatus est, quod, nisi abstineret ab huiusmodi conviciis, se rem ad principem delaturum. Item ipsemet alia vice adiit iudicem, qui tunc in senatu erat: intromissus est et rector, qui ad ministrum dixit, audiente iudice et senatoribus: Tu minister sis mihi fidelis interpres, referas mea illis verba fideliter et illorum mihi: et conversus ad illos: Quas, inquit, isti mihi nugas narrant; mirati sunt omnes homines furiosam audaciam et impotentem iracundiam.

Sed de moribus et gestis istius hominis haec pauca ex multis sufficiant. Nam si velim singula eius facta referre et res me et tempus citius deficeret, quam finem narrandi invenirem.

Venio ad fratres, de quibus hoc possum dicere (duobus exceptis, Guilhelmo Anglo et Cracoviensi) me non vidisse fratres minus religiosos et sine spiritu, quam sunt isti. In recreatione ita clamant, ac si essent in taberna aut in foro perstrepentes sua lingua Polonica. Primo anno, quo ingressus est rector huc ex Polonia, adduxerat secum 7 fratres, ex quibus quatuor magistri erant, sed tales, ut nullus inter eos esset, qui unum carmen sine vitio scivisset componere et unus ex illis, Jancovius sua crudelitate multos in principio a nostris scholis absterruit. Tres alii erant coadiutores: Laurentius sutor, qui pie mortuus est; Guilhelmus Anglus, qui infirmorum curam habet et Albertus cocus, homo Polonus, pigerrimus et sine ullo spiritu, bis apostata, qui post 2 menses egressus est et servit in Transylvania apud quendam nobilem, magno nostro dedecore et scandalo, homo impurus et ebriosus multos a nobis alienavit. Paulo post exivit et alius socius illius, iuvenis furiosus sarctor, natione Germanus, sed hic minus nobis scandalo fuit. Recta enim perrexit in Poloniam, unde missus erat. Intraverant hic duo alii novicii, unus Saxo, alter Transylvanus, sed videntes dissolutionem fratrum, non diu perseverarunt.

Hoc anno 1581 missi fuerunt expensis regis tres alii coadiutores

[7] Kolozsvári főbiró ekkor Wolffard István.

ex Polonia, unus Germanus et duo Poloni, iuvenes, imberbes et indomiti, sarctores et pelliones. E quibus unus Mathias Polonus aliquandiu curam infirmi patris Ludovici habuit, mense tandem Julio occulta agitatus diabolica tentatione, accessit rectorem et cum magna indignatione petiit dimitti. Dimissus est; data est illi vestis et viaticum: recessit ex collegio, clam ex sarctoria non paucis rebus secum ablatis; nec his contentus homo impius, dum studiosi maiores in scholis lectiones audirent, ingressus per tectum cubicula eorum et vestes aliquot Ungaricas meliores, item fibulas argenteas et gladium, res in universum 15 aut 16 scutorum, subtraxit et abiit. Studiosi ubi domum venissent, cum res suas non invenissent, coeperunt hinc inde per diversas vias discurrere armati, a iudice quoque dati sunt lictores, qui iuvarent furem investigare. Sparsa est statim fama per urbem quendam Jesuvitam res studiosorum furto sustulisse. Quidam, ex ministris in propria persona insecutus est ad duo milliaria Ungarica versus Poloniam, ut si invenire posset, comprehensum reduceret et traderet carnifici ad suspendendum, et gloriari posset ex Jesuvitis iam unum suspensum esse! Animadvertens autem furcifer ille, quod ubique per omnes vias quaereretur, eadem die clam in civitatem regressus est et per hortum nostrum, insciis nobis, in collegium ingressus ascendit ad turrim et sub tecto templi, integra quasi hebdomada delituit. Clam noctu cibum ei deferebant puer rectoris saecularis Polonus et alius frater Polonus sarctor, qui simul venerat cum isto fure. Quadam die minister casu ascenderat ad templum et vidit ibi furem delitescentem; vocat hortulanum et unum ex patribus Ungaris, qui comprehensum deduxerunt ad cubiculum rectoris, qui tunc aberat Alba. Ponitur ad noctem ad catenam: summo mane in veste pastorali ad castrum nostrum eductus est et in carcerem coniectus. Visum est autem detinere eum per mensem, ne in manus haereticorum aut studiosorum incideret et suspenderetur: mense transacto, noctu itinere unius diei famulo nostro comitante Poloniam versus deductus est. Res, quas furto tam ex collegio, quam a studiosis abstulerat, omnes recuperavit minister et restituit studiosis.

Isti sunt fructus perbelli furoris Gallici et tumultuosarum missionum. Tales nobis Polonia mittit operarios: et volunt, ut hoc collegium pro noviciatu Polonico (in quo tam bene didicerunt furari fratres) solvat 300 aureos singulis annis.

Habes, Pater Reverende, primas tentationes, probationes et miserias huius collegii. Nunc Tuae P^tis^ est his malis et incon-

venientiis mature occurrere et remedium adhibere. Adhibebis autem facile hoc modo: si fratres et patres, qui sunt in Societate Romae, Pragae, Olomucii, Grecii et Viennae congregaveris et huc ad nos transmiseris. Inferiores enim duae classes indigent praeceptoribus Ungaris et ego non possum amplius concionatoris, confessarii, praefecti et magistrorum simul officio fungi: tum etiam, quia fratres illi possint festis diebus excurrere concionatum ad pagos. Et si contingeret, vel hic, vel Albae infirmari aliquem ex concionatoribus, possint eorum vices subire. Item quanto plures viderent inter nos Ungaros, tanto magis afficerentur et ex studiosis complures ingrederentur Societatem, pro quibus paratus est noviciatus in Monostor, pago nostro contiguo huic civitati, cum monasterio et templo, nec opus esset hinc in Poloniam quemquam mittere. Quod si rectorem quoque Tua R. Paternitas nobis Ungaricum concederet, longe felicius res omnes huius collegii procederent; nec transirent 4 aut 5 anni, quin in hoc regno 4 bene constituta collegia videremus. Ad hoc autem munus satis accomodatus mihi videtur P. Georgius Papensis,[8] vir et doctus, et pius, et bonus religiosus, quem bene P. Magius novit. Nam si rector linguam ignoret, cum perpetuo negotia coloni habeant cum rectore; qui mores ignorat nationis alicuius, non potest recte eam et cum suavitate gubernare. Adde, quod perpetuo duo aut unus ad minimum ex patribus Ungaris cum eo occupati esse debebunt, qui officio fungantur interpretis; et isti concionibus et utilioribus officiis vacare non poterunt. Cogitet Tua Reverentia, si in Hispania rector esset Germanus et in Italia Polonus, qui nunquam nationum illarum mores didicissent, quam inordinatum est aliud regimen, si nationes illas ad suae gentis mores accomodare vellent; et quam pauci ex populo erga illos afficerentur. Sic cogitet et de Transylvania. Quia naturale est, ut unaquaeque natio magis erga suam afficiatur. Postremo obsecro, liberet nos, quaeso, Tua Reverentia a Polonicis patribus et fratribus. Postquam enim tanta scandala tam brevi tempore per illos passi sumus, nihil deinceps boni ab ipsis sperare possimus; sed mittat nobis ex Italia magistros et coadiutores aliquot bonos et perfectos.

Ad has literas, rogo, respondeat Tua Reverentia duobus verbis, num fuerint redditae, nec ne. Nisi enim cognovero redditas, animum deinceps omnem ei scribendo abiiciam. Quia viae sunt valde periculosae et tabellarii incerti. Quod si haec via, quae

---

[8] Tőrös, a ki magát levelében Pápainak írta alá.

dicitur brevior et securior non succedet, nulla erit alia per quam tuto ad Tuam R^tiam^ scribere possimus. Multa erant alia, quae scribenda ad Tuam R. P^tem^ habebam; sed quia illa omnia ad aedificationem spectant, visum est ea seorsim in aliis literis annotare. Vale.

1581. 22. Augusti. Claudiopoli.

Tuae Reverendae Paternitatis indignus in Christo filius

Stephanus Arator Pannonius mpr.

Hoc collegium, donec proprium habeat provincialem, longe melius et perfectius sub provincia Austriae conservaretur, quam sub Poloniae. Qua de re, ut cum P. Magio Tua R. Paternitas conferat vehementer rogo et id, quod melius in Domino videbitur, constituat. Nam omnes personas utiles nobis habet Austria: Polonia autem nullos nobis habet utiles; aut si bonos aliquos habet, illos non dimittet et nobis commodius et facilius esset per Austriam ad Tuam R^tiam^ scribere, quam per Poloniam.

Külczíme: Admodum Reverendo in Christo Patri Claudio Aquaevivae, Praeposito Generali Societatis Jesu. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

59.

Kolozsvár, 1581 szeptember 1.

P. Szántó István P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Üdvözli megválasztatása alkalmából, remélve, hogy jósága forrásából nekik, az erdélyi vallásügy pásztorainak is juttat egy csöppet. Bő levélben tudósitja helyzetükről, mivel ritkán írhat s habár négyféle módon küldhetik leveleiket, mindegyik hosszadalmas és bizonytalan. P. Szántó István és társainak útja Rómából: Paduán, Velenczén, Német- és Bajorországon át Bécsbe és onnan Olmütz, meg Krakó érintésével Erdélybe. Fogadtatásuk Kolozsmonostoron, kivált a kegyes asszonyok részéről. A gyulafejérvári, kolozsmonostori és kolozsvári jezsuita-lakások részletes leírása. A kolozsvári kollégiumhoz tartozó öt jószág jövedelme 150 jezsuitának is elég lenne. Báthory István és Kristóf jósága s ez utóbbinak halála. István király intő levelei, hogy a jezsuitákat senki bántani ne merje. A Báthory Zsigmondnak zászlót hozó török basa fogadtatása. Az erdélyi nép csendes és vallásos. Az atyáknak tehát kedvező müködési terük van, csakhogy magyar köztük kevés. Azért már igy is sokat tettek néhány kegyes asszony és lelkes férfi támogatásával. Egyiküknek vitatkozása Hunyadi Demeterrel, az ariánusok püspökével. Székelyföldön és az Erdélylyel határos részeken is sok a teendő, mivel itt az eretnekségnek négy formáját vallják. Legtöbb híve van köztük a trinitáriusnak, melyet Blandrata György honosított

és tanítványa: Dávid Ferencz erősített meg. Ennek tanítása és halála. Ám hozzá hasonló tanultságú utódja nem maradt, úgy hogy a jezsuiták disputatiójára sem jelentek meg s így zavartalanul működhetnek.

Admodum Reverende in Christo Pater. Pax Christi.

Cum nobis renunciatum esset, Tuam R. P[tem] in Praepositum Generalem totius nostrae Societatis esse electum: primum quidem vehementer mirati sumus, quod is, de quo caeco humano iudicio, nulla videbatur spes eligendi, ad tantum culmen honoris, vel ut verius dicam, summi laboris et oneris esset evectus. Sed postquam rem diligentius considerassemus et vitam, mores, labores et officia diversa, quae summa cum laude, semper et omnium satisfactione Tua Reverentia in Societate gessit, a Deo hanc electionem processisse non dubitavimus; et patrum in eligendo prudentiam vehementer collaudavimus. Et certe (ut libere, quod sentio dicam), si nos eo tempore Romae fuissemus et eligendi nobis facultas concessa fuisset, neminem alium, quam Tuam R. P[tem] elegissemus. Nota enim erat nobis, innata quaedam animi tui submissio: incredibilis tua in Deum pietas, inaudita in fratres charitas, immensus quasvis mundi nationes iuvandi animi ardor, propensum ad promovendam cuiusvis hominis salutem studium; perspecta praeterea nobis erat, tua in conversando dulcissima atque suavissima familiaritas, non ignota, rara animi modestia, benignitas atque mansuetudo: explorata denique erat non tantum nobis, sed omnibus, qui te noverunt et tecum sunt conversati, singularis tua in rebus agendis prudentia et maxima in omni adversitate animi tolerantia. Quae profecto omnia talia sunt, ut non nisi in magno, excelso et multis Dei donis illustrato animo inveniri possint; et quae vel maxime in Praeposito Generali Societatis Jesu desiderari solent. Gratias igitur primum Deo optimo maximo immortales agimus, cuius nutu et benignitate, Pater Reverende, nobis in praepositum Generalem es donatus: gratulamur deinde universae nostrae Societati, quod hoc tempore (quo languescere in ea videbatur antiqua illa patrum nostrorum charitas et animi simplicitas) tali capite esset ornata, ex quo in omnes mundi partes, in omnia collegia et membra Societatis, rivuli vivae aquae dulcissimae charitatis, pietatis, humanitatis et caeterarum virtutum assidue manare non cessarent. Gratulamur praeterea et tibi, Pater dulcissime et precamur, ut hoc onus, quod humeris tuis est impositum, cedat ad maximam Dei ter maximi gloriam: ad ecclesiae Christi singulare incrementum et ad nostrae Societatis, tuique nominis perpetuam laudem.

Postremo, gaudemus et nobis hic inter densissimas sylvas, inter gelidos montes et multiplices feras, tamquam in exilio constitutis : quod non dubitemus, ex tanta tuarum virtutum ubertate, quae ex fonte pectoris tui promanant, aliquas aquae vivae et consolationis guttulas posse aliquando etiam ad nos derivari. Ut autem, Pater admodum Reverende, libentius velis nobis (solatio[1] omni humano destitutis) compati et exactius totum nostrum statum et loci huius dispositionem possis cognoscere, exponam primum breviter rationem nostri itineris ; deinde quae in Transylvania bona temporalia habeamus, tandem quis Ser^{mi} regis et principis nostri sit, semperque fuerit erga nos animus ; demum qui hic fructus toto hoc biennio fuerint per patres nostros in Domini horreum collecti et qui deinceps sperari possint. Postremo, quanta sit populi huius pietas et quae praecipue in hoc regno haereses grassentur. Haec autem omnia eo libentius semel exacte volui ad Tuam R. P^{tem} perscribere, quod ignorem, quando rursus detur mihi occasio scribendi Romam ; tum propter assiduas occupationes, a quibus vix ullum mihi respirandi tempus conceditur, tum praecipue, quod rarissime hic nobis fideles occurrant tabellarii, quibus secure nostras literas committere possimus.

Duos enim hactenus mittendi in Urbem literas modos cognovimus. Primus est, ut per nuncios principis Cracoviam, vel in aulam regis literae nostrae mittantur et hinc deinde Romam, et istum hactenus modum secuti sumus. Verum haec primum est valde prolixa via. Cracovia enim hinc tantumdem distat, quantum Vienna et a Cracovia Vienna longe plus distat, quam ab hac nostra civitate. Si autem deferantur literae ad castra regis, duplicabitur via : hinc factum est, quod ex literis, quae Roma ad nos scriptae sunt, aliae post medium annum, aliae post integrum annum fuere redditae, quaedam etiam omnino interierunt ; deinde via haec est etiam periculosa, quod nuncii tam regis Poloniae, quam principis Transylvaniae, ut plurimum semper sunt haeretici, qui non libenter a nobis suscipiunt literas : vel si suscipiunt, aperiunt, vel abiiciunt. Quidam hinc ex patribus nostris ad provincialem scripserat et literas simul cum principis literis miserat : et tamen fuerunt apertae et remissae in hanc civitatem ad concionatorem haereticorum,[2] qui eas publice in templo coram populo legit. Sed bene factum fuit, quod nihil in illis literis invenirentur, ex quo scandalum nasci, aut accusare nos iure de aliqua re potuissent ;

[1] Az eredetileg írt *auxilio* áthúzva.

[2] Kolozsvári unitárius lelkész ekkor Hunyadi Demeter.

sed nova tantum quaedam, quae tunc in hac urbe circumferebantur, quae erant verissima de quibusdam ministris eorum. Conquesti sumus de hac re principi; facta est diligens inquisitio, sed nunquam cognoscere potuimus per quem, aut quomodo in manus illius ministri Trinitarii literae pervenissent.

Secundus modus scribendi in Urbem est, per Viennam; et haec via duplo est brevior, quam per Poloniam; sed neque ista est secura. Mercatores enim, qui hinc Viennam singulis annis aliquoties eunt, omnes sunt haeretici, cum quibus nulla adhuc nobis familiaritas intercessit: proinde illis secure nostras literas committere non audemus.

Tertium modum excogitavi ego satis securum, sed nimis carum: ut hinc aliquis ex fratribus aut famulis Romam cum literis mitteretur.

Quartum nos modum longe optimum et facillimum docuit P. Bartholomaeus Sfondrata, qui 14. Augusti anni 1581 ad nos Aug. 14. Claudiopolim per fines Dalmatiae, Bosnae, Rasciae, Bulgariae et Mysiae pervenit: ut Tuae Rtiae literae hinc Temesvarium mitterentur. Est autem Temesvarium civitas cum castro fortissimo in media fere Ungaria, subiecta Turcis, plena mercatoribus, Mahometanis et Raguseis, qui libere vagantur sub Turca et sub ditione nostri principis, per omnia oppida et per omnes nundinas; inter hos habet quendam consobrinum P. Bartholomaeus, cui tuto literae committi possunt. Distat autem hinc Temesvarium itinere 4 aut 5 dierum; a Temesvario autem Belgradum usque (quod et Taurinum et Alba Graeca[3] dicitur) iter unius tantum diei computatur per viam planissimam; a Taurino deinde Ragusam decem communiter diebus pervenitur; a Ragusa tandem per mare novit Tua R. Paternitas quam variae et multiplices possint esse viae Romam. Haec mihi via videtur omnium optima; tum quod sit brevissima. Intra 14 enim dies (sicut ex Vienna) possent literae pervenire: tum quod sit tutissima. Semper enim literae per manus mercatorum catholicorum et Italorum (quibus nulli sunt modo in deferendis literis fideliores) perferentur. Hanc igitur constitui tentare viam, quae si successerit, scribam saepius; sin minus, literis omnibus deinceps silentium indicam et incumbam concionibus meis et aliis officiis mihi ex obedientia iniunctis. Nunc igitur, postquam multiplices vias literis nostris, per quas Romam ire possint, ostendimus: explicare ordine ea, quae proposuimus, progrediamur.

---

[3] Magyarul: Nándorfejérvár.

Decz. 7. Septima die Decembris anni 1579 ego, P. Volfgangus, P. Adamus, P. Melchior cum duobus aliis fratribus Polonis ex Urbe Decz. 25. discessimus. Venetias usque nihil fere molestiae passi sumus. Festa Natalitia partim Venetiis, partim Patavii peregimus; maxima ubique charitate a patribus nostris excepti et tractati. Post Patavium variae nos illico tribulationes exagitare coeperunt, Padus enim alveos suos egressus vias omnes distruxerat, ita ut nec pedestri, nec equestri itinere tuto quispiam transire posset. Mergebantur enim equi quandoque usque ad genua, quandoque usque ad ventres; nonnunquam iuxta ripam in liquida arena usque ad auriculas, ita ut vix extrahi possent: hinc fiebant periculosi casus quorundam patrum et fratrum aliquorum in fossas, aliorum in aquam et lutum. Omnibus tamen his molestiis superatis, salvi ex Italia enatavimus. Cum venissemus in primum oppidum Germaniae, hic usitata haereticorum salutatione, maledictis et verberibus sumus excepti. Egressus enim obviam nobis in porta civitatis quidam eques Germanus ebrius, ut primum vidit nos inermes et agnovit esse Jesuitas, primum variis conviciis coepit lacescere; ad quae, cum nos videret obmutescere, arrepta virga forti et crassa, tamdiu unumquemque ordine flagellavit, donec in hospitium nos reciperemus. Occurrerunt et aliae molestiae nobis per Bavariae fines. In quibusdam enim locis Danubius iam concretus, in aliis vero solutus erat: hinc factum est, ut ter aut quater navim mutare compelleremur et nunc curru vehi, nunc navigio descendere magno nostro damno cogeremur. Atque ego has omnes molestias longe ante nostris comitibus Venetiis praedixeram et suadebam longe brevius et facilius iter per Carinthiam, aut per Vilacum; sed non fui auditus. Verum divino adiuti auxilio, superavimus tandem etiam pericula omnia Danubii et salvi Viennam pervenimus. Ubi quanta fuerimus charitate a charissimo et antiquissimo patre nostro (qui nos Christo in Societate genuit) Laurentio Magio excepti: quanto praeterea a dilectis patribus et fratribus amore tractati; quanta denique ab amicis et discipulis nostris fuerint officia humanitatis exhibita, nullius est tantum flumen ingenii, nulla dicendi tanta vis, tantaque copia, quae possit numerando singula percensere. Triduo apud hos nunquam satis laudatos patres et fratres conquievimus; hinc resumptis viribus Olomucium properavimus, inde Cracoviam festinavimus, ubique felici et prospero itinere usi. Cracoviae, quia ducentos aureos, quos pro me et socio meo, P. Volfgango Romae a legato regis acceperam, dicebat P. Adamus iam esse consumptos, coactus

sum centum taleros mutuo a mercatoribus accipere, dato ad regem chirographo, ut creditoribus nostris Sua Regia Maiestas quamprimum satisfaceret, quod et fecit libenter. Desiderabam Suam Maiestatem, priusquam e Polonia egrederer, convenire, sed multorum dierum itinere aberat et in Transylvania patres destituti Ungarico et Germanico concionatore, avide in dies nostrum adventum praestolabantur: quorum desiderio, ut satisfaceremus, conducto curru et assumpto dolio uno libris referto, mature Cracovia discessimus et per Poloniam quidem et fines Ungariae faustum iter habuimus. At ubi terminos Transylvaniae attigimus, nunc nivium copia adeo obruti sumus, ut nulla viarum vestigia apparerent, nunc nimia fri[gi]ditate usque adeo vexati sumus, ut pene congelaremur. Nunc vero tanta vi ventorum nives in oculos et faciem nobis proiiciebantur, ut quid ageremus, aut quo nos verteremus, non satis nobiscum constituere possemus. Nam sedere in curru ob vehementiam frigoris non licebat (nisi congelari maluissemus), ambulare autem propter vim venti contrarii et nivium copiam, quae impetu magno contra nos ferebantur, non poteramus. Videbantur non solum venti, verum etiam Tartareae omnes legiones contra nos coniurasse et intercludere nobis aditum in Transylvaniam voluisse. Plura incommoda et maiora frigora ultimis diebus bacchanaliorum (quibus inter sylvas, montes et nives Transylvanicas oberravimus) perpassi sumus, quam toto fere itinere.

Invitis tamen omnibus diabolis, Deo bene propitio, salvi, sed semicongelati 20. Februarii anni Domini 1580, transeuntes Febr. 20. Claudiopolim (ubi nondum tunc locum habebamus,) venimus in nostram Colosmonostram, cuius platea contigua est suburbio civitatis. Haeretici in nostro adventu vehementer fuere consternati. Existimabant enim neminem inter nos posse Ungarum concionatorem inveniri. Catholici autem dici non potest, quantopere fuerint exhilarati: ex quibus sequenti die egressi sunt e civitate ad nos in castrum non pauci viri et foeminae, qui primum gratulati nobis sunt de felici adventu et gratias Deo egerunt, quod nos a multis iam annis promissos, expectatos et desideratos, salvos huc ad se perduxisset. Deinde (quia iam 2^a imminebat dominica quadragesimae) munuscula quaedam, signa amoris Febr. 27. et benevolentiae erga nos ipsorum, laeti et alacres obtulerunt: grandes aliquot vivos pisces, albos panes et non paucos cantharos vini. Fuerant inter catholicas istas mulieres quaedam devotissimae, quae coram nobis flexis poplitibus et elatis in coelum manibus,

cum lachrymis prae nimio gaudio Deo gratias agerent: quod rursum ipsis catholicos sacerdotes videre et habere concessum esset: quibus tot annis fuerant privatae atque destitutae.

Hae magnanimae foeminae regem Stephanum, cum esset princeps Transylvaniae et post illum principem Christophorum, non semel adierunt et provolutae pedibus illorum cum lachrymis obtestatae sunt, ut ipsis templum concederent et catholicos sacerdotes in regnum introducerent: et templa quidem illis catholici principes duo concesserant: unum istud nostrum Colosmonostrense; aliud autem in civitate ereptum e manibus haereticorum. De catholicis autem viris id responderunt clarissimi heroes, se presbyteros catholicos idoneos, qui et nasutulis haereticis et catholicorum desiderio satisfacere possint, invenire non potuisse, sed daturos operam, ut brevi Jesuvitae introducantur. Hac spe miserae catholicae mulierculae, per 10 continuos annos, usque ad nostrum adventum lactatae fuerunt. Ex quo facile Tua R. Paternitas intelligere potest, quanto desiderio nos expectaverint et quam gratus illis noster adventus fuerit: quas, ubi benigne solatus fuissem, dimisi plenas consolatione.

Et 2ª quidem hebdomada quadragesimae quievimus, ut Márcz. 6. exhaustas frigore vires recuperaremus. Tertia autem dominica concionari in civitate coepimus ante prandium: tempore autem pomeridiano hic domi in Colosmonostra doctrinam christianam declarare aggressi sumus; et has conciones diebus festis usque ad praesens tempus perpetuo, Dei adiuti auxilio, continuavimus et Christo propitio quamdiu Tuae R. P^{ti} visum fuerit, continuabimus. Ex quibus quinam consecuti sint fructus, inferius annotabo, postquam prius breviter, quae in hoc regno bona temporalia Societas habeat exposuero.

Loca distincta in quibus patres nostri in Transylvania habitant, tria numerantur.

Unus Albae Juliae, ubi sedes est principis: hic duo ex patribus nostris degunt: P. Joannes Lelesius et P. Georgius Papensis, ambo Ungari, ambo concionatores, ambo debilis complexionis, sed Lelesius debilioris, qui frequenter infirmatur: his commissa est institutio Sigismundi principis. Collegium hic nondum est factum, sed speratur 20 aut 25 personarum. Patres degunt in domo quadam aulae principis coniuncta. Census quoque certos adhuc non habent, sed res necessariae illis ex aula suppeditantur. Templum hoc anno illis princeps in civitate, quae castro coniuncta est, assignavit: quod modo expurgatur, reficitur et ad usum

nostrum accomodatur; in quo iam et sacra celebrare et concionari coeperunt; speraturque hic longe maior fructus ex simplici populo, quam ex aulicis, inter quos hactenus sunt concionati. Nam ut plurimum verbum Dei in aulicis locum et quietem sibi non invenit.

Secundus locus, in quo primum nostri consederunt, appellatur Colosmonostra, qui olim erat sedes abbatis Transylvaniae, qui 30 circiter pagos et oppida sub se habebat; quae omnia, postquam monachi e regno fuerunt eiecti, inter nobiles sunt distracta. Locus hic ad habitandum est amoenissimus et saluberrimus: ab oriente habet pagum nostrum, coenobio et suburbio civitatis Claudiopolitanae contiguum, a septentrione ad unum milliare Italicum collis altus extenditur, ab ortu ad occasum per tria circiter aut quatuor milliaria Italica vineis consitus, ex quibus decimae vini nobis solvuntur: sub vineis agri iuxta vinearum longitudinem protenduntur. Inter agros et collem, in quo situm est coenobium, amnis Samosius saxosus et limpidissimus ad ortum, versus civitatem delabitur, qui nobis singulis diebus Veneris pisciculos vivos et saluberrimos sufficientes suppeditat; in quo mola una cum tribus rotis, aestate et hyeme perpetuo circumvolvitur; ex qua plus tritici et farinae colligimus, quam possit collegium toto anno consumere. Item ex una parte fluvii in colle situm est praedium nostrum, distans uno iactu lapidis a coenobio. Hic conservantur fruges, triticum, avena, foenum, stramina; hic varia sunt loca pro bobus, vaccis, porcis, ovibus, columbis, apibus et gallinis; hic casei ovini et vaccini exprimuntur et lactis sufficiens copia, quoties opus fuerit, ad collegium defertur. Praedio coniungitur ex parte occidentali hortus longissimus et latissimus, ad omnia seminum genera aptissimus. Ex alia parte fluvii habetur pomarium vastissimum, variis fructiferis arboribus consitum. Item alius hortus amplissimus pro brassicis, peponibus et lino. Quartus hortus coenobio, sive castro nostro ex parte orientali coniungitur, qui rosis in circuitu, arboribus aliquot fructiferis et vitibus consitus est. Praebet hic hortus nobis uvas ad comedendum sufficientes, aliquot praeterea dolia vini. Quintum hortum habemus in civitate non minus spatiosum, qui in circuitu plantatas habet varias arbores fructiferas; in medio terra pinguis et plana est ad seminandum. Erant hic olim et vites muscotallinae a monachis plantatae, sed eas haeretici cives, priusquam locus nobis traderetur, exportarunt.

Porro nostra Colosmonostra ab occasu habet agros et prata nostrorum colonorum: a meridie autem sylvas nostras amplissi-

mas, quarum longitudo et latitudo iter quasi unius diei complectitur: hic multiplices aves et ferae continentur, quas capere et venari nemini licet absque nostro consensu. Multae praeterea hic sunt arbores fructiferae, quae nuces avellanas sponte proferunt. Ex Colosmonostra igitur quocumque oculos convertamus, sive ad ortum, sive ad occasum, sive ad meridiem, sive ad septentrionem, omnia quae videmus nostra sunt; et eodem simul momento licebit contemplari vineas, agros, prata, fluvium, hortos, villam et sylvas. Habebat olim Colosmonostra formam coenobii, sed postquam monachi fuerunt eiecti ab haereticis dominis, qui eam incoluerunt, in formam castri fuit accommodata; destructis cellulis fratrum, circumdatur una ex parte muro, ex alia sepibus luto delinitis. Insignia fratris Georgii Thesaurarii,[4] cum nomine eiusdem cernuntur adhuc supra portam in lapide incisa. Ex quo colligimus ab eo locum hunc fuisse exaedificatum.[5] Templum habet coniunctum coenobio satis amplum, sed omnibus ornamentis spoliatum. Haeretici enim vestes omnes et vasa sacra, omniaque altarium ornamenta diripuerunt: imagines combusserunt et vitra e fenestris excusserunt, nihilque aliud praeter nudos parietes reliquerunt. Monachi cum discederent suffoderant sub terra in aliquot cistis vasa aurea et argentea, item vestes sacras preciosiores; sed inventae fuerunt ab haereticis et asportatae. Albae Juliae nescio quo casu fuerunt ultra 50 casulae, dalmaticae 8 aut 10; item antipendia non pauca, infula episcopalis cum baculo argenteo et calicibus 10 aut 12 conservata; quae omnia princeps nobis donavit et illis in tribus templis nostris utimur. Primo anno, quo in Transylvaniam venimus, omnes in Colosmonostra habitavimus et satis commode et quiete: ibi scholas quoque tres erexeramus; sed quia in civitate maior videbatur posse fieri fructus et cum concionibus, et cum scholis, obtinuimus a principe, ut ibi coenobium et templum desolatum Franciscanorum reficeret et scholas novas erigeret, quod et praestare coepit perlibenter. In coenobio intra paucos menses 5 hypocausta et 5 cubicula fuerunt absoluta: scholae magnifice erunt cum porticibus et quadratae figurae, quorum dimidia pars iam est finita. Illud de istis scholis praetereundum non videtur, quod cum locus aptus pro illis prope coenobium non inveniretur, nisi destructis aliquot aedibus civium et occupata area coenobii. Erat autem ex opposito coenobii et templi interiecta platea, habitatio monia-

[4] Az 1551-ben megölt Martinovics frater György.

[5] Ez érdekes új adat, melynek eddig sehol nyoma nem volt.

lium, quam cum lustrassemus cum cancellario, visus est nobis locus pro gymnasio aptissimus. Quo in loco unica tantum erat ex monialibus vetula et caeca superstes; quam cum visitassemus et indicassemus animum principis esse, ut in eo loco scholae exaedificentur, illa primum rogavit, quinam essemus: cumque illi dictum esset cancellarium cum concionatore adesse: tum illa ne aegre feratis, inquit, dilecti domini, si somnium meum vobis recitavero: videbar cum sororibus meis in sacello nostro praesens divinis laudibus interesse et horas canonicas consueto more recensere; quibus finitis, sic me quaedam ex sororibus compellere visa est: Mater, noveris, quod in hoc loco scholae catholicae extruentur; quibus dictis disparuit. Nunc ergo non solum non doleo, verum etiam vehementer laetor, quod habitationes nostrae in scholas commutantur; et Deo gratias ago, quod loca nostra iterum in manus religiosorum virorum pervenerint. Quo audito, plurimum gavisus est cancellarius, videns divinitus locum commodissimum pro scholis fuisse demonstratum. Vetula illa paulo post pie defuncta est, susceptis ecclesiae sacramentis et sepulta in templo nostro.

Tertius ergo locus, quem habemus in Transylvania, est coenobium istud, quod habemus intra Claudiopolim, cum templo magnifico,[6] horto et scholis. Locus est quietissimus, iuxta moenia civitatis et amplissimus, paucisque expensis ad usum nostrum poterit accommodari. Ad utriusque aedificii structuram, scholarum scilicet et collegii, mille florenos Ungaricos princeps Illustrissimus annis singulis dare constituit, donec omnia fuerint perfecta. Itaque in civitatem migravimus hoc anno 1581 mense Aprili, relicto in Colosmonostra uno patre novicio Ungaro, qui curam loci illius et bonorum temporalium haberet. Servit nunc nobis Colosmonostra loco recreationis: successu temporis poterit ex illa fieri domus aptissima pro noviciis.

Porro Serenissimus rex Poloniae et Illustrissimus princeps Transylvaniae plenam universitatem, sive Academiam constituerunt hic Claudiopoli erigere, in utilitatem totius regni; cuius tota cura sit apud nostros patres. Nihil hic molestiae habemus a monachis, a professoribus universitatum, aut a canonicis, cum tales viri nulli omnino sint in hoc regno; sed quietum et pacificum habebimus gymnasium. Bellum nobis tantum erit cum haereticis, cum quibus expertis certamen non solum est facile, sed etiam periucundum. Longe enim nostrates haeretici mitioris sunt naturae, quam Galli, aut Germani. Pro fundatione autem

[6] Áthúzva: amplissimo.

huius novi collegii rex et princeps, primum tres nobis pagos assignaverant: Colosmonostram, Bácsiam et Jegeniam; sed cum illis dictum esset hos non sufficere pro pleni collegii constitutione, iterum hoc anno 1581 tres alios adiecerunt: Kaiantam, Tiburciam et Bogártelkiam. Ex quibus ante nos Franciscus Forgacius dicitur collegisse annis singulis tria millia aureorum. Et notarius huius civitatis, vir catholicus, non dubitat affirmare se ex bonis harum villarum liberaliter alere posse 150 fratres. Ego vero ausim dicere, quod ex solis bonis Colosmonostrae patres Romani scirent et possent commode 150 fratres sustentare. Sed hic non habemus peritos et industrios[os] oeconomos. Haec autem bona omnia non solum literis regis et principis sunt confirmata, sed a toto regno in publicis comitiis approbata. Quod non sine causa multos in stuporem. et admirationem rapit: quomodo nos intra biennium, antequam parum aut nihil utilitatis regno adferremus, tam multa bona obtinere potuerimus, quanta multis annis et post multos labores, nullus fere nobilium impetrare potuerit. Sed tanta est Ser^mi regis erga nos amor et liberalitas, ut non solum haec, sed multo plura et maiora dare paratus sit. Cuius quanta erga Societatem nostram sit, semperque fuerit benevolentia, inde Tua R. Paternitas facile cognoscere poterit, quod ab anno 1571,[7] quo in principem Transylvaniae fuerat electus, usque ad praesentem annum 1581, laborare et agere de hoc collegio nunquam destitit. Primum Viennae per plures annos, per literas et legatos frequentes cum P. Laurentio Magio et mecum; deinde Romae tam per epistolas, quam per nuncios cum R. P. Borgia et P. Mercuriano: offerens semper omnia liberalissime, quae nobis ad iter necessaria forent. Non minori nos amore lectissimus frater eius[8] complectebatur: nam et ipse pro hoc collegio ad P. Magium et ad me literas dederat; et hic quamdiu vixit, nihil in aliqua re passus est deesse. De cuius felici ex hac vita transitu, aequum est, ut paulo hic fusius et liberius agamus.

Máj. 14. Hoc anno 1581 mense Maio, circa festum Pentecostes, celebrata fuerunt comitia generalia regni, Claudiopoli, quibus et princeps ipse interesse voluit: tum, ut de filii sui in regni successione tractaret, tum etiam, ut nos nostraque aedificia et scholas visitaret. Et filius quidem eius[9] intra paucos dies regni successor est declaratus, communi nobilium consensu: quo felici eventu vehementer exhilaratus, venit ad nostrum templum, disputationibus, quas

[7] Hibásan írta megválasztatása éveül: 1569-et.

[8] Báthory Kristóf fejedelem. [9] A kis Báthory Zsigmond.

de verbo Dei habuimus, post prandium interfuit; item sequenti die dialogo, quem in area novae Academiae exhibuimus, similiter interesse voluit; quibus exercitiis vehementer est exhilaratus: et protestatus est se deinceps solis rebus divinis et propagationi catholicae religionis operam daturum. Qui cum sanum se hinc Albam Juliam recepisset, intra paucos dies in morbum incidit, ex quo non convaluit, sed in dies magis ac magis coepit viribus destitui. Quod animadvertens pius princeps, triduo ante coepit se ad mortem praeparare; testamentum condidit: confessus primum est proprio confessario, monacho Franciscano, deinde secundo patri Lelesio: communicavit et pactum cum Lelesio fecit, ne quicquam deinceps de rebus saecularibus, sed tantum de divinis loquerentur. Interdixit etiam, ne quisquam caetero de rebus mundanis interpellaturus ad se intromitteretur. Lelesium autem nunquam a latere suo, nec die, nec nocte abesse voluit. Accidit ut quadam die filius et filia,[10] iussu magnatum ad principem introducerentur; sed nullum omnino verbum a principe extorquere potuerunt. Conversus enim ad Lelesium ait: *Nonne pactum inivimus, nos deinceps nulla verba de rebus mundanis iacturos? Cur ergo isti intromittuntur, ut nostrum cum Deo sermonem interturbent? Egrediantur et tu nobis psalmos Davidicos in aurem insusurrare non praetermittas.* Maxime autem in illo versiculo delectabatur: *In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum;* quem etiam tunc, cum sensibus omnibus privatus esset, cupiebat patrem in aurem sibi inclamare; quod et factum est usque ad ultimam horam vitae[11] eius. Hic fuit exitus optimi et catholici principis. Mors eius incidit in diem 27. Maii, celataque fuit per duas fere hebdomadas, propter periculum tumultus et Máj. 27.
seditionis.

Erant enim tres ex magnatibus, qui principatum clam ambiebant, facileque in regno turbas magnas excitassent, nisi sibi a rege Poloniae metuissent. Itaque communi consensu a rege Poloniae responsum expectare decreverunt. Qui rescripsit, ut filium fratris sui defuncti, quem in comitiis elegerant, pro principe agnoscerent et reciperent; sed quia is nondum decimum attigerat annum, nec regno gubernando aptus erat,[12] promisit se brevi idoneum gubernatorem missurum: se quoque, finito bello Moscovitico propius versus Transylvaniam accessurum, ut facilius utriusque regni necessitatibus possit providere. Sepulturam fratris ad

[10] Báthory Grizelda. [11] Áthúzva az előbb írt: exitus.
[12] Kitörölve: esset.

mensem Decembrem differri iussit. Iuniorem principem sub disciplina nostrorum patrum, quemadmodum voluntas patris eius fuerat, perseverare mandavit. Item ut omnia, quae frater defunctus testamento legasset et mandasset, diligenter exequerentur: mille florenos pro fabrica scholarum et collegii nobis annis singulis solverent ad quinquennium. Piscinam, quam princeps post mortem suam collegio relicturam se promiserat, repurgarent et praeparatam nobis traderent. Haec piscina vastissima dicitur esse. Extenditur enim in longitudine ad 8 aut 9 milliaria Italica; quae, quia multo tempore neglecta fuerat, princeps pro se eam curabat reparari, sed imperfectam reliquit. Nunc pro nobis per testamentarios reparatur, una cum mola aliquot rotarum: quae ubi perfecta fuerit, non tantum pisces, sed etiam triticum sive farinam sufficientem pro ducentis fratribus suppeditare poterit.

Scripsit praeterea Serenissimus rex ad proceres regni pro nobis literas, commendans nos unice illis et praecipiens, ne quicquam molestiae inferre paterentur. Scripsit et ad nos consolatoriam epistolam, adhortans, ut bono essemus et forti animo: se nostrum futurum patronum et protectorem, nec quicquam passurum nobis deesse. Scripsit postremo pro nobis et ad iudicem huius nostrae civitatis, quem primum monet, ut in memoriam revocet beneficia a se in hanc civitatem collata; quod scilicet ex tot sectariis, qui in hac civitate sunt, neminem propter fidem afflixerit, sed unumquemque in sua secta pacifice conservaverit; deinde id se a civibus postulare dixit, ut presbyteros religiosos a se in regnum introductos in honore haberent et veneratione. Ea enim omnia officia charitatis, humanitatis et benevolentiae, quae in nos conferrent, sibi ab ipsis collata esse existimaturum. Postremo minas quoque addidit, quod, si aliquid nobis per haereticos molestiae illatum fuerit, id non tam nobis, quam sibi factum fuisse reputaturum[13] et egregie vindicaturum. Haec tria fere ad verbum in literis ad iudicem datis continebantur. Nam eas priusquam iudici traderet, nobis perlegit legatus regius.[14] Usi sumus igitur, Deo sit laus, magna quiete et ante mortem principis, et tempore mortis eius, et post obitum; nec quisquam haereticorum ausus est aliquid nobis iniuriae verbo aut facto inferre.

Circa mortem tantum principis audio mussitasse quosdam cives et dixisse iudici: En iam mortuus est princeps: eiiciamus Jesuitas; sed eos his verbis iudex compescuit: si mortuus est princeps, vivit adhuc rex Poloniae. Ego capite ludere nolo. Mos

[13] Áthúzva: existimarent. [14] Berzeviczy Márton.

est in hoc regno, ut princeps a proceribus regni eligatur, sed a Turcarum quoque imperatore accipiat vexillum et confirmationem; missus ergo fuit pro vexillo legatus novi principis Sigismundi Bathorei, cui omnem tutelam et defensionem Turcarum imperator pollicitus est. Misit etiam bassam unum cum 200 militibus, qui cum honore vexillum principis deferret in signum defensionis et perpetuae pacis; ex hac confoederatione obligant se Turcae Transylvanis contra omnes hostes opem se laturos. Transylvani autem singulis annis 15 millia aureorum pro pace conservanda tribuunt Turcis et quaedam munuscula bassis; exercitu autem vel militibus Turcas contra hostes suos iuvare non tenentur.

Vigesima quinta Augusti huius anni 1581 bassa cum vexillo ad- Aug. 25.
ventare coeperit. Misit ei princeps obviam 300 equites et 200 circiter pedites et princeps ipse non procul ab aula obviam ei processit; cui primum bassa voluntatem sui imperatoris exposuit, quod paratus semper esset Transylvaniis contra omnes hostes ipsorum opem ferre et in huius signum vexillum principi misisset. Deinde tradidit vexillum in manus principis et ambo in arcem ascenderunt, bassa ex parte sinistra principis incedente. Moxque in signum laetitiae a militibus minores bombardae et ex castro maiores exoneratae sunt.

Admirabili Deus providentia hoc anno usus est cum pio defuncto principe et cum hoc regno. Nam uno mense ante mortem principis, defuncta est filia[15] eius et uxor haeretica, quae erat asylum et perfugium omnium haereticorum. Haec, si vel unicum mensem post mortem mariti supervivere potuisset, totum procul dubio regnum perturbasset; filium a nostra disciplina abstulisset, et haereticis instituendum tradidisset; et nos etiam, antequam rex rescire potuisset, e regno exegisset. Deinde magna providentia Dei gestum est, ut paulo ante mortem principis, filius eius communi consensu regni in successorum eligeretur: nisi enim id factum esset, certissima bella et seditiones expectandae fuissent et nos primi ex regno exturbati fuissemus. Ita enim vivo principe haeretici nobis minitabantur: *cum primum mortuus fuerit princeps, illico vos eiiciemus;* sed non est prudentia, non est consilium contra Dominum. Postremo cum adhuc post electionem principis iunioris tumultus metui potuisset, authoritate regis Poloniae et potestate imperatoris Turcarum, ita animi seditiosorum et omnium haereticorum consternati et deiecti sunt, ut nihil prorsus moliri ausi fuerint. Nec unquam audebunt vivente novo principe, ob metum

[15] Báthory Kristóf e nagyobbik leányáról eddig nem tudtunk.

imperatoris Turcarum, etiamsi regem Poloniae mori contingeret; et haeretici omnes adeo cornua demiserunt, ut nihil omnino mutire contra nos audeant. Modo igitur in hoc regno tempus est accommodatissimum evangelio propagando, si modo idoneos et sufficientes operarios haberemus.

Populus hic est simplex, bonus et ad catholicam religionem valde propensus; libenterque converteretur, si per dominos concederetur: haeresibus autem fortius implicati tenentur nobiles et artifices. Blasphemiae hic contra Deum et Sanctos nullae audiuntur; sed cum irati fuerint homines conviciis quibusdam levioribus ex parte parentum aut corporis, solent se mutuo lacessere. Carnalia quoque vitia rarissima sunt; nam adulterium secundum leges Ungariae capitali poena plectitur; fornicarii flagellati eiiciuntur ex urbibus: abominandum autem illud vitium contra naturam nec scitur, nec auditur, nec nominatur. Duo ergo vitia tantum, haeresis et ebrietas, si extirpari possent, sanctissimus esset totus populus. Totus autem fructus ex concionibus Ungaricis praecipue speratur. Studiosos enim ultra centum in scholis nostris adhuc non habuimus et eos non licet ad confessionem, aut fidem catholicam cogere, sed iuxta leges regni libera unicuique religio permittenda est. Pro concionibus autem Ungaricis non habemus, nisi tres sacerdotes Ungaros in Societate veteranos, qui cum laude Societatis et populi satisfactione in eo munere versari possint. Ex his duo Albae Juliae resident et tertius hic in collegio Claudiopolitano, ubi sedes est Ariani episcopi, concionatur. Sunt et alii tres Ungari sacerdotes; sed unus in cura rerum domesticarum occupatur; duo alii sunt ignari et novicii, et vix apti, ut in pagis rusticis concionentur.

Primo anno, quo in Transylvaniam ingressi sumus, paucos in hac civitate catholicos invenimus; sed hoc biennio, ex quo concionari coepimus, conversi sunt amplius quadringenti viri et foeminae: quorum alii lutheranam, alii Sacramentariorum, alii Trinitariorum haeresim secuti fuerant. Baptismus quoque prorsus erat abrogatus, sed nunc vix est ullus dies festus, quo non 6 aut 7 infantes ad baptismum adducantur; inter quos saepe multi adulti 8, 9 et 10 annorum producuntur. Qua in re mirabilis est catholicarum foeminarum industria, quae absentibus maritis haereticis, uxores eorum ad confessionem, liberos vero ad baptismum frequentissime adducunt. Inter has sunt aliquot rarae probitatis, pietatis et sanctitatis foeminae; quaedam, ante paucos menses paulo ante obitum, vidit gaudia paradisi; occultum

alterius mulieris vitium in faciem exprobravit, quod suis operariis die prohibito carnes apposuisset et monuit, ut poenitentiam de suo peccato ageret: item cuidam haeretico enumeravit, quae apud inferos eum tormenta expectarent, ni mature converteretur; item quandam aliam nuper defunctam dixit iam in coeleste gloriam esse receptam. In signum autem, quod haec vera essent, praedixit se in die dominicae resurrectionis ex hac vita migraturam et eo ipso die defuncta est. Mira praeterea reverentia concionatorem nostrum prosequuntur et cavent diligenter, ne mali aliquid illi a ministris haereticis inferatur. Accidit, ut quadam die, cum ex Colosmonostra in civitatem rediret concionator noster, in porta civitatis in duos ministros Lutheranos incideret; qui cum disserendi praebuissent occasionem, coepit cum illis levi et familiari sermone disputare; et en tibi subito ex vicinis aedibus mulieres aliquot accurrerunt catholicae, quae ministros haereticos acriter obiurgare coeperunt, ignaros, ebrios et impios appellantes, ut qui non auderent in scholas, templa et alia publica loca prodire; sed in portis et angulis platearum viros bonos adorirentur, parataeque videbantur lapidare illos, nisi illi rubore confusi astutum se se subduxissent.

Non minor etiam in viris nobilibus et magnae authoritatis hominibus erga nos amor et benevolentia conspicitur. Quidam enim quamprimum certior factus esset de obitu principis, veritus ne quid mali nobis ab haereticis inferretur, misit confestim famulum cum literis ad nos, itinere 4 aut 5 dierum, rogans, ut nunciaremus mature, num aliquid nobis periculi ab aliquo immineret, necne, se enim paratum esse cum exercitu nobis opem ferre et proprii etiam sanguinis profusione, si opus foret, defendere. Mirati sumus inauditam optimi viri catholici erga nos charitatem: cui gratias ingentes egimus pro incredibili eius erga nos benevolentia et rescripsimus, nullo nos indigere auxilio: propterea, quod hactenus pacata et quieta fuissent omnia.

Simili zelo charitatis quidam alius vir nobilissimus et magnae authoritatis se pro nobis in publicis comitiis contra haereticos interposuit. Nam cum in publicis comitiis Arianorum superintendens,[16] quem episcopum evangelicum ipsi appellant, in medio nobilium surrexisset et primum exposuisset, cum magno animi sui dolore, quam facile intra biennium sex pagos et duas civitates occupassemus, deinde fidem et auxilium eorum imploravit, ne se et verbum Dei opprimi a Jesuvitis paterentur; quos ut fortius

[16] Hunyadi Demeter.

permoveret, protulit in medium Theses, quas ad illum de verbo Dei miseramus, ingentique clamore et voce querula ait: *Videte, domini magnifici, quomodo etiam thesibus et disputationibus contra regni statum lacessere nos non vereantur: vix 4 aut 5 sunt illorum et iam quietem propter illos in regno habere non possumus; quos nisi mature ex regno eieceritis, brevi futurum est, ut iterum abominanda idololatria papae, missa, imagines et sanctorum tamquam multorum deorum adoratio in omnes civitates introducatur, ex quibus cum ingenti labore ante paucos annos exstirpaveramus.* Ad hanc querulam obtestationem episcopi, cum nobilitas aliquandiu tacuisset, surgens unus ex illis, nostri amantissimus, in haec verba respondit Ariano superintendenti: *Audi, domine Demetri, num ignoras decretum esse regni, ut cuivis nobili licitum sit eius fidei concionatorem in suis bonis tenere, quam ipse profiteri vellet? Cur ergo principi nostro Illustrissimo indignaris, quod suae religionis homines in suas civitates et pagos introduxerit? numquid princeps minoris debet esse authoritatis et deterioris conditionis, quam quilibet privatus nobilis? ut id, quod cuivis infimo nobili licet, principi negetur? Agnosce, Demetri, sortem tuam et ea contentus esto, ne dum nimis multa comprehendere volueris, etiam ea, quae possides, amittas.* His auditis superintendens obmutuit, caeterique tacuerunt, non habentes, quod contra apertam veritatem possent obiicere.

Alius quidam dixit: non legimus apostolos contra illos, qui cum ipsis disputare voluissent, brachium saeculare implorasse, sicut faciunt isti, quare hi non videntur apostolici viri esse. Item quidam alius ampullis argenteis grandiusculis nostrum altare exornavit.

Multae praeterea civitates, pagi et oppida Transylvaniae nostram opem implorant. In Siculia populus catholicus et nobiles, summo desiderio nos tamquam angelos aut apostolos De iexpectant. Est autem Siculia comitatus Transylvaniae et pars orientalis, Valachiae et Moldaviae adiacens. In ea parte integre fides catholica fuit conservata, sed paucos habent sacerdotes et eos indoctos. Item in Karánsebes collegium postulatum est. Est autem Karánsebes ultima Transylvaniae civitas, in finibus Ungariae, Bulgariae et Mysiae: utuntur incolae partim Ungarica, partim Dalmatica lingua: locus accommodatus ad iuvandas tres quatuorve simul provincias. Item Varadini (quod oppidum in communi termino Transylvaniae et Ungariae situm est) rex Poloniae collegium nobis se erecturum promisit; ubi multo maiorem nostri fructum facere possent, quam hic, propter plurima vicina oppida et pagos,

qui pastoribus destituti sunt. Omitto multas alias villas, ad quas frequenter a nobilibus invitamur. Utinam non invidisset daemon mihi seminarium illud Ungaricum, quod divino favore et bonorum virorum auxilio, ex bonis nostrae nationis Romae constitueramus. Prodire iam ex illo aliquot utiles operarii potuissent pro necessitatibus horum locorum. Reddent Deo rationem, qui dissolutionis illius causa fuerunt.

Superest ut de eo, quod postremo loco proposuimus, aliquid dicendum esse videatur.

Haereses, quae in hoc regno grassantur, quatuor sunt principales: Lutherana, Sacramentaria, Anabaptistarum et Trinitariorum. Lutherana per Saxones circa annum Domini 1541, quando Buda et Strigonium perierunt,[17] fuit introducta. Sacramentaria et Anabaptistarum non multo post per eosdem. Trinitaria introducta est circa annum Domini 1560 per Georgium Blandratam, medicum Patavinum. Propagata autem est per discipulum eius Franciscum Davidis Saxonem, qui cum tam Saxonica, quam Ungarica lingua perfecte concionaretur, utramque nationem concionibus et libris impressis facile in suam pertraxit sententiam. Blandrata adhuc vivit et adhuc medicus est principis, sicut fuerat antea, homo altae staturae et oblonga cana barba: visitavit infirmum nostrum patrem Ludovicum aliquoties, medicinas praescripsit, sed nihil profuerunt. Franciscus Davidis aliquot mensibus ante nostrum in Transylvaniam ingressum mala morte periit.[18] Erat hic vir provectae aetatis, acerrimi ingenii, tenacis memoriae, in sacris literis versatissimus, ita ut videretur vetus et novum testamentum ad unguem tenere. Disputavit, antequam nos intraremus, coram regni proceribus cum Calvinistis et Lutheranis, sed omnes facile superavit. Mos eius erat scripturas per scripturas explicare. Cumque illi contrarius aliquis locus scripturae contra eius haeresim obiiceretur, proferebat subito similes alios ex verbo Dei locos, qui pro sua sententia facere videbantur, atque ex illis colligebat obiectam quoque ab adversario authoritatem simili modo esse intelligendam. Novum testamentum in iis tantum recipiendum docuit, in quibus cum veteri consentiret. Negavit totum primum caput divi Joannis: verba illa Mathaei 28: *Euntes in mundum universum, docete omnes gentes, baptisantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti;* dixit additionem esse

---

[17] Buda eleste évét hibásan írta így: 1540; Esztergom pedig csak 1543 nyarán jutott török kézre.

[18] Meghalt Déván, 1579 november 7-én; sokak szerint hibásan 15-én.

Hieronymi et ex margine irrepsisse; alias autem minus apertas scripturas, quae pro mysterio Sanctae Trinitatis adducuntur, per similes scripturae locos declarabat et in suam trahebat utilitatem; proinde ex scriptura eum Lutherani et Calvinistae urgere non poterant, quia eas per similes locos satis apparenter videbatur declarare; multo minus authoritatem conciliorum, sanctorum patrum, aut naturalibus rationibus, quia huiusmodi probationes etiam ipsi Calvinistae et Lutherani irrident. Solebat Franciscus Davidis cuidam amico suo dicere: En princeps Jesuvitas intro ducturus est, eam ob rem ego frequenter meos ministros admoneo, ut diligenter studeant, ne ab illis superentur; sed audire me nolunt. Ego novi homines illos esse eruditos et studiosos; cum quibus ecquidem pro mea parte congredi non verebor, sed videant mei ministri quomodo illis satisfaciant. Negavit Christi et Spiritus Sancti divinitatem. Christum similem Josepho esse dixit, cui omnia bona sua Pharao, praeter solium regale, in manus tradiderat. Sic aiebat Deum Coeli Christo temporali filio et adoptivo omnia sua praeter divinitatem tradidisse. Quod si illi quispiam obiiecisset illud Joan. 10: *Ego et pater unum sumus,* respondebat non loqui evangelistam de unitate naturae aut substantiae, sed
Jan. 17. de unitate amoris et voluntatis, quemadmodum ipsemet Joannes se in sequentibus capitibus declarat, dicens: *Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus: ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum.* Et pari ratione alias obiectiones per alios similes locos diluebat. Postremo coepit publice docere, Christum non esse adorandum et illum neminem iuvare aut salvare posse. Quod multis ex ministris et discipulis eius visum est nimis durum, licet ille conformiter et consequenter ad sua fundamenta loqueretur: tamen stupidi discipuli, cum non assequerentur mentem magistri sui, arbitrati sunt eum novam introducere velle haeresim: itaque accusarunt eum, quod contra statuta regni novam sectam introduxisset, docendo Christum non esse adorandum. Comprehensus igitur est et de nova secta ab omnibus convictus et condemnatus, missus est in carcerem: ubi frequenter dicere astantibus solebat, a nigris militibus se circumdatum esse, cum quibus sibi discedendum foret. Non multo post frenesi correptus misere periit, traditus a propriis discipulis. Simili fere morte ante eius obitum, tres illius ministri perierant. Unus ex illis insanus effectus, frequenter dicere solebat se credere n barba Blandratae et confusione coelorum: qui tandem gladio se ipsum traiecit. Alteri flamma ex ore aliquoties erupit. Tertius

imprecatus sibi fuerat, ut lingua sua et facies in hora mortis putresceret, si non vera dixisset; et ita ei contigit, quemadmodum testantur, qui viderunt.

Post mortem Francisci Davidis, nullus inter omnes inventus est, qui ausus fuisset, nobiscum in arenam descendere. Hoc anno 1581 circa festum divi Georgii, praesente principe, institueramus Apr. 24. theologicas disputationes de verbo Dei publicas. Aderant triduo ante amplius, quam 50 ministri; multis illorum datae sunt theses et promiserant se venturos et ita acriter nobiscum concertaturos, ut capilli etiam nobis ex nimio metu erigantur: et putabamus eos omnino venturos. Sed cum dies disputationis advenisset, tamquam fumus omnes disparuerunt; cumque nullum invenire potuissemus, coacti sumus nos ipsi contra nos mutuo disceptare. Nihilominus homines impudentes ausi sunt in vulgus spargere, nos non fuisse ausos cum ipsis in certamen descendere. Qui ex illis in civitatibus et oppidis habitant, in literis humanioribus non male sunt versati. At pagani ministri plerumque sunt indoctissimi. Quidam ex illis vi argumenti a quodam patre nostro constrictus, fassus est ingenue, se errare et paratum converti, si modo aliquis alius prius ex ministris converteretur; sed se nec primum, nec postremum velle esse. Alius publice dixit, negare non possumus nos doctrina Jesuvitis impares esse, proinde cedendum illis et alio migrandum. Alius dixit, se malle officium ministri deponere, quam nobiscum disserere et confundi. Item alius dixit, se stivam et aratrum iam parata habere pro agricultura, si ab officio amoveatur. Veniunt non raro et superintendentes, et ministri ad Ungaricam concionem, audiunt attente, sed disputationem refugiunt. Calvinistarum superintendens[19] per famulum ante concionem nunciaverat nostro concionatori se velle cum eo pauca quaedam verba conferre. Responsum ei est, licere quamdiu vellet post concionem: ingressus est templum, audivit totam concionem usque ad finem capite aperto: qua finita, demisso capite, pallido vultu, repente se subduxit. Cum igitur palam nobiscum congredi non audeant, nec vitam aut mores reprehendere possint: fraudibus et mendaciis seductas a se miseras animas in suis erroribus retinere conantur. Excitarunt bis terve sinistras de nobis opiniones et rumores, sed Illustrissimi principis authoritate facta est diligens inquisitio, unde et a quibus mali rumores ortum habuissent et obstructa sunt ora loquentium iniqua.

Nunc ergo satis quiete et pacifice vivimus, nec illi nobis,

---

[19] Marosvásárhelyi Göcsi Máté ref. püspök.

nec nos illis molesti sumus ; praeterquam cum Evangelium occasionem praebet digrediendi contra aliquem eorum errorem. Utinam et Romae cum talibus potius hominibus, quam cum monachis nobis certamen contigisset : minus cruenta nostra illa Romana victoria fuisset. Sed iam tempus equum fumantia solvere colla.

Habes, Pater admodum Reverende rationem nostri itineris expositam ; item quas in hoc regno possessiones Societas nostra habeat ; quis praeterea sit, semperque fuerit principum Bathoreorum erga nos animus, quanta huius populi sit ad pietatem et religionem catholicam propensio et qui hoc biennio nostrorum patrum opera, ex hac, sylvestri vinea fuerint fructus spirituales in horreum Domini collecti ; et quanto deinceps maiores sperari possint : quae postremo haereses in hoc regno grassentur : contra quas continua nobis pugna incumbit. Nunc Tuae R. P^{tis} est, nos Deo in suis et totius Societatis orationibus commendare, ut uberiores deinceps fructus proferre et feliciter cursum nostrum consumare possimus. Vale.

Et quia non mihi vacat omnibus patribus et fratribus Romanis seorsim scribere, haec sit communis omnibus epistola ; et pace Tuae R. P^{tis} saluto in primis omnes patres meos charissimos, qui sunt in domo professa, cum antiquis amicis, patre Turriano et patre Friderico ; deinde felicem studiorum omnium progressum cupio omnibus patribus et fratribus Romani Collegii, nostrumque Parrham annos cornicum et cervorum superare cupio. Postremo sociis mei laboris patribus poenitentiariis omnia fausta ac felicia desidero et messem copiosissimam precor : inter quos Gibertus noster aeterna memoria sit dignus, qui nostri hic in exilio inter densas sylvas constituti, non est oblitus, sed suo munusculo visitare dignatus est : reddat illi Deus pro uno cereo agno centum alios vivos. Postremo universos in Christo patres et fratres cupio recte valere et precor, ut me in suis orationibus Domino commendare non graventur.

Datae Claudiopoli, 1581. Kalendis Septembris.

Tuae Reverendae Paternitatis

indignus in Christo filius Stephanus Arator mpr.

De provinciali aut visitatore usque ad praesentem diem, an sint, qui sint et ubi sint, ne verbum quidem audire potuimus.

Külczíme : Admodum Reverendo in Christo patri Claudio Aquaevivae, praeposito generali Societatis Jesu. Romae.

Alatta, más kézzel : De Transylvania. Pro Literis annalibus.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

60.

Gyulafejérvár, 1581 szeptember 13.

P. Leleszi János P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Helyzetük jó, a rendek jóindulatúak a jezsuiták iránt, habár újhitüek. Ellátásukról is gondoskodnak, ámbár az állampénztár üres. De társakat kér, mert kevesen vannak. Az ifjú fejedelem ájtatossága és példás vallásossága.

Jhs. Reverende admodum in Christo Jesu Pater etc. Pax Christi.

Alteras iam ad R. P. Tuam hasce do. Scripseram nuper, quantum unius boni coadiutoris, ac veluti parentis, opera hic in hac residentia Albana indigeremus.[1] In literis ad R. P. Rectorem datis, sollicita est Paternitas Tua de redditibus nobis assignandis. Ego vero de illis procurandis nihil laborarem, si coadiutorem habuissem fidelem, pium et diligentem, cui domus curam omnem committere potuissem. Nam princeps Ill^mus^ felicis memoriae, vere parens meus, hoc non dedisset mihi, quod rogare nescivissem. Imo ultro tantummodo ad rationem mensae, ad hebdomadas singulas taleros sex numerare voluisset; sed omnis cura in defectu coci et coadiutoris erat. Nunc illo e vivis ad coeleste regnum sublato, etsi difficilior procuratio videatur, nihil tamen laboro.

Ea enim est dominorum magnatorum et consiliariorum erga me benevolentia et humanitas, quamvis haereticorum, ut hactenus nihil penitus mihi denegatum senserim. Accedunt libenter, colloquuntur amice, imo evocant in secretiora aulae, non secus meas ac unum suorum colunt, venerantur, adeo ut me meipsius pudeat interdum. Nihil ne in aedibus quidem ipsorum denegatum volunt. Heri R. P. Rector miserat huc, ut quacunque ratione, etiam a Blandrata impio, pecuniam et viaticum P. Ludovico pararem. Quam in angustum redactum nunc sit aerarium principis, ipse testis sum. Quoties enim novus hic deligitur princeps, toties Turca suorum aliquem assistentium emittit, qui eum principem a se electum et approbatum, vexillo et baculo seu clava delata declaret. Hic nonnisi maximis et muneribus, et divitiis auctus, ornatusque a principe novo, regno excedit. Ultimus, qui nuper affuit, ducatorum triginta millia abstulit. Neque tamen munus parvi aestimans, laeto accepit vultu. Nullus suorum ne aga quidem, aut mulio indonatus dimittenda est. Erat autem aula eius frequens equitum ducentorum. Quicquid habebat aerarium, id omne

---

[1] Közöltük kötetünk 56. sz. a.

effusum est, imo bona regni oppignorata atque sic congesta undique pecunia egestas suppleta est. In hac tanta penuria, nihilominus ad unicum verbum, cubicularius supremus, dominus Galfius [2] (alias religione Calvinista) centum florenos numeravit. Neque hoc contentus, aedem nostram sacram vetustate collapsam, tecto convestiit, tegulis latericiis ab aliquot milliaribus allatis. Hodie autem cum schedula significassem illi, quantas coci principis ingererent in nomen meum contumelias pro cibo, esseque consilium P. V^{rae} in literis ad R. P. Rectorem datis, non a principis mensa edulia et tempore, et genere ipso parum accomodata expectare, e vestigio paruit libenter, pecuniamque obtulit, hoc ipso momento, cum haec P. V^{rae} exararem, in hebdomadas singulas taleros $3^1/_2$; cui ego ita assensi, si R. P. Visitator addere vel minuere velit, integrum illi sit, cum advenerit. Sed difficultas tota in coco est. *Cogor uti opera muliercularum.* Alba enim civibus caret. Milites eam incolunt. Perpauci, qui stipendia non merentur cives, ii extra moenia, veluti in quodam suburbio degunt, obnoxii et ipsi, et aedes, et iumenta ipsorum militibus, et praefectis et officialibus principis. Verum quidvis perferam interim, dum Paternitas V^{ra} fidelem aliquem coadiutorem, veluti parentem, nobis submiserit; qui qualis esse debeat, superioribus literis P. V^{rae} abunde edocui.

His sane diebus, cum et P. Georgius (qui adhuc lecto defixus est) et ego morbis laboraremus, non habuimus, qui vel sorbitiunculam nobis conficeret furfuraceam. Et quia ambo defixi lecto aegrotabamus, damnum in domo accepi triginta florenorum, nullo existente, qui rebus domesticis invigilaret. Quanti autem momenti haec residentia sit, credo P. V^{ram} abunde R. P. Rector edocet.[3] Certe si haec dematur, collegio Claudiopolitano manus dextra, pedesque praescindentur. Haec subministrat illis sumptus in aedificia, haec literas, aliaque negotia omnia conficit etc. Sed haec credo Paternitas V^{ra} fuse ex R. P. Rectore. De redditibus autem futuris et collegio sic habeat R. P. V^{ra}: Ill^{mum} principem testamento legasse florenos 1000 Hungaricos annuos ex censibus comitatus Colosiensis Societati, qui quidem annis 4 aut 5 collegio Claudiopolitano solvi debebant ad aedificium scholae. Interim

[2] Marosujvári Gálffy János.

[3] Ilyen tudnivaló az is, hogy a fejedelem Gyulafejérvártt 1581 augusztus 24-én rendelte el a kolozsvári jezsuiták beiktatását; kivonata a római Vittorio Emmanuele-könyvtár *Mss. Gesuitici* 3281. köt. 391. l. Míg a beiktatást István király követe, Berzeviczy Márton végezte 1581 október 17-én; Szegedi János: Decreta et vita regum Ungariae, qui Transylvaniam possiderunt (II. kiadása) 383. l.

ex illis mille, ducenti patribus Albanis numerabuntur in sustentationem eorum. Exactis autem annis illis, integre ad Albanos redeat summa. Ibique rex Serenissimus teneatur, collegium exstruere etc. Sed testamentum non nisi in funere aperietur. Nam ego codicillum ad regem misi. Suprema autem principi non nisi in mense Decembri solventur.

Haberem sane aliqua cum R. P. V^{ra} agenda, de modo iuvandi regnum hoc. Incredibile enim dictu est, in quot loca longinqua excurrere Societas posset. Utinam R. P. Lanoyus adesset, cui hanc provinciam debemus. Verum ubi advenerit R. P. Visitator praesens et videbit ipse, et ego exponam.

Nunc ad principem Ill^{mum} disciplinae nostrae concreditum venio. Octo annorum erat, ut Josias, cum regnare coepisset. In vigilia Laurentii, quamvis pro concione ieiunium proclamassem, Aug. 9. magister tamen culinae Arianus, nihil praeter carnes coxit. Ubi frequente procerum turba ad mensam ventum est, puer, ut carnes appositas vidit, avertens ad magnates: *Vos* — *ait* — *domini, considete atque paratis fruamini epulis ; ego quia christianus sum, ieiunium cum christianis agam.* Hic cubicularius: *Serenissime princeps, quid ergo comesturus es ?* Par, inquit, ovorum, si alia desint, intus in cubiculo famem explebit. Orare illi, instare ne abscederet ; quin assideret potius, missuros se ad me, qui nomine ipsorum veniam illi impetrarent et copiam carnibus eo die vescendi. Hic puer princeps octennis. *Sed etsi, inquit, P. Joannes potestatem mihi fecerit comedendi carnes, ego tamen, quia christianus sum, vesci nolo.* Tribus abhinc hebdomadis cum frequente senatu (Albam enim regnum universum convenerat ad legatum Turcicum excipiendum) mentio illata de religione, praesente illo fuisset, partes christiani viriliter egit. Tandem post multa ultro citroque iactata, quaesitum ab illo est: Quid si P. Joannes Lelesius mutata mente Calvinista evaderet, sequereturne Celsitudo Tua? Hic puer: Minime vero, inquit. *Non enim P. Joannes ecclesia catholica est.* Tum illi: Quid, si Poloniarum rex Lutheranus fieret? Sed ego, inquit, illum nec pro rege agnoscere aut habere vellem. Magnum sane dolorem animis illorum pueri constantia incussit, at nos laetitia maiore affecit. Sunt alia quamplurima pietatis ac constantiae exempla, sed nolo P. V^{rae} molestus esse. Certe nullus est procerum, quem non increpet de verbis maledicis, blasphemis, impudicis, etc. etiam in mensa. Nunc febri vexatur a diebus iam sedecim. P. V^{rae} ac omnium patrum et fratrum orationibus et sacrificiis, Celsitudinem Suam imprimis, tum socium et me

commendamus. Jesus Christus P. V^{ram} quam diutissime servet incolumem.

Albae Juliae, Idibus Septembris. Anno 1581.

R^{dae} Paternitatis Tuae

indignus servus
Joannes Lelesius mpr.

Külczime: Jhs. Reverendo admodum in Christo Patri Claudio Aquaviva [praeposito] generali Societatis [Jesu] Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

61.

Kolozsvár, 1581 szeptember 19.

P. Wujek Jakab P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Négy kétséges ügyben kéri tanácsát: feleljen-e az eretnekek esetleges támadó írásaira; megengedje továbbra is, hogy a hívek a templomban temetkezzenek; miként lássa el isteni szolgálattal távoli két falujok népét és mily módon kezelje a kollégium birtokait legjobban?

R^{de} admodum in Christo Pater. Pax Christi.

Iam priores literas clauseram, cum ecce mihi occurrerent tria dubia, quorum resolutionem peto a R. P. Vestra.

Primum est: Nuper edidimus theses impressas »De verbo Dei tam scriptis, quam viva voce tradito et pari utriusque autoritate«, quas quidem theses antea misi R. Tuae. Ad eas oppugnandas in comitiis publicis etiam principe praesente, ministri haeretici non ausi sunt venire. Sed minantur se contra eas scripturos. Quod si fecerint, quid nobis erit agendum? An eis rursus respondebimus aut prius eas mittemus ad R. P. Tuam?

Secundum est, catholici in hac civitate locum pro sepultura alium nullum habent, nisi templum nostrum cum caemeterio perangusto, quod est nostro collegio coniunctum. In prima sepultura, quae adhuc facta est, conatus sum quantum potui, ut iuxta constitutiones nostras, sepulturam in templo nostro prohiberem. Sed propter magnum scandalum, quod secuturum erat, visum est consultoribus et mihi quoque, ut permitteretur eis ad tempus, donec vel ipsi alium locum invenerint, vel P. Provincialis aut Visitator veniens, certi aliquid de hoc statuerit. Iam quid in hac parte erit faciendum? Catholici sunt necdum satis firmi et pauperes, ut alium locum non facile sint comparaturi. Nec magistratus civitatis haereticus huic negotio favebit. Ex altera parte nostrae constitu-

tiones et infectionis periculum aliud requirunt. Quid ergo de hoc quoque videtur R. Tuae?

Tertium est, praeter templum collegii habemus in aliis 6 nostris pagis templa totidem. In 4 quidem vicinis concionantur nostri frequentissime, at in aliis duobus, qui hinc distant ad tria milliaria germanica, nec ministros haereticos habere volumus, nec catholicos pastores invenire possumus, nec ipsi satisfacere parochorum officio, propter loci distantiam. Quomodo ergo illis providebitur? Deinde nos parochorum officium ubique sustinemus, cum hic alii nulli sunt, sicut in India. Estne hoc suscipere curam animarum praeter nostrum institutum, an non?

Quarto,[1] rustici sunt durae cervicis, nec satis obedientes retinendique in disciplina, cum alioquin nos contemnant ob modum procedendi Societatis humilem et sint plerique haeretici, qui in civitate calumniantur nos frequenter coram aliis haereticis et catholicis, quod simus crudeles, quod illos cogimus ad multos labores etc. Unde Societatis existimatio illorum detractionibus laedi videtur. Et tamen ex alia parte sunt merae calumniae et illi regendi essent in virga ferrea, sicut olim a nobilibus. Quid hic faciendum? An villae istae saecularibus essent locandae seu dandae in arendam? Sed tunc facile desolarentur et rustici opprimerentur. An a nostris nihilominus tenendae? Sed tunc procuratore Ungaro et prudente opus esset, qui villarum et redituum curam haberet, et sciret prudenter tractare subditorum animos. Alioquin rustici fient insolentes et nos villarum parvam utilitatem habebimus. Maxime cum non desint etiam aliqui ex nostris parum experti, qui huiusmodi querelas rusticorum facile audiunt et illis statim credùnt, cum illis de hoc nihil commissum sit etc. Atque haec est maxima collegii molestia. Vellent haeretici, ut nullas villas habeamus, ut si fame compulsi mox hinc discedamus. Quod si eas tenemus, tunc detrahunt nobis, quasi simus crudeles et subditos vexemus etc. Videt R^{tia} Tua utrimque incommoda. De quibus cum R. P. Visitatore fusius. Interim libenter etiam scirem voluntatem R. Tuae et resolutionem de his omnibus. R. P. Ludovicum Odescalcum cras hinc Cracoviam mittere cogitamus, sed illi non parum timemus, habuit enim die veneris et dominica et heri satis gravem et ardentem febrim. Valeat R. P. Tua et pro nobis oret.

Colosvari, 19. Septembris. Anno Domini 1581.

Jacobus Vagrovicius mpr.

---

[1] Tévedésből így írta: Tertio.

Hic rumor est Albae, ut mihi scribit P. Lelesius, regem in Moscovia caesum, quod Deus omen avertat. Tunc certe periclitaretur hoc collegium, cum neque adhuc statutionem fecerimus et Deus scit quidnam hinc consequeretur. Videbimus tamen, ut huic incommodo aliquo modo occurramus.

Külczíme : Admodum R^{do} in Christo patri P. Claudio Aquavivae, praeposito generali Societatis Jesu. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

62.

Kolozsvár, 1581 szeptember 20.

P. Wujek Jakab P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Beküldi a két utóbbi országgyűlésnek a jezsuita-atyákra vonatkozó korlátozó végzései szövegét.

Admodum R^{de} in Christo Pater. Pax Christi.

Ne quid R^{tiae} Tuae ad plenam status nostri cognitionem deesse videatur, mitto et Decreta regni Transylvaniae in comitiis de Societate lata.

Articuli dominorum regnicolarum Transylvaniae et partium [regni] Ungariae in comitiis eorum partialibus Tordae ad festum undecim millium virginum, anno Domini 1579 celebratis editi :

Okt. 21. Deinde benignissime Domine, intelleximus literas Ser^{mi} regis Poloniae simul etiam Tuae Cels^{nis} percepimus voluntatem, qua ex causa mota Sua Maiestas Jesuitas in regnum, nimirum propter adolescentium institutionem introduxerit et in certis locis considere fecerit. Hanc ob causam supplicamus Tuae Cels^{ni}, ut in quem finem introducti sunt, in eo tantum permaneant, idest ne extra limites suorum studiorum egrediantur, contineant se in suis officiis et institutionibus, ne inter diversae religionis doctores contentio aut tumultus oriatur.[1]

Articuli dominorum regnicolarum trium nationum Transylvaniae et partium regni Ungariae in comitiis eorum generalibus in civitate Colosuariensi. Anno Domini 1581 ad primum diem Maii ex edicto nostro celebratis editi :

De causa religionis sic sumus locuti. Quandoquidem iam Sua Celsitudo Colosmonostram et Claudiopolim introduxit Romanae fidei doctores propter adolescentium institutionem et Albae Juliae quoque coenobium illis tradidit, doctoribus scilicet collegii Societatis Jesu secundum confessionem et conscientiam Suae Cels^{nis} ; his ergo praedictis locis sit Sua Celsitudo contenta et in alia nova loca vel civitates, vel pagos istius regni huiusmodi doctores vi aut minis deinceps non introducat, neque plantet. Sed in omni loco et in omnibus templis, antiqui doctores in pacifico suo statu permaneant. Ita tamen, ut si aliqua civi-

[1] A végzések ez 5. pontját ld. magyarul az Erdélyi országgyűlési emlékek III. köt. 143. l.

tas aut pagus inveniretur, qui pro huiusmodi Romanae fidei doctoribus Suae Cels^ni supplicaret; tunc Sua Celsitudo eligat unum principalem virum ex sua aula et duos alios ex comitatu, in quo pagus aut civitas fuerit, quae supplicat; qui cum literis Suae Cels^nis testentur, quota pars civitatis aut pagi desideret habere Romanae religionis doctores et quae pars maior fuerit numero, illius religionis doctorem toti civitati aut pago tribuat; convocatis prius consiliariis et consilio de hac re cum illis habito. Sed propter 10—20 aut plurium etiam hominum petitionem, qui toto corpore Societatis pauciores essent, non perturbet Sua Celsitudo pagos aut civitates [2]

Videt iam R. P. Tua, quomodo molitur sathanas limites ponere evangelio, ne currere possit. Sed verbum Dei non est alligatum. Utinam tot haberemus operarios, aut saltem sacerdotes catholicos, quot hic requiruntur et locum haberent. Cupio R. P. Tuam bene in Domino valere, cui me etiam atque etiam commendo, cum toto hoc collegio, imo Transylvania tota.

Colosuari, 20. Septembris 1581.

R^tiae Tuae indignus filius et servus in Christo

Jacobus Vagrovicius mpr.

Külczíme: Admodum R^do in Christo Patri P. Claudio Aquavivae praeposito generali Societatis Jesu. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

63.

Kolozsvár, 1581 szeptember 21.

P. Wujek Jakab P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Tanácsát kéri, részt vegyenek-e az országgyűléseken, a mire — mint a kolozsmonostori apátság birtokosainak — joguk van, hogy az újhitűek támadásait élőszóval verhessék vissza? P. Odescalchi Lajost Krakóba küldi.

Admodum R^de in Christo Pater. Pax Christi.

Scriptis iam prioribus [1] adhuc unum occurrit proponendum R^dae P. Tuae. Proximis comitiis mense Maio hic Colosuari habitis, experti sumus, quantopere ministri haeretici coram regno sint in nos invecti, ut nos in summum omnium odium adducerent: nec erat, qui se illis opponeret, aut illorum contra nos et catholicam fidem calumnias dilueret. Catholici enim pauci sunt ex nobilitate, et ii non audent, quod sentiunt, publice aperire. Hoc igitur cognito et comperto, re communicata cum P. Lelesio et aliis nostris, visum fuit principi proponere, utrum expediret, rectorem collegii nostri

---

[2] A végzések e 2. pontja magyarul ugyanott, 157. l.

[1] Közöltük 62. sz. a. szövegében.

+

Admodum R^de in Chro Pater

Pax Christi

Scriptis iam prioribus, adhuc unum occurrit proponendum R. P. Tuae.
Proximis Comitijs mense Maio hic Colosuari habitis, experti sumus, quantopere
Ministri heretici coram Regno sint in nos inuecti, ut nos in summum omnium
odium adducerent: nec erat qui se illis opponeret, aut illorum contra nos et
Catholicam fidem calumnias dilueret. Catholici enim pauci sunt ex nobilitate, et qui
non audent quod sentiunt, publice aperire. Hoc igitur cognito et comperto,
re communicata cum P. Lelesio et alijs nostris, visum fuit Principi proponere, utrum
expediret, Rectorem Collegij nostri quod se vel per alium ex nobis cum socio, Co-
mitijs interesse (siquidem ius habemus, tenentes eam Abbatiam, cuius abbas
primum fuit antecessor post Episcopum in Transylvania) si ita superiores nostri permit-
terent: ut et Principi et fidei Catholicae maius auxilium afferri posset, et
nimirum publice coram omnibus, servata gravitate et modestia debita, huius-
modi calumniae dissolverentur etc. Hoc igitur nos Principi proposuimus quidem.
Verum illi visum est, nihil nunc esse attentandum, animis illorum tantopere a
nobis alienatis etc. Jam igitur quaerit a R. Tua, quid sit in hac parte
faciendum? Scio quidem parum convenire instituto Societatis, huiuscemodi
tractatibus secularibus sese immiscere. Verum et illud scio, multa a nostris tum
in India, tum alibi fieri permissu superiorum, hisce non minora: quae videntur
facere ad fidei Catholicae defensionem et propagationem. Quod si ius hoc, interessen-
di Comitijs nunc negligemus: tum illud in perpetuum amittemus. Et quod consequenter oc-
casionem istam, meo iudicio commodissimam, ad iuvandum hoc Regnum. Videat ergo
R. T. an hoc Regiae Maiestati sit proponendum quo modo consilij, quod ipsi quoque
de hoc videretur. Nunc enim tempus esset, quando bonorum istorum plenam posses-
sionem capiemus. Hic autem fieri solent ista Comitia per annum, circa festum
S. Georgij in principio Maij, et circa festum S. Lucae in Octobri: idque vel Albae
Juliae, ubi est morem resid. et forte fiet brevi Collegium, vel hic Colosuari,
vel Tordae, quae hinc distat duobus milliaribus. Unde neque hoc est futurum nobis
onerosum. Intersunt autem hisce Comitijs non solum Nobiles, sed et Civita-
tes saxonum, idest aliquot primarij ex singulis Civitatibus etc.
Quare et hac de re a R. P. Tua responsum peto.
Hodie P. Ludovicum hinc dimittere cogitamus, saltem ad duo milliaria, si po-
terimus. Has autem hoc per D. Bartholomeum Ragusinum mitto. Priores et
pleniores Cracoviam, in quibus R. T. copiose ad suas respondeo: et aliqua
dubia propono, quas scripsi 11o Septemb. et 19o. Utramque viam tentavi,
ut sciamus utra sit commodior. Cupio R. T. bene in Chro valere.
Cuius S. sacrificijs et orationibus humiliter me commendo cum nostris omnibus.
Colosuari 21. Septemb. 1581.

R. P. Tuae filius indignus
et servus in Chro

Jacob. Vangrovicius.

P. Wujek (Vangrovicius) Jakab sajátkezű levele.

(Kolozsvár, 1581 szeptember 21.)

per se vel per alium ex nostris cum socio, comitiis interesse (siquidem ius habemus, tenentes eam abbatiam, cuius abbas primae fuit auctoritatis post episcopum in Transylvania), si ita superiores nostri permitterent: ut et principi, et fidei catholicae maius auxilium afferri posset, si nimirum publice coram omnibus, servata gravitate et modestia debita, huiusmodi calumniae dissolverentur etc. Hoc igitur tunc principi proposuimus quidem: verum illi visum est, nihil nunc esse attentandum, animis illorum tantopere a nobis alienatis etc. Iam igitur quaeritur a R^{tia} Tua, quid sit in hac parte faciendum? Scio quidem parum convenire instituto Societatis, huiuscemodi tractatibus saecularibus sese immiscere. Verum et illud scio, multa a nostris tum in India, tum alibi fieri, permissu superiorum, hisce non minora: quando videntur facere ad fidei catholicae defensionem et propagationem. Quod si ius hoc, interessendi comitiis nunc neglexerimus: tum illud in perpetuum amittemus et per consequens occasionem istam, meo iudicio commodissimam, ad iuvandum hoc regnum. Videat ergo R^{tia} Tua an hoc Regiae M^{ti} sit proponendum per modum consilii, quid ipsi quoque de hoc videretur? Nunc enim tempus esset, quando bonorum istorum plenam possessionem capiemus. Bis autem fieri solent ista comitia per annum, circa festum Sancti Georgii in principio Maii, et circa festum Sancti Lucae in Octobri: idque vel Albae Juliae, ubi est nostrorum residentia et forte fiet brevi collegium, vel hic Colosuari, vel Tordae, quae hinc distat duobus milliaribus. Unde neque hoc est futurum nostris onerosum. Intersunt autem hisce comitiis non solum nobiles, sed et civitates Saxonum, idest aliquot primarii ex singulis civitatibus etc. Quare et hac de re a R^{da} P. Tua resolutionem peto.

Hodie P. Ludovicum hinc dimittere cogitamus, saltem ad duo milliaria, si poterimus. Has autem literas per P. Bartholomaeum Ragusium mitto. Priores et pleniores Cracoviam, in quibus R. Tuae copiose ad suas respondeo: et aliquot dubia propono, quas scripsi 11-ma Septembris et 19.[2] Utramque viam tentabimus, ut sciamus, utra sit commodior. Cupio R. Tuam bene in Domino valere, cuius sanctis sacrificiis et orationibus humillime me commendo cum nostris omnibus.

Colosuari, 21. Septembris 1581.

R^{dae} P. Tuae filius indignus et servus in Christo

Jacobus Vagrovicius mpr.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

---

[2] Ez 61. sz. a. levele, mig a másik nincs meg.

64.

Kolozsvár, 1581 szeptember 21.

P. Szántó István Raynaldus Frigyes vatikáni könyvtárosnak.

Hallgatásának okai. Idejövetele. Helyzete. Figyelmezteti egy régi kéziratra.

Pax Christi.

Miraris iam olim sat scio, Friderice ornatissime, quid causae sit, cur hactenus nihil ad te literarum dederim ?[1] Verum, ubi diuturni silentii causas cognoveris, admirari desines. Sumus enim hic sylvis et montibus undique circumspecti, ac proinde pauci hinc in exteras nationes et distantes provincias egrediuntur, et pauciores huc ad nos ingrediuntur. Itaque hic certorum et idoneorum tabellariorum maxima laboramus inopia. Deinde tametsi nobis nunciorum non infrequens esset copia, a laboribus tamen assiduis et seriis occupationibus raro aliquid superest temporis, quod exarandis literis et amicorum dulcissimis colloquiis impenderemus. His accedit, quod res novae inauditae et iucundae, quibus Romani delectantur et de quibus oportuisset me ad te scribere, non soleant hic contingere, nec aliunde huc inferri. A vobis igitur magis huiusmodi novitates, quam a nobis expectandae sunt. Cum Roma caput mundi et mater sit vicissitudinis et novarum rerum, ut quod veteri proverbio recte de Africa usurpabatur (semper aliquid Africa apportat novi), verius nunc de Roma dici potest : Ἀεὶ ἡ Ῥώμη τι καινὸν φέρει. Verum, ut possis facile cognoscere, ubi simus gentium et quid agamus, sic breviter accipe.

Septima Decembris anni 1579 Roma discessimus et multis in itinere molestiis et difficultatibus superatis, post 3 fere menses salvi Claudiopolim civitatem Transylvaniae pervenimus ; ubi hactenus perseveravimus et perseverabimus quamdiu divinae bonitati visum fuerit. Bellum autem nobis hic est continuum cum quadruplici genere haereticorum : Trinitariis scilicet, Anabaptistis, Calvinistis et Lutheranis ; ex quibus plurimi iam transierunt et quotidie transeunt in nostra castra. Apud hos nihil prorsus habent authoritatis Scotus,[2] S. Thomas,[3] Alexander Halensis,[4] Holkot,[5] Bricot,[6] Durandus,[7] *Decreta, Decretales, Concilia, Patres ecclesiastici,* aut Pontificis authoritas, ratiove naturalis, sed purum tantum verbum

---

[1] E kifejezésében Szántó atya megfeledkezett arról, hogy 1580 február 25-én már írt Raynaldusnak, miként 33. sz. a. levele bizonyítja.
[2] Duns János XIV. századi híres francziskánus barát írói neve.
[3] Aquinói szent Tamás, egyházdoktor.
[4] Halesi Sándor XIII. századi angol skolasztikus bölcsész.
[5] Holkot Róbert egyházi író. [6] Bricot XI. századi író.
[7] Durand Vilmos XIV. századi kánonjogi író.

Dei, extra quod nihil omnino volunt recipere et admittere. Itaque hic nobis non multum usui esset amplissima illa tua *Vaticana bibliotheca ;* cum omnia fidei nostrae dogmata ex sacris literis sint demonstranda ; et ad haec comprobanda biblia sola nobis sufficiat. Tu tamen insignem illam bibliothecam augere optimis libris, ut coepisti, non cesses, ut contra omnes hostes ecclesiae idonea semper in ipsa arma inveniantur, quae et nobis aliquando usui fore speramus, postquam haereticorum furor et rabies paululum conquieverit. Modum autem augendae bibliothecae unum tibi nunc perfacilem ostendam. Ultimi quattuor libri historiarum Nicephori[8] in vestra *Vaticana* desiderantur, qui his diebus manu scripti lingua Sclavonica inventi sunt in Mysia in coenobio Sancti Sabbae apud monachos Servianos, quos qua ratione facile habere possis, cognosces ex P. Bartholomaeo Sfondrata, qui mense Augusto huc ad nos per Bulgariam et Mysiam transvolavit, mense autem sequenti Ragusam est reversus ; hinc brevi, ut spero, Romam ad vos revertetur, qui plura vobis de nobis, de statu rerum nostrarum et de omnium harum provinciarum dispositione viva voce referet. Si tamen magis ista ex nostris literis cognoscere cupis, legas nostram epistolam ad N. P. Generalem datam ; in qua satis fuse de omnibus, quae scitu digna videbantur, tractavimus. Nihil ergo aliud iam restat, quam ut te valere feliciter et cornicum ac cervorum annos superare exoptem.

Datae Claudiopoli e nostro collegio, anno ab orbe redempto 1581, die 21. Septembris.

Tuae M. Dominationi addictissimus

Stephanus Arator Pannonius mpr.

Külczíme : Prudenti et erudito viro Domino Friderico N. [Raynaldi] bibliothecae Vaticanae praefecto, unice nobis dilecto et observando. Romae in palatio Pontificis.

(Eredeti, sajátkezű, a római vatikáni könyvtár *Regina* 2023. köt. 23. l.)

65.

Kolozsvár, 1581 szeptember 21.

P. Szántó István Sirleto Vilmos bíborosnak.

A magyarok iránti szeretetéért hálájáról biztosítja és két évi működéséről értesíti.

Illustrissime domine. Pax Christi.

Immensus tuus amor et benevolentia, quam erga me, quamdiu Romae fui, ostendisti, virorum eruditissime et omni observantia

[8] Nicephor Calixtus bizanczi író valamelyik műve.

dignissime, facit, ut tui nunquam, etiam in summis meis laboribus et occupationibus oblivisci queam. Versatur enim mihi adhuc in recenti memoria tua dulcissima familiaritas, iucundissimi sermones et plena charitatis verba ; recordor rarae pietatis tuae in Neophitos : non sum immeror, quam multas molestias, quamque frequentes labores, pro nostra natione libenter subieris et fortiter pertuleris, pro quibus nullus hactenus satis dignas egit, sed nec agere poterit, gratias : ego tamen quantum in me erit, animum demonstrare gratum, nullo unquam tempore praetermittam. Ut igitur haec tua in me, meamque gentem benevolentia perpetuo conservaretur, hac te, vir piissime atque prudentissime, epistola, paucis salutare et meam erga te gratitudinem declarare volui, ut intelligeres eundem meum erga te animum, qui semper fuit, etiam in his sylvis Transylvanicis perseverasse ; et deinceps quoque Deo propitio perseveraturum.

Biennium enim fere est, ex quo Roma a vobis discessimus et in hanc civitatem Transylvaniae a superioribus nostris (ad frequentem Ser^{mi} regis Poloniae et Principis Transylvaniae petitionem) missi sumus, ut afflictae huic patriae et in diversas sectas, per Trinitarios, Anabaptistas, Sacramentarios et Lutheranos, misere distractae, mature opem ferre summa animi contentione niteremur. Et sane (Deo nostros conatus promovente) labor noster in hoc regno non fuit prorsus inutilis. Nam hoc biennio amplius 400 ex haereticis diversarum sectarum, ecclesiae catholicae sunt reconciliati et in dies maior spes nobis de aliis offertur.

Haec sunt, domine Ill^{me}, quae nunc ad tuam pietatem scribenda habui. Misimus *Catalogum lectionum,* quae iam in novo nostro gymnasio doceri coeptae sunt.[1] Opto Tuam Ill. etc. recte valere.

Datae Claudiopoli, e nostro collegio. Anno a Christo nato 1581, die vero 21. Septembris.

Tuae Illustrissimae Dominationi

addictissimus et obstrictissimus
Stephanus Arator Pannonius mpr.

Külczíme : Illustrissimo atque prudentissimo viro Guilhelmo Syrleto Sacrae Romanae Ecclesiae cardinali amplissimo. Romae, in palatio Pontificis.

(Eredeti, sajátkezű, római vatikáni könyvtár Vat. lat. 6180. köt. 110. l.)

---

[1] Ez, sajnos, már nincs meg sehol a vatikáni levéltárban.

66.

Pskówi tábor, 1581 október 8.

P. Possevino Antal [P. Wujek Jakab rektornak.]

Báthory István király üzenete, miként fejlesszék a hitéletet, mivel az erdélyi püspöki szék visszaállítására most még alkalmatlan az idő. Az új lengyel provinciális, P. Campani János Pál üdvözlete.

Dudum credo R. V^rae^ innotuisse et vobis, idest P. Paulo Campano destinato provinciali, vestro P. Stephano Drenocio, quem in Moscovia usque ad reditum meum reliquimus, aliisque quibusdam fratribus ac inibi, ad ipsum Magnum Moscoviae ducem eundem fuisse, apud quem ubi mensem fuisse[mus] commorati, rediimus ad Ser^mum^ Poloniae regem, ea de pace acturi, quae Summus pontifex nobis mandavit.

Cum vero longum hodie colloquium eius M^tis^ nobiscum de isto collegio deque V. R^tia^ praesertim habuisset, retulit nobis tabellarium esse, qui isthuc post biduum sit iter facturus, per quem, ut R. V^rae^ scriberem mandavit, quibusnam rationibus iudicaret expedire, ut aliqui catholici sacerdotes fierent in Transylvania, qui subinde parochiis praeficerentur.

Ut enim episcopus modo crearetur, dubitabat, cum nobiles adhuc haereant in haeresi; putaret autem ea ratione sibi impositum iri in eum, quod antequam subirent, fortassis excuterent. Ut vero ad alias dioeceses initiandi mitteretur, id erat longum, ac quis posset illos parochiis rite praeficere, quisve eos in officio continere, erat cogitandum. Quod si per suffraganeum aliquem, qui nuncii apostolici nomen et auctoritatem obtineret, id fieret, fortassis utrique rei consuleretur, tantum ut sacerdotes fierent et in officio continuarentur, tum ut via sterneretur ad eum episcopum paulo post creandum, quem assueti iam vivendo apostolico nuncio, facilius admitterent. Sic vero rex iussit, ut V. R^tiae^ scriberem, quae licet idem R. P. Provincialis vester adesset, quoniam tamen id mihi mandavit, nolui huic mandato deesse, praesertim quod dicebat fore, ut in meum e Moscovia reditum responsio V. R^tiae^ posset incidere, quo tempore, cum forsan mihi Romam esset redeundum, id ipsum esset curandum. Itaque disponat R. V^ra^, quid ad Dei gloriam futurum sit commodius, ac si regi Ser^mo^ ipsamet velit scribere, id faciat in Domino.

Ego interim me orationibus et sanctis sacrificiis R. V^ra^ commendo, una cum isto collegio et R. P. Aloysio Odescalcho, cui multam a Deo salutem et rectissimam valetudinem precor.

Peradmodum Reverende.[1] Quia dubito, num mihi suppetit tempus ad scribendum R. V^rae^, hic me volui subscribere et illam cum charissimis Claudiopolitanis nostris, amantissime salutare.

Quae R. P. Possevinus scribit, ea ex ore regis ipse audivi una cum ipso P. Reverendo. Vidi autem miram illius regis in hoc nostrum collegium propensionem. Ab eo enim suum primum sermonem, quem de tota hac provincia mecum habuit, auspicatus est, in eoque desiit, multum de R. P. Odeschalchi valetudine condolens, sicut ego de meo antiquissimo fratre ac condiscipulo, quem cum caeteris charissimis patribus et fratribus, donec illos inviserem, amplector amantissime et omnium me sanctis sacrificiis et orationibus commendo, maxime vero huius novis muneris vel potius oneris auspicationem, ut qui vocet ea, quae non sunt, tamquam ea, quae sunt, cooperari dignetur.

Ex castris ad Plescoviam, die 8. Octobris. Anno Domini 1581.

Kívül Possevino kezével: Literae P. Possevini iussu Ser^mi^ Poloniae regis scriptae in Transylvaniam, ex quibus Ill^mus^ dominus cardinalis Comensis [2] cognoscere poterit, quid ea in regione moliatur rex, ut divinus adhuc cultus latius propagetur.

(Egykorú más. római vatikáni »Nunziatura di Germania« 93. köt. 241. l.)

67.

Pskówi tábor, 1581 október 29.

P. Possevino Antal Galli Ptolomeo comoi bíboros-államtitkárnak.

Báthory István király hő vágya, hogy — főleg a szegényebb sorsúak részére — mielőbb szeminárium állíttassék Erdélyben s a pápa püspököt küldjön, vagy legalább a lengyel nunczius menjen át Erdélybe időről időre.

Sua Maestà mi ha, doppo scritta questa, mostrato un grande disiderio, che Sua S^tà^ si contentasse di porre un seminario in Transilvania, dicendo ch' esso ha assegnato 20 m. fiorini per bocca a diversi nobili, i quali con questo vivono di sufficienza, vestendosi da loro. Et in questo proposito mi parlò molto particolarmente della grande abondanza, colla quale in questo paese si viveva, dal che si raccolse, se con 20 m. fiorini l' anno coloro che tengono a dozzina guadagnavano, forse con più essatta economia con meno si farebbe. Di più disse, che se con alcuna limosina si invitassero i poveri alle scuole del collegio nostro, già si spoglierebbono quelle degli heretici in un momento o certo assai presto.

[1] Oldalt e megjegyzés: Addita a provinciali.

[2] Galli Ptolomeo bíboros, államtitkár.

Mi rimostrò poi il suo disiderio ch' in Transilvania fosse alcuno vescovo per creare sacerdoti et promuovergli et discese in questo, che sarebbe bene, quando così a Sua S^{tà} piacesse, che un nuntio vescovo andasse là a dar' questo principio, perciò che et questo apporterebbe honore, et stabilità al giovine vaivoda, di che Sua Maestà ne resterebbe con qualche particolare obligo a Sua S^{tà} et si spianerebbe la strada a lasciarne vescovo residente, il che al primo colpo non riuscirebbe per non far' strepito con quella nobiltà et forse per non dar suspetto troppo evidente al Turco.

Però Sua S^{tà} forse giudicherà di mandar' alcuna persona molto destra et senza grande apparato et più tosto segretamente et altrimenti. Il che, quando si deliberasse, V. S. Illma si degnerà di considerare, se sarà bene di scriverne prima a questo re, acciò che di Cracovia per strada sicura, il detto vescovo nuntio si incaminasse con persona et lettere di questa Maestà.

Dal campo del re di Polonia sotto Plescovia, il dì 29 di Ottobre 1581.

(Eredeti, sajátkezű, római vatik. »Nunziatura di Germania« 93. köt. 289. l.)

Megjegyzés. Erre a levélre Galli bíboros-államtitkár Possevinónak megkésve, 1582 február 17-én a következőkben felelt Rómából: Quanto al ragionamento tenuto dalla Maestà del re con V. Reverenza circa l'eriggere un seminario di poveri in Transilvania, Sua B^{ne} ha inteso volentieri la buona commodità che si haverà per l'abbondanza del paese et come s'habbi certezza di qualche maggior stabilimento della religione in quella provincia, si piglierà risolutione di farlo et si farà in ogni modo. L'altro desiderio di Sua Maestà che nel' istessa Transilvania sia un vescovo per ordinar sacerdoti et far altri officii necessarii, è piaciuto molto alla S^{tà} Sua, ma bisogna, che Sua Maestà si disponga a farlo, dandogli qualche cosa della grossissima entrata che già era del vescovato di quella provincia et hora è . . . in tal caso, se Sua Maestà nominerà persona per dottrina et bontà capace di tal grado et ministerio, Sua B^{ne} sarà pronta a confirmarla; ma d'altra maniera non sapemo già, come si possa disegnare di mandargli alcun vescovo.[1]

68.

Kolozsvár, 1581 deczember 10.

P. Szántó István P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

További panasza Wujek rektorra, a ki nem tart rendet a kollégiumban, de a jobbágyokat bosszantja és agyondolgoztatja. Az egyházi szolgálat iránt nincs semmi érzéke, sőt kegyeletnélküli, mert az ünnepeket nem szen-

[1] Eredeti fogalmazványa a római vatikáni levéltár »Nunziatura di Germania« 13. köt. 21. l.

teli meg, vagy pedig új ünnepeket talál ki. A kollégium külső ügyeit is rosszúl vezeti, a jobbágyokkal meg oly kegyetlenül bánik, mint valami török rabszolgákkal, sőt ráadásúl még törvényes adójukat is felemeli, a miért általános az elkeseredés a jezsuiták miatt s már a fejedelmi udvarban is erről beszélnek. Igy a dolgok nem maradhatnak tovább s a kollégium nem fog addig fejlődni, míg magyar rektor nem kerül élére.

Admodum Reverende in Christo Pater. Pax Christi.

Binas hoc anno 1581 ad Tuam R. P^{tem} per P. Bartholomaeum Sfondratam dedi literas scriptas, 22. Augusti [1] et Kalendis Septembris: [2] in quibus copiose Tuam R^{tiam} certiorem reddidi, tam de rebus nostris domesticis, quam de externis, quae ad aedificationem spectare videbantur. Nunc, quia tempus vicinum est, quo vicissim iuxta regulas tenemur ad Tuam R^{tiam} de rebus nostris domesticis literas dare et simul etiam fidelissimi tabel-
Decz. 11. larii copia mihi sese obtulit, cras enim Ragusius quidam mercator Italus, dominus Ludovicus Italus, recta Temesvarum ad P. Bartholomaeum Sfondratam est profecturus, quare nihil dubito, quin hae literae et secure, et celeriter ad Tuam R^{tiam} perferantur. His igitur de causis malui anticipare aliquot hebdomadis tempus, quam postponere.

Scripseram in illis prioribus literis de superiore et quae ex illius malo regimine prognata essent inconvenientia et scandala. Nunc illa omnia adhuc manent et longe maiora sunt subsecuta. Est enim homo, cui nunquam similem vidit Societas nostra. Nullius utitur consilio, nec tam ratione, quam impetu naturae videtur agi. Quicquid apprehendit, sive illud aedificet, sive non, id oportet, ut miseri subditi exequantur. Et quia habet vagum et instabile ingenium, multa et varia durante ipso impetu inceperit, sed illo extincto, statim a coepto desistit. Et omnia sua opera relinquit imperfecta. In signum huius adhuc cubicula fratrum, in quibus dormiunt, adhuc manent aperta, nec foris, nec intus claudi possunt; in fabrica quicquid fecit, omnia sunt imperfecta et ruinosa. Certis temporibus venit illi fantasia videndi, quomodo procedant fratres in suis officiis et an servent suas regulas. Et tunc multiplicat hinc inde poenitentias, ita ut videatur velle evertere collegium. Cessante illo impetu, conquiescit et per aliquot menses nihil curat, quomodo procedant fratres, sive servent regulas, sive non.

Praecedenti aestate per aliquot menses nullae fuerunt exhortationes. Mense Octobri arreptis regulis coepit eas explicare et

[1] Tollhibából így: 23. ld. 58. sz. a. szövegében.
[2] Ez meg 59. sz. a. jelentése.

una vice 21 percurrit; alia vice 26, *come si roteasse con le balotte,* dicens haec servatur, haec non servatur, servetur. Intrant quotidie quicunque volunt externi usque ad cubiculum nostrum, nulla servatur clausura. Janitor est puer Polonicus, qui quoscumque intromittit et permittit vagari per collegium et per cubicula, veluti per publica diversoria. Alit frustra Polonicum puerum, qui cubiculum verrat, lectum sternit. Habuit nuper scrupulum, quod mulieres in ambitum templi intrassent, qui pars templi est et cum templo computatur et nullum habet scrupulum compellere ex pagis nostris mulieres et puellas in hortum nostrum ad laborandum, et in cellarium et in dispensam, et in salam coenobii Monostoriensis, quo diebus recreationum exeunt fratres et ibi intus eas laborantes intuentur. Erga res divinas et cultum divinum nihil videtur animi habere: altaria sunt seminuda, fenestrae apertae ita, ut erant antequam intraremus. Contingit non raro, ut consecratae hostiae a vento auferantur, campanulam, qua ad elevationem pulsabatur, avulsit a muro et in usum refectorii commutavit. Sic ex Monostor aliam, qua similiter ad elevationem pulsabatur, asportari iussit et in usum scholarum convertit; et quod peius est, in summitate templi affixit: ita ut qui ad scholas pulsare velit, cogatur semper intrare templum. A 22-a die Sep- Szept. 22. tembris, quo P. Ludovicus a nobis discessit, monitorem nullum habuit, quamvis etiam monitiones illius boni patris parvi faciebat; quemadmodum ipse vobis viva voce referet, si salvus ad vos pervenerit. Cum consultoribus rarissime consultat, quandoque in duobus mensibus vix semel et tunc nonnisi de rebus frivolis, de his autem, quae in maximum detrimentum vergunt collegii, aut ignominiam totius Societatis, nec consultat, nec cuiusquam admittit admonitionem.

Collegium omnibus Polonis factum est commune diversorium, quos cum equis et famulis tribus, 4 et 5 diebus hic alit gratis; et quod peius est, quosvis viles aulicos aut mercatores in refectorium introducit et inter patres collocat. Colonorum nostrorum in spiritualibus nulla cura habetur: ad vicinos tantum duos pagos nonnunquam mittit, unum qui celebret et concionetur; quattuor alii pagi vix in anno 2 aut 3 habent sacrum et concionem. Duo ex patribus Ungaris vix illi sufficiunt pro interprete; hinc fit, ut illi debito tempore destituti non possint se ad conciones praeparare et cum honore Societatis et populi satisfactione concionari. Martinus Undó, qui aliquid concionando poterat praestare, ad grammaticam legendam detrusus est. Scholae nihil fere aug-

menti suscipiunt. Quod nullus sit Ungarus ex praeceptoribus praeter Martinum; et alios Polonos et Germanos Pannonica iuventus nec intelligat, nec erga eos afficiatur. Cum festis ecclesiae catholicae et huius provinciae videtur ludere et in illis instituendis et abrogandis maiorem episcopis authoritatem sibi arrogans, multa festa Transylvaniae patronorum abrogavit, cum maximo et catholicorum, et haereticorum scandalo; et duas novas dedicationes duorum nostrorum templorum instituit, utramque ad primam diem dominicam Octobris; et ut fortius ab haereticis irrideremur, exponi iussit in turri vexillum, quod nunquam antea in Transylvania, nec ab haereticis, nec ab catholicis factum fuerat. Et haec duo festa sine ulla consultatione, ex suo capite adinvenit. Et licet antiquissimae septuagenariae catholicae foeminae aperte testarentur huius templi, in quo sumus, dedicationem propriam
Okt. 4. a monachis in festo S. Francisci celebratam, illius autem alterius in festo S. Mariae; et testarentur non fore aedificationi nec catholicis, nec haereticis antiqua festa catholicorum sepelire et nova
Szept. 21. introducere; eas tamen audire noluit. In festo Divi Mathaei apostoli, dum ego in templo concionor, ipse in curru et equis nostris ex pago nostro per mediam civitatem foenum inferri curavit.

Haec videntes haeretici dicunt: ipsi promulgant aliis festa,
Szept. 29. sed ipsimet non servant. Item in festo S. Michaelis misit unum ex patribus noviciis, qui concionaretur in pago nostro et non multo post misit libertinum cum imperio, ut eodem die compelleret rusticos ad laborandum, qui eos e media concione baculo expulit, cum summa confusione miseri illius patris, qui eos in templum congregaverat. Tunc rustici illi sic locuti fuisse dicuntur: Nobis laborare non permittitis, sed ad vestrum laborem etiam
Okt. 8. in die festo compellitis. Item dominica secunda Octobris publice omnibus facultatem concessit vindemiandi in nostro monte. In curandis rebus externis totus est diffusus et praeter damna ingentia, quae intulit in illis administrandis, tantam ignominiam non solum sibi, sed omnibus nobis et toti Societati conciliavit, quantam nunquam habuit Societas in aliquo regno. Passim enim a catholicis et haereticis vocamur crudeles, immites et avari: et quod hac tempestate nulli inter omnes nobiles Transylvaniae habeantur crudeliores. Et ne vulgi rumor videatur omnino fundamento carere, referam aliquot exempla.

Hac aestate accesserunt tres pagi, quorum coloni primo vehementer desiderabant liberari a prioribus dominis, sed postquam per aliquot menses more Polonico a nostro praefecto tractari

[coepissent], nunc mallent esse sub prioribus dominis, licet illi iudicarentur caeteris crudeliores. Item praeterito anno 10 coloni ex uno pago discesserunt et ex alio 11 ad principium proximi veris recedere constituerunt, non ob aliud, quam quod non possent ferre insolitos labores, ad quos compelluntur. Tanta autem severitate utitur in compellendis illis ad laborem, ut si quis vocatus non continuo veniat, statim coniici iubeat in taetrum et obscurum carcerem in nostro Monostor et ibi maneret pane et aqua, et non emittat, nisi sub fideiussoribus. Item id vehementer exacerbat colonos, quod novum modum vexandi eos invexit, iubet 5 aut 6 una vice convocari in collegium et non permittit eos 8 aut 9 continuis diebus e collegio egredi; antea cibum secum ferre cogebat: nunc aliquid nigri panis et aquae proiicit illis, veluti mancipiis Turcarum. His diebus[1] in curru et equis colonorum coëgit se ferri Albam Juliam, cum magno detrimento ipsorum: ita ut coloni cogerentur ei conducere currum cum quattuor equis: qui cum conduxissent cum tribus equis, noluit, sed coëgit eos quartum equum conducere, famulum dare: Quis unquam Jesuvitarum talia fecit? Item cum ex cellario rustici nostri vas vini extraherent, casu circulus fractus est, effusa est casu magna pars vini et coëgit miseros illos totum damnum solvere, non secus ac si studio fecissent: rogaverunt pro illis viri catholici, qui visitant nostrum templum, ut illam iniustam exactionem remitteret, alioquin non solum nobis, sed omnibus praeterea catholicis, qui accedunt nostrum templum fore id scandalo, dedecori et ignominiae coram haereticis, inter quos vivimus.

Item his diebus invenit novum genus exactionis. Antea proximus noster pagus solvebat censum localem annis singulis 48 florenos et parati sunt iurare aut literas adferre ab omnibus praefectis, quos ante nos habuerunt; et tamen non vult eos audire, sed exigit 60 florenos. Cum tamen nova pedagia imponentes in bulla Coenae excommunicentur. In his et similibus gravissimis rebus nullius accipit: nulla fit consultatio. Provisor noster homo saecularis, cui commisit illam iniustam exactionem, fertur cuidam patri nostro Ungaro: profecto malim potius ipse ex meo dare illi tantam pecuniam, quam supra solitam consuetudinem exigit a subditis, dum modo non faceret et sibi et vobis omnibus coram toto regno istam ignominiam. Cum unus ex patribus cum uno fratre convenisset iudicem civitatis et dixisset, superiorem pollere

[1] Itt Szántó megfeledkezvén arról, hogy latinul ir, magyarul folytatta, áthúzván a következő leírt szavakat: E napokban a jobb[ágyok].

iugio, ille subiunxit latine: Adde etiam pollere ira, bile, cholera et viribus; habet enim satis fortia latera et ad militiam potius, quam ad religionem natus erat. Item vir quidam nobilis praefectus arcis principis scripsit ei literas, in quibus hortatur eum, ut Dei sui recordetur et non saeviat tantopere in subditos, alioquin clamorem eorum Deum exauditurum. Item quidam civis Colosuariensis dixit, audiente quodam ex patribus nostris: Si illi tres Ungari sacerdotes soli mansissent, qui primi in hoc regnum erant ingressi et non miscuissent se illis Poloni, iam vix tres haeretici essent in hoc civitate, qui non essent conversi. Sed nunc quicquid concionibus Ungari acquirunt, unus ille crudelitate sua omnia destruit.

Interrogati coloni nostri, quomodo docerent nostri, responderunt, bene quidem docent, sed crudelitate sua omnia e capite nobis excutiunt. Ecquis multum delectatur: modo 10 alit et ad principium veris vult alere gregem equorum et insumit tantum avenae in illis alendis, quantum vix valent pretia illorum. Interim in foro pecuniis emit durissimas carnes, quas nullus potest comedere: cum gratis in terris nostris alere possit greges ovium, vaccarum et bovum. In mensa praefecti aulae principis, viri nobilissimi, qui me ad se invitaverat post concionem, in faciem mihi obiecit: Vir alius magnae authoritatis et nobilis, bene aliis praedicatis misericordiam, sed ipsi estis crudeles, magna est de vobis omnibus querela, quod male tractetis subditos. Respondi: Officialium esse illam curam. Tu, illi famuli, inquit, vestri non moventur, nisi vestro iussu. Hinc iam non habui, quid aliud dicerem, quam quod solum concionandi munus esse mihi commissum et de aliorum officiis, nec Deum a me exacturum rationem; et sic conquievit.

Szept. 3. Tertia Septembris audivimus patrem Carminatam esse visitatorem, qui ad futuram aestatem dicitur ad nos venturus.
Szept. 10. 10. Septembris mihi redditae fuerunt literae tuae amantissimae, quae mihi magnam voluptatem attulerunt et non mediocriter confirmarunt, ut onera et molestias (quas secum ferre nova
Nov. 20. collegia scribit Tua Reverentia) fortius ferrem. 20. Novembris missi sunt 3 ex Polonia, unus pater Saxo, qui ibi fertur vertigine laborasse et saepe in schola recidisse et duo fratres, quorum alter est iuvencus petulantulus, alter semicaecus, qui illis iam utilis ibi non poterat. Saxo his diebus cecidit in cellarium et vix duo iam illi sufficiunt infirmo ministrare. Videt Reverentia Tua quales nobis homines mittunt, qui non adiumento, sed oneri sint. P. Georgius inciderat Albae in morbum, adductus est huc et iam coeperat convalescere;

sed prius quam confirmaretur, reductus est ad labores et in paralisim incurabilem, ut P. Ludovicus, est prolapsus. Non habebamus nec doctiorem, nec meliorem Ungarum isto in Societate. Supersumus adhuc 3. : Ego, P. Mathias et Martinus Undó ; nam Lelesius semper est valetudinarius et duo novicii sacerdotes sunt ignari et nihil cum existimatione Societatis possunt praestare ; et alter non satis firmus videtur in vocatione ; et ex studiosis nulli in ordinem sunt ingressi ; sed nec unquam ingredientur, rebus sic stantibus, nisi rector fuerit Ungarus. Quare collegium hoc diu durare non poterit, nisi his incommodis Tua Reverentia mature prospexerit. Neque enim caro nostra aenea est, ut possimus diu sub tot gravissimis oneribus, quibus opprimimur, durare. Sed speramus Tuam R. Pa^{tem} nobis pro charitate paterna non defuturam. Aedificationis modo, quae consolationem posset Tuae R^{tiae} adferre, nihil possum scribere, nam propter dicta inconvenientia videntur plures ex ipsis, qui conversi erant, retrocedere, quam alii novi converti. Nihilominus, si quid invenero, proximo mense Januario fortasse perscribam ad Tuam Reverentiam. Vale.

Datae Claudiopoli, 1581. 10. Decembris.

Tuae R. Paternitatis indignus in Christo filius

Stephanus Arator mpr.

Külczíme : Reverendo admodum Patri Claudio Aquaevivae praeposito generali Societatis Jesu. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

69.

Gyulafejérvár, 1582 január 10.

P. Leleszi János P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Válasz. Javítja a templomot. Báthory Zsigmond tanulása. Blandrata és Squarcialupi jóindulata a jezsuiták iránt.

Jhs. Admodum R^{de} in Christo Jesu Pater etc. Pax Christi etc.

Quas ad me R. P. Tua 13. Octobris dederat,[1] accepi Okt. 13.
10. Januarii, ex quibus et studium P. Tuae, et sollicitudinem erga Jan. 10.
me, vere paternam, ut intellexi clarissime, ita libentissime amplector. Agoque gratias P. V^{rae} et pro admonitione, quam literis suis inseruit, religiosa ; et quod animadvertam, hanc afflictam

[1] Nincs meg, ismeretlen.

patriam nostram, non hostili gladio magis, quam haeresibus vastatam, curae esse. Nunc Dei clementia, res nostrae progrediuntur optime. In tanta militum frequentia, haeresium sentina, morum Decz. 25. licentia, disciplinae corruptione, his Natalitiis sexaginta confessione purgatos, sacro Christi corpore pavimus. Fenestras templi vitris tres reparavimus, expensis Ill^{mi} principis. Subselliis etiam templum instruitur. Nam hactenus, ut in tantis ruinis fieri solet, nudi templi parietes, nuda pavimenta conspiciebantur. Turriculam quoque pro campanis senatus, alias haereticus, ligneam erigere coepit. Ad conciones frequens concursus et ad catechismum. Coepi sacramenta explicare, populus enim hic plane rudis et ignarus eorum erat.

Princeps Illustrissimus proficit tum in cathechismo, tum literis. Nihil refugit *Papista* vocari, imo ducit laudi et gloriae. Tres partes catechismi: de fide, spe et charitate, pro hac sua aetatula, callet et intelligit perfecte. In ritibus catholicae ecclesiae sane severus et constans. Librum haereticum ne manu quidem contingere vult. Si Deus regem Ser^{mum} vita donaverit aliquot annorum, existimo eum adeo radices altas fidei nostrae iacturum, ut nulla deinceps vi evelli possit ex animo.

Iam cocum habeo ex Polonia, a R. P. Visitatore.[2] Sed Pater Georgius socius paralysim patitur in manibus, iam a mensibus quattuor. Coeperat his diebus rectius valere; sed nunc rursus redit morbus. Interim R. P. Rector, alterum ex patribus Siculis, recens in Societatem admissis, qui vicem officii eius expleat, huc misit. Expectamus in dies currum Claudiopoli, ut ex consilio medicorum P. Georgius eo deferatur. Fortasse coeli mutatio aliquid secum feret commodi. Blandratae, signiferi Arianorum, mira erga nos charitas et benevolentia. Invisit sedulo, praescribit fideliter. Marcello quodam alio principis etiam medico utimur familiarissime. Sed neuter de religione, vel tantillum audire vult. Excepta religionis causa, caeteris in rebus se acerrimos Societatis defensores et pollicentur, et praeseferunt. Imo Blandrata coram senatu adeo Societatem verbis extulit de scientia et morum integritate, ut non parum eorum animos iam nunc ad nos fovendos videam excitatos. Utinam vel unus ex senatu religionem veram amplecteretur: sed partim bona ecclesiastica, quae possident, partim rapinae et alia eos retrahunt. R. P. V^{ram} Dominus Jesus diutissime servet incolumem,

---

[2] P. Carminata, a ki nemsokára be is jött az erdélyi jezsuita-házak megvizsgálására.

cuius precibus et sanctis sacrificiis nos hic exeuntes commendatos optamus.

Albae Juliae, 10. Januarii. Anno 1582.

R^dae^ Paternitatis Tuae indignus servus

Joannes Lelesius mpr.

Külczíme : Jhs. Admodum R^do^ in Christo P. Patri Claudio Aquaviva, praeposito generali pro Societati Jesu. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

70.

Róma, 1582 január 25.

XIII. Gergely pápa Báthory István erdélyi fejedelemnek.

Értesülvén, hogy Erdélyben nincs püspök és kevés a pap, egyházi hatósággal ruházza fel az ottani jezsuitákat s a találkozó papi embereket.

Gregorius Papa XIII. Dilecte fili salutem et apostolicam benedictionem.

Exponi nobis nuper fecisti, quod cum in partibus Transylvaniae nulli fere episcopi reperiantur, aut si qui sint, ita distent, ut tam ad characteris clericalis insignitionem, quam minorum sacrorumque ordinum collationem impediendam toties, quoties distincta temporum ordinationum intervalla, annorumque successio ad id praestituta postulant. adiri non possint absque impensa non modica, studiorum iactura ac fructus spiritualis dispendio erga animas Christi fidelium eorum locorum prope auxiliis, rectoribusque destitutas; quare nobis humiliter supplicari fecisti, ut his incommodis opportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur tuis in hac parte supplicationibus inclinati tibi, ut de licentia tua, vel tui illarum partium provincialis pro tuae Societatis necessitatibus ac salute animarum procuranda ipsi religiosi in illis partibus degentes ad omnes etiam sacros et praesbyteratus ordines, a quibus tribus dominicis vel festivis etiam continuis et annorum interstitiis minime expectatis, a quocunque catholico antistite gratiam et communionem sedis apostolicae habente extra tempora a iure statuta promoveri et in illis sic promoti, postmodum in altaris ministerio ministrare libere et licite possint et valeant apostolica auctoritate tenore praesentium concedimus et indulgemus. Non obstantibus in provincialibus et synodalibus conciliis

editis generalibus vel specialibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis, caeterisque contrariis quibuscunque.

Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo piscatoris, die 25. Januarii 1582. Pontificatus nostri anno decimo.

(A Hevenesi-gyűjtemény már nem létező V. kötete 177. lapjáról vett másolat, M. N. Muzeum 1280. Quart. Lat. 11. kötete 210—211. l.)

71.

Róma, 1582 február 5.

XIII. Gergely pápa motu proprio-bullája a kolozsvári jezsuita-szeminárium részére igért 1200 tallérnyi évi segélyről.

Gregorius episcopus servus servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. In Dominici agricultura, cui nos coelestis agricola, viribus licet impares, praeposuit, varios labores omni tempore suscipere cogimur, ut alia nova germina conserantur aliaque conseramus tenera adhuc et firma septis muniantur, alia plantaria, quae generosos fructus producebant, calamitate deiecta ac pene radicitus extirpata instaurentur, quorum aliqua concedente Domino iam peragere conati sumus. Postremum vero in Ungaria, nobili provincia, religiosis quondam viris in sedemque apostolicam summa devotione propensis referta, nunc vero ab atrocissimo Turcarum tyranno magna ex parte oppressa compluribusque haeresium erroribus quasi nequibus suffocata facere, ibique pietatis in piorum avorum reliquias, quantum in nobis est, suscitare decrevimus, eiusque rei causa ad Transylvaniae provinciam in regni Ungariae meditullio positam doctrinae christianae pabulo, cum propter alias miserias, tum maxime propter ministrorum christianae religionis inopiam propemodum expertem, animum nostrum convertentes nec inscii quanti in vinea Domini fructus ex dilectorum filiorum, praesbyterorum et religiosorum Societatis Jesu indefessa opera atque industria usquequaque proveniant, delibe-ravimus in ipsa quoque Transylvaniae provincia unum collegium ad pia et salubria iuventutis illius exercitia dictae Societatis ductu constituere, eique, donec certis redditibus stabiliatur, statuto interim proventu annuo subvenire. Motu igitur proprio, certaque scientia nostra in civitate Colosvariensi, quae inter alias eiusdem Transylvaniae civitates caput existit, unum collegium *seminarium* appellandum, in quo iuvenes scholares Ungari ipsius provinciae fidem catholicam, doctrinam christianam, bonasque literas combibant optimisque moribus, ex disciplinis instruantur, alias instar

aliorum collegiorum, seminariorum, quae nos iam in Bohemiae, Poloniae et Germaniae regionibus instituenda curavimus auctoritate apostolica tenore praesentium perpetuo erigimus et instituimus, ac illud sic erectum et institutum curae regimini et administrationi pro tempore existentis rectoris collegii eiusdem Societatis Colosvariensis per eum seu eius, ex ipsa Societate, quem idem rector suffecerit obeundis, tam circa huiusmodi regimen et administrationem, quam etiam correctionem scholarium per praesentes erecti collegii illiusque bonorum administrationem et alumnorum in eo pro tempore recipiendorum admissionem et dimissionem, statutorumque observationem perpetuo subiicimus ac eidem collegio per praesentes erecto, eiusque rectori et alumnis concedimus, ut omnibus et quibuscunque privilegiis, exemptionibus, praerogativis, facultatibus, favoribus et gratiis aliis huiusmodi collegiis per nos erectis concessis, quibusque illa utuntur, potiuntur et gaudent ac uti, potiri et gaudere poterunt, quomodolibet in futurum omnino uti, potiri et gaudere libere et licite valeant, ac si illis specialiter concessa fuissent. Insuper ipsi collegio per praesentes erecto pensionem annuam ab omni et quocumque onere ordinario et extraordinario, etiam pro Cruciata Sancta et expeditione etiam defensiva contra infideles haereticos, aliosve hostes seu etiam pro tuitione sedis et status temporalis Sanctae Romanae ecclesiae et ex quacumque alia causa etiam graviori et urgentissima et motu simili ac consistorialiter pro tempore impositis liberam, immunem et exemptam mille et ducentorum scutorum auri in auro, super omnibus et quibuscunque pecuniis et iuribus undecumque provenientibus et proventuris officii datariatus nostri et Romani pontificis pro tempore existentis; super quibus nos pridem diversas alias pensiones annuas ad quantitatem septem millium et ducentorum, diversis aliis collegiis seu seminariis et personis, ac etiam hodie unam aliam aliorum mille et ducentorum scutorum alteri huiusmodi collegio pro Rutenis et Moscovitis Vilnae in Lituania a nobis pariter erecto, motu simili reservamus, et si super illis aliae pensiones annuae et[iam] Sanctae Romanae ecclesiae cardinalibus, vel aliis personis, aut collegiis et locis piis assignatae ac cuiuscunque quantitatis et summae sint, eidem collegio per praesentes erecto, illiusque rectori, vel eius procuratori ad id ab eo speciale mandatum habenti, per dilectum filium nostrum et pro tempore existentem datarium, eiusque depositarium singulis mensibus pro rata, eademque in principio cuiusque mensis et ante alias omnes pensiones reservatas et reservandas ad quindecim

Apr. 1. annos integros, a Kalendis Aprilis proxime venturis numerandos et[iam] successorum nostrorum, Romanorum pontificum temporibus, integre persolvendam, eisdem auctoritate et tenore reservamus, constituimus et assignamus; decernentes praesentem et futuros nostros datarios ac ipsorum depositarios ad illius solutionem eidem collegio per praesentes erecto, illiusque rectori et administratoribus vel procuratori quindecim annis integris praedictis durantibus ac alias, ut praefertur, nulloque alio mandato a nobis vel successoribus nostris praedictis desuper expectato remotaque omni et quacunque exceptione, dilatione vel excusatione faciendam efficaciter obligatos fore, nec ipsam pensionem eidem collegio, illiusque rectori et administratoribus vel procuratori, ut praefertur, reservatam ex praedictis aliisve causis quantumcunque gravibus urgentibus et necessariis ad minorem summam reduci, nec huiusmodi reservationem annullari vel invalidari, nec illam praesentesque literas revocari, nec de surreptionis vel obreptionis aut nullitatis vitio seu intentionis nostrae de alio quocumque defectu notari vel impugnari unquam posse, sed eidem collegio eiusque alumnis ef personis aeque suffragari debere ac si ipsa pensio per praesentes reservata consistorialiter consulentibusque et supplicantibus eiusdem Romanae ecclesiae cardinalibus reservata fuisset, nec quemquam ad praesentandum, insinuandum et reintegrari faciendum easdem praesentes literas in camera apostolica iuxta constitutionem felicis recordationis Pii papae IV. praedecessoris nostri desuper edictam, aut alias unquam teneri, nec propterea illas irritas esse, sed omnino valere, ac si constitutio praedicta et alia contraria numquam emanassent, sicque per quoscunque iudices ordinarios et delegatos etiam causarum palatii apostolici auditores et praedictos cardinales in quavis instantia sublata eis et eorum cuilibet quavis aliter iudicandi et interpretandi, auctoritate et facultate ubique iudicari et diffiniri debere, nec non irritum et inane quicquid secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attentari, non obstantibus praemissis et nostro de consensu in pensionibus praestando ac aliis apostolicis constitutionibus, nec non officii datariatus et camerae praedictorum iuramento confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, statutis et consuetudinibus privilegiis quoque indultis, a literis apostolicis illis eorumque praesidentibus et personis sub quibuscunque tenoribus et formis ac cum quibusvis clausulis et decretis etiam motu et scientia similibus deque apostolicae potestatis plenitudine ac etiam consistorialiter et alias

quomodolibet concessis, approbatis et innovatis. Quibus omnibus etiamsi pro illorum sufficienti derogatione de illis eorumque totis tenoribus specialis, specifica, individua, expressa et ad verbum non autem per clausulas generales idem importantes mentio seu quaevis alia expressio habenda aut aliqua alia exquisita forma ad hoc servanda foret tenores huiusmodi ac si ad verbum nihil penitus omisso et forma in illis tradita, observata inserti forent praesentibus pro sufficienter expressis habentes illis alias in suo robore permansuris hac vice duntaxat specialiter et expresse derogamus caeterisque contrariis quibuscunque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae erectionis, institutionis, subiectionis, concessionis, reservationis, constitutionis, assignationis, decreti et derogationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum.

Datum Romae, apud Sanctum Petrum. Anno incarnationis dominicae Millesimo quingentesito octuagesimo secundo. Nonas Februarii. Pontificatus nostri anno undecimo.

Magister Datariatus C. A. Glorierius.

A. de Alexiis.

Kívül : Registrata apud Caesarem secretarium.

(Római 1724 augusztus 11-iki hiteles másolata az O. l. Erdélyi fiskális levéltára XXII. szekrénye B. fasc. 1. — Egykorú kivonatát közöltem az »Erdélyi Múzeum« 1906. évf. 60. l.)

72.

Kolozsvár, 1582 [február eleje.]

A kolozsvári jezsuita-kollégium visitatiója.

P. Visitatoris instructiones pro collegio Claudiopolitano, recognito a R. P. N. Generali. Anno 1582.

Pro ecclesia.

1. Quamprimum tegatur fovea in medio ecclesiae lapidibus et propter decentiam, et propter periculum et purgetur templum, praesertim a pulveribus et telis aranearum in muris et fornicibus.

2. Fiat altare maius cum suis gradibus lapideis, commodis ad ascendendum.

3. Sternatur pavimentum sacristiae lateribus, fiat mensa lignea in modum arcae magnae, cum suo scabello autem. Hic servabuntur ordinaria pro templo et paramenta pro sacerdotibus

singulis diebus exponentur; sit etiam sedes et scabellum in uno angulo, cum aliqua imagine et tabella cum orationibus dicendis post et ante sacrum, sit quoque lavatorium magnum bene accommodatum, cum suo mantili mundo.

4. Oratorium claudatur inferius asseribus ex utraque parte, fiant similiter cancelli lignei ex utraque parte superiori ad audiendum sacrum et concionem.

5. Fiant confessionalia more Societatis ad audiendas confessiones, maxime foeminarum.

6. Curetur erigi columna in ostio templi.

7. Ostium, quo itur e sacristia in templum, suis seris claudatur, nec permittantur saeculares per illud ingredi in collegium ordinarie.

8. Sit in templo a latere ostii sacristiae campana, quae egredientibus sacerdotibus ad faciendum sacrum, a ministro pulsetur.

9. Reficiantur reliquae fenestrae ecclesiae similiter, tectum quando commode poterit.

10. Curetur omni dilgentia, ut quae pertinent ad cultum Dei, tam in sacristia, quam in templo omnia sunt munda.

11. Habeatur in singulis altaribus tabula Canonis et similiter Evangelium Sancti Joannis in aliqua tabella ad dextrum cornu altaris.

12. Cantetur diebus dominicis et festis, sicut hactenus factum est, sacrum et vespere, sicut habetur in missali et Breviario Romano, quantum fieri poterit.

13. Exorcismi pro pueris baptizandis fiant ante valvas templi sub tecto ligneo, quod fieri cum primum curetur.

14. Templum in Monostor reparetur in locis, ubi videtur ruinam minari, servetur etiam in eo mundities, quantum fieri potest.

15. Capella illa in claustro seu ambitu purgetur ruderibus lapidibus et ligneis, auferantur item tubulata, quae hactenus ibidem fuerunt.

16. Ancillae matronarum nullo modo permittantur purgare templum.

17. Sit aliquod candelabrum ad affigendas candelas oblatas a devotis mulieribus, ante Sanctissimum Sacramentum et permittantur ibidem ardere.

18. Pecuniae oblatae ecclesiae serventur a praefecto apud procuratorem, iuxta regulam 29. eiusdem praefecti.

19. Ad missas seligatur optimum vinum, quod haberi possit ex nostro, si tale fuerit, si secus, foris ematur.

20. Ad elevationem corporis et sanguinis Domini sit ordi-

narie infigenda altaribus fax vel cereus magnus, in solemnibus vero festis in altari magno duo, reliqui cerei in altari sint honesti, saltem mediocres, in festis solemnibus quatuor, dum cantatur sacrum.

21. Solvatur pretium vel saltem ligna et smigma lobricibus, maxime rerum sacrarum, ut libentius et saepius id officii praestent, et mutentur saepe purificatoria.

22. Fere omnia templa nostrorum pagorum indigent reparatione, praesertim in Tiburcz, Kajántó et Bogártelke, ideo serio adhibeatur animus, ut reparentur, ad quod opus applicabitur quarta pars decimarum, quae alias deberetur parocho, si R. P. N. Generalis de hoc ipso monitus ita constituerit. Imprimis autem reparentur tecta, 2⁰ altaria, 3⁰ muri in quibusdam partibus, ubi minuantur ruinam, tam intus, quam foris, 4⁰ sacristiae, 5⁰ pavimenta. Denique renoventur imagines, ubi habentur et ubi non fuerint, fieri curentur. Similiter sint in singulis ecclesiis sua necessaria ornamenta pro altaribus et ad celebrandas missas, ad hoc ipsum animari etiam poterunt iidem incolae, ut de suo aliquid exponant,

Ad 22. Non possunt nostri percipere decimas parochi debitas. Unde quamdiu non invenitur parochus catholicus, exponantur illae in instaurationem ipsarum ecclesiarum et, si quid supererit, etiam in subventionem pauperum.[1]

23. Sepultura non detur in templo praeterquam his, quibus iam concessa est et domino Martino et arculario, qui adeo iuvit catholicos, cum nullus adesset sacerdos et si quis sit valde intimus et benemeritus. Caeteris in coemeterio, donec a rege alius locus impetretur, ob id murus cemeterii reparetur, appositis merlis vel alio decentiori modo et noctu claudatur.

24. Lapides, qui sunt in templo, reponantur a dextra et a sinistra ad magnam portam templi, aliquo bono ordine, ne occupent indecenter et forte inservient ad sedendum.

Pro collegio.

1. Claudatur collegium undequaque quam diligentissime, ut nulli pateat ingressus vel egressus, nisi per ostium.

2. Saeculares non permittantur vagari per collegium, nec libere adire cubicula nostrorum.

3. Non cogantur nostri rustici hieme singulis diebus iuxta fornaces cubiculorum occupari ferendis lignis etc., quod et illis est grave et religioni minus conveniens, sed satis erit semel aut bis in mense scindant et reponant in loco, non longe a fornacibus,

---

[1] Ezt a pontot más, egykorú kéz írta utána.

tantum lignorum, quantum sufficiat per totam hebdomadam et forte non esset abs re, si ligna hieme scindantur et in strues componantur pro futura altera hieme; nostrorum autem fratrum erit imponere fornacibus et ignem accendere, nisi forte conducenda sit aliqua vilis persona, quae hoc ipsum praestet.

4. Addantur fenestrae ligneae ad vitreas in cubiculis fratrum, in refectorio et hypocausto abcurationis, hiemis tempore et fiant valvae ad orificia fornarum in dormitorio.

3. Non mutetur culina, sed eadem sit, quae hactenus fuit, adhibita diligentia, ne saeculares eo ingrediantur, ad quod iuvabit tenere utramque portam clausam, fiatque locus ad lavandas scutellas commodus.

6. Curetur quam diligentissime bene confirmari, quae aedificata sunt, sicut solare refectorii, quod minuatur ruinam et similia.

7. Accommodatis scalis aperiatur ostium, quod prope est, ne nostri ingressuri in refectorium videantur a saecularibus.

8. Jeiunium sextae feriae servetur sicut hactenus, propter consuetudinem regionis.

9. Discant omnes Ungarice, maxime coadiutores fratres.

10. Donec constituatur valetudinarium, applicetur unum ex novis hypocaustis et parentur ibidem necessaria pro infirmis, sicut sunt lecti etc.

11. Liceat nostris ituris ad scholas egredi, per ostium nostri hortus, cuius clavem habebit unus praeceptorum, qui illam servabit, donec fuerint in scholis; similiter cum redierint, idem aperiet et claudet, vesperi autem post scholas clavem reddet superiori.

12. Non permittantur nostri ire ad prandium externorum, nisi rarissime et cum spe fructus spiritualis, nec erunt plures aut pauciores duobus, ad coenam vero nullus eat et tunc sint memores modestiae religiosae et temperantiae.

13. In nostris praediis non alantur equae ad prolem, sed boves, vaccae et oves et reliqua animalia, quae et magis necessaria, et utiliora sunt nobis.

14. Cum primum haberi poterit pistor vel domesticus, vel externus, liberentur illae mulieres a labore pinsendi et coquendi panem pro familia in Monostor. Interim tamen solvatur mulieribus earum labor.

15. Curetur fieri multum cerevisiae et non ex avena, ut ex ea ponantur canthari in singulis mensis, sicut ex vino et, si fieri potest, seorsum ponatur a cella vinaria, quia unum alteri nocet.

16. In educillatione vini non solum non augeatur numerus

vasorum, qui hactenus fuit, sed etiam habeatur ratio paupertatis, ut cum in pago scitur, multos esse pauperes, qui non sufficiant ad educillanda tria vasa, dentur pauciora. Curetur omnino, ut alibi etiam dictum est, ne vasa educillanda multiplicentur, et ne iudices seu exactores urgeant pauperes, sed aliquid remittatur de pretio vel saltem expectent plus temporis solutionem. Qua de re poterit inter collegium et exactores conveniri, ut ita fiat, etiamsi aliquam iacturam collegium faciat, tempus deinde ostendet, quid amplius fieri possit.[2]

17. Loca communia ad maiorem honestatem claudantur de foris.

18. Aqua in mensa omnino ponatur ad miscendum vinum et cum fortius multo fuerit aliquid etiam aquae prius immisceatur et pro servanda modestia religiosa et regula credentiarii.

19. Diebus recreationis etiam hieme, nisi multa pluvia aut lutum impediat, eant fratres ad Monostor (ita, ut magistri trium inferiorum classium maneant adhuc in scholis post sacrum, per mediam horam) ibique sumant prandium, eadem moderatione sicut in collegio, nisi quod[3] addatur unum ferculum, nec extra prandium bibant aut comedant aliquid, nisi cum licentia superioris, qui ibi fuerit.

20. Constituatur hora certa sumendo ientaculo, idque fiat stando et in silentio et quisque contentus sit ea portione, quam dispensator ordine superiorum dederit, bibendi vero extra tempus servetur regula, de petenda facultate a superiore, sine qua nulli detur potus ; exceptis coadiutoribus, qui laborant in aestate. quibus ex licentia ordinaria detur potus bis aut semel.

21. Curetur, ut qui vocant ad portam, cito eant ne diutius in frigore detineantur ibi homines et caveant nostri, ne ducant externos versus culinam aut refectorium, sed in aliis partibus ambitus poterunt cum illis inambulare.

22. Curetur ne ita laceri vel sordidi incedunt fratres, praesertim magistri.

23. Moneantur privatim patres, ut crebrius conversentur cum fratribus tempore recreationis, maxime coadiutoribus eosque iuvent in spiritu colloquiis spiritualibus.

Pro scholis.

1. Diebus, quibus habetur concio in templo, discipuli trium classium superiorum adsint concioni cum uno ex praeceptoribus,

---

[2] E két utolsó mondat egykorú más kézzel beszúrva.

[3] Kitörölve: iudicio superioris.

reliqui sub idem tempus contineantur in classe, quibus explicetur catechismus iuxta ipsorum captum, audito autem pulsu campanae ad finem concionis conveniant in templum, ut cum aliis intersint sacro cantato.

2. Si fieri potest, constituantur duo ex discipulis fideliores et maturiores, qui colligant pecuniam ad coëmenda ligna pro fornacibus et similiter curent illa emi. — Imo collegium curet emi ligna et solvat ea pro scholis.[4]

3. Discipuli omnes intersint eidem sacro, quamvis aliud audierint pro ipsorum devotione.

4. Non permittatur, nisi unus dies recreationis in hebdomada, nisi duo fuerint festa, tunc enim nulla erit alia recreatio.

Ad 4^m. Unus tantum erit dies recreationis in hebdomada. Nullus autem, cum vel duo festa in hebdomada occurrerent vel unum die Mercuris vel Jovis.

5. Campana pro scholis collocetur in loco, unde melius ibidem audiatur, ne, ut saepe contingit, egrediantur praeceptores ante praescriptum tempus, aut post datum signum nimium ibidem morentur, aut saltem aliquo alio signo moneantur magistri.

6. Adhibeatur diligentia, ut paulatim aliquo bono modo baptizentur discipuli, qui non sunt baptizati et interim ne serviant sacro, nec absolvantur a confessariis, sed cum accedunt ad confessionem, ab iisdem confessariis hoc ipsum doceantur et inducantur ad baptismum piis exhortationibus.

7. Ordo studiorum a patre Magio constitutus alibi, hic servetur, donec aliud fuerit ordinatum.

Hátlapján: P. Visitatoris instructiones pro collegio Claudiopolitano, recognito a R. P. N. Generali anno 1582.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

73.

Gyulafejérvár, 1582 [február közepe.]

P. Leleszi János emlékirata a gyulafejérvári jezsuita-residentiáról.

Memoriale R^{do} Patri P. Visitatori datum Albae Juliae a Lelesio.

Primum omnium det operam Reverentia Tua apud R. P. Generalem et omnino impetret huc Albam magistrum unum bene moratum et religiosum, in humanioribus bene versatum, qui magnatum filios procerumque regni doceat. Hoc omnino necessarium est: 1° Quia vehementer urget me, ut hic eos doceam. Imo iam

[4] Ez a mondat pótlólag más kézzel beszúrva.

ab annis duobus urserunt, etiam intercedente principe Illmo defuncto. 2° Quia sic melius proficeret Ill^{mus} princeps noster cum sociis. 3° Quia haec sola via est ad convertendam gentem hanc. Nunc enim, qui sunt proceres haeretici, nunquam convertentur. At si filii instituantur apud nos, succedent parentibus catholici. 4° Quia Claudiopolim mittere filios isti nolunt, sed mallent potius una cum principe filios simul educari. 5° Quia haec eadem est mens Ser^{mi} regis Poloniae, ut socii adiungantur principi. Mihi autem cum concionibus erit oneri tantam turbam erudire. 6° Quia sic Societas maximam inibit gratiam baronum Transylvaniae et procerum. Nec sane ulla est via expeditior ad capiendam illorum gratiam et regni totius conversionem.

Deinde agant etiam patres et omnino impetrent a Sua S^{te} alumnos aliquot Claudiopolim. De hac re non afferam rationes, quas abunde Braunsperga, Olomucium, Vienna, Roma subministrant. Unum hoc dico, cum huc rumore perlatum fuisset Suam S^{tem} cogitasse de aliquot Ungaris hic in studiis alendis, vehementer proceres et senatum laudasse ac commendasse mihi liberalitatem Suae Sanctitatis. Imo mirabantur amorem et favorem, cum ipsi nihil dignum tali benevolentia Sanctitatis Suae exhibuissent.

Tertium: de coadiutore non obliviscatur R. P. Tua, qui mihi valde necessarius est.

Hátlapján R^{do} Patri Visitatori, Lelesius.

Alatta, Leleszi kezével: Stuzzios quatuor parvos et pulchros, sed maxime pro principe sit deauratum. Praetium remittam.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

74.

Gyulafejérvár, 1582 [február közepe.]

A gyulafejérvári jezsuita-residentia visitatiója.

Patris Visitatoris memoriale pro Alba Julia, recognitum a Patre N. Generali. Anno 1582.

Alba Julia distat Claudiopoli 7 milliaribus Ungaricis. Hic habitat princeps cum suis consiliariis. Omnes habitatores fere sunt haeretici, paucissimis exceptis et iis quidem conversis opera nostrorum. Princeps est novennis, optimae indolis, catholicus, licet matrem habuerit haereticissimam; omnes eius consiliarii haeretici; medici duo Itali, etiam haeretici, quorum alter est Blandrata senex fere nonagenarius, pessimus homo, qui invexit Arianismum in has

partes. Habet tamen puer quatuor iuvenes catholicos sibi ministrantes. Vocatur autem puer Sigismundus et habet in sui custodiam quingentos milites. Sunt hic ex nostris tres, duo patres et unus frater. Habent commodam habitationem, quae olim fuit domus praepositi, templum tamen non nihil distans, quod olim fuit Augustinianorum, cum coniuncto monasterio fere diruto, quod totum datum est Societati pro futura habitatione nostrorum, quae sane erit capacissima et commodissima. Habent nostri optima et pretiosa ornamenta olim cathedralis ecclesiae, quae iam usurpaverant haeretici. Nostri concionantur, audiunt confessiones, baptisant etc. Princeps singulis diebus venit ad nostram habitationem, ab uno ex nostris eruditur in literis et bonis moribus, totusque dependet a nostris, sic volente Ser^mo rege Poloniae, eius patruo. Venit ad sacrum et concionem diebus dominicis et festis, comitatus suis consiliariis, qui tamen eo relicto eunt ad cathedralem olim ecclesiam audituri concionem haereticam, revertuntur tamen ad eundem suo tempore, iterum comitaturi. Habent nostri trecentos florenos in singulos annos ad emenda sibi necessaria, praeter panem, vinum, ligna et quaedam alia, quae habent ex aula.

Pro directione nostrorum.

1⁰. Curent nostri in communi conversatione omnes aedificare optimo vitae exemplo : imprimis vero summam prae se ferant charitatem et humanitatem in adversarios catholicae nostrae fidei, ut sic facilius sanam, veramque doctrinam persuadere eis possint.

2° Observent constitutiones et regulas, quantum loci commoditas et paucitas operariorum permittit ; nec ullo modo praetermittant orationem matutinam et utrumque examen conscientiae, licet simul statis horis propter negotia persolvere ea non possint, recitent etiam simul litanias singulis diebus.

3° Templum omni diligentia accomodetur decentius, quoad altaria et reliqua, ut spectantibus devotionem excitet.

4° Fabrica non prius inchoatur, quam de fundatione residentiae peragatur cum Ser^mo rege Poloniae et consulto provinciali.

5° Non statuatur certi aliquid circa habitationem Ill^mi principis in Monostor, nisi prius consulto eodem patre.

6° P. Joannes Lelesius in rebus magni momenti consulat P. Rectorem collegii Colosuariensis, eumque de rebus suis certiorem reddat saltem bis singulis mensibus, iuxta regulam 24. eorum, qui in missionibus versantur.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

75.

Varsó, 1582 május 27.

P. Possevino Antal Galli Ptolomeo bíboros-államtitkárnak.

Báthory István király köszöni a pápa jóindulatát tervei iránt s igéri, hogy a mennyit felajánl a szeminárium részére, annyit ad ő is. Ám az a gondolata, hogy két szeminárium állíttassék : egyik a nemesek s másik a nemnemesek számára. Az újra felállítandó püspökség részére Enyedet adná ; püspökül azonban még nem ajánlhat méltó személyt. Possevino erre a tanult lengyel Reszka Szaniszló római poenitentiariusi sigillatorra híván fel figyelmét, hajlandónak mutatkozott elfogadni, csak beiktatásának nehézségeit el lehessen hárítani.

Dapoi che di Vilna scrissi a V. S. Illma mi sopraggiunsero le sue delli 17 di Februaio,[1] havendo elle fatto il giro di Riga in Livonia. Con quelle io hebbi occasione di consolare et animare a migliori cose il re di Polonia, facendogli parte della speranza del seminario per Transilvania et del vescovo per l'istessa provincia, et del temperamento, il quale Sua B^{ne} haveva pensato di dare al modo usato dal commissario de Cisterciensi. Restò parimente Sua Maestà molto edificata, udendo lo studio di Sua S^{tà} in havere così caldamente fatto raccomandare a Dio Signor Nostro il negotio della pacificatione. Et io con ogni humiltà a Sua S^{tà} bascio i piedi et a V. S. Illma resto con perpetuo obligo della particolare memoria che si hebbe di me nelle dette orationi. Iddio Signor Nostro retribuisca. Amen. Febr. 17.

Quanto poi al seminario, la conclusione fu che Sua Maestà non poteva ricevere nè maggiore consolatione, nè maggiore speranza per ristorare in breve tutta la Transilvania et per far penetrare più oltre la religione cattolica di questa opera. Et per due o tre volte mi assicurò, che quanto darebbe Sua S^{tà} altrettanto darebbe egli per sua parte, acciochè due seminarii ad un tempo si erigessero : l'uno de' nobili, l'altro di persone communi. Et di qualunque di loro Sua B^{ne} volesse essere nominato benefattore, Sua Maestà piglierebbe cura dell' altro. Et quanto ad aspettare più lungo tempo il re non giudicava che si tardasse, poichè appunto allo stabilimento della religione in quelle contrade, nissun più breve o più efficace et facile mezzo era di questo. Et allo spianare le difficoltà per insinuare un vescovo di Transilvania, i detti seminarii sarebbeno di molto momento coll' allettamento per via di questo beneficio di que' nobili et plebei, che altrimente si penserebbono che col formare un vescovo si rientrasse a voler spogliargli de' beni di chiesa, che posseggono.

---

[1] Közöltük e kötet 203. lapján.

Quanto al vescovo, si discorse molto et del tempo opportuno, et dell' entrate per applicarglisi, conforme a quell' che N. S^re^ haveva fatto scrivere, et della persona, la quale havrebbe a nominarsi. Il tempo pareva non esser' maturo prima di detti seminarii. L' entrate, come quelle del vescovato di Transilvania nei comitii publici sono state smembrate et partite fra molti et molti, pare a Sua Maestà che sarebbe difficilissimo il pur moverne parola. Ma fra tanto si mostra pronta a dare una terra ch' è libera nelle sue mani, nominata Enyed, vicina due leghe a Claudiopoli, dove i seminarii doveranno erigersi, con quattro o cinque mila fiorini di rendita in questo principio, la quale somma rispetto all' abondanza del paese non sarebbe affatto poca, potendosi coll' essemplarità del vescovo et coll' aumento de' cattolici disporre a maggiore somma.

Quanto alla persona, mostrò di sentir tanta difficoltà, che ragionando di due soli sacerdoti cattolici, i quali erano in Transilvania et non parendogli quantunque buoni et di qualche dottrina potere empire quel luogo, et rispondere all' importanza del grado, finalmente disse, che di questo lascierebbe la cura totalmente a Sua B^ne^, la quale desse o Unghero, o Spagnolo, o di qualsivoglia altra natione che fosse idoneo, et che si ricorda di haver veduto l' ultimo vescovo di Transilvania, nè Unghero, ma Dalmata,[2] il quale parlava malamente quella lingua et nondimeno sodisfaceva, et in una legatione al re di Francia [3] riuscì assai.

Poi piegò il suo ragionamento a proporre alcuni della Compagnia di qualsivoglia natione, dalla quale opinione subito si rimosse con mostrargli che con effetti reali, i nostri più servono a vescovi seguendo il suo instituto, vedendosi con manifesta prova dal principio della Compagnia sino a questa hora ch' essa co' suoi piedi camina in ogni cosa più sicuramente et più oltre di quel che si farebbe con dignità, le quali violenterebbono le menti ancora de' migliori a divertir' i pensieri ad altro fine, che al proprio dell' instituto nostro ; essendosi veduto dall' una parte che anco nell' Indie, dove pareva che la necessità spingesse Giulio Terzo a mandare alcuni vescovi de' nostri, mai per quella strada le cose non erano riuscite, ma sì bene pei collegii et semplicità votata a Dio. Dall' altra, che qualsivoglia buono sacerdote sciolto si promovesse a quel grado, non essendo de' nostri, havrebbe, se bene non fusse stato gran Teologo, havuto notabile aiuto dal collegio nostro et di seminarii futuri. Il re dunque, come pieno di giuditio,

---

[2] Ez az 1542-ben meghalt Statilio János volt, a kit Báthory kis gyermek korában láthatott. [3] I. Ferencz franczia király.

approbò il medesimo. Et proponendoglisi il Sr Stanislao Rescio Polacco, sigillatore della Penitentiaria per persona di rare qualità, di molte lingue et fra l'altre della Germanica, la quale anco in Ungheria per molti Germani è necessaria, et che per questa via Sua Maestà si concilierebbe anco gli animi di questo regno et faciliterebbe la dispositione, che i Polacchi admettessero anco altri idonei nei loro vescovati ; il che non facendosi, il re m' haveva prima mostrato i gravi inconvenienti che ne ridundavano, Sua Maestà con molta speranza, che haveva conceputo da questo ragionamento della persona del Sr Rescio, ritrovava solo difficile il modo di introdurlo, stante che tutti quei senatori erano giovin heretici, il principe di Transilvania giovine et il dubio dell' alteratione del popolo assai probabile. Ma dicendoglisi, che andando il detto Sr Rescio sotto pretesto di fundare il seminario di Sua S^{tà} in Transilvania, darebbe colla presenza et bontà tale saggio, oltre il presente beneficio di aiutare i figlioli de' nobili, che s'aprirebbeno i cori a desiderarlo et admetterlo. Parve a Sua Maestà, che questo in ogni modo si doverebbe tentare et mi commise ch'io lo proponessi per V. S. Illma a N. S^{re}, a cui egli parimente con una particolare lettera ne tocca alcuna cosa.

(Eredeti, sajátkezű, római vat. »Nunziatura di Germania« 93. köt. 478. l.)

76.

Kolozsvár, 1582 június 29.

P. Wujek Jakab P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Válasz. P. Sfondrata idehozatalának módja. Tanácsát kéri, foglalkozzanak-e válással, ha valaki — katholikus parochus híjján — hozzájuk fordúl s az újhitűekre nem bízza ügyét?

Admodum R^{de} in Christo Pater.

Binas R. Tuae literas accepi 9. et 27. huius mensis Junii : Jún. 9, 27. priores 14. Martii scriptas, in quibus R. P. Tua respondebat ad Márcz. 14. quaestionem illam : An nostri in comitiis adesse deberent ? Posteriores autem 21. Aprilis[1] de P. Bartholomaeo Sfondrata Temes- Apr. 21. varo huc quamprimum adducendo. Prioribus mihi satisfactum est per omnia. Idem tamen cum R. P. Visitatore et P. Provinciali fusius contulimus, ut si ita videretur, regis etiam voluntas circa hoc cognosceretur. Verum scribo R. P. Provinciali, quid a P. V^{ra} responsum sit, ut neque regis voluntatem amplius requirat. De P. Sfondrata huc adducendo iam cum mercatore quodam catholico, qui hic in nostris scholis habet filium et Temesvaro tantum 5 millia-

[1] Egyiket sem ismerjük.

ribus Ungaricis habitat, confecimus, ut quamprimum huc adducatur, modo venire velit. Neminem enim invitum Turcae e suis ditionibus abduci patiuntur. Et hic quidem vix pro eo locum idoneum in collegio habebimus, quandoquidem adhuc aedificamus et accomodamus collegium, quod etsi amplum videtur, tamen quia ad meridiem muro civitatis, ad septemtrionem templo impeditur, paucas tantum ad occidentem et pauciores ad orientem habitationes habet. Non desunt et aliae difficultates, sed omnes cedere debent obedientiae et charitati ; utinam modo adduci huc queat. Et haec ad literas R. P. Tuae. Iam nova quaestio hic suborta est. Ministri haeretici in hac civitate, omnium causarum matrimonialium cognitionem habent. Accidit nuper, ut catholica foemina, quae maritum habet haereticum, cui cohabitare non vult, cum propter alia, tum quia illam (ut ait) non sinit esse catholicam, cum patre et matre item catholicis, ad nos confugerint et se non alios pastores, quam nos agnoscere sint protestati coram ministris haereticis, ut ab illis iudicari nollent. Quaeritur iam, an huiusmodi causarum cognitionem etiam in foro fori nostri exercere queant, cum hic nullus alius sit catholicus vel parochus, vel episcopus. Scio nostris constitutionibus id non licere ; scio multas difficultates et invidias etc. hinc sequi, sed ex altera parte, pauperes catholici nullo modo videntur esse etiam in hac parte deserendi, donec aliter illis provideatur. Nec catholicis rebus expedire videtur, ut minus authoritatis habeant catholici sacerdotes in hac parte in suos, quam ministri haeretici itidem in suos. Egi cum consultoribus ea de re. Et visum est interim totum omittendum, cum nec potestatem habeamus, nec iurisdictionem in istos ; sed R. P. Tuam esse consulendam. Scripsi etiam R. P. Provinciali ea de re. Iam videat R[tia] Tua, quid nobis sit faciendum. Nam ad ministros haereticos tales catholicos ad iudicium remittere indignum est, cum illi ob levissimas causas faciant divortia et permittant secunda matrimonia etc.

Res collegii et aedificia non male succedunt. Speramus etiam meliora, ubi R. P. Provincialis cum rege de rebus nostris collocutus fuerit. Cupio R. P. Tuam tamen in Domino valere ac pro nobis orare.

Claudiopoli Transylvaniae, 29. Junii. Anno Domini 1582.

R[dae] P. Tuae indignus filius et servus in Christo

Jacobus Vagrovicius mpr.

Külczíme : Admodum R[do] in Christo Patri P. Claudio Aquavivae, praeposito generali Societatis Jesu. Romae.

Alatta római kézzel : Aperta in fallo, ma non letta.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

77.

Róma, 1582 szeptember 15.

P. Possevino Antal Galli Ptolomeo bíboros-államtitkárnak.

Reszka Szaniszló hajlandó lévén elfogadni az erdélyi püspökséget, azt ajánlja, küldjék be sürgősen Báthory István királyhoz, hogy onnan Erdélybe menvén, a szeminárium felállításának ürügyével megismerje földjét, rendeit és előkészítse bennmaradását.

Or Mr Illmo, essendo ritornato a Roma il Sr Stanislao Rescio et parlandomi hieri della lettera che in mia credenza gli haveva Szept. 14.
scritto il re di Polonia per disporlo al negotio et vescovato di Transilvania, mostrò che sarebbe pronto a far tutto ciò che gli fusse commandato da Sua B^{ne} et dal Ser^{mo} re suo. Però penserei sotto il giuditio di V. S. Illma, che fosse spediente il chiamarlo et forse indurlo che desse una volta insino in Polonia, sì che ci si trovasse mentre io vi fossi, perciochè il re l' havrebbe caro, et io havendo in pronto l' istrumento pe' l vescovato di Transilvania potrei coll' aiuto di Dio tirar inanzi subito l' effetto di così importante negotio et forse o l'andar io, o il mandar col medesimo Rescio alcuno de' nostri in Transilvania servirebbe a fundar' questo seminario et quel del re, et con questa via a fare ch' il Rescio conciliatasi la benevolenza di que' senatori et veduto l' entrata ch' il re volesse applicare pe'l vescovato, pigliasse l' occasione, la quale passato questo calore forse tardi giungerebbe.

Et quanto a non so che di pretensione, la quale in questo fatto potesse havere l' imperatore,[1] confido nella providenza di Dio, che si troverà mezzo per non solo lievar la difficoltà, ma insieme per stringer' maggiormente gli animi dell' imperatore et re di Polonia, et di pigliare da questo ansa, che anco l'imperatore provegga con più pieno effetto alle cose di Ungheria et di Strigonia et ne si lasci dal re vincer' nel fatto del seminario. V. S. Illma poi intende, quanto verrebbe a proposito che subito il Rescio si incaminasse, poichè nei comitii si havranno presenti i modi per esseguir' molte cose, et il Signor ambasciatore di Polonia[2] mi dice che io mi troverò a tempo.

(Eredeti, sajátkezű, római vat. »Nunziatura di Germania« 93. köt. 528. l.)

---

[1] II. Rudolf császár, magyar király, 1576 óta.

[2] Bolognetti Albert massai püspök.

78.

Kolozsvár, 1582 október 19.

P. Szántó István P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Válasz. Az egy hónapig tartott hivatalos visitatio eredménye. Szántó iszonyú elfoglaltsága. Minden rendben lenne, ha más rektort kapnának. A visitator és provincziális már hajlandó is volt — a tapasztalt hanyagság láttán — letenni Wujeket, de ez mindenféle maga-igérésével levette őket a lábukról s így minden a régiben marad. A mit megtiltottak neki és megigértettek vele, azt is csak addig tartotta meg, míg el nem útaztak s most újra erőszakoskodik mindenkivel és iszonyú kegyetlenül bánik a jobbágyokkal. Hogy lehessen így az atyáknak jó eredményt elérniök buzgólkodásukkal? Súlyosbítja a bajokat a rektor rossz gazdálkodása, holott a kollégium hat faluja oly jövedelmező, hogy 200 jezsuita élhetne belőlük, nem 18, a hányan vannak. E mellett nem hallgat társaira. Ezért arra kéri Szántó a generálist, mentse fel consultori hivatalától, hogy annál buzgóbban élhessen vallásos hivatásának; habár a rektor az ünnepeket sem szenteli meg és dolgoztat azokon is. Isten büntetése nem is maradt el, mert az ünnepre tett szüreti napon két gyermeket a szőllőtolvajok halálosan megsebesítettek, mire gyilkosaiknak vélt két oláh pásztort felakasztottak, holott a rektornak egy szavába került volna megmenteni őket. Magyar segítőtársakat kér, mert maholnap magára marad. Engedje egyúttal Váradra mennie, hol sokkal áldásosabban működhetne s hová könnyes szemmel hívják pásztor nélküli, elhagyott katholikus lakói.

Admodum R^de^ in Christo Pater. Pax Christi.

Non miretur Tua Reverentia, si statutum ad scribendum tempus nonnunquam anteverto. Loci enim distantia, tabellariorum certorum raritas et rei, de qua scribendum est, magnitudo, dilationem non patiebantur. Adde, quod nunc peroptima et certa, per quosdam fideles Italos, qui recta hinc Viennam proficiscebantur, sese offerebat scribendi occasio, quam negligere aut omittere nullo modo expediebat.

En triennium iam fere est expletum, ex quo in Transylvania quandoque plures, quandoque pauciores, nunc vero hic quidem Claudiopoli 18, Albae autem Juliae tres ex Societate laboraverunt. Verum non eo fructu, quem et nos sperabamus et Tua Reverentia poterat expectare: et quod vehementer dolendum est, impedimenta salutis animarum et Evangelii, non tam ab externis, quam
Aug. 22. a nostris proficiscuntur. Scripseram 1581. 22. Augusti et 1° Sep-
Szept. 1. tembris,[1] binas ad Tuam R^tiam^ literas; unas de rebus domesticis, alteras de externis: ad quas, quod tardius Tua Reverentia responderet, putabam vel apud P. Sfondratam adhuc detineri,

[1] E kötet 58—59. sz. a.

aut omnino intercidisse; sed ex postremis Tuae R^tiae^ literis, 14. Martii praesentis huius anni 1582 ad me datis,[2] certo cognovi, Márcz. 14. fideliter, licet tardissime redditas esse. Quare nihil necesse est, ea hic repetere, quae fuse tunc in illis perscripseram. Sed quia in ultimis literis ad me datis, omnia Tua Reverentia reiecit in adventum patris Visitatoris et Provincialis, ut quae in hoc collegio ordinatione et dispositione indigerent, ipsi ordinarent et disponerent: hanc ob causam dicendum mihi tantum in hac epistola videtur de visitatione, de iis, quae post eam sunt consecuta et de misero statu huius loci.

Visitatio peracta fuit 1582 a quinta die Februarii usque ad Febr. 5. quintam Martii. Márcz. 5. Ex 12 sociis, quos P. Visitator cum P. Provinciali ex Polonia huc secum adduxerant, constituerunt unum Rhetoricae professorem, alios auditores facultatis oratoriae, alios cocos, alios sacristiae et templi praefectos, alium sarctorem et alium ianitorem; mutarunt et scholarum praefectum, et novam adiiciendam classem Rhetoricae; et inter studiosos novam erexerunt congregationem B. Virginis; constituerunt praeterea et novum procuratorem P. Mathiam Thománi, eundem et ministrum esse voluerunt, sicut erat antea. Et quia videbant sex pagos nostros, quorum bonis alimur, ministris verbi Dei esse destitutos et se in conscientia teneri ad providendum illis de pastoribus catholicis ultro et libenter agnoscebant, ita illos inter P. Mathiam et Martinum Undó partiti sunt: ut ille ad quatuor remotiores festis diebus excurreret, hic vero in duobus vicinis conciones haberet, simulque unius classis curam assumeret. P. Petrus Ungarus[3] novicius, qui hic erat ingressus, quique rectoris erat interpres, et eum in administrandis rebus temporabilus iuvabat, meque hic domi in administrandis sacramentis utcunque sublevabat, pertaesus molestiarum, quas cum rectore quotidie experiebatur, petierat dimitti: cui aegre persuasum est, ut maneret et Braunspergam[4] ad novicios proficisceretur, ut ibi ab externis tumultibus, in quibus hic versatus fuerat, aliquandiu conquiesceret et spriritum resumeret. Atque ita in me solum reiecta est concio omnium festorum, lectio catechismi pomeridiana, administratio omnium sacramentorum et visitatio infirmorum in civitate et in utroque suburbio. Accidit nonnunquam festis praesertim diebus, ut eodem momento quinque Multitudo onerum suorum. aut sex simul occurrant diversa officia subeunda: aut mulieres

[2] Ez ismeretlen.
[3] Ez nem Pázmány Péter.
[4] A varmiai Braunsberg.

post partum introducendae in templum, aut infantes baptisandi, aut matrimonio copulandi, aut domi confessiones audiendae, aut ad infirmos cum sacramento Eucharistiae, ad tria quatuorve loca diversa proficiscendum; quae cum omnia simul exequi non possim, diversis horis conor singulis pro virili satisfacere. P. Volfgangus mansit cum sua concione Saxonica et simul scholarum praefectus est constitutus.

Bene quidem haec omnia erant ordinata et constituta, sed ut essent stabilia et utilia, unum adhuc requirebatur, ut rector, qui radix et causa omnium malorum et scandalorum fuerat, alio hinc transferretur, vel ab officio deponeretur: nec multum ab hac sententia Visitator et Provincialis videbantur primum alieni, auditis a consultoribus et visis factis et gestis illius. Sed cum Albam Juliam profecti essent et secum una eo rectorem deduxissent, is cum Leleso, coram Visitatore, tamquam duo muli tamdiu se mutuo scalpserunt, alter alterum praedicando, quo se mutuo in suis dignitatibus conservarent, ut mentem Visitatoris et Provincialis omnino inverterent et inducerent ad conservandum utrumque in suo officio. Miror P. Visitatorem et Provincialem, viros alioquin pios, eruditos et prudentes, maluisse uni Lelesio absenti, in causa et rebus rectoris plus credere, quam omnibus consultoribus, qui praesentes verba eius audierunt et oculis facta ipsius conspexerunt, quorum pleraque ad oculum demonstrarunt: sed (ut dici solet) nonnunquam bonus etiam dormitat Homerus. Sive igitur, quod non haberent a Tua R^tia^ facultatem mutandi, sive quod sperarent emendationem, sive propter mutuam eorum commendationem, utrumque in suo officio confirmarunt: et quemadmodum coram Visitatore, sic et coram rege mutuo se lambunt. Valde enim iam ista perniciosa consuetudo passim in Societate inolevit, ut superioribus et professis plus fidei adhibeatur, quam caeteris omnibus patribus et fratribus contrarium asserentibus; plus unum illorum verbum valeat, quam centum aliorum; et ut quicquid illi dixerint, illud totum et solum debeat esse ratum, firmum, verum, et ex pio atque bono zelo profectum: quaecumque autem ab aliis dicantur, illa omnia suspecta debere esse, vel conficta et ex mala affectione, ac tentatione profecta: quasi nullam alii conscientiam coram Deo haberent, aut ex proposito mendacia componerent. Non quaeritur saepe in multis locis, quae pars meliores et fortiores habeat rationes, sed quid videatur superiori aut professo, sive is habeat rationes, sive non; modo sciat alteri superiori, a quo sibi metuit, egregie, donec praesens est, blandiri.

Hac ratione istis quidem occasio et facultas praebetur, ut securius deinceps ferociant, dominentur, insultent et subditos gravius, quam antea divexent et opprimant; certi iam et securi effecti plus apud superiores unam suam epistolam ponderis habituram, quam multas aliorum: illis vero animus omnino deiicitur, ut nihil audeant mutire, neque ad mediatos superiores quicquam referre, experti et ipsi quam frustra aliquoties laboraverint referendo; ne igitur saepius tamquam nugaces reputentur, malunt tacere et Deo omnia soli committere. Hanc solam causam novi ego, et expertus sum multis egregiis et piis patribus, et fratribus ansam praebuisse defectionis, quae multo pluribus futura est causa ruinae, nisi mature et prudenter huic perniciosae consuetudini Tua Reverentia occurrerit. Multa praeterea et gravissima scandala in diversis locis ex unica hac causa emerserunt; emergentque adhuc plura, nisi remedium adhibeatur. Verum enimvero quicquid alii de me sentiant, quicquid dicant, ego nunquam scivi, nec volui, neque volo blandiri cuiquam, nec aliter loqui, quam sentio, didici; nec unquam sinceritatem hanc et simplicitatem meam, propter alicuius favorem deseram, ne si hominibus placere affectarem, servus Christi esse desinerem. Sed haec fortasse extra cancellos dicta sunt: redeo ad propositum.

Cum ex Alba rediissent P. Visitator et Provincialis, in ultima congregatione nostra unum dederunt rectori consultorem, P. Justum Polonum,[5] quem paulo ante ex Polonia huc secum adduxerant. Et quia moribus deerat, id muneris Visitator dedit P. Mathiae ministro et procuratori, iuveni modesto quidem, sed prudentia, experientia et doctrina vacuo. Ego vero, cum viderem de rectore nullam fieri mutationem, quasi mala, quae ventura erant praesagiens praedixi, oleum et operam nos cum eo lusuros; nec me coniectura fefellit. Quamprimum enim Visitator et Provincialis discesserunt, confestim iterum in pristinum statum omnia revolvi coeperunt. Disciplina

Domi, sicut antea, inter fratres parva pietas, modica religio, exigua devotio, rara concordia, praesertim inter Polonos et Germanos cernitur: collegium est veluti commune diversorium, patet omnibus, nulla clausura: libere intrant homines et vagantur per cubicula. Externi, catholici et haeretici, non afficiuntur erga nos, propter nimiam in subditos austeritatem aperte nobis obiici-

[5] Ez a tanult P. Justus Rabbus, a ki párisi tanulmányai közben tért át a katholikus hitre és lépett a rendbe s a latin mellett jártas volt a héber, görög, német, franczia és olasz nyelvekben, theologiai tudásáért pedig mindenütt nagyrabecsülték.

entes, quod quae verbis in concione docemus, nos eadem omnia factis destruere. *Praedicatis*, inquiunt, *aliis misericordiam, sed ipsi in vestros colonos tyrannis estis crudeliores. Damnatis in aliis avaritiam et ipsi unum obulum miseris vestris subditis non vultis condonare.* Has ob causas pauci ex haereticis convertuntur: immo et ex his, qui erant conversi, multi vicissim ad haereses suas redierunt et ex nostris colonis multo plures sunt haeretici, quam catholici, quod nulla fere cura salutis eorum habeatur.

In vicinioribus duobus pagis, alternis dominicis, quando permittitur, Martinus Undó concionatur. At in 4^{or} remotioribus vix in tribus mensibus semel fit sacrum et concio. Scholae nullum possunt habere progressum et incrementum, tum quod nullus est ex magistris Ungarus et latine tres inferiores classes parum intelligunt: ob id ultra centum studiosos per triennium habere nequivimus; tum etiam quod magister Humanitatis contra omnem humanitatem, publice in classe contra nationem Ungaricam invehi soleat; ob id a studiosis vehementer est exosus et multi cum ad eius classem essent promovendi, maluerunt recedere, quam se eius disciplinae subiicere. Nuper cum dialogus quidam esset exhibendus, abiit et sine rectoris consensu praecepit per famulos, ut ex singulis pagis 32 armati viri, *sub poena capitis et amissione bonorum omnium convenirent* ad proximum nostrum pagum Monostor: id ipse eo animo faciebat, ut ex illis seligeret pro suo dialogo meliores; sed cum externi nihil de dialogo intelligerent, rumor sparsus erat Jesuitas bellum civitati aut alicui nobilium inferre velle. Hanc ob causam civitas diutissime restitit, ne studiosi nostri armati cum colonis ingrederentur, metuens ne aliquid fraudis subesset; nec unquam eos intromisisset, nisi viri quidam primarii authoritatem suam interposuissent et spopondissent eos nullos tumultus excitaturos. Iam vero in ipso theatro tam inordinati discursus personarum, tot strepitus armorum et emissiones bombardarum fuerunt, ut non comoedia aut dialogus a Jesuitis exhiberi, sed lusus armorum a militibus agi videretur. Ego nullum audivi ex omnibus spectatoribus, cui actio probata fuisset; sic fit, ut dum ostentare se volunt nostri fraterculi, ludibrio se et alios exponant. Hoc autem fonte provenit, quod nulla est disciplina, nullus ordo est in collegio et quod non servatur usus et consuetudo Societatis in similibus publicis actionibus: ut scilicet prius privatim coram patribus et fratribus exhiberentur et corrigerentur errores: tum demum in publicum prodirent. Sed poëtaster iste, qui ante biennium non scribebat

duo carmina sine multis erroribus componere, tantum iam sibi tribuit, ut neminem suarum actionum velit habere censorem. Amisit praeterea pallium muliebre triginta duorum florenorum, quos collegium debuit solvere. Et sicut iste sua iracundia et elatione absterret et abigit studiosos a scholis nostris, sic rector sua austeritate in colonos, causa est, ut homines a nostro templo et a concionibus alienentur. Id cum P. Visitator probe cognovisset, ordinaverat, ne deinceps se in curam rusticorum immisceret, sed totam illam procuratori relinqueret. Verum quamprimum Visitator et Provincialis discesserunt, eandem statim vicissim authoritatem, quam antea habebat in colonos, sibi usurpavit, procuratore tamquam famulo et interprete utens. Iterum hic in collegio miseros colonos per 7 et quandoque per 8 et per 9 dies in durissimis laboribus, tamquam mancipia — contra consuetudinem regni — retinet et vix atrum panem et haustum vini porrigit ; et cum miseri petunt facultatem redeundi, baculis se illos caesurum comminatur. Frequenter pro minima re, si non statim iussa eius exequantur, *capi, vinciri, incarcerari et compedibus astringi* eos iubet.

Acerbitas in colonos.

Conqueruntur et viduae pauperculae, quod vivere sub eo non possint, ob graves exactiones et multos labores, quos saepe subire coguntur, ad quos si non subito ut vocantur profectae fuerint, vel domi non fuerint, res domesticae earum a famulis diripiuntur et in tabernis pro vino impignorantur ; quas si recuperare velint, magno pretio coguntur redimere et nihilominus a laboribus non liberantur.

Prima die Aprilis, cum aliqui ex colonis nostris res venales haberent in foro civitatis, inde, relictis ibi suis rebus, fustibus compulsi sunt venire ad labores in collegium, sic rectore iubente, mirantibus et stupentibus omnibus, tam haereticis, quam catholicis, tam inauditam et invisam saevitiam Polonicam. Iudex nostri pagi Bács, quod non misisset eodem die laboratores ex colonis, quo iussus fuerat ad collegium (non enim invenerat eos domi), vocatus est ipse cum socio ad collegium vesperi et detentus est. Sequenti die optio data est ei, ut aut ipse hic statutis diebus laboraret, aut alium loco suo conduceret : qui, ne domi interim in rebus domesticis maius damnum pateretur (conduxerat enim et ipse pro sequenti die messores et necessaria illis alimenta praeparaverat), misso ad forum socio, conduxit suis expensis hominem, qui sua vice hic in collegio laboraret.

Apr. 1.

Longum esset omnia alia similia severitatis exempla recensere.

Illud unicum tantum addam, quod passim in hoc regno dicitur, tam a catholicis, quam ab haereticis: Jesuvitas, qui volunt videri sancti, misericordes et apostolici viri, crudelitate superasse omnes haereticos dominos, qui ante illos pagos ipsorum possederunt. Quo igitur animo putat me esse Tua Reverentia, cum mihi in faciem talia severitatis exempla obiiciuntur a catholicis et ab haereticis, non secus atque si ego essem causa? Cum passim talia verba in nos iactari audio, verbis tantum aliis praedicant misericordiam et mansuetudinem, sed factis Turcis sunt crudeliores. Qua, obsecro, conscientia possum homines ad mansuetudinem, benignitatem et clementiam adhortari, cum factis et exemplis contrarium doceant alii patres nostri? Qui fieri potest, ut durante tali scandalo, verbum Dei et Evangelium Christi possit habere progressum? Et talia inhumanitatis et crudelitatis exempla diluere inficiando non possum, nisi velim sensum et experientiam negare et tenebras contra prophetam lucem esse asseverare. Oculis enim quotidie magno meo cum dolore intueor, quae fiunt et auribus audio, quae dicuntur. Testis est mihi Dominus, quod nihil me ita vexat et excruciat, quam cum pauperes colonos et miseras viduas audio coram me saepe cum lachrymis conqueri et video, inspectante me, sine causa vexari; nec tamen ullo modo iuvare possum. Nam, si aliquod verbum rectori pro illis dixero, ut mitius cum illis agatur, vel aliquid ex severitate remittatur, confestim hoc verbo mihi os obstruitur: Age tu, quae tua sunt et ne te in alterius officium immisceas; atque ita nihil praeter confusionem reporto; quod cum saepenumero iam expertus fuerim, nihil pro illis loqui audeo, sed gemens taceo. De hac pessima severitate usque adeo omnes sumus diffamati, ut ego vix sine pudore audeam coram hominibus comparere.

Avaritia. Accusamur praeterea tenacitatis et avaritiae: quam ne temere nobis imposuisse videantur, duo tantum brevitatis causa exempla proponam. Profectus est noster procurator instructus a rectore ad colligendas hac aestate frumenti decimas. Accessit ad eum, in pago quodam nostro, vir quidam miser senex et debilis, qui paululum tritici labore et beneficio aliorum seminaverat; rogavit patrem, ut pro amore Dei aliquot manipulos ex decimis remitteret, sed nihil impetravit. Item una misera vidua petebat, ut sibi nomine et amore Dei unum tantum manipulum condonaret. Respondit pater procurator: Nostra bursa non impletur nomine et amore Dei: dignum Jesuvitae verbum! I nunc, miser Arator et clama in templo usque ad raucedinem verbum Dei: date et dabitur vobis. Et, estote

misericordes, sicut et pater vester misericors est; cum alter pater eiusdem tecum fidei et religionis contrarium in campo et in foro clamet: Nostra bursa non impletur nomine et misericordia Dei. Et in vindemiis ita se gessit, ut omnium in nos odia concitarit. Quidam vir primarius, scriba civitatis, catholicus, rogatus ab aliis tam catholicis, quam haereticis, scripsit ad eum, rogans ut in exigendis decimis consuetudinem regni servaret et si nesciret decimare, ut Jesuvita, decimaret, ut milites solent, qui si famae suae et sociorum habere rationem nollet, haberet saltem respectum catholicorum, qui propter ipsum ab haereticis conviciis proscinduntur. Et quamvis ita stricte et rigide exigantur omnia tributa et vectigalia a colonis, non tamen inde evadimus ditiores, sed multo miseriores omnibus illis dominis, qui ante nos possederunt bona nostra. Certe unus illorum, nomine Franciscus Forgach [6] (ut mihi pro re certissima coram regius legatus [7] affirmavit) singulis annis sex millia aureorum colligebat ex sex pagis, quos nos habemus. Alter vero nomine Gyulafi,[8] qui post illum successerat in haec eadem bona, cum centum equitibus ex sola hac possessione laute satis et splendide vixit: singulis hebdomadis duos boves mactavit et stipendia militibus solvit.

Mala oeconomica.

Nunc nos omnia illa bona habemus, quae illi habuerunt, omnia illa tributa, quae illis coloni solvebant, nobis quotannis solvunt usque ad minimum quadrantem, vina et fruges nunc maiori copia proveniunt, quam illorum temporibus et tamen modo 18 Jesuvitae ex tot bonis sine debitis ali non possunt. Mirantur omnes, quo nam perveniant tot bona et pecuniae. Nam ad aedificia non expenduntur. Quia ad hunc usum seorsim singulis annis mille floreni dantur ex aula principis. Ad cibum etiam et potum non exponuntur. Quia non ita laute tractamur, nec ita splendide vestimur, ut 18 personae tot redditus possint consumere. In quem igitur usum et quomodo expendantur, ego scire non possum, nisi quod saepe video mitti in Poloniam et aliquando etiam amitti per infidos tabellarios. Huc accedit, quod nulla bona cura habetur rerum domesticarum, nullus est bonus oeconomus. In conspectu superiorum pereunt res diversae ad usum necessariae, domi, in hortis et in praedio et non est, qui congreget et conservet: et tandem coguntur minima quaeque in foro pecuniis emere. Sed in hoc tantum sunt ambo intenti, quo modo miseros rusticos divexent et excrucient, nulla habita cura salutis eorum, ad quam principaliter

[6] Az 1577 elején elhalt Forgách Ferencz.
[7] Berzeviczy Márton. [8] Rátóti Gyulafi László.

sunt vocati ; ob id Deus quoque operibus et laboribus eorum non benedicit. Si Tua Reverentia oculis cernere posset semel sylvas, agros, montes vitiferos, prata, fluvios, piscinas et reliquas possessiones, quas hic habemus, non dubito, quin secure et vere iudicaret commodissime ex tot bonis, sine ulla colonorum vexatione, ducentos fratres ali posse. Et tamen nondum his nostri Poloni satiantur, sed audent sollicitare et molestare regem, ut plures pagos assignet in maximam nostram et totius Societatis confusionem et ignominiam. Assignaverat quidem Pater Visitator rectori suum monitorem, sed nullus ex consultoribus eum quicquam monuit, nec monet. Experti enim sunt, quod nihil proficerent, etiamsi millies monerent, sed crabrones tantum incitarent. Nam si P. Odescalcus, vir pius et doctus, quamdiu hic nobiscum fuit, nihil apud eum suis monitionibus efficere potuit, minus iste efficeret, cui nec aetas, nec pietas, nec eruditio authoritatem praestat, quemque similem iam sibi in austeritate in subditos fecit et tamquam famulum ad nutum suum servire cogit.

Praeterea quia Pater Visitator cognoverat eum vix ter aut quater in anno consultationes habuisse, mandaverat, ut iuxta regulas singulis hebdomadis haberet ; sed vix in duobus aut quandoque in tribus mensibus semel habentur et satius esset, ut nulla omnino fieret talis congregatio : tum, quod raro res, quae maxime consultatione indigerent, proponuntur, sed frivolae tantum et nullius momenti ; tum etiam, quod nulla fere est utilitas huiusmodi consultationum. Nam etiamsi omnes contrarium sentirent et dicerent, ipse nihilominus facit, quod sibi videtur ; et ea, de quibus subolfacit alios contraria dicturos, quam ipse sentit, nunquam in consultationem adducit. Quod cum ego iam antea per biennium satis expertus essem, deposui officium consultoris in manum visitatoris, ne saepius inutilem iacturam facerem temporis ; is ita me ab eo munere liberum esse iussit, ut non cogerer hebdomadis singulis congregationi interesse, sed in causis tantum difficilioribus cum vocarer ; rogavit me praeterea, ut, si quid in collegio contingeret, admonere Tuam R^tiam non praetermitterem, recepi me facturum, quemadmodum et facio, faciamque deinceps, si mihi a Tua Reverentia ita fuerit praescriptum ; sed mihi longe gratius esset, si me Tua Reverentia ab utroque liberaret, tam ab hoc onere scribendi, quam ab officio consultoris, quo liberius et quietius meis concionibus et lectioni sacrae scripturae vacare possim. Quod, ut faciat, vehementer etiam atque etiam rogo.

Praecedenti anno, nulla facta de hac re consultatione, novum

festum dedicationis instituerat,ex suo ingenio, cum magno tam haereticorum, quam catholicorum scandalo ; insuper et vexillum exposuerat, quod hic inusitatum antea et invisum fuerat. Quod cum patri visitatori fuisset narratum, gravissime illum coram patre provinciali et consultoribus reprehendit et prohibuit, ne deinceps similia ficta festa celebranda proponeret ; sed percunctaretur ab antiquis catholicis, quo die olim dedicationem huius ecclesiae celebrassent et illum diem observaret. Hic autem dies 4-ta erat Okt. 4. Octobris,[9] ut mihi fuit relatum. Verum hic dies non placuit rectori, sed iterum eodem die, quo praecedenti, prima scilicet Octobris dominica, praecepit celebrari, maiori quam antea solemnitate, nulla de hac re facta consultatione : immo contra expressam visitatoris et provincialis prohibitionem et contra ecclesiae canones, quibus cavetur, ne quis propria authoritate nova festa instituere et vetera abolere praesumat. Cadebat autem hoc anno in primam dominicam Octobris festum divi Hieronymi ; ipse autem omissa Okt. 7. dominica et reiecto festo divi Hieronymi, sacrum publice in templo, cantu figurato de ficta sua et chimerica dedicatione iussit cantari, et officium de illa recitavit et alios, ut idem facerent, induxit. Ego tamen et sacrum, et officium de Sancto Hieronymo cum dominicae commemoratione recitavi, sicut breviarium et missale Romanum exigebant ; neque enim contrarium sine gravi scelere, contra ecclesiae et superiorum mediatorum ordinationem facere poteram. Intelligebant hoc et alii quidam ex consultoribus, sed nullus ausus est eum monere, aut ei contradicere, ne magis irritaretur.

Ordinaverant praeterea visitator et provincialis, ne consueta festa provinciae pro libitu suo, quae vellet, abrogaret, sicut praecedenti anno fecerat. Sed donec responsum ex Urbe daretur, servaret festa antiqua Ungariae, communia huic provinciae. Ipse tamen in festo S. Ladislai, qui est praecipuus patronus Ungariae, Júl. 27. ligna publice e sylvis nostris invehi in collegium permisit. Item hoc anno festum Sancti Michaelis Archangeli in diem sabbathi inci- Szept. 29. debat et sequebatur dominica. Et quia iam vindemiae inceperant, consultavit, num possit dari licentiam catholicis et haereticis, qui vineas in nostris montibus haberent, ut duobus illis festis uvas colligerent, exprimerent et domum conveherent ; et ut noster procurator resideret cum famulis in finibus vinearum ad exigendas ex musto decimas. Dixi, quod mihi videbatur: primum illa opera esse servilia et lege Dei prohibita, deinde nullam esse causam, ob quam per-

[9] Vagyis Szent Ferencz napja, mivel a kolostor is eladdig a francziskánusoké volt.

mittenda esset violatio duorum festorum, non frigora, nec pluvias imminere, quae uvis obesse possent ; dilatione autem duorum dierum non deteriores, sed meliores et maturiores futuras uvas : tandem quia haeretici, qui omnia festa cupiunt aboleri, facile nobis Festa. obiicere possent, neque nos festa magnopere curare, ubi nostra agitur utilitas. In eandem fere sententiam dixit et alter : tertius vero et ultimus (nam tunc non eramus plures) partim videbatur concedere, partim negare ; nihil tamen ausus est certi affirmare. His auditis, conclusit rector, ut sacra et conciones fierent utroque festo ante prandium, post prandium vero laboraretur. Praemonui illum non placere Deo dimidiata servitia et videret bene, ne particeps fieret omnium peccatorum, quae violatione festorum in montibus nostris committerentur, cum possit impedire et non impediat. Verum ipse his nihil motus, permansit in sua sententia et permisit utroque festo labores. In festo autem S. Michaelis evangelium legebat de scandalis : Vae mundo a scandalis etc. Sequenti vero Szept. 30. dominica de hydropico sabbatho a Domino curato, ubi explicandum erat, quae opera in festis sint permissa et quae prohibita. Cogitet Tua Reverentia, quo animo et qua fronte[10] potuerim illis festis alios reprehendere de scandalo et de violatione festorum, cum nostri tam aperta praeberent scandala decimas exigendo et in suis terris labores permittendo, et tam libere et sine scrupulo ullo festa violarentur.

Verum enimvero non sinit Deus tantam licentiam diu inultam Szept. 28. permanere. Pridie enim festi Sancti Michaelis, quo die conclusit apud se rector permittendam esse violationem sequentium duorum festorum, eadem sequenti nocte, in nostro promontorio, duo pueri, unus 8, alter 9 circiter annorum, qui vineas suas custodiebant, filiique erant duarum viduarum, laetaliter sunt vulnerati a latrunculis, qui venerant furatum uvas, unus biduo, alter triduo tantum supervixit. Et quia lex est huius regni, ut in quorum dominorum terris mala perpetrantur, ibidem et puniantur et iudicentur nocentes, quia autem in 6 nostris pagis nos sumus domini temporales et spirituales et homicidia in nostris terris erant perpetrata, matres puerorum recurrerunt pro iustitia ad dominum loci, immediate quidem ad nostrum procuratorem et mediante illo ad rectorem, rogantes, ut pastores, qui prope suas vineas oves pascebant, caperentur, quod contra illos haberent suspicionem. Alter enim puer ante mortem dixerat se a pastoribus baculo esse percussum in capite. Pater procurator misit quatuor ex famulis nostris, qui

[10] Irva talán hibásan : fonte.

4-or ex pastoribus Valachis caperent, contra quos viduae illae suspiciones habebant. Capti sunt et vincti sunt in carceribus nostris, priusquam pueri morirentur, sed, cum putarentur innocentes, dimissi sunt. Postquam pueri essent mortui, venerunt secundo matres eorum, nunciantes procuratori nostro filios suos iam esse mortuos et petentes iustitiam. Iterum ergo misit famulos et iussit eosdem pastores, quos dimiserat comprehendere et in carcere diligenti custodia vinctos asservari. Misit praeterea unum ex famulis ad iudicem civitatis haereticum, petens ab eo consilium, quid cum illis pastoribus faciendum esset, quomodo veritas ab illis posset extorqueri. Iudex renunciavit, ut eos ab invicem separaret et sic seorsim unumquemque per Cingaros iuberet torqueri. Utuntur enim hic Cingaris pro carnificibus, aut Turcis captivis. Inauditum namque est Ungarum aliquando carnificis exercuisse officium, qui decies mori potius vellent, quam tam vile subire opus. Sed ad rem, minister sive procurator noster probavit consilium iudicis et ad famulum dixit, nos tot carceres non habemus, ut singulis proprium assignare possimus, sed cathenas quaerito et in diversis penuariis ligari possunt. Alteri autem famulo dixit, tu duas seras apponito, ne effugere possint : deinde feria quarta post festum divi Michaelis, id est tertia die Octobris iussit convocari in aream nostri castelli, Okt. 3. iudices ex Monostor nostro pago et ex alio vicino pago nostro Bács, et ex civitate ; pars enim laesa, id est viduae illae duae civibus erant haereticis subiectae. Convenerunt igitur ex omnibus locis armata manu cives et iudices et promiscuum vulgus in maxima copia, ut videret exitum rei. Torti sunt po[stea] duo ex pastoribus, contra quos viduae fortiores habebant suspiciones, facibus ardentibus, ita ut pectora illis comburerentur, sed nihil aliud fassi sunt, quam quod ipsi essent innocentes. Tandem cum nullam iustam causam mortis iudices in illis invenirent, dederunt optionem viduis, quarum filii erant occisi, ut cum aliquibus aliis iurarent contra illos, contra quos fortiores haberent suspiciones ; iurarunt contra illos duos, qui erant torti, sed quam iuste aut iniuste Deus scit : condemnati sunt miseri illi, non ad quamcumque levem mortem, sed ad palos, ut in verna attraherentur. Ista enim est poena Polonum et latronum in Ungaria. Lata iam sententia petebant a patre Mathia, procuratore nostro (qui praesens cum famulis aderat tamquam dominus vel vicedominus loci, licet non sederet inter iudices), ut reos ad locum supplicii efferri permitteret. Is scripsit ad rectorem petens consilium, num tradere eos deberet, postquam lata esset iam mortis sententia in illos. Erat enim in potestate

domini loci, id est rectoris, etiam post latam sententiam, tradere reos vel non tradere, dimittere vel occidere, differre mortis executionem vel accelerare. Rector cum antea totam hanc causam perspectam haberet, scribebat enim procurator ei singulis diebus bis terve quid ageret cum reis et in quo statu res eorum essent; nunquam tamen, nisi hac ultima hora nobiscum negotium communicavit, nec consultationem habuit: modo primum coepit quaerere, an deberet permittere efferri reos ad supplicium, necne. Aliqui dixerunt, quod non deberet impediri executio mortis, postquam iam sententia esset lata et armatorum hominum turba id ante nostrum castrum praestolaretur. Secundus in eandem dixit sententiam. Ego vero duo dixi: primum patrem Mathiam procuratorem iam incidisse propter multas causas in suspensionis et irregularitatis censuras, sed hoc tamquam impertinens reiectum est. Dixi secundo, ut executio mortis omnibus modis impediretur, aut saltem differretur, quod probationes nullae essent et indignum esset ob suspiciones leves et iuramenta mulierculariim aliquos tam crudeli neci tradere. Idem quoque, inscio me, Martinus Undó seorsim (nam ipse non ingreditur congregationem) rectori inculcaverat; sed nihil profecimus: rector scripsit ad procuratorem, *ut permitteret iudices agere cum reis, quae vellent, ipse nihil diceret.* Servus noster oeconomus domus, qui unus ex iudicibus erat, quaerit a patre procuratore num tradere deberet pastores ad necem, necne: cumque ille nihil responderet, iudicavit eum nolle omnino iam ulterius differre necem illorum, sed velle fieri executionem; qui postea narravit, sibi etiam probationes visas esse insufficientes, sed se impedire et differre non potuisse, sine consensu rectoris et procuratoris, qui si vel minimo signo indicassent, inquit, mihi ne traderem, nunquam tradidissem, nec quisquam eos nobis invitis eripere potuisset. Itaque traditi sunt in manus carnificum et palis sunt affixi. Constanter usque ad mortem, etiam in palis quoad vixerunt innocentes se esse coram multitudine asserentes.

Quidam vir catholicus primarius huius civitatis, notarius et in legibus peritus, cum factum intellexisset, vehementer contra rectorem fuit commotus, quod secum huiusmodi litigiosas causas non communicasset, quod non distulisset executionem, quodque sine sufficienti probatione permisisset necari innocentes; et praedixit imminere toti collegio grave periculum, si domini interfectorum, qui erant duo potentes nobiles, coeperint a nobis exigere fassiones, probationes et causas mortis suorum subditorum. Communis quoque vulgi opinio fuit, eos innocentes fuisse. Quod inde probant:

quia eodem tempore, quo isti in vinculis tenerentur, aliquot ex vicino pago Valachi, quasi mali sibi conscii fugissent. Hi autem cum semel dimissi essent et abire, quo vellent, potuissent, quasi nihil sibi mali conscii fugere noluerint. Valachi etiam nobis minitari dicebantur, quod succenderent pagos nostros, propter necem fratrum suorum : a quibus nondum sumus securi, nec tutum est ad vicinos pagos peregrinari. Porro quantum ad irregularitatem attinet, ego puto tres ex patribus nostris sine controversia incidisse : patrem procuratorem, qui reos bis capi, ligari et incarcerari iussit, sine cuius iussu, ut ipsemet fatetur, nullus ex famulis nostris ad capiendos illos miseros motus fuisset ; deinde rectorem, quia eius consensu fecit procurator omnia, quae facta sunt et P. Iustum Polonum, qui causa fuit cum rectore accelerationis necis illorum ; nec solum accelerationis, sed etiam absolute mortis, quia potuissent liberare, si voluissent. Sed rector, quia parum de censuris intelligit et quod peius est, nec vult intelligere, nec alios audire ex crassa vel affectata ignorantia, non solum sibi in hac re nullum facit scrupulum, sed procuratorem etiam conatus est defendere, quod non incidisset. Et cum tandem ex Navarro aperte convinceretur, dixit : etiam si incidisset, se habere authoritatem dispensandi. Itaque mutuo se absolverunt et celebrant ; quod si a Tua Reverentia huiusmodi facultatem non habeat rector, procul dubio, iuxta Navarri sententiam, celebrando quotidie peccant mortaliter : de qua tamen potestate ego nonnihil subdubito. Quia optime recordor per quinquennium, quo Romae in Poenitentiaria habitavi, me saepe multos similes casus habuisse, et nec nos, nec supremum poenitentiarium cardinalem Hosium[11] potuisse in illis dispensare, sed solum Pontificem et hunc etiam saepe in levioribus noluisse dispensare. Die illo, quo Valachi necati sunt et sequentibus duobus, tanta vis procellarum orta fuerat, quanta nunquam antea in hac civitate visa dicebatur ; ita ut arbores radicitus erueret et tecta aedium disiiceret ; et nemo in agris, campis et vineis laborare quicquam posset. Iudex territus proclamare iussit, ne quisquam domum aut civitatem egrederetur et licet violenta haec procella multis multa damna intulerit, nullis tamen plura, quam nobis ; in Monostor novum aedificium in area cum suo tecto prostravit, in collegio partem tecti abstulit, scholarum vero nova et fortia tecta omnino evertit. Haec et alia damna vix centum scutis reparari possunt. Quam ob causam hanc procellam Deus immiserit, novit ipse, sine cuius nutu non cadit folium ex arbore : sive in poenam violatorum festorum, sive ob fictam dedi-

[11] Hosius Szaniszló bíboros.

cationem, sive propter necem innocentium. Haec enim omnia eadem hebdomada perpetrabantur. Communis certe vox populi erat, ventos tam impetuosos non esse naturales, sed in punitionem alicuius sceleris divinitus immissos.

P. Georgius Tőrös sive Papensis, qui erat Albae socius P. Lelesii, amiserat utramque manum paralisi, sicut Odescalcus pedes; ex qua hic iam convalescere coeperat, sed pertaesus molestiarum, quas hic experiebatur et querelarum, quas audiebat fieri contra nos, maluit in suam provinciam redire, quam hic diutius haerere: itaque circa finem Augusti Viennam permissus est redire. Magister Martinus Undó nondum est sacerdos, missus fuerat ad vicinum episcopum in Ungariam, sed priusquam eo perveniret, ille fuit defunctus:[12] itaque vacuus reversus est. Data fuit ei unius classis Grammaticae cura, qui cum bono zelo motus, familiarius cum uno ex discipulis suis nobile agere et loqui coepisset, eumque ex haeretico catholicum fecisset, nescio qua invidia aut ratione moti alii magistri Poloni, accusarunt eum apud rectorem crimine pessimo. Proinde primo prohibitus est, ne cum discipulis loqueretur, deinde magna eius infamia schola est privatus, qui aliquoties alio iam migrasset, nisi ego eum retinuissem, animassem et rogassem, ne aliquid inciperet, priusquam causam eius Tua Reverentia cognosceret et facultatem praeberet alio migrandi. Hortatus etiam sum eum, ut ad Tuam R^{tiam} scriberet, quod spero eum facturum. Isti duo sunt tantum in Societate Ungari, P. Georgius Tőrös et Martinus, theologi et concionatores, grati omnibus, qui maxime hic me iuvare poterant, et ex his unus iam discessit et alter parat discessum; qui si abierit, ego nescio, quid ego solus hic faciam. Nam P. Mathias, qui hic ad pagos excurrit, nec theologiam audivit, nec in concionando habet gratiam. Lelesius quoque theologus non est, et licet aliquid in concionando valeat, tamen quia semper fere decumbit, parum utilitatis praestat; immo, ut audio, et se, et nos apud consiliarios exosos reddidit, nimis rigide illis imperitando. P. Valentinus[13] Ungarus novicius est, nec scit latine et grammatice expedite loqui. Caeteri quoque Ungari, qui sunt in provincia Austriae, partim novicii sunt, partimque non puri Ungari, sed Dalmatae.

Videt Tua Reverentia in quo statu sumus et quod Ungaris hoc collegium non solum non augetur, sed etiam illi, qui venerant, cupiunt omnes discedere: sine quibus nullum collegium in Ungaria

[12] Ez a magyarországi szomszédos püspök a Leleszen lakó és 1582 tavaszán elhalt Melegh Boldizsár csanádi püspök volt. [13] P. Ladó Bálint.

et Transylvania poterit consistere. Quare ni mature Tua Reverentia amoverit eum, qui causa et radix est omnis turbationis et domi, et foris, sequetur brevi cum ingenti confusione Societatis collegii huius dissolutio. Martinus Undó adhuc nobiscum est; iuvat me in concionibus, qui in festis sanctorum hic domi concionatur; dominicis vero diebus in vicinis pagis alternis vicibus. P. Volfgangus videns conciones suas nullos hic habere successus (a triennio enim ex auditoribus suis vix tres sunt conversi et confessi et ob alias etiam causas) petiit hinc alio mitti et nunc expectat in dies currum, iuxta provincialis permissum, ut Braunspergam proficiscatur. Caeteri praeter hos iam dictos novicii sunt et parum bene morati. Me quoque taedet pudetque diutius hic manere, cum videam res Societatis hic in dies in peius ruere et evangelium Christi progressum habere non posse, ob infamiam tenacitatis et crudelitatis, qua sumus diffamati. Quamobrem Tuam R[tiam] etiam atque etiam rogo, ut vel me hinc Viennam ad meam provinciam redire patiatur, ubi maiori cum honore Dei et Societatis potero adhuc unum cursum Theologiae legere, vel tertium Philosophiae perficere. Vel certe permittat me cum uno socio in aliam civitatem Ungariae vel Transylvaniae proficisci. Nam et Vasarhelienses et Varadienses cum lachrymis me obtestati sunt, ne se in medio haereticorum constitutos desererem, sed ad ipsos quoque ad unum aut dimidium annum concionatum excurrerem. Varadinum ad 12. millia hominum et eo amplius ad conciones et confessiones ex finibus Ungariae et Transylvaniae et ex oppidis Turcis subiectis confluere solent; pro quibus unicus est tantum catholicus sacerdos, quem aegre hoc anno retinuimus, ne discederet. Consulere enim sibi volens, ad studia se conferre volebat. Haeretici autem sunt plures, eruditi atque nasutuli. Hic autem ego ultra sexcentos auditores raro habeo et ex his vix sunt 400 sincere catholici; et certus sum, quod si Varadinum irem, haberem plures duodecim millibus, propter vicina multa oppida pastoribus destituta et exercitum principis, qui assidue ibi residet ad custodiendum fines regni contra Turcas. Hic igitur maiori cum honore Dei et Societatis laborare possem et centuplo plus utilitatis ex concionibus Christo et ecclesiae accederet. Imo secure et audacter Tuae R[tiae] promitto, quod si me ibi ad triennium manere patietur, Domino iuvante ac gratia, ex studiosis haereticis pro Societate amplius quam viginti, literis humanioribus bene instructos adolescentes, quos non erit mihi difficile in vita religiosa, officio sacerdotis et in modo concionandi instituere. Sunt enim ibi in haereticorum scholis com-

Missio

muniter ad 70 barbati et maturi adolescentes in literis politioribus satis exercitati, ex quibus pudor esset, si concionibus, disputationibus et familiaribus colloquiis 20 lucrari non possem. Nam etiam hic cum omnibus turbationibus et scandalis, quae acciderunt, potuissem iam hoc triennio 12 adolescentes pro Societate acquirere, ut nihil opus fuisset Polonis pro inferioribus classibus, si ego operam et diligentiam adhibuissem. Sed quia videbam, quod sicut duo, qui intraverant, non perseverarunt ob asperos mores rectoris et confusionem rerum, quam in collegio videbant, sic nec caeteri essent perseveraturi, ob id non curavi quemquam ad hoc nostrum institutum allicere et inducere. Nec tamen cuiquam dissuasi, nec impedivi quemquam, quominus quod vellet institutum amplecteretur. Nam et caeteri Ungari antiquiores in Societatem, uno aut altero excepto, per me sunt, Domino trahente et cooperante ingressi Viennae. Quamobrem non dubito de Domini misericordia et gratia, quin Varadini, si me eo Tua Reverentia ire patietur, longe plures possim acquirere. Quin et illud secure promitto me ex sola elemosyna plures illic personas aliturum, quam hic ex omnibus nunc redditibus sustentamur, cum magna Dei laude, bono odore Societatis et fidei catholicae incremento.

Experiatur, quaeso, hoc mecum Tua Reverentia et nisi ea, quae promisi, praestitero: tum mihi imponat mulctam et poenam, quam voluerit, quam et libenter suscipiam et peragam. Ex me enim ipso didici, quibus afficiantur, et a quibus abhorreant nostrates Ungari et quomodo ad pietatem attrahendi sint; et scio, quia non confundar: modo in eo, quod peto, patiatur Tua Reverentia se exorari. Non queror de cibo, non de potu, non de indumento. Non enim propter haec ordinem sanctum intravi. Non hinc abire desidero, propter aliquas simultates. Absit enim a me, ut qui aliis charitatem Dei et proximi praedico et omnes ad concordiam, pacem atque malorum tolerantiam exhortor, ut ipse cum aliquo simultates vel odia habeam, aut privatas iniurias ulcisci cupiam: aut alicuius famae et honori per me quicquam detractum esse velim et, nisi ex obligatione et officio tenerer, nunquam de aliorum factis et gestis ad Tuam R[tiam] vel ad quemvis alium aliquid referrem. Sed quia video, propter dictas causas, evangelium Dei hic non posse habere progressum et scio pro certo me alibi, maiori Dei honore, meliori Societatis existimatione et copiosiori ecclesiae fructu posse laborare, ob id cupio locum mutare: ne deinceps quisquam mihi obiicere possit, quod aliis praedicamus mansuetudinem et ipsi in subditos crudeles sumus; alios hortamur

P. Szántó (Arator) István sajátkezű levelének vége.

(Kolozsvár, 1582 október 19.)

ad liberalitatem et eleemosynam et ipsi sumus caeteris tenaciores; aliis festa promulgamus et ipsi non observamus, etc.

Doleo, quod nulla fere consolatoria facta Tuae R^tiae scribere possim, ex hac sylvestri vinea et inculta; sed ita tempora nunc tulerunt, ut et ipsi amaritudine repleremur et fructus nostri insuaves, crudi et acerbi essent. Verum spero me ex Varadino meliores et melle suaviores missurum. Quamvis et ex his acerbis, multas utilitates et cautelas pro futuro rectore tua prudentia poterit excerpere. Nec enim Deus ista in principiis solet permittere frustra. Verumtamen vae illis, per quos scandalum venit: qui evangelii propagationi obstaculum opponunt, qui malo suo exemplo in causa sunt, ne haeretici aut peccatores convertantur; aut ut conversi iterum in pristinos errores relabantur, quod hic plurimis accidit. Itaque hic in primis oneratur conscientia Oliverii, qui malum huic collegio iecit principium; de quo longus mihi cum Tua Reverentia esset sermo, sed nolo nunc veterem renovare dolorem; oneratur et conscientia P. Visitatoris et Provincialis, qui superficiem tantum raserunt et radicem malorum non abstulerunt; oneratur postremo et conscientia Tuae R^tiae, si tot scandalis et impedimentis evangelii remedium mature non adhibuerit. Ego, quod potui et debui facere, feci et conscientiam hic meam in vestram exoneravi. Ignoscat Tua Reverentia libertati meae, quia iam antea testatus sum, me nulli velle, nec scire blandiri, sed aperte et sincere veritatem coram omnibus loqui didicisse. Servet Christus optimus maximus Tuam Reverentiam nobis, Societati et toti ecclesiae suae diutissime incolumem.

Datae Claudiopoli, 1582. 19. Octobris.

Tuae Reverendae Paternitatis

indignus in Christo filius

Stephanus Arator Pannonius mpr.

Külczíme: Admodum R^do in Christo Patri Claudio Aquaevivae, generali praeposito Societatis Jesu. Romae.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

79.

Varsó, 1582 deczember 7.

P. Possevino Antal Galli Ptolomeo bíboros-államtitkárnak.

Báthory István király azt kivánja tőle, hogy az új esztendőben induljon Erdélybe, hogy megismerje s megállapítsa a szeminárium dolgát s előkészítse az erdélyi püspökség felállítását.

Dapoi dicendogli io, che doppo haver' mandato i Moscoviti sicuramente in Moscovia, io era in qualche perplessita, se prima

io dovevo andarmene in Transilvania o aspettar' se l' imperatore mi commandasse qualche cosa, conforme et a quel che mi haveva commesso, et a quel che il re mi ordinava che come da me stesso io scrivessi a Sua Maestà Cesarea, mi dissi ch'io andassi a Cracovia, dove egli sarà questo Natale, et che mi darebbe un corriere fidele et Decz. 25. diligente, perchè portasse le mie istruzioni a Vienna et che fra tanto verrebbe la risposta dall' imperatore, doppo la quale io anderei in Transilvania; la quale andata approvò con tanto sentimento et con tanto piacere, che Sua B^{ne} mandasse a visitar il giovinetto principe et a dirizzarvi seminarii, i quali anco esso per sua parte vuole fare, che aggiunse queste parole: Cupio ut videatis Transylvaniae situm et locorum naturam, quamque si christianismi propugnaculum illud amitteret, universo orbi christiano incommodaret; sin retineatur, quantum ad omne bonum ostium sit aperturum.

Io dicendogli che Sua Maestà faceva bene a stimare questa visita di N. S^{re} circa il suo nipote, hebbi campo di insinuargli quanto sicuro era il patrocinio della Santa Sede Apostolica, perchè in ogni evento che Sua Maestà morisse o altro avenisse, quel giovinetto principe havesse quei consigli et aiuti, che senza dubbio gli sarebbono somministrati.

Il che Sua Maestà mostrò di sentir con assai gusto. Da tutti questi ragionamenti poi, et da molte altre congetture si raccoglie che Dio Signor Nostro dà particolare lume et animo a questo re di abbracciar la difesa del christianesimo et di non fidarsi del Turco, poichè anco ultimamente ha mandato il colonnello Ridolfini ad emendare alcune cose nella fortezza di Varadino in Transilvania.

Quanto poi al seminario et al vescovato che mi promise di volere per sua parte che si instituissero in Transilvania, mi confermo il medesimo, mostrando che di Cracovia mi manderebbe con pieno indirizzo in quelle parti . . .[1]

Di Varsovia, 7 Dicembre 1582.

(Eredeti, sajátkezű, római vat. «Nunziatura di Germania» 93. köt. 545. l.)

80.

Niepołomice, 1583 januárius 27.

Báthory István király a gyulafejérvári jezsuita-residentiának.

Szórakozásukra és üdülésükre a falon kívül kertet adományoz neki.

Nos Stephanus [Dei gratia rex Poloniae etc. nec non Transylvaniae princeps.]

Memoriae commendamus tenore praesentium, significantes

[1] A levél többi részét ld. P. Pierling S. J.: Báthory et Possevino (Paris, 1887.) 247. l.

quibus expedit universis. Quod nos cum pio zelo erga religionem catholicam moti, tum vero regno nostro Transylvaniae consulere cupientes, ut in eo catholica religio iniuria temporum fere suppressa, iterum in lucem revocata suum cultum obtineat, liberaliores que disciplinae etiam atque etiam efflorescant, ex diversis regionibus superioribus annis aliquot ex Societate Jesu patres, pietate ac vitae excellentia excellentes in Transylvaniam evocandos curavimus. Ex quibus aliquot Albam Juliam sunt traducti, concessa eis, in civitate eadem ecclesia divo Stephano sacrata, una cum monasterio adiuncto, quod olim fratres Dominicani inhabitarunt, ut aut iidem patres Societatis Jesu aliquem locum idoneum habeant, in quo se studiorum laboribus defatigatos recreare possint, ex singulari gratia nostra regia commoditatibus ipsorum consulere volentes, hortum extra muros ex adverso portae Sancti Gregorii praefatae civitatis Albensis situm, alias ad praeposituram Albensem pertinentem in usum eorum perpetuo iure ipsis dandum et concedendum duximus, quemadmodum damus et concedimus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante.[1]

Datum in arce nostra regia Nepolomicensi, 27. die Januarii. Anno Domini 1583. Regni vero nostri septimo.

(Egykorú másolat, a Jezsuita-rend levéltárában.)

81.

Niepołomice, 1583 január 28.

Báthory István király Kolozsvár város tanácsának.

Mivel a kolozsvári jezsuita-kollégiumnak megengedte, hogy maguk szükségére bortermésüket bevihessék s azonkívül évente négy hordó idegen bort is szerezhessenek, inti, hogy az atyákat e kiváltságukban megvédelmezze.

Nos Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc. nec non Transylvaniae princeps.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod cum ad nos per fide dignos homines perlatum esset, magna incommoda ad venerabile collegium Societatis Jesu in civitate nostra Colosvariensi per nos erectum redire ex eo, quod nulla vina Ungarica et exotica, in praedictam civitatem ad usum eorum cotidianum, legibus civitatis eiusdem

---

[1] E birtokukba való beiktatás, Báthory Zsiomond (1583 február 21-iki) rendeletére, márczius 16-án ment végbe: sine contradictione.

adversantibus, importare liceat, hincque plures peregrinos, tam Italos, quam Polonos, etiam ipsos Ungaros in eodem collegio commorantes, ob defectum exotici vini tamquam suavioris et plerorumque complexionibus ad tuendam sanitatem magis accommodati, in varios morbos incidere cum ingenti totius collegii atque adeo publici boni detrimento : supplicatum nobis est, ut clementissimam huius rei rationem habere et peculiari indulto dictis incommoditatibus succurrere dignaremur. Nos igitur tam ipsius rei aequitate, quam etiam ipsa necessitate permoti, praefato collegio de certa scientia nostra id concedendum atque permittendum duximus, ut singulis deinceps annis in collegium pro sua et omnium eorum, qui sub ipsorum disciplina et cura ibidem vixerint necesssitate quatuor vasa vini Ungarici et exotici, undecunque haec petere voluerit, invehere liberum sit, non obstante civitatis commemoratae Colosvariensis privilegio, cui ad pios usus praeter hanc necessariam nostram concessionem, aliis in partibus nihil derogatum esse volumus. Ad haec etiam permittimus eidem Societatis Jesu collegio ex bonis et promontoriis Monostor et Bács ad ipsum collegium pertinentibus, ad usum seu necessitatem collegii praescripti liberam potestatem vina in civitatem praefatam Colosvar invehendi ; ita tamen, ne Societas collegii ex divenditione vinorum eiusmodi importatorum ullum quaestum faciat, sed tantum ad proprios usus convertat, non secus ac si dicta Societas extra civitatem in ipsa abbatia Colosmonostra habitans iisdem uteretur ; quemadmodum concedimus et permittimus praesentium per vigorem. Quo circa vobis fidelibus, nostris prudentibus et circumspectis, iudici primario,[1] caeterisque iuratis civibus ac toti universitati inhabitatorum civitatis nostrae saepe nominatae Colosvariensis harum serie committimus et mandamus firmiter, ut praedictum collegium, in hac nostra annuentia conservent et per suos conservari faciant. In cuius rei fidem his literis nostris annuentiae, manu nostra subscripsimus, sigillo nostro secreto, quo in rebus Transylvanicis utimur, appresso.

Datum in arce nostra regia Nepolomicensi, 28. die mensis Januarii. Anno Domini 1583. Regni vero nostri septimo.

Stephanus Rex mpr.

Martinus de Berzeuice
Cancellarius mpr.

(Eredeti, O. l. Erdélyi fiskális levéltára XXII. szekrénye B. fasc. 12.)

---

[1] Ekkor ez évben újra Wolffard István a főbíró.

82.

Niepołomice, 1583 január 28.

Báthory István király a kolozsvári jezsuita-kollégiumnak.

Kényelmére neki adományozza az Alsó- és Felső-Zsuk határában elterülő «Barátok tava» nevű tót.

Nos Stephanus, Dei gratia rex Poloniae etc. necnon Transylvaniae princeps.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod postquam conatus noster, erigendo in Dei omnipotentis honorem, reique publicae utilitatem, collegio Societatis Jesu, in civitate nostra Colosvariensi hactenus feliciter et non sine evidenti fructu cessisset, eundem augendis collegii illius, quibuscunque possumus bonis, quovis tempore promovendum extendendumque existimavimus; itaque cum ad rei familiaris eiusdem Societatis propter peculiare ordinis istius institutum, accessionem multum conducere videretur, si inter alia etiam de necessario piscium proventu prospectum esset, noluimus etiam hac in parte dicti collegii commodis deesse. Quare piscinam totalem *Barátok tava* vocatam, alias ad claustrum religiosorum fratrum ordinis Sancti Dominici in eadem civitate Colosvariensi fundatum pertinentem, in territorio possessionum Alsó et Felső Suk, in comitatu Colosiensi existentis habitam, praefato collegio Societatis Jesu applicandam atque in perpetuum conferendam duximus, prout applicamus atque conferimus, harum nostrarum vigore et testimonio literarum; quibus Nos manu nostra subscripsimus, sigillo nostro secreto, quo in rebus Transylvanicis utimur, appresso.

Datum in arce nostra regia Nepolomicensi, 28. die mensis Januarii. Anno Domini 1583. Regni vero nostri septimo.

Stephanus Rex mpr.

Martinus de Berzeuice
Cancellarius mpr.

Hátlapján Possevino kezével: Claudiopolitano rectori diligentissime P. Possevinus mittit refectas.

(Eredeti, O. l. Erdélyi fiskális levéltára XXII. szekrénye B. fasc. 50.)

83.

Niepołomice, 1583 január 28.

Báthory István király védőlevele az Erdélyországban élő katholikusok és vallásuk szabadgyakorlata érdekében.

Nos Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc. necnon Transylvaniae princeps etc. Universis et singulis cuiuscunque status et conditionis hominibus tam spiritualibus, quam saecularibus in regno nostro Transylvaniae et ea parte Hungariae, quae ditioni nostrae subest, commorantibus notum testatumque facimus, quod cum necessarium esse in rebus publicis videamus, ut cum aliis rebus, tum potissimum inter dissidentes de religione certus quidam modus atque ordo constituatur, ne alter alterius iurisdictionem ecclesiasticam pro se usurpet, eamque temere turbet, unde plurima incommoda et confusiones atque adeo distractiones oriri possint, nostrae igitur curae incumbere visum est, ut huic quoque malo, ne latius serpat, quamprimum praeveniremus. Relatum est enim nobis plerosque religioni Romanae et catholicae adversos homines summa cum indignitate catholicorum in rebus ecclesiasticis suo arbitrio iurisdictionem quandam usurpare, ad illicita connubia vel etiam divortia catholicos cogere, cum earum rerum notio non ad adversae sectae homines, sed ad ipsos catholicos propriae pertineat ac aequum sit, ut catholicus inter catholicos, sectarius inter sectarios suos ecclesiasticam suam iurisdictionem exerceat. Quare, ut deinceps ab eiusmodi iurisdictionis confusione quemlibet ordinem vindicemus ac, ut omnia decenter legitimo ordine gerantur, constituimus, volumus et omnino mandamus, ne alienae religionis professores iurisdictionem catholicorum perturbent, neque artibus, neque vi, neque quocunque praetextu catholicos, praesertim rudiorum auditores contra ipsorum conscientiam in iurisdictionem suam transire cogant, aut pelliceant, sed potius intra metas se continentes, quascunque causas spirituales suae religionis iurisdictioni cognoscendas relinquant. Quarum rerum iudicem catholici mutuo consensu, quicunque illis videbitur, ad nostram tamen et successorum nostrorum ratificationem eligendi habebunt facultatem, qui singulis annis, quotiescunque necesse fuerit, ecclesiasticas causas adhibito consilio catholicorum et doctorum virorum, cognoscat atque definiat; cui quidem iudicio in iis, quae ad dictam cognitionem et definitionem pertinebunt, catholici subiecti sunto, salvis tamen privilegiis a [Sancta] Sede Apostolica acceptis, quaecunque fuerint dictorum de Societate Jesu. Ad cuius

nostrae voluntatis evidentius testimonium has literas nostras manu nostra subscriptas, sigillo nostro secretiori, quo in rebus Transylvanicis utimur, communiri iussimus.

Datum in arce nostra regia Nepolomicensi, 28. die mensis Januarii. Anno Domini 1583. Regni vero nostri anno septimo.

Stephanus Rex mpr. Martinus de Berzeuice Cancellarius mpr.

(A Hevenesi-gyüjtemény már nem létező V. kötete 179. lapjáról vett másolat a M. N. Múzeum 1280. Quart. Lat. II. kötete 211—212. lapján.)

Megjegyzés. Helybenhagyta és megerősítve újra kiadta Báthory Zsigmond fejedelem Gyulafejérvártt, 1584 július 25-ikén.

84.

Niepołomice, 1583 február 1.

Báthory István király P. Aquaviva Claudio jezsuita-generálisnak.

Kéri, küldjön Erdélybe 3—4 jezsuitát s köztük a tanult P. Maldonati Jánost.

Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc. Princeps Transylvaniae.

Venerabilis Pater devote nobis dilecte.

Commendata nobis est plurimum singularis eruditio, morumque integritas V[lis] P. Joannis Maldonati ex Societate Vestra. Eius viri ad confutandos haereticos, qui frequentes sunt in regno meo, maximus esset usus, non sine insigni et evidenti fructu ecclesiae Dei, ob idque supplicavimus per literas nostras S[ti] Suae, ut eius viri copiam nobis faciat atque etiam alios duos tresne patres excellenter doctos pro Transylvania, quos ipsi diversae religionis homines ad aperiendos illis oculos expetunt, illi adiungat. A P[te] quoque Tua postulamus, ut eum ipsum P. Joannem Maldonatum, adhibitis illi aliquot sociis, inter quos discupimus, ut P. Aloysium Odescalcum, si convaluit vel si aetas aut valetudo eius non ferret, in eius locum sui similem habeamus, quamprimum ad nos mittat. Fecerit Paternitas Tua ecclesiae Dei rem prorsus utilem, nobisque gratam, quam nos omni officio atque benevolentia prosequemur. Bene valeat Paternitas Tua.

Datum Niepolomiciis, die 1. Februarii. Anno Domini 1583. Regni vero nostri anno septimo.

Stephanus Rex mpr.

Külczíme : R[do] in Christo Patri domino Claudio Aquaviva, Generali Societatis Jesu, sincere nobis dilecto.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

85.

Niepołomice, 1583 február 13.

Báthory István király alapító-levele a kolozsvári jezsuita-kollégiummal kapcsolatos szeminárium részére.

Nos Stephanus Dei gratia rex Poloniae, Magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kioviae, Volhiniae, Podlachiae, Livoniaeque etc. dominus, nec non Transylvaniae princeps.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod nos pro nostri imprimis in Deum Optimum Maximum pietate, quam rebus omnibus potiorem semper ducimus, deinde pro ea cura et studio, quod in promovenda religione christiana libentissime impendimus, postremo peculiari etiam quodam gentis nostrae Hungaricae amore incitati, nihil hactenus earum rerum, quae ad provinciae nostrae Transylvaniae cultum, ornamentum, commodumque spectare arbitrati sumus, reliqui fecimus ; dedimus siquidem ante omnia operam, ut iuventutis in pietate et honestis disciplinis, ex quibus omnis humanitatis ratio petitur, instituendae gratia complures docti et pii viri ex Societate Jesu in illam patriam se conferrent, sedes ibi figerent, ludos aperirent et depulsa sensim barbarie, quae iniuria temporum irrepserat, maxima hominibus illis commoda importarent. Ad quae omnia eo rectius instituenda atque perficienda amplissimum iisdem patribus Societatis Jesu collegium attribuimus et fundavimus, sumptus eis necessarios suppeditavimus, scholas aedificavimus, ac omnibus in rebus eorum usibus abunde prospeximus. Quibus ita ex ordine provisis, illud quoque nobis omittendum non fuit, quin ingenuorum adolescentium et iuvenum studiis addictorum frequentiam ceu segetem quandam uberem produceremus, eamque sumptu nostro ad spem pietatis et literarum laudis continue aleremus. Cum itaque ad hoc tam praeclarum opus promovendum aequas nobiscum rationes Beatissimus in Christo Pater et Dominus, dominus Gregorius decimus tertius pontifex maximus, pro sua in gentem nostram Hungaricam charitate et liberalitate ferendas constituerit, praedicto collegio Societatis Jesu Claudiopoli in Transylvania, una cum scholis iam erectis, seminarium quoque iuvenum et nobilium, et plebeiorum, qui nempe ob tenuem eorum fortunam ingenium literis excolere non possent, adiicimus ea forma, modo et ratione, quam in septentrionalibus aliquibus provinciis R. P. Antonius Possevinus Societatis Jesu, qui

nomine eiusdem Summi pontificis, tum de aliis, tum de hac re ad nos missus solitus est constituere, et quam hoc quoque loco ordinabit et constituet; ad quod sumptus annuos mille ducatorum aureorum Hungaricalium summam, ex censu cathedratico pastorum sive plebanorum Saxonum Transylvanorum perpetuo conferimus et adiicimus, ea lege, ut hac pecunia collata cum pontificia, per eos, quorum curae committetur, ad solos tantum studiosae iuventutis, egenae scilicet et ope indigentis usus, victusque rationem convertatur ac integre semper ac bona fide erogetur. Caeterum tibi fideli nobis dilecto Magnifico Ladislao de Sombor consiliario nostro et arendatori decimarum nostrarum Transylvaniensium, aliis quoque in hoc officio successu temporum constituendis, modernis scilicet et futuris, per praesentes serio committimus et mandamus, ut quotiescumque cum hisce literis nostris requisiti fueritis, singulis semper annis praedictam pecuniae summam ex praescripto plebanorum censu, plene ac integre praefati seminarii praefectis et procuratoribus numeretis ac deponatis.[1] Secus non facturi. In cuius rei firmiter observandae perpetuam memoriam has literas manu nostra subscripsimus et sigillo nostro secreto pendenti, quo in rebus Transylvanicis utimur, muniri iussimus.

Datum in arce nostra regia Nepolomicensi, 3. die mensis Februarii. Anno Domini 1583. Regni vero nostri septimo.

Stephanus Rex. Martinus de Berzeuice
Cancellarius.

(P. Possevino Antal gondozta egykorú másolata a római vatikáni levéltár »Nunziatura di Polonia« 94. kötete 1.)

Nyomtatásban kiadták: Kaprinai István id. m. I. k. 48—49. l. *Henrich* id. m. 88—90. l. *Theiner* Ágoston: Annales ecclesiastici III. k. (Róma, 1855.) 446—447. l. *Veszely* id. m. I. k. 322—324. l. és *Jakab* id. oklevéltára 137—139. l.

Magyarra fordítva kiadta Jakab Elek id. m. II. k. 324—325. l.

Méltatták mindazok, kiket a *kollégium* alapító-levelénél felsoroltunk.

Megjegyzés: E kiváltságlevél fenti másolatát Possevino Rómába küldvén, Ptolomeo Galli b. államtitkár 1583 április 9-ikén ekként ír róla Possevino atyának: S'è havuta la patente regia et visto in essa l'assignamento delli 1200 ducati Ungari per il collegio di Transilvania, per lo quale si stabiliranno quì ancora li 1200 scudi per 15 anni, quali N. S^{re} vuole, che di qua si contribuiscano alla medesima opera;[2] vagyis

---

[1] Ezt Báthory István egyidejűleg kelt rendelettel külön is meghagyta Sombori Lászlónak; Theiner id. műve III. k. 447. l.

[2] Eredeti fogalmazvány, a római vatikáni levéltár »Nunziatura di Germania« 13. k. 54. l.

a szentszék megvárta, míg a király beváltja ígéretét s csak azután utalványozta a már tavaly maga részéről biztosított segélyt.

Jóváhagyta és újra megerősítette Báthory Zsigmond 1595 deczember 27-én Gyulafejérvártt.

86.

Gyulafejérvár, 1583 márczius 6.

P. Possevino Antal Báthory István királynak.

Erdélyi útja állomásai: Bártfa, Ecsed, Szatmár. Várának leírása. Somlyó és régi temploma. Kolozsvár és a jezsuita-kollégium helyzete. Enyed. Gyulafejérvár. Az ifjú Báthory Zsigmond és udvara. A szeminárium ügye. Kovacsóczy Farkas kanczellár. Útja Szász-Sebesen át Szebenbe. Ifjabb Báthory István hitéről. Gálffy János birtokügyének és Cserényi Mihály római tanulásának ajánlása.

Serenissime Rex. Domine in Christo clementissime.

Quod iter in Transylvaniam institueram, id Deo aspirante, confeci undecim diebus. Bartfae cum essem, dedi homini fido ad M^tem V^ram Regiam literas iis de rebus, quas inaudiveram. Echedum cum appropinquassemus, neque ibi Ill^mus Nicolaus Bathoreus esset, divertimus duo circiter milliaria ad eum pagum, ubi ex venatione substiterat. Cum eo locutus, qui nos perhumaniter accepit, deque religione mecum, haud sine catholicismi iudicio vel spe egit, auctor fui, ut ad Sacmarium is, qui est a secretis illius, praemitteretur, de meo adventu, deque fide publica, quam habeo a Caesare praefectos arcis et civitatis certiores facturus. Obviam illi mihi venere, primum Pancratius[1] cum Hungarico equitatu, deinde Nogaroli,[2] comitis absentis loco arcem custodiens nobilis Germanus. Hi postea prandio ipsa in arce me exceperunt, una cum Keresturio[3] et Georgio, quos mihi itineris comites V^ra Maiestas attribuerat. Interfuere item aliqui e nostris novo Lutheranis spectaculo et non malo omini, quod Jesuitae in arcem illam pacate admitterentur. Quod autem Bartfae e militis cuiusdam Hungari, qui ad V^ram M^tem propere ibat, relatu collegeram, motus aliquos animorum Sacmarii esse, comeatum vero et sex eo maiora tormenta fuisse invecta, id denique cognovimus, non omnino eiusmodi fuisse, nam praeter ea, quae superioribus annis ad militum sustentationem hoc anni tempore, tum in eam, tum in caeteras arces subvehi solent, ob constantem gelu telluris et flumina, quae conglaciaverant, quae quidem nobis compendiosiorem quoque aut certe faciliorem viam

---

[1] Valószinűleg Sennyei Pongrácz. [2] Gróf Nogarola Ferdinánd kapitány.
[3] Kereszturi Kristóf, a ki ekkor Báthory szolgálatában állott.

straverunt, nil reperimus novi. Et habemus Sacmarii Italum nobilem amicum et non minus sincerum, quam Caesari fidelem, qui ea, quae pacis sunt salva utriusque Maiestatis iustitia cogitat. Rumor tamen circumquaque ferebatur agi accurate apud Caesarem de Sacmario restituendo, sed quibus erat ignota tractatae iam rei series ac ratio, ii varia excogitarant, quibus cum exemimus scrupulum, qui novas ingerere suspiciones aut forsan remorari negotium potuisset. Inde eadem die digressi, ne quid de meo comitatu (si non de me) suspicarentur .

Erdődum a praefecto Hungarici equitatus adducti peramanter sumus, qui secum equitum ala paratum in meo redditu futurum ultro dixit, ut me ob Turcarum excursiones tuto deduceret eo, ubi altera Hungarici ala equitatus exceptum in pacatam Hungariam comitaretur. Porro Sacmarium caeteraque inspeximus. Civitas ipsa et natura loci, et planitiae illa nobili, ac ob Samosii fluminis commoda, qui eam quasi circino circumducto circumsidet et circumluit, floret adhuc, nec desunt reliquiae catholicorum, quae Somlium interdum excurrunt, peccata catholico sacerdoti expiaturae et Eucharistiam sacrosanctam sumpturae. Molendina item extant, quae tum Sacmariensibus, tum Németensibus suam operam praestant. Arx ipsa, quae prope flumen extructa est, diverso ab ea, quae prius erat loco, quasi e regione sita, domos frequentes habet non incommodas et ex latere plerumque extructas. Aggere autem solidiore, quam Riga in Livonia atque ad propugnandum aptiore, deinde vero firmis propugnaculis invicem respondentibus, praesidio Germanorum custodita et communita est. Spatium ipsum peramplum, ut speciem reserat ipsa una arx civitatis. Quae eo scribo, quod ea species arcis ubi menti meae inhaesit, non semel dubitationem mihi iniecit num christianae reipublicae expediret, ut complanaretur. Magnum enim videtur habitum momentum ad ingentem illam planiciem tutandam et Turcarum incursiones, qui tamen haud longissime absunt arcendas. Cum vero compensatio secutura sit, id quoque praesidium compensationi non erit incommodum, praeterquam quod divina sapientia parere ea aliquando posset, ut neque Sacmarium complanatum accepisse, nec prius habuisse V^ra^ Maiestas Regia voluisset. Sed de his hactenus.

Progressi ulterius venimus Somlium, ubi licet Ill^mum^ D. Stephanum Bathoreum[4] non reperi, maximam tamen inde voluptatem coepi, quod ipsis oculis cernerem templum ab Ill^mis^ V^rae^ M^tis^ parentibus eodem anno aedificatum, ac Beatissimae Virgini dica-

[4] A lengyel király hasonnevű unokaöccsének fia.

tum, quo Maiestas V^{ra} edita est in lucem,[5] ut et intelligerem ad ecclesiam Christi propagandam et templa alia multis in locis struenda V^{ram} M^{tem} Regiam Deo miserante natam fuisse. Ibi et bonum sacerdotem illum, qui in paralysim incidit, quique Cracoviam advehi cupit, ut convalescat et non solum dignus, sed necessarius est, in quem Regia charitas se exerat, invisi.[6] Habet vero Polonum sacerdotem Hungarica iam nonnihil noscentem, qui gregem illum non deserit. Et Keresturius mihi cervorum septa et (ut ita dicam) seminaria satis referta, quae quondam ipsa parari iusserat et hortum ostendit, in quo arbores a Regia M^{te} V^{ra} plantatae uberes fructus ferunt, ex quibus multo maiorem, quam antea spem concepi, fore ut, qui serarum et arborum seminariis non defuit adolescentium, quos iam colligimus novellae huic pontificiae ac regiae plantationi ; incrementum daturus sit.

In comitatu autem Craznensi tres adhuc sunt catholici sacerdotes. In Siculia plus duodecim, licet non omnes, quales cuperemus. Magochius ipse Franciscanus, ad quem a V^{ra} M^{te} literas adtuleram, aberat ab Illmo D. Nicolao Bathoreo Claudiopolim ad provisoris cuiusdam filium ad collegium nostrum adducendum profectus. Itaque in reditu, eum (ut spero) alloquar Regiasque literas reddam, quod assequi potero, ut ad cor redeat V^{rae} Regiae M^{ti} scripturus.

Claudiopolim quod attinet maiorem, quam certe haud putaram, civitatem inveni. Ad collegium centum sexaginta studiosi iam accedunt. Pagi vero, quos V^{ra} Maiestas collegio addixit iam et ipsi ab uberibus ecclesiae catholicae pendent, ut aeternae illi felicitati, quam hinc Regia Maiestas V^{ra} consecutura est ex animo gratulor. Claudiopolitani, quae novissime nostro rogatu a M^{te} V^{ra} concessa sunt, haud gravatim executioni mandarant. Apud eos triduum commoratus, ut vel aream vel domos ad seminarium instituendum inspicerem, deque aliis rebus perquirerem, nudiustertius Albam Juliam veni. Ibi ab Illmo principe, qui consiliarium cum multis nobilibus Enyedum obviam nobis praemiserat perhonorifice exceptus, indolem pueri senis aspexi et auditae antea ex multis a me narrationi de illo respondentem agnovi. Quae iam saepe Pontificis Maximi ac V^{rae} M^{ti} Regiae nomine, cum eo sum collocutus, ea denique eiusmodi fuere, ut se unius demortui loco duos parentes assecutum esse intelligeret, si donorum, quae V^{rae} M^{ti} Deus elargitus est, imitator fuerit, praemii quoque et magnarum illarum rerum,

[5] E szerint a templom 1533-ban épült s ezt valami felirat hirdette.

[6] P. Odescalchi Lajos.

quas Divina sapientia se metuentibus solet impertiri liberalissime haeredem futurum. Hac vero Summi Pontificis salutatione munusculisque excitatus non facile memoriam officii huius, quo principem se esse melius cognovit deponet. Ac senatores ipsi primariii, ad quos praecipua regni administratio huius pertinet omnia gratissimorum virorum et rerum momenta pendentium signa mihi dedere : qui (nisi fallor) haud procul a regno Dei absunt. Hi vero hortatu meo ad Pontificem Maximum scribunt literas, quas et Illustrissimus princeps mittet suis addendas. Id non ad unam rem proderit, quemadmodum V^{ra} Maiestas Regia pro sua sapientia prospiciet. Regiis vero literis de attributa seminario pensione productis, non solum acquievere Pontificis quoque Maximi pietatem mirifice collaudantes, verum etiam (licet cathedratici illi redditus post novem adhuc menses persolvi non soleant) illico, cui velim se se tantundem daturos polliciti sunt, quantum ipse relinquat, ne con fluentibus etiam ex ipsa Turcica ditione scholasticis simus in mora. Et ipsi quidem senatores tum propriis et commodis patriae, tum aliis rationibus adducti sunt, ut solutionem maturarent, quod ita Transylvania futura erit frequentior, quod quasi obsides e finitimis provinciis sibi devincient, quod in Hungaricis proximis comitiis, quae Posonii habenda sunt, ea fama latius manante, et Caesaris stimulus addetur, et alia seminaria procuranda, neque compositioni rerum, de qua agitur, ac foederibus inter utriusque Maiestatis regna renovanda id parum proderit. Siquid enim ad persuadendum efficax est, id bonum est nomen ac studium re ipsa erga christianam rempublicam catholicam collatum. Caeterum hac nocte illucescente coelo una cum domino Kovacsóczio[7] cancellario in viam me dabo, ut ad fauces Marusii, quae via fert ad Turcarum ditionem, excurramus. Perspecta natura loci et campis Kenyirii, quos coloniae deducendae putabat idoneos V^{ra} Regia Maiestas (quamvis Sassebesium huic civitati propinqua civitas multo commodior hic videatur) deflectemus Sibinium versus, ut quatridui spatio, si Divinae placuerit bonitati, Albam Juliam redeamus, ex qua acceptis ab Illmo principe ad Pontificem Maximum literis, Claudiopolim accurram, ut tota res de domo pro seminario conducenda, deque aliis praesente domino Somborio[8] senatore, cui negotium est cordi, constituatur.

Inde Varadinum ibo, ut reliquum per Hungariam iter diligentissime absolvam et literarum illarum exemplum, quae ab Andrea Hyerosolymitano rege in monte Calvariae scriptae sunt, in

[7] Kovacsóczy Farkas erdélyi kanczellár. [8] Sombori László tanácsúr.

itinere accipiam. Exemplar enim ea in arce est, quae inter Claudiopolim et Varadinum spectat ad Ill^{mum} D. Stephanum Bathoreum,[9] qui huc excurrit, ut Regiae M^{tis} ea de re literas acciperet, mihique sua fidenter animi sensa exponeret. Quae eiusmodi sunt, ut cum primum Leopoli V^{ra} Maiestas fuerit, eo advolet, otium hoc Transylvanicum pertaesus et auditis aliis rebus nonnihil incitatior factus ad decus et ad religionem catholicam, de qua et libros ab eo legendos ei attuli, alacrius retinendam.[10] Quod ipsum, ut V^{rae} M^{ti} Regiae curae sit, eumque propterea aliquandiu avocet, praesertim Leopolim, ubi floret catholicismus iustissimis de causis cupio. Interea vero patefaciet aliquam fenestram Deus ad pietatem et praeclara facinora a tanto adolescente patranda, sive is in Italiam capta occasione allegetur, sive alia tractet, unde avitae dotes Ill^{mae} familiae suae in eo excitentur ardentius.

Ad istos vero senatores, quod pertinet quando putant ex clementia, qua me Regia Maiestas prosequitur, nonnihil ponderis hasce literas meas habituras, laxabo rete in nomine Dei. Et duo quam demissime possum V^{rae} M^{ti} Regiae ex animo commendare. Alterum est, quod ad dominum Joannem Galfium senatorem primum cubicularium Ill^{mi} principis spectat, quem virum, si Deus ad catholicam fidem proprius adduxerit (iam enim ipsius frequens cum catholicis consuetudo et officia id sperantes nos facit) nemo ad ipsum Ill^{mum} principem in solidis virtutibus fovendum atque ad illa, quae possunt evenire, incommoda avertenda, prudentior aut cordatior esse a fidedignis mihi narratur. Is quod praedium sive, qui pagus ab Illmo piae memoriae principe Christophoro sibi legatus est ex testamento non eo cupit, ut admodum ditescat, sed ut testimonium tanti principis, ac quasi perpetuum suae fidei monimentum ad familiam suam accedat. Quod unum, vel civitati integrae anteponeret. Ego vero cum putem nonnisi prudentissime hactenus id a V^{ra} Regia M^{te} denegatum fuisse, existimavi tamen potuisse contingere, ut Deus hoc in meum adventum reservasset, ut cum in gratiam meam Maiestas V^{ra} Regia hoc illi concederet, tanto fieret alacrior ad veritatem attentius a nostris excipiendam, principemque ipsum Ill^{mum} in fide sustinendum. Quod si eius pagi salinarum [11] aliqua spes est, (quam tamen referunt non esse tantam) videat Regia Maiestas num pagus ei addici posset, ser-

---

[9] Ez, úgy látszik Sebesvára.

[10] Ezt Possevino azért tette, mert ifjabb Báthory István hajlott a protestantizmushoz, ha ugyan ősei hitét már el nem hagyta.

[11] Marosújvárról van szó, melyet Gálffy később meg is kapott.

vatis principi salinis.[12] De quo quicquid statuerit, ut mihi erit summi beneficii loco, si iudicarit V^{ra} Maiestas Regia hoc ei esse concedendum, ita non dubitabo, si secus accidat, quin id sapientissime fiat. Alterum vero est, quod a me D. Somborius alter senator petiit, ut consanguineum suum Michaelem Cherinium, qui philosophiae curriculo emenso Theologiam meditatur et V^{rae} M^{ti} Regiae, et iis, qui Romae sunt, de meliore nota commendem, ut et facio, et faciam iis in literis, quas per eum ad Urbem mittam.

Cum autem haec epistola ita in tempore ad Regiae M^{tis} V^{rae} manus perventura sit, ut antequam ego Cassoviam venero possim ab eo cognoscere, si quid scitu opus esset, propterea peto a Regia M^{te} V^{ra} humillime, ut hominem Cassoviam mittat, qui me de omnibus rebus moneat sive ea sint ad Caesariana negotia, sive ad Svetica (siquid responsi venisset) spectantes. Interim maxima quaeque et coelestia dona his diebus sacrosanctis Christi patientis anniversariis M^{ti} V^{rae} Regiae precor.

Albae Juliae, die 6. Martii 1583.

Sacrae Regiae Maiestati Vestrae

Perpetuus in Christo Servitor
Ant. Possevinus mpr.

(Eredeti másodpéldánya a római vatikáni levéltár »Nunziatura di Germania« 94. köt. 107—110. l. és a »Nunziatura di Polonia« 15. B. köt. 172—174. l. — Kiadva Theiner : Annales ecclesiastici III. köt. 448—450. l.)

Megjegyzés. E levelét Possevino Bolognetti püspök, pápai nunczius útján küldte meg a királynak Krakóba, másolatával együtt, melyről ezeket irta neki külön levélben : Et se il P. Varsevitio[13] la pregherà della copia della lettera che scrivo al re, concedergliela.

87.

Gyulafejérvár, 1583 márczius 6.

P. Possevino Antal Galli Ptolomeo bíboros-államtitkárnak.

A tízéves Báthory Zsigmond jellemzése. Okossága és vallásossága. Erdély a jezsuitáknak Indiához hasonló jó működési területe, tehát dolgozniok kell benne, a míg Báthory István király életben van.

Illmo et R^{mo} Signor mio. Padrone in Christo singolarissimo.

Mando per huomo espresso lettere al Ser^{mo} re di Polonia, per dargli aviso di molte cose, le quali in questo mio viaggio di

---

[12] Az unitárius Gálffy ügye támogatására Possevino Bolognetti Albert püspök, pápai nuncziust is felkérte előző nap, márczius 5-ikén írt levele e soraival : Supplico V. S. R^{ma} a favorire il Sr Galfio senatore di Transilvania in quel che scrive al re, et fare poi che conforme alla risposta che da Sua Maestà si riceverà, si scriva qua al P. Lelesio, che ha la cura di questo principe, tutto ciò che si sarà ritratto.

[13] P. Warszewicki Szaniszló lengyel jezsuita-író latinos neve.

Transylvania mi commise. A questo principe ho dato il Breve de N. S^re^, il quale mi ha ricevuto con molto honore, volendo sempre darmi la banda destra, et datomi publico convito colla presenza de' suoi senatori. In che ho preso quello spediente, il quale ne togliesse affatto dalla presenza di quegli alieni dalla fede cattolica la memoria del debito, che conviene, che si porta alla Sede Apostolica ne facesse ch'io eccedessi lo stato et instituto mio. Il fanciullo che arriva a dieci anni in questo giorno,[1] ha mirabili gusti di pietà et pronuncia concetti maturi in cose di religione, et hieri a tavola accostandosi all' orecchio mio mi disse pesatamente: *Doleo hosce meos consiliarios esse haereticos.* Et veggendo alcuni cibi con butiro, mi dimandò, se conveniva mangiarne, il che io dicendo che l'instituto dello Spirito Santo nella quadragesima no' lo ricercava, nè meno l'edificatione, subito, presenti tutti, rimosse il piatto. In che però con destra maniera si hebbe occasione di ragionare delle cose della religione cattolica. Quel ch'io spero et l'altre cose, che la mano di Dio va tessendo, conoscerà V. S. Illma dalla copia di una lettera, la quale io mando a M^re^ R^mo^ nuntio,[2] perchè con questa si mandi. Il restante poi (il che ardisco dire essere di somma importanza) conoscerà da un breve commentario delle cose di Transylvania.[3]

Quì siamo vicini a Constantinopoli venti giornate. Et più si avicineremo in questi pochi giorni, che starò una volta verso alcuni luoghi importanti per maggior luce. Preghici V. S. Illma virtù et sanità, se così è servizio di Dio, il quale a V. S. Illma conceda il felice Pasqua,[4] poichè quegli potrebbe cadere in que' tempi alle sue mani.

Di Alba Giulia in Transylvania, il 6 di Marzo 1583.

Di V. S. Illma et R^ma^

Servo humilissimo in Christo
Ant. Possevino mpr.

Supplico quanto humilmente et instantemente posso V. S. Illma che faccia parte dell' alligata copia, et se anco giudicherà, di questa stessa al P. Generale nostro, a quel fine solo, ch' egli conoscendo la grande porta, che Dio da questa parte apre all' Oriente, si disponga ad aprire, quanto potrà la mano a soccorrere a questa grande India, dove mentre vive il re di Polonia, bisogna

[1] Ez becses följegyzés, mert megörökíti Báthory Zsigmond születése napját, melynek eddig csupán évét (1573) tudtuk.

[2] Bolognetti Albert lengyelországi nunczius.

[3] Ez Possevino Erdélyről írni szándékolt nagy műve, melyet vállalatunk külön, önálló köteteként fogunk kiadni.

[4] Tájszólás-szerű, illetve nyelvtani hiba e helyett: *la* felice Pasqua.

lavorare da vero. Io non so, se la Compagnia può havere impresa nè più grande, nè di maggior speranza di questa.

Külczíme : All' Illmo et R^{mo} Signor et patrone in Christo singolarissimo, il Sr Cardinale di Como etc. Roma.

(Eredeti, sajátkezű, római vat. »Nunziatura di Germania« 94. köt. 105/6. l.)

Megjegyzés. Possevino erdélyi útját és működését *Fraknói* Vilmos ismertette irodalmunkban »Egy jezsuita diplomata hazánkban« cz. (60 lapnyi) értekezésében, a *Katholikus Szemle* 1902-ik évfolyamában, mely különlenyomatban is megjelent.

88.

Kolozsvár, 1583 márczius 15.

P. Szántó István P. Possevino Antalnak.

A kollégium fejlesztésére szükséges, hogy : 1. elmozdíttassék a rektor, kinek hibáit újra részletesen felsorolja ; 2. a szolgáló atya ne legyen egyúttal prokurátor is, sőt mivel szolgálatra sem alkalmas, kicserélendő ; 3. Kolos-Monostoron noviczius-ház állíttassék ; 4. jobb atyák küldessenek, mint a milyeneket eddig Lengyelországból küldtek, csakhogy szabaduljanak tőlük ; 5. a kollégium építése dolgába a rektor ne avatkozzék bele ; 6. adassék évenként néhány forint a gyógyszertár részére ; 7. csináltassék a templomba néhány pad. — Emlékirat arról, hogy az erdélyi városokban a katholikus papok új ünnepeket ne teremtsenek, hanem a régiek tartassanak meg. — Javaslat arról, miként lehetne a kollégium gazdaságát javítani s így jövedelmét is növelni.

Reverende in Christo Pater. Pax Christi.

Cupiebam haec, quae de iuvando collegio scripturus sum, verbis potius, quam scriptis Tuae R^{tiae} significare : sed quia interdiu cogor, fere quotidie, ad remota loca ad infirmos excurrere, vel in baptisandis infantibus occupari et Tuae etiam R^{tiae} vesperi non vacat longum nobiscum miscere sermonem, ob multas et graves suas occupationes : ideo malui hac nocte aliquot ex necessario somno horas mihi subtrahere et ea paucis delineare, quae ad iuvandum collegium spectarent, quam importunis horis de his Tuae R^{tiae} molestus esse.

Primus ergo modus est, ut rector mutetur. Quamdiu enim iste hic fuerit, nec collegium, nec seminarium, nec evangelium Christi progressum habere poterit. 1° Sua crudelitate, quam exercuit in subditos fluctuare, fecit in hac provincia nomen Societatis. Omnes propter illum male audimus. Deficeret me tempus, si vellem omnia scandala, quae praebuit enumerare, in temporalium rerum administratione, in novorum festorum introductione

et institutione, et antiquorum abrogatione, cum maximo populi scandalo; in causam sanguinis se immiscendo, iubendo interficere reos et semel duos etiam innocentes; plus quam viginties factus est irregularis. 2⁰ Introduxit novum modum Polonicum vexandi subditos: detinendo hic vel in Monostor in laboribus fabricae, nunc 10, nunc 8 subditos tamquam mancipia; nihil illis cibi, nec potus praebendo: ipsi debebant sibi alimenta ferre e domo sua, si volebant comedere. Visitator P. Carminata, cum hoc intellexisset, ordinaverat, sicut et coloni ab eo petierant, ut panes et vinum illis, quando laborarent, praeberentur. Sed non est datum nisi illis, qui hic in collegio laborarunt. Nunc etiam compellunt venire rusticos a duobus milliaribus Ungaricis cum suis bobus et curru, ut ligna vehant tota hebdomada; et ipsimet inter ea sibi hospitium et alimentum pro se et pro bobus procurare debent. Hoc anno duo ex remotioribus pagis, postquam hic per 8 aut 9 dies laborassent, ligna secuissent et fornaces calefecissent et tarde e collegio dimissi essent, eadem nocte in profundas nives incidentes mortui sunt. Has ob causas et subditi, et externi a nobis et a fide catholica valde sunt aversi. Imo palam fatentur nullos se crudeliores nobis dominos habuisse, etiam ex Arianis praefectis. Quare multi ex subditis, qui in principio erant conversi, iterum ad suas haereses redierunt. 3⁰ Inauditum est in Ungaria et Transylvania, quod aliquis nobilis colonos suos etiam ad calefaciendum hypocaustum adigeret et eo tamquam famulo domestico uteretur. Rector tamen etiam hanc Polonicam consuetudinem introduxit, cum maximo moerore et gravamine rusticorum, vertentibus interea fratribus et coadiutoribus Polonis. Quantumcunque igitur ego clamem misericordiam in concione, nihil proficio, quia rector et minister contrarium docent exemplis. 4⁰ Consultationum nullus est usus, nullusque fructus: quia de iis, de quibus maxime deberet consultare, non consultat, et tametsi omnes contrarium sentirent, ipse tamen suum sequitur sensum. 5⁰ Nullam habet rerum providentiam et curam: in conspectu eius res pereunt et nihil curat. 6⁰ In collegio nullus ordo, nulla regularum observantia; sumus plus quam de larga manica: edunt, bibunt fratres quando et quantum volunt. Ego credo, quod unus ex istis fratribus Polonis plus uno die vini exhauriat, quam 10 Itali. Hinc nullus in illis apparet spiritus. 7⁰ In cibo et potu lautissime vivitur. Ego puto, quod in omnibus collegiis Societatis simul, uno anno non comedantur tot gallinae et ferinae carnes, quot in solo hoc collegio. Nam in diebus carnium, vix est ulla dies, quo non duplicia fercula

ex carne proponerentur, praeter antipastum, seu minestram et post pastum ; et secundum ferculum ex carne semper est vel ex gallinis, vel ex damis, vel ex cervis, vel ex leporibus. Gallinas tenentur coloni dare, ultra, ni fallor, 1300 in anno, praeter decimas porcellorum et agnorum ; ferae omnis generis in nostris sylvis capiuntur; et in foro tribus pullis venditur una dama. Ante quadragesimam, uno solo mense, plures quam 10 damas et 15 lepores consumpsimus, omissis multis gallinis. Diebus etiam ieiunii duplices portiones, duplicia fercula ex diversis piscibus proponuntur. Quare adeo delicatuli facti sunt iam fraterculi, ut pauci sint, qui velint bovinas carnes gustare, sed expectant gallinas, lepores vel damas ; ex quibus tam magnas dant portiones, ut ad nauseam quivis satiari possit. Ista tamen fercula, praesente provinciali, visitatore et V^{ra} Reverentia minuuntur. Et quod modo tam care cogantur emere pisces, ipsorum culpa est. Quia si tempestive ante hyemem curassent piscari piscinam, quam donavit princeps, cuius longitudo ad unum milliare Transylvanicum protenditur, non solum pro collegio sufficientes habuissent pisces, sed etiam lucrare ex illis aliquot centenos aureos potuissent.

Secundus modus est, ut et minister tam ministri, quam procuratoris officio privetur : quia ad utrumque est ineptus. Domi nullam prorsus habet curam rerum domesticarum, foris in administrandis bonis externis scandalo est potius, quam aedificationi et collegio detrimento magis, quam utilitati. Imperitat coram subditis stoica quadam gravitate, nec dignatur eos suavi et dulci alloquio, ut ad se alliceret, sed minis, terroribus, vinculis, carceribus alienat eos a se et a fide. 2. Didicit a rectore magnifice incedere, in curru tecto quatuor equis vehitur et 3 vel 4 libertinos equites secum sumit, cum ad aliquem pagum egreditur et nullum secum ex fratribus assumit, quod nescio quomodo deceat Jesuvitam adhuc seminovicium. 3. Domi, me nec in administrandis sacramentis, nec in visitandis infirmis iuvat. Foris etiam in festis sanctorum fere nunquam concionatur. In dominicis etiam raro et tunc mallent eum coloni abesse, quam adesse : 1^0 quia nec gratiam, nec spiritum, nec doctrinam habet in concionando ; 2^0 quia mallent potius eius concione carere, quam eum cum quatuor equis et 4 aut 5 famulis alere ; subtrahere familiae et filiis cibum et dare illi. Et hoc est mirabilius, quod illa crudelitatis exempla, quae prius ipsemet in rectore damnabat, nunc ipse quoque eadem facit et peiora. Tota hac quadragesima ne semel quidem est
Decz. 25. concionatus. In omnibus 6 pagis nostris ad festum Nativitatis,

non invenit plures quam tres, qui vellent confiteri; cum antea ego in uno solo die plures 30 audiverim. Idem illi continget in pascate. Quia, ut dixi, ob superbam illam et crudelem imperitationem exosum se reddidit omnibus. Ego infamiam illam, quam acquisivit ex isto suo officio, non acciperem pro tota civitate ista. Quare consilium meum est, ut ab utroque officio liberetur et exerceatur in concionibus et iuvet me hic domi in administrandis sacramentis, vel mittatur Tordam vel in Vásárhel ad aliquam residentiam, cum aliquo doctiore et perfectiore. Ibi enim ubi non est notus, plus fructus posset facere. Cura autem tota pagorum committi deberet provisori nostro, qui in Monostor residet, estque vir bonus et fidelis, ea conditione, ut rerum omnium rectori, vel quem ille constitueret, rationem redderet; et sic cessarent querelae et non orirentur a nostris tot impedimenta Evangelii.

Tertius modus iuvandi est, ut in Monostor statueretur domus probationis: 1° propter consolationem Monostoriensium, ut ibi possint festis diebus audire sacrum et concionem; 2° ne templum illud plane desolaretur; 3° quia illinc res pro collegio necessariae facilius possent praeparari et suppeditari. Sed dices ubi sunt novicii Ungari. Certe si mores rectoris non obstitissent, habuissem ego triennio plures quam 15 insignes adolescentes pro Societate. Sed quia videbam in tanta confusione rerum non perseveraturos eos: nolui eos urgere, sicut experientia docuit. Nam duo insignes recepti erant, sed non perseverarunt, ob dissolutos quosdam fratres Polonos: qui postea egressi sunt magno scandalo nostro. Immo unus insignis et pius iuvenis, iam sacerdos et concionator Ungarus dixit: Ego quoque intrarem in vestram Societatem, si superior vester non esset Polonus. Et deinceps si ille mutabitur, non dubito, quin brevi se aliqui nobis adiungent; quos satius esset hic domi gratis alere in Monostor, quam tantam summam pecuniae mittere singulis annis gratis Braunspergam. Et Deus scit an eo aliqui ex Ungaris vellent ire necne et an perseverarent, vel sane durare possent.

Quartus modus est, ut meliores et stabiliores personae mittantur, quam sint hactenus missae. Nam ex Polonia non habuimus praecedentibus duobus annis nisi tentatos, fractos et debiles, qui ipsis erant oneri et inutiles. Primo anno duo aut tres sunt ex illis egressi; secundo unus, qui furatus erat vestes et arma studiosorum, quem haeretici diligenter quaesierunt, ut in ignominiam nostram publice suspenderent. Hoc anno etiam ianitor, qui modo habet curam refectorii, veste saeculari noctu indutus exivit ad quandam mulie-

rem; cui cives insidias tetenderunt et si secundus ivisset, captus fuisset et publice punitus. Quid mirum igitur, si inter tot scandala evangelium non potest habere progressum? Mallem ego unum coadiutorem Italum hic, quam 10 Polonos. Et rogo, ut illinc nobis aliquos Tua Reverentia adducat et imprimis socium patris Magii Bartholomeum,[1] quem e Vienna secum Romam ducet.

Quintus modus est, ut tota cura fabricae collegii soli Maximo committatur et rector, si mansurus est, in illam non se ingerat.

6. Ut pro pharmacopaea instituenda et locupletanda dentur ei ex collegii pecuniis singulis annis aliquot floreni, pro quibus res necessariae pro infirmis ex Constantinopoli, Venetiis vel Cracovia possent adferri. Quia in hac civitate nec medici sunt, nec medicinae.

7. Saxa illa ingentia per templum dispersa et putridae trabes, super quas sedent auditores, eiiciantur et aliquot scamna ad sedendum fiant; ne sit tamquam stabulum perpetuo templum Dei. Hactenus enim nullus potuit rectori persuadere, ut saxa illa curaret efferri et aliqua scamna fieri.

Hátlapján: Modi septem iuvandi collegium Colosvariense, R^do^ Patri Possevino de Societate Jesu oblati 1583. 15. Martii.

Quod in civitatibus Transylvaniae, in quibus mixtim catholici cum haereticis habitant, festa nova a catholicis praesbyteris introducenda non sint, sed antiqua a maioribus instituta diligenter observanda, probatur sequentibus rationibus.

1. In synodo provinciali Tirnaviensi, praesente Nicolao Olaho, metropolita et primate Ungariae, atque archiepiscopo Strigoniensi, praesentibus aliis praelatis et canonicis Ungariae, praesente etiam patre Victoria[2] cum suo socio Societatis Jesu et aliquot dominicanis et iurisperitis doctoribus, decretum fuit, ut festa, quae per Ungariam et Transylvaniam per 300 et amplius annos observata fuerunt, deinceps quoque ab omnibus fideliter et devote servarentur, moxque singula festa tam communia cum tota ecclesia Romana, quam propria Ungariae recensentur. Sunt autem illa, quae Reverendissimus d. Nicolaus Telegdinus in sua tabula recenset. Cum ergo et Transylvania per annos sexcentos eandem semper servaverit consuetudinem in festorum celebratione, quam ecclesia Strigoniensis et tota Ungariae: ergo nunc catholici, qui sunt in Transylvania, observare tenentur antiquam consuetudinem et constitutionem synodi Tirnaviensis, donec illa authoritate pontificis vel alterius synodi fuerint abrogata.

---

[1] A később híressé vált P. Viller Bertalan. [2] P. Victoria János S. J.

2. Offenduntur catholici, sicut hactenus plurimi fuerunt offensi, cum viderent nos non sequi in omnibus morem antiquorum catholicorum in celebrandis et promulgandis festis, sed quaedam festa olim celebria omitteremus. Immo palam nobis indignabundi obiecerunt, nos nec catholicos veros, nec haereticos esse: quod nec cum illis in festorum celebratione, nec cum his in fide consentiremus.

3. Praeterea, si hic aliqua festa catholicorum incipiamus abrogare, confirmabimus haereticos in suis erroribus, qui docent nullum esse festum praeter diem dominicam: reliqua omnia a papistis sine scriptura et sine ratione fuisse introducta. Quin etiam gloriari poterunt recte se fecisse abrogando multa sanctorum festa: cum etiam Jesuvitae nunc multa ab antiquis papistis observata olim, non observent modo, damnantes illorum errorem in multiplicandis festis et confitentes nobiscum veritatem, sed imperfecte. Qua in re nullo modo cedere vel assimilari catholici haereticis debent, sed omnibus potius modis contradicendum et festa multo diligentius nunc a catholicis sunt observanda, quam antea: ne ecclesia videatur aliquo modo cedere haereticorum impietati, qua beneficia Dei, memoriam, cultum, invocationem et festa sanctorum penitus abolere conantur. Cum enim ecclesia catholica statim a temporibus apostolorum et sanctos invocandos, et festa observanda esse crediderit et docuerit, si hac in parte haereticis cederet, fateri videretur se errasse in fide, religione, festis et cultu sanctorum; quod fieri non potest, cum in rebus fidei regatur a Spiritu Sancto. Quapropter in contrarium niti oportet, servando vestigia nostrorum maiorum, qui surgentibus novis haeresibus obviam ierunt veritatem praedicando instantius. Unde, contra haeresim Arianorum composuit hymnos de Trinitate divus Ambrosius, qui a populo in ecclesia cantarentur. Idem fecit divus Augustinus ad destruendum schisma Donatistarum. Idem pro diversitate insurgentium haeresium ecclesia mutavit aliquoties communionis modum, nunc sub una tantum, nunc sub utraque specie praecipiens filiis communicare. Quare et nunc ea, quae a maioribus circa cultum, venerationem et festa sanctorum accepimus, diligentius inter haereticos, quam inter catholicos observare debemus, ut videntes nostram fidem, nostra festa, nostrasque ceremonias, in nullo penitus a maiorum nostrorum religione dissentire, pudefiant, errorem suum agnoscant et ad unitatem ecclesiae catholicae revertantur.

4. In Austria, Moravia, Bohemia, Styria et Germania in medio haereticorum, in quibuscumque locis nostri patres habitant, nulla nova festa introduxerunt, nec antiqua aboleverunt. Sed hae-

reses confutare et antiqua catholicorum ieiunia et festa resuscitare et diligentissime observare studuerunt: ergo idem et hoc loco faciendum est.

5. Tollere ex aliqua provincia festa patronorum, qui vel ex illa fuerunt natione, vel per quos provincia illa ad fidem est traducta, perinde est atque privare illam propriis patronis, ne per illorum intercessionem apud Deum iuvari possit, quod valde crudele et inhumanum videtur esse: igitur cuilibet provinciae sui sancti, suaque festa relinquenda sunt.

6. Concilium Tridentinum, Paulus IV. et Pius V. pontifices maximi tractantes de reformatione missalis et Breviarii nullam faciunt mentionem de abolendis festis alicuius provinciae: immo nec missalia aut breviaria provinciarum censent abolenda, quae ante annos 200 fuerunt in usu. At Missale et Breviarium Strigoniense non solum ante 200, sed etiam ante 400 annos cum omnibus suis ceremoniis et festis fuit in usu perpetuo in Ungaria et Transylvania: igitur et nunc in suo robore omnia sunt relinquenda.

7. Finis festorum est, ut homines memores essent beneficiorum Dei et pro his ei sine intermissione gratias agerent. Quare pro diversitate beneficiorum, quae Dominus in populum Haebreum contulerat, varia etiam festa mandaverat observare, ut videre est: Gen. 2; Exod. 20, 22; Levit. 25; Num. 28, 7, 15 et 3; Reg. 8 et 2; Esd. 8. Et praesertim Deut. 6. Moyses his verbis populum ad observandas ceremonias hortatur dicens: Custodi praecepta domini Dei tui ac testimonia et ceremonias, quas praecepit tibi; et fac, quod placitum est et bonum in conspectu Domini, ut bene sit tibi et ingressus possideas terram optimam, de qua iuravit Dominus patribus tuis, ut deleret omnes inimicos tuos coram te, sicut locutus est. Cum interrogaverit te filius tuus, cras dicens: quid sibi volunt testimonia haec et ceremoniae atque iudicia, quae praecepit Dominus Deus noster nobis? Dices ei: Servi eramus Pharahonis in Aegypto et eduxit nos Dominus de Aegypto in manu forti; fecitque signa et prodigia magna et pessima in Aegypto contra Pharahonem et omnem domum eius in conspectu nostro et eduxit nos inde, ut introductis daret terram, super quam iuravit patribus nostris; praecepitque nobis Dominus, ut faciamus omnia legitima haec et timeamus Dominum Deum nostrum, ut bene sit nobis, cunctis diebus vitae nostrae, sicut est hodie.

Similis ratio fuit institutionis festorum in Novo testamento, ut Nativitatis Domini, Circumcisionis, Epiphaniarum, passionis, resurrectionis, Pentecostes et Ascensionis, ut perpetuo in memoria

conservaretur misterium humanae redemptionis de manu diaboli et introductionis in terram viventium per temporalem filii Dei adventum in carne; et ne aliqua oblivione deleretur illud magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum in spiritu, apparuit angelis, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. (1. Tim. 3.) Sicut igitur sabbatho Judaeorum apud christianos successit dies Dominica, in qua fit recordatio et commemoratio novae creationis inchoatae in resurrectione Christi; ita festo Pascae successit festum passionis et resurrectionis Christi; festo Pentecostes, in qua fuit lex vetus data, successit festum Spiritus Sancti, in quo lex Spiritus vitae diffusa est in cordibus fidelium. Festo neo mender successerunt festa B. Virginis; festo tubarum festa apostolorum; festo expiationis festa martyrum et confessorum; festo tabernaculorum successerunt festa consecrationis ecclesiarum; festo caetus atque collectae successerunt festa angelorum et omnium sanctorum. Et sicut in Veteri testamento accedentibus novis beneficiis, accesserunt nova festa, ultra illa, quae erant instituta in lege Moysi: ut dedicatio templi Salomonis, item alia dedicatio eiusdem templi reaedificati sub Zorobabel et alia rursus eiusdem templi repurgati sub Machabbeis. Accessit praeterea festum liberationis de Babylone. Item aliud festum liberationis sub Hester et iterum aliud sub Judit. Sic factum fuit et in Ungaria, ut crescentibus beneficiis Dei in nationem Ungaricam, crescerent etiam festa, in quibus copiosiores Deo agerentur gratiae pro acceptis beneficiis. Et quia per divum Stephanum primum regem Pannoniae ad fidem catholicam Ungari sunt traducti, iuvante Sancto Adalberto, per Sanctum Ladislaum eadem fides in vicinas etiam provincias est propagata; et per Sanctum Martinum, Sanctum Emericum, Sanctam Elisabetham, Sanctam Margaretam et alios proprios patronos in fide sancta sunt conservati et piis exemplis eorum ad omnem probitatem et vitae sanctimoniam provocati et apud Deum plurimum eorum precibus adiuti, et miraculis, quae Deus per illos est operatus, tota Ungaria est decorata: merito natio Ungarica in memoriam sempiternam festos dies ipsorum annis singulis tenetur celebrare.

8. In omnibus provinciis et regnis in hoc unum summo studio catholico sacerdoti et concionatori incumbendum est, ut in cultu divino, celebratione festorum et ceremoniis concordia doctrinae et consuetudo antiqua provinciae servetur: ne quilibet in suo angulo, suisque latebris nova dogmata, novos ritus et nova festa (ut passim faciunt haeretici) excitet, excogitatosque invehat. Sed quemad-

modum eandem cum veteribus sequitur fidem, ita eosdem ritus, eademque cum illis festa observet. At quomodo unitas haec in ritibus et festis celebrandis servaretur, si quaedam festa provinciae nos hic abrogaremus, quae in aliis civitatibus Ungariae et Transylvaniae passim observarentur? nemine iure authores dissensionis accusaremur?

9. Quia, si episcopus in Transylvania catholicus constituatur, ille curabit procul dubio festa Ungariae in omnibus urbibus ab omnibus catholicis sacerdotibus et religiosis observari: melius igitur est nunc incipere illa observare, quam postea cum dedecore et scandalo populi ad ea observanda compelli.

10. Catholici sacerdotes in eum finem mittuntur inter infideles, ut fidem catholicam plantent et ritum, ceremonias et festa introducant. At in medium haereticorum mittuntur, non ut novam introducant fidem, novas ceremonias et nova festa, sed ut antiqua tueantur et observari procurent. Cum igitur iam olim in hac provincia fuerit fides catholica plantata et festa introducta, non est nobis laborandum, ut nova festa inducamus, sed ut observemus antiqua. Ne sicut nos novitatem doctrinae et ceremoniarum haereticis obiicimus: ita ipsi nobis eadem possint obiicere.

11. Cum exempla sanctorum magnam vim habeant ad permovendos animos hominum ad opera pietatis: maxime id praestant sancti eiusdem nationis et patroni provinciarum: festa igitur eorum studiose sunt colenda et observanda.

At dicet quisquam, si omnia festa Ungariae huic populo proponerentur in medio haereticorum, multi non servarent et ita peccarent mortaliter, quod nimis durum videtur esse. Respondeo, quod si ratio haec aliquid concluderet, sequeretur, quod nec praecepta Dei, nec praecepta ecclesiae illis essent proponenda: Quia et ista multi transgredientur et peccabunt mortifere; ergo sequitur deinde, si aliquis legem transgrediatur, non is est causa, qui legem antiquam promulgat, sed homo, qui per malam voluntatem transgreditur legem.

Dicet alius: atqui satius esset fidem prius plantare et postea sensim festa introducere, ne ob multitudinem festorum homines a fide alienarentur. Respondeo nos hic non esse inter infideles, qui fidem catholicam ignorent, sed inter haereticos et catholicos qui optime intelligunt, quae sit fides catholica et quae olim festa fuerint celebrata a catholicis: laborandum ergo est, ut haereses confutentur et antiquae ceremoniae, ritus et festa observentur. Deinde si sensim festa introduceremus, videremur singulis annis

nova festa, novasque ceremonias fingere ; et sic magis homines a nobis alienarentur. Melius est ergo sine fuco, sine dilatione, simpliciter fidem totam catholicam aperte proponere de omnibus rebus, quam modo unam partem, modo aliam simulare, introducere et proponere. Ignorat enim sincera fides et veritas catholica simulationem.

Stephanus Arator mpr.

Modi quidam, quibus bona collegii Claudiopolitani ampliari possent ad Domini gloriam.

Panis, vinum, caro et pisces, si bona collegii bene, ut fieri non difficile poterit, ordinabuntur, gratis possunt haberi. Pisa item, oleum, milium, poma, pira, petroselinum, caules, rapae et quaedam similia. Restat pecuniam parare pro aromatibus, horiza, amigdalis ac debiliorum sustentatione, pro vestibus, rebus utensilibus, vasis, viatico, libris, aedificio et quibusdam similibus extraordinariis et accidentariis.

Pro pane triticum nobis non deest, nec deerit per Dei gratiam, cum ordinarie rustici annis singulis ad 100 cubulos circiter seminare soleant. Et ex mola haberemus ad 100 etiam circiter.

Vinum quoque abunde nobis promontoriorum nostrorum decimae subministrant. Ita ut, quando bene proveniunt uvae, ad 100 vasa et amplius habeamus. Aliquando 60 aut circiter, sicut hoc anno ; et potest aliquando coeli inclementia fieri, ut ne tria quoque vasa habeamus, quod Deus avertat.

Carnem hactenus pecuniis emimus, sed si quis mihi saltem 100 florenos pro eleemosina daret, uti posset princeps vel quispiam si vellet, darem operam, ut tertio anno aut ne obulo quidem, aut certo parum admodum emeremus ; succedentibus autem annis nihil omnino expenderemus pro carne. Sic pro butyro, lacte etc.

Pisces abunde nobis subministrabit piscina nostra, modo ut a rege praescriptum est, aptetur et bene reficiatur. Aliquid item piscium ematur pro semine ad multiplicandum.

In singulis item pagis possent esse boves ad arandum, ut non solum coloni, sed nos ipsi etiam aliquid et curae, et operis ad sementem faciendum impenderemus. Singula aratra in singulis pagis ad minus possent esse, quae pauperiorum colonorum curae tradita, possent et sibi, et nobis magno emolumento fore et sic non cogeremur alere bubulcos et mercenarios pro curandis bobus etc.

Possidentur praeterea sylvae quaedam valde magnae a quibusdam nobilibus, quae olim pertinebant ad nostra bona : alienatae autem fuerunt incuria praefectorum et ignavia colonorum, si pos-

sent iure (uti coloni affirmant posse) recuperari, multum utilitatis collegio afferrent. Prata item et alia quaedam.

Prope piscinam situs est pagus quidam nomine Gyulatelke, quem olim illi idem monachi, quorum erat piscina, possidebant; modo autem nobilis quidam adolescens, quem rex in Italiam studiorum causa mittet. Is, cum sit catholicus, dicebat mihi, se bona conscientia illum pagum non posse possidere, ideoque libenter nobis dare, modo rex alium sibi similem daret. Ad custodiam et curam piscinae necessarium est nos ibi habere vel pagum, vel aliquos saltem colonos.

In Kajántó posset institui praediolum etiam, quod terram habet satis amplam, ubi boves, vaccae et porci ali possent, oves item, quamvis pro ovibus salubrior terra est in Monostor.

In summa praecipua ratio meliorandi proventus collegii est praedia instruere pecoribus, et sementem facere in copia.[1]

Hátlapján: Memoriale de bonis Claudiopolitani collegii.

(Eredeti, sajátkezű, a Jezsuita-rend levéltárában.)

89.

Kolozsvár, 1583 márczius 18.

P. Possevino Antal szabályzata a kolozsvári szeminárium részére.

Ratio seminarii pontificii et regii administrandi a R. P. Antonio Possevino praescripta Claudiopoli, die 18. Martii 1583.

Quamvis interioris charitatis lex, quam Christus Dominus unicuique christiano et orthodoxo per spiritum sanctum impressit, ea sit, quae seminarii praefectos, et tam eos, qui illis praesunt, quam alios, qui eis subdantur, agere ac dirigere debeat, ut in omnibus id, quod divinae bonitati summopere placet, atque rebus publicis et regnis est salutare, diligenter perquirant, ac sedulo in rem conferri curent: quoniam tamen suavis divinae dispositionis ordo requirit, ut ei cooperemur, mediaque illa et methodum adhibeamus, quibus facilius exitum consequamur, propterea quibus id mediis effici possit, dicemus.

In primis ea Pontificis Maximi Gregorii XIII. Domini Nostri atque Ser^mi^ Stephani regis Poloniae, qui hoc seminarium Claudiopolitanum institui mandarunt, mens est, ut quicunque ad id admittentur, ii intelligant, sibi quamdiu in eo fuerint, esse neces-

[1] Ez az utóbbi irat nem Szántó István kezeírása.

sarium, diligentem operam optimis moribus, pietati ac studiis litterarum adhibere, pro ea ratione, quae ipsis proponetur in scholis collegii Societatis Jesu, hic ipsa in civitate Claudiopolitana a Ser^mo^ rege Stephano instituti. Ac proinde neque vagari per civitatem, neque alio absque praefecti facultate migrari debebunt, ut sensim humilitatis et obedientiae virtutibus assuescentes, tum principi suo, quem maxime revereri debent, atque imprimis Deo, discant ex animo omne obsequium praestare; tum ea ratione intelligant, fore, ut ii, quibus aliquando et ipsi praeerunt, sibi obediant. Vix enim quisque alios regere, vel obedientes habere poterit, qui aliis (ac praesertim probis viris) non paruerit et obedire didicerit. Caeterum quoniam quae de moribus, de litterarum studiis, de pietate dici uberius possent, ea petenda erunt ex aliorum seminariorum regulis, propterea haec ad illas quandoquidem omnibus pro suo captu quadrant, referimus.

De admittendis.

Delectus accuratissimus habebitur in admittendis alumnis. Et cum haec cura continenter adhibenda sit, tum certe summo conatu, ac re frequenter divinae sapientiae commendata, hoc initio pervigilis sit oportet, qui id exequendi munere fungetur, recordatus, ex firmitate fundamenti firmitatem aedificii pendere. Quamobrem nec privatus affectus, neque studium aut favor alicuius rationi et ordini huic erit anteponendus. Praestat autem paucos potius selectissimos hoc principio habere, qui rectissime efformentur, quam multos, qui disciplinae inenervatae seminario labem aliquam aspergant et denique tamquam malorum ovorum mali pulli fiant. Sic vero fiet, ut post paucos menses, quibus ipsa res firmius statuetur, animentur et Ser^mus^ rex atque Ill^mus^ princeps, quique ab eo praecipui pendent, ut praesidio sint operi recte inchoato ac si quos proposuerint admittendos (quod pro ratione eius summae quam Illustris princeps ei sive iis, quibus id mandaverit, integrum erit) illi iis dotibus, ac certe eo ingenio praediti sint, quod seminarii leges una cum debita aetate requirunt.

Sciant autem, qui admittentur, uti pauperes (sed decenter tamen) esse alendos, idque seminarii sumptibus esse faciendum. Quod si qui ditiores ob disciplinae et ob maiorem virtutis amorem in seminarium admitti voluerint, iis hoc ea lege concedetur, si primum sumptus seminario pendant, quanti iustissime iudicabuntur sine ulla lucri spe, aut specie; deinde si communi victus ratione una cum aliis uti voluerint. Qua in re siquid postea tempus

ostenderit, quo mensis eorum alii cibi addendi essent, id tum ab iis, quibus haec cura demandantur, erit perpendendum, an expediet. Demum victum, magistros gratis habebunt: pannorum item, seu indusiorum lotionem, ne ea occasione aut tempus terant, aut alio vagentur; ipsi tamen sese induent vestibus omnibus suo sumptu, librosque sibi ement, ac lectos sive stragula secum afferent, quae omnia item secum afferent, cum ex seminario discedent. Sic enim multo plures alentur, bonumque ipsum, quo erit communius, eo divinius erit. Quod si alicui orphano, vel pauperrimo alioquin magnae expectationis adolescenti modus vestium comparandarum deesset, praefectus una cum R. P. Rectore, sive cum eo, quem idem pater rector collegii nostri iudicabit, dispiciet, quanam ratione minimo cum onere seminarii id effici possit.

Qui vero ecclesiasticis muneribus addici voluerint, iis quidem, nisi habuerint unde sibi vestes comparent, aliquae saltem dari poterunt, sed ita, ut pro honesta ratione clericorum induti incedant, ac moribus interioribus saepe perfectius intelligant eo vestium genere ornari debere. Ut vero earundem vestium spe, seminarium haud fraudent, opera detur, cum id vitae genus sponte se se electuros non semel interrogati affirmaverint, ut ea de re caveant probi alicuius viri sponsione seminario rite oblata, ac per scribam publicum publicis actis inserta. Quod si postea non praestiterint, sciant sibi vel sponsori suo sumptus esse refundendos, quos mala fide in seminario exhauserint.

Qui munere examinandi eos, qui admitti petunt, fungentur, scripto habeant et adeo ex legibus ipsis seminarii petant ea, quae ab iis requiruntur.

Difficili ingenio adolescentes, aut turbulento, quive hebetes sint, aut aliquo morbo laborent, nec studiis litterarum vires fortasse idoneas haberent, non admittentur.

Aetas minimum erit quindecim annorum. Neque enim expedit, ut tam tenera aetate sint, ut nutrice potius, quam praeceptore egeant, aut dum plures, quam par est annos seminarii sumptus exhauriunt, nec ipsi reipublicae usui sint et aliis ostium praecludant, qui citius id possent praestare. Quod si quis tam pretioso esset ingenio, ut aetati minori id videretur condonandum, is suis poterit sumptibus ali tantisper, dum ad iustae aetatis terminos pervenerit; sin autem aliqua alia ratio subesset, cur id antevertendum videretur, expectetur ea de re, quid respondebo, ubi rationes ad me diligenter a praefecto fuerint praescriptae. Quod quidem et

in aliis rebus, quae viderentur hisce regulis obstare, intelligendum est, ut omnia ordinate fiant ad laudem et gloriam Domini Jesu Christi.

De modo admittendi.

Quamquam vero admittendi ratio accuratius iis in regulis cerni poterit, quas Vienna vel Olomucio quamprimum mittam, interim tamen haec observabuntur. Ne statim in seminarium admittantur, quicumque aliunde vel mittentur aut venerint. Sed primum scholas aliquos dies frequentent, in quibus ingenii specimen edant: eorumque propensio, sive pronitas attente ab aliquibus observetur. Quinam vero id observare debeant, iudicium esto tum praefecti, tum R. P. rectoris, nisi id totum praefecto relinquere voluerit. Cum vero in seminarium admittendus iudicabitur, per aliquot paucos dies, ne ei minima cum aliis familiaritas permittatur. Quin vero expediet, ut octidui spatio separatim maneat, iisque de rebus et seminarii legibus diligentius instruatur; sic enim magis disciplinae observatio illi placebit, quique rationes ordinis eius primum audierit, erga eumdem facilius afficietur. Caeterum ex Hungariae regno alumni admittendi erunt, sed omnino imprimis tum ex Transylvanis et ex Saxonicis civitatibus, tum ex iis comitatibus, qui extra Transylvaniam Illmo principi parent.

De dimittendis.

Qui iam sua studia absolverint, aut eo usque progressi viderentur, qui usui alicui reipublicae ac regno esse poterunt, ii dimitti poterunt.

Si in morbum aliquem vel paralysis, vel eius generis morbum inciderent; qui difficile curantur;

Si obscena, et turpia agentes vel loquentes aliis scandalo essent, neque admoniti, serio resipiscerent;

Si fures et pacis domesticae turbatores, nec ordinem et institutum seminarii sequi vellent;

Si perniciosas doctrinas et libros invehi curarent, aut in summa contra seminarii bonum intelligeretur esse, si diutius ibi commorarentur, omnes eiusmodi (praemoniti tamen, et charitatis paternae, atque studii solidas in praefecto rationes experti) dimitti debebunt, adhibito prius post rem Deo commendatam R^{di} P. rectoris consilio, sive eorum, quos ille iudicaverit.

Modus dimittendi.

Is autem, qui iustas ob causas dimitti debebit, danda erit opera, ut si quis e senatoribus aut primarius aliquis alius vir eius

admittendi procurator fuisset, praemoneatur per litteras ne non adhibitam esse diligentem in eo corrigendo charitatem aliquis suspicaretur, aut is, qui dimitteretur culpam suam in alios iniuste transferret.

Ac tamen curandum erit, ut recedat ex seminario, quoad id eius fieri poterit, sine dedecore vel ignominia, suaque omnia (ut dictum est) secum asportet.

Quod cum ad exteriorem dimittendi rationem pertineat, tum interior illa erit adhibenda, nempe ut cum charitate atque erga seminarium benevolentia, eaque quae poterit secundum Deum consolatione ipsius et aliorum aedificatione discedat. Ut vero in se ipsum prodigat aut facinoribus laxet habenas, is serio dirigendus erit, et ut Deo non semel commendetur, enixe curandum.

Quod si vel quia dimissionem hanc commeritus fuisset, vel quia studia sua iam absolvisset, abire deberet, viaticum deberet, intelligat primo, et quidem antequam admittatur, hoc a seminario non esse praestandum. Quamobrem siquid pecuniae cum admittetur habuerit, eam profecto suo vel cui ille iniunget, servandam tum ad eum usum, tum ad reliquas suas necessitates tradet.

Neque enim quisquam alumnorum pecuniam retinere debebit, ne et ad luxum et ad gulam abutentes sibi, caeterisve sint detrimento. Sciant vero interim quidquid ii servandum daturi sint, id optima fide restitutum iri.

De conservandis et augendis in omni genere virtutum iis, qui usque ad praefinitum tempus permanent in seminario.

Cum quaecunque ad virtutis et reliquarum rerum conservationem in iis, qui permanent in seminario, ad quatuor capita referri possint, vestium et librorum, quos secum ferent, vel subinde coëmerint, ad quas item attinet mundities, et cultus honestus ac decens : corporis, cuius sanitas ad Dei gloriam exercitatione, laboribus moderatis et sobrietate, quanta satis est, procurari debet, animi qui virtutibus et literarum studiis sedulo excolatur. Unionis animorum, ne qui Hungari sunt et non Transilvani, aut Scytuli, vel Germanicarum aut Saxonicarum civitatum, ac si qui alii ex Polonia, vel aliunde fuerint, invicem mordeantur aut is, qui inter christianos omnes esse debet mutuus amor, ulla ratione laedatur, propterea haec erunt accurate servanda, quae tamen fusius in iis regulis, de quibus superius scriptum, explicabuntur.

Seminarii administri et qui vocantur officiales.

Licet ipsum seminarii crementum ostendet, maiore opus esse numero eorum, quam qui modo ipsius curae sunt adhibendi, nunc

tamen hi necessarii esse videntur: *Praefectus, Emptor, Ianitor, Cocus, Praefecti socius,* qui eo absente alumnos moderetur et in officio contineat et quidem ad reliqua, si quae opus fuerint, paranda, aut ad inserviendum iis, qui mensae accumbent (ut hac quoque ratione discant inservire, atque ad omnia praesto esse) adhiberi poterunt vicissim alumni, sicuti et ad ea legenda, quae divinam scripturam, historias aliaque pia (dum caeteri comedunt) attinent.

Porro his omnibus non solum regulae tradentur, quae aliorum seminariorum officialibus tradi solent, verum etiam curandum erit, ut eas statis temporibus perlegant, atque antequam ad ea officia adhibeantur, intelligant. Interea vero dum illae mittentur, exponet praefectus, quae ad emptoris et caeterorum officia spectant, quae quidem magna ex parte sunt, qualibus in collegiis nostris, uti cum eiusmodi hominibus solemus.

Praefectus et ipsius gubernatio.

Cum ei, qui aliis exemplo, et animi moderatione ac sedulitate praelucere debeat, invigilandum sit, ut se tamquam speculum omnium virtutum teneris istis plantis exhibeat, tum diligenter omnia nosse curet, quae gubernationem seminarii attinent. Primum, ut animarum, deinde corporum, postremo bonorum temporariorum vigilem curam habeat. Itaque expediet, ut futura prospiciat, quidve suis temporibus procurandum sit, id ut effici mandet, ipseque manum operi admoveat, quibus in rebus erit ab eo admovenda.

Ac quod ad se, eosque pertinebit, qui de Societate nostra pro tempore secum manebunt, sciat se debere in omnibus pendere a R. P. Rectore collegii Claudiopoli, ni in iis, quae nostrae Societatis institutum attingunt.

In caeteris vero, quae spectabunt ad gubernationem seminarii, habebit quidem eam facultatem, quae observandis legibus et executioni mandandis ex iisdem intelligetur. At vero et consilium dicti rectoris potius, quam aliorum sequetur et illum in rebus alicuius non mediocris momenti semper consulet.

Neminem nostrorum aut invitabit, aut admittet ad seminarium, nisi plane iubente R. P. Rectore, si quis sua sponte venerit, admonebit fideliter eundem R. P. Rectorem. Externos item alios haud facile admittet ad seminarium, omneque genus conviviorum diffugiet, ut fideliter in pauperes pecunia impendatur.

Pecunia ipsa seminarii, donec aliud statuatur, in collegio apud R. P. Rectorem manebit ea in cista, quam propterea relinquo.

Una autem clavis eiusdem cistae sive arcae apud R. P. Rectorem, altera apud praefectum retinebitur.

At cum pecunia ad ordinarios usus et sumptus erit eximenda, scribetur eo in libro, qui semper in arca seu cista dicta manebit, cuius libri alterum similem apud se habere procurabit, ex quo rationes dati et accepti superioribus suis reddere possit.

Sciat nec commodato, nec quovis alio praetextu pecuniam a Pontifice Maximo et a Ser^mo rege seminario addictam in collegii usum, neque in cuiuslibet alterius negotii, quantumlibet boni unquam esse convertendam, vel ne mutuo quidem accipiendam, idque sanctissime esse observandum. Nec vero R^dum P. Rectorem, neque procuratorem, nec adeo R. P. Provincialem posse de ea, nisi ad seminarii usum quidquam omnino statuere : idque tantum pro ea ratione, quae secundum mentem eius Sanctitatis et eius Maiestatis facultatem, aut mihi a R. P. Generali concessam vel declarata est, vel subinde declarabitur.

Curet, ut emptor rationes ita distincte conscribat, ut singulis sex mensibus earum notitia possit haberi.

A rusticis potius quatenus in foro triticum vel alia emi curet, si inde viliori pretio coëmi poterunt. Qua in re navus sit et prudens, mediaque interim disquirat, ut hanc notitiam assequatur, ut fidelis in domo Domini sit dispensator.

Ordinariam tantum domus unam ianuam habeat, cuius sit fidus ianitor et maiores rimas, siquae in interstitiis limitum fuerint, asseribus obstruat, ne vel aliis in domum aditus vel domesticis alio exitus pateat.

Non aedificet quidquam in domo conducticia, sed tantum ea aptari, vel effici curet, quae necessaria sunt, quaeque, si emigrandum erit, inde auferri possint.

Locum quisque lectulo suo distinctum, et vel storeis, vel in gratela divisum habeat, ut honestati omni suus sit locus, occasio vero omnis amoveatur, qua ne ipsos quidem oculos laedant. Sic enim Hungaricae avitae puritatis laus iterum, Deo iuvante, maximum in huius regni commodum reflorebit.

Librum habeat, in quo quidquam ad Dei gloriam acciderit, excipiatur, quod singulis annis erit tamquam *Annua epistola* perscribendum et ad me mittendum, vel ei, cui seminariorum cura pro tempore incumbet, ut et Summo Pontifici et Ser^mo regi atque Illmo principi fructus in bonis moribus et litterarum studiis constare possit. Si quid accesserit ad seminarii bona, id libro adscribatur, in quo rerum mobilium et immobilium distinctus catalogus sit.

Ad me singulis mensibus scribat, et quandocunque eius superiores iudicaverint, aut ipse necessarium esse existimaverit, admodum R. P. Generali de ipsius quoque seminarii rebus.

Reliqua in eiusdem seminarii regulis, quae, ut dixi, mittentur, continebuntur, sed quod ad numerum alumnorum spectat, is per hos menses, quibus paranda erit aliqua suppellex et aptanda nonnihil loca, aut quae tabulae suae cuique parvae tradendae, erit eiusmodi, ut aliqua summa restet in manibus, qua provisiones maiores effici possint, et aes alienum ne confletur. Jesus filius Dei vivi adsit suo operi. Amen.

Antonius Possevinus de Societate Jesu.

(Eredeti más. a római vatikáni »Nunziatura di Polonia« 15. B. köt. 177—181. l. — Kiadta sok hibával Theiner 1855-ben »Annales ecclesiastici« cz. m. III. köt. 450—453. l.)

Megjegyzés. E nagybecsű iratot Possevino Olmützből, 1583 április 14-én írt levele e soraival küldte meg Báthory István királynak Lengyelországba: Mitto Regiae M^{ti} V^{rae} leges seminarii Claudiopolitani, quas de me quaesierat minutiora, quae aguntur in scholis, quae ne ad interiorem domesticam disciplinam retinendam pertinent, communia sunt cum reliquis seminariis, quae in legibus, quas condidi, visum haud est, inserere, ne ipsi quoque senatores Transylvanii, aut alii hoc initio deterrerentur, si catholicae fidei confessionem exigi ab alumnis, aut aliquid eiusmodi vidissent. Itaque permisi nostris, ut sinerent id opus, paulo magis grandescere filiorumque in corda patrum animi converterentur, deinde illa sensim insinuarentur, quae ad seminarii, atque adeo provinciarum finitimarum firmitatem sane spectant.[1]

90.

Olmütz, 1583 április 12.

P. Possevino Antal XIII. Gergely pápának.

Jelentés erdélyi útjáról, további támogatását kérve. Az erdélyi és hódoltsági városok, meg tartományok vallásügye. A havasalföldi oláhok. Miként lehetne és kellene itt a hitet terjeszteni? E czélra ez évre 50 papot kíván, de egyelőre 10—15 is sokat tehetne. Csak áldozatkészség kell hozzá, de ezt megadná minden római főpap, ha tapasztalta volna, mennyire áhitozzák a népek a hitéletet, miként maga tapasztalta hat évi bolyongása közben. Erre pedig most a legkedvezőbb idő, a míg Báthory István király él, nehogy halálával a szentegyház úgy járjon, mint járt Angolországban, III. Gyula pápa és Mária királyné korában.

Beatissimo Padre.

Se nell' altre provincie, nelle quali Vostra Beatitudine si è degnata mandarmi questi anni adietro, io ho sempre sentito un

---

[1] Eredeti másolata a római vatikáni levéltár »Nunziatura di Polonia« 15. B. kötete 186. l.

grande concorso della providenza di Dio, posso con core sincero confessare, che nissuno maggiore ho provato di quello di Transilvania, onde io hora ritorno. Perciochè ho sensibilmente veduto co' miei occhi che Christo Signor Nostro ha maturato il tempo, nel quale si attenda per quella parte al riparo dell' Ungheria et con aiutare la Moldavia et la Valachia si spunti molto altre nell' Oriente. Però mi getto con ogni riverenza a' piedi di Vra Bne supplicandola per le sante piaghe, di chi sparse tutto il sangue per salvare et noi, et quelle provincie, che voglia abbraciarne molto più particolarmente la cura di quel che fin hora non si è fatto. Et tenga per caso certissima, che secondo la dispositione di numerosi et varii popoli, i quali ho voluto vedere Vra Bne può fabricare in breve tempo un grande corridore nell' Asia con molto minore spesa di quel che si è fatto questi anni costì in palazzo : et dal quale corridore havrà una perpetua vista insino nel Cielo. Io so che Vra Bne desidera ogni bene, et però vorrà ancor questo.

In Transilvania sono città notabili di Germani che sanno anco la lingua ungaresca. L'altre terre et villaggi abondano de' popoli. Claudiopoli solo, dove è già il collegio nostro, et dove ho hora fundato il seminario della Stà Vra et del Re, darà occasione a tutto quel contorno di spander la luce della verità, ancorchè per l'Arianismo et altre impietà le cose sieno ridutte a tale, che ad una grande parte di que' popoli le profetie del vecchio testamento, lasciato a parte l'evangelio, pessimamente si espongano. Restano però tante reliquie de' cattolici semivive nella Scitulia, angolo estremo della Dacia, la quale hora si chiama Transilvania, dove restarono alcune residenze de' Sciti a tempo che Attila danneggiò l' Europa, et tante altre in Varadino et negli altri contadi dipendenti dal principato di Transilvania, ch'è da non perderne l' occasione.

Sono poi vicini Temisvar, Belgrado, la Bossina già soggetti al Turco, onde non mancano di venire in buona copia i cattolici per cercare una sola messa et l'assolutione, ancorchè loro costi oltre la lunghezza del camino bene spesso il pericolo della vita. In Varadino solo sono più di due mila cattolici, alli quali concorrono dai tratti vicini, et da Giula, terra del Turco, quattro et cinque mila persone ; ma non ha quella città predicatore cattolico, sì che un povero sacerdote forastiero loro dice la messa.[1] E poi vicina et contigua la Valachia, nella quale stendendosi insino al Mare

---

[1] Itteni működését Fraknói Vilmos »Possevino nagyváradi látogatása 1583-ban« czímen a *Tiszántúl* 1901. évf. 81. számában ismertette, mely különlenyomatban is megjelent egy kis 19 lapnyi füzetben.

Eussino, mi affermarono persone pratiche et nobili, che sono da quaranta mila villaggi, i quali pagano seicento mila ducati di tributo ogni anno al Turco. Et tutti queste reliquie dell' antiche colonie Romane, sì come anco hoggidì ne serbano la lingua nostra corrotta, chiamano V^ra^ B^ne^ *Padre* et sono christiani secondo il rito Greco, ma come sono idioti, non havrebbono quella difficoltà in rendersi alla Chiesa cattolica, la quale hanno i Greci : massime che fin hora sono stati senza studii et depressi, con tutto che mostrino nella faccia et nell' attioni animo et giuditio italiano.

Or la provisione, la quale si vede essere necessaria a questa santissima impresa et anco a stabilire le cose della Livonia, per andare insieme da quella parte del Settentrione guadagnando spaciosissime regioni, non sarà nè di persone, nè di denaro uguale a due sole galere fornite, le quali bene spesso patiscono naufragio et si perdono servendo a contrario effetto di quel che si disegnava. Gli operarii possono essere della Compagnia nostra, del Collegio Germanico, dell' Inglese, della santa religione di San Francesco : poichè i Turchi le portano rispetto et anco de' Preti di San Gerolamo o della Vallicella, se vorranno cominciare a snidarsi di Roma, et ad attuarsi per servizio vero di Dio. Cinquanta sacerdoti almeno per questo anno disidero. Luogo et popoli che gli abbraccieranno non mancheranno, cooperandovi virilmente alla santa volontà di Dio. Et colla lingua latina, la quale molti nobili nell' Ungheria intendono, i quali già volentieri havrebbono alcuni sacerdoti cattolici, et per via di interpreti, come si fa nell' Indie, et con libri, i quali sono stampati et è necessario che più se ne stampi, et coll'imparare quella lingua, la quale non è affatto difficile, molto si anderà inanti colla gratia divina. Fra tanto cresceranno quelle nuove piante del seminario di V^ra^ B^ne^ et del Re (se sarà stabilito), le quali accresceranno parimente nel cielo nuovi gaudii a V^ra^ Beatitudine. Il medesimo dico della Livonia, per la quale, sì come non senza cagione io sollecitavo di Moscovia, et in breve si vedrà pe'l commentario che n' ho fatto, bisogna procurare efficacissimamente et sacerdoti, et operarii et con questo alcune colonie. In che gli heretici usano ogni sforzo ; ne risparmiano vita et danari per prevenirci. Et Dio Signor Nostro ci darà la palma, se saremo più diligenti et risoluti. V^ra^ B^ne^ si degni di pensare, se in Italia fossero soli dodici o quindici sacerdoti, quante anime sarebbono prive della salute eterna. Veramente vorrei più tosto che si disfacessero dieci collegii et monasteri d' Italia che si mancasse alla ricolta, la quale è già matura in quelle grandissime provincie. Per quelle

contrade non è mancato chi da nostri, i quali non erano sacerdoti volevano et bramavano di esser uditi in confessione, nè potendo ottenerlo a viva forza loro pigliavano le mani per imporlesi sopra il capo, supplicandogli almeno che loro dessero la benedittione. A me stesso più di una volta sono comparse persone, le quali colle lagrime mi chiedevano sacerdoti et chiesa. Et altre con frutti et lagrime, le quali instantissimamente mi pregavano che almeno ottenessi pe i loro morti due messe in Roma. Tutti poi in questa hora gridano per me a gli orecchi di V^{ra} B^{ne} per ottenere una pienissima benedittione: per le quali più volte in questo viaggio mi è paruto di sentire una voce diretta a Lei, colla quale Dio Le diceva: *Surge Petre et manduca. Pasce oves quoque istas tuas. Pasce agnos tuos.* V^{ra} S^{tà} colla divina gratia lo fa et con seminarii, et con varie missioni, et con sollecitudine di tutte le chiese. *Sed quid haec inter tantos?* Pure, et con prova si vede, che la Maestà di Dio verifica in V^{ra} B^{ne} quel che già disse: *Habenti dabitur.* Però quanto più procurerà di havere, tanto più procurerà Dio di darle. Et invero già le ho aperto la strada a diverse provincie et almeno risuona il nome della religione cattolica nel più intimo Settentrione et in quelle porte dell' Oriente, per le quali se i prudenti hanno più volte giudicato essere via compendiosissima che l' essercito di qualche lega christiana per via della Valachia penetrasse a' danni del Turco, quanto più prudentemente et con minore, ma più sicura et più christiana spesa può penetrarsi senza strepito con 50 soli sacerdoti, divisi in varie parti et con alcune poche buone famiglie, le quali poi inviteranno gli altri a pigliare il possesso di una nuova terra di promissione? Sopra che poichè ho scritto a Mr Illmo di Como et al S^{r} duca di Baviera[2] et poichè il re di Polonia mi ha dato ample patenti, le quali possono servire a più fini, non pare che bisognerà altro, salvo che la B^{ne} V^{ra} commandi, che si applichi seriamente il pensiero a quest' opra; nella quale mentre in Germania gli adversari di Santa Chiesa confidano *in curribus et equis,* noi altri senza romore coll'aiuto di Dio et di V^{ra} B^{ne} procederemo a gran passo più oltre, ch'il demonio non vorrebbe. Alla quale cosa, quando bene bisognasse fare uno sforzo maggiore, già che Dio ci pone in mano cose, le quali innanti uno o due anni non pure ardivamo di sperare crederei, che in Roma non è prelato, il quale se havesse veduto ciò che in questi sei anni di continua peregrinatione ho provato, non spogliasse le mura delle proprie

---

[2] Az *Ájtatos* melléknevű V. Vilmos bajor herczeg.

stanze per farne vive tapizzerie nel cielo et al fine non bramasse di svestirsi dell'istessa carne per indurre con tale sacrificio l'infinita bontà di Dio a non lasciarsi vincere in liberalità, poichè non può mentire mi disse: *Violenti rapiunt regnum coelorum.*

Io ho poi provato, Padre Santo, che o fra Goti, o fra Tartari et Sciti o fra Moscoviti et Rutheni, o fra i discendenti di quegli Unni, i quali furono flagello di Dio, nissuno mai mi ha chiusa la porta, anzi spesso con maggiori honori di quel che havrei voluto (sì come anco ultimamente varie città di Transilvania et in Ungheria hereticissime) mi hanno ricevuto et assicurato dovunque, fra le scorrerie de' Turchi io passavo. Et pure a tutti era noto che V^{ra} B^{ne} mi mandava, la quale cosa sola poteva instigarli a tendermi qualche insidia et danno. Ma in somma il procedere con semplicità et per via di beneficare le anime, et il non cercare la roba ne gli honori, ma la loro salute, il quale concetto hanno veramente di V^{ra} B^{ne} il Settentrione et quella parte dell' Oriente, servirà per hora più che di qualsivoglia grande essercito per ripigliarne a nome di Christo Signor Nostro et di Santa Chiesa un vivo possesso. Al che posso aggiungere con ogni verità, che essendo io stato ultimamente ne' paesi tributarii al Turco et havendo in nome di V^{ra} S^{tà} salutato alcuni di que' nobili, i quali sono nelle fauci di quell'empio, sono rimasti con tanta speranza che Dio voglia non abbandonargli, et con tanto obligo a V^{ra} B^{ne} (ancorchè per non havere forse altri cattolici sieno heretici) che incontinente offersero dall' istessa culla i loro figlioli per ostaggi a V^{ra} S^{tà} et per essere instituiti cattolicamente. Nella quale cosa, se altre volte spesso mi è bene avenuto, certo allhora mi accorse di comprendere di quanto momento era quella parabole di Christo, per la quale siamo avertiti di lasciare le novanta nova pecore nel diserto per cercar la centesima smarrita. Or la B^{ne} V^{ra}, la quale ha un grande Arcangelo, il quale in cotesto governo universale l'indirizza, non dubito che non consideri, quanto diligentemente dobbiamo valerci della vita et buona voluntà del re di Polonia, il quale non solo ci dà in mano libere queste grandi parti del Settentrione et dell'Oriente, ma anco efficacissimamente mi ha più volte stimolato ch'io voglia raccomandare et fare pienamente nota a V^{ra} B^{ne} la qualità et sito di Transilvania, come antimurale del christianesimo et il quale perduto, i Turchi scorrerebbono liberamente insino alle parte di Cracovia. Che, se quel buon re morisse, sì come è mortale, nè le cose fossero meglio stabilite di quel che furono in Inghilterra al tempo di Giulio III. et della

Regina Maria,[3] quando si cavasse alcune centinaia di giovini per instituirsi et tenersi in ogni evento per ostaggi della religione cattolica : et quando ad un tempo potevano introdursi a buon' hora altri sacerdoti et presidii, V^{ra} B^{ne} facilmente antivede che cosa potrebbe riuscire.

Per questo di nuovo gettandomi con ogni humiltà a' suoi piedi, La supplico di ripigliare questa cura a petto et rimandandoci le sue sante benedittioni, impetrarci da Dio che se di costì verranno, come spero le debite provisioni, noi dalla parte nostra possiamo volentieri porvi le fatiche e'l sangue. Il che a Christo Signor Nostro piaccia. Amen.

Di Olmuzzo, mentre vado all Imperatore, il dì 12 di Aprile 1583.

Di Vestra Beatitudine

Humilissimo et devotissimo servo in Christo
Antonio Possevino mpr.

(Eredeti, sajátkezű, római vat. »Nunziatura di Germania« 94. köt. 120/7. l.)

91.

Brünn, 1583 április 17.

P. Possevino Antal Galli Ptolomeo bíboros-államtitkárnak.

Mit kíván Báthory István király az erdélyi vallásügy helyzetének javítására Váradon s a Székelyföldön. A kolozsvári szeminárium megalapítása és nehézségei. Az ifjú Báthory Zsigmond okossága és mestere, P. Leleszi János. De orvosa ariánus lévén, helyette katholikust ajánlott. Possevino fogadtatása Erdélyben.

J. M. Illmo et R^{mo} Signore mio. Patrone in Christo singolarissimo.

Di Transilvania, nel quale viaggio io puosi 47 giorni, ritornai a Cracovia, sì per havere inteso, che i comitii intimati a Posonio non erano ancora cominciati, sì perchè il re mi haveva significato di desiderare, che facessi quella strada . . .[1]

Per le cose di Varadino, dove sono ancora più di duemila cattolici, di quali de' paesi de' Turchi vengono parecchie centinaia per udir' la messa, ottenni da Sua Maestà trecento talleri l' anno di nuovo assignamento per un predicatore et per un' altro sacerdote, i quali di Ungheria mi studierò di mandare in quelle parti. Il re anco per questo scrive all' arcivescovo Colocense[2] et al vescovo

---

[1] Az 1560-ben elhalt Mária skót királyné.

[1] A mi nem vonatkozik Erdélyre, elhagytuk.
[2] Draskovich György kalocsai érsek, 1572 óta.

di Agria,[3] alli quali porto le lettere et parlerò di questo et di altre cose pertinenti all' aiuto dell' Ungheria.

Disidera Sua Maestà una residenza de' nostri in quell' ultima frontiera dell' Ungheria del re (perchè l' imperatore e'l Turco hanno il restante) et un' altra nella Scitulia, provincia della Transilvania et vicina alla Moldavia et alla Valachia : et io penso che sieno necessariissime . . .

Fondammo il seminario di Sua S[tà] et del Re in Claudiopoli, dove havemmo che fare per trovar' pure casa a pigione, mentre gli Ariani et altri heretici, de' quali era piena quella città, no' venivano all' effetto di ubidir' al Re. Al fine con alcune più efficaci ragioni si mossero et comperarono espressamente per accomodarcene una casa[4] per la quale diedi la pigione. Lasciai le leggi, il prefetto et l'altre cose per cominciar quella santissima impresa. Lasciai anco non solo la somma datami pe' l semestre da N. S[re], ma etiandio altrettanto che mi fu sborsato a nome del Re. L'indirizzo lasciato sarà da V. S. Illma veduto, quando havrà tempo fra tante gravissime occupationi. Io lo mando a N. P. Generale, perchè lo dia a V. S. Illma et anco perchè Sua Paternità si animi a provederci di operarii, perciò che in vero n' habbiamo segnalato bisogno in quelle parti.

Trovai anco un medico heretico che già si era attaccato co' l principe giovinetto di Transilvania, et questo per opra dei medici heretici del Re. Io ne ragionai con Sua Maestà, poichè per questa via de' medici tutta la Transilvania è caduta in Arianismo et in perniciosissime heresie. Ma insomma bisognerebbe poter fare come Christo Signor Nostro, il quale dando i precetti, diede la gratia per effettuarli. Io vedrò, se coll' occasione del nuovo seminario potrà condursi qualche medico cattolico, il quale habbia tanto spirito che lasci i propri commodi per aiutar un importante antimurale del christianesimo, sì come certo è quel paese. Propuosi poi al Re l'uno de' due per governatore al principe, o il Sr Macieiowski,[5] ch'è in Italia, overo il Sr Vlossek gentilhuomo Lituano cattolico, dotto et costumato, et da me molto conosciuto. Spero in Dio Signor Nostro che questo sarà pigliato per quell' effetto necessario.

Lungo sarei, se io volessi scriver gli honori fattimi dal principe et da alcune città sassoniche, le quali sono il nervo di Transilvania

---

[3] Radéczi István egri püspök, 1572 óta.

[4] Ez Szabó György háza volt, melyet a város (1583 márczius 13-án) kölcsőnpénzen 1000 forinton vett meg.

[5] Irva olaszosan így : Macioschi.

et anco poi nel restante dell' Ungheria, il che ha aperto tanta porta, quanto meglio conoscerà dal commento di quella provincia, dove saranno anco le cose politiche et la distinta relatione di quanto potrebbe sperarsi di quelle parti colla finitima Valachia . . .[6]

Mando le lettere del principe di Transilvania et de' primi quattro senatori che là governano, i quali scrivono a Sua Beatitudine. Et il principe entrato solo hora nell' undecimo anno della sua età, è di mirabile aspettatione, et ha scritto di sua mano et ingegno la detta lettera, eccetto una sola clausula aggiuntale dal P. Lelesio della nostra Compagnia, il quale è suo maestro, a cui io per veder' più adentro l' indole di quel giovinetto dissi che la lasciasse fare a lui intieramente. I consiglieri sono chi Luterano, chi Calvinista, chi Ariano, chi Cattolico alla riversa, cioè universale in tutte le sette, pensando che ogniuno possa salvarsi. Con tutto ciò buona parte di loro manda già i figlioli a Claudiopoli al collegio nostro, overo sono presso il principe in Alba Giulia, dove già sono da 300 cattolici, poichè i nostri vi ripuosero la religione cattolica . . .

Di Bruna, il 17 di Aprile 1583.

Di V. S. Illma et R^{ma} Humilissimo servo in Christo
Antonio Possevino mpr.

(Eredeti, sajátkezű, római vat. »Nunziatura di Germania« 94. köt. 128—134. l.)

Megjegyzés. Possevino Brünnből Bécsbe ment s onnan 19-én írt újra Rómába, a honnan mindhárom jelentésére egyszerre felelt Galli bíboros-államtitkár, 1583 május 7-iki levelével, örömét fejezvén ki a fölött, a miről érdekes leveleiből a pápával együtt értesült.

92.

Krakó, 1583 július 16.

P. Possevino Antal Galli Ptolomeo bíboros-államtitkárnak.

A pápa elismerő nyilatkozatának hatása alatt Báthory István király Possevinót újra útnak akarja küldeni Moldovába s onnan be Székelyföldre, utasítván, hogy vallásos könyveket nyomasson oláh és magyar nyelven, különösen a katekizmust s hogy legalább 30—40 napot töltsön Báthory Zsigmond udvarában, Kolozsvárt pedig állítson katholikus nyomdát.

Illmo et R^{mo} Signore. Patrone in Christo singolarissimo.

Júl. 11. Doppo che all' undecimo di questo mese io scrissi l' ultime mie a V. S. Illma, il re havendomi fatto venire a Niepolomicio, mi ha più volte chiamato a sè, conferendomi molti suoi pensieri,[1]

---

[6] Possevino itt újra Erdélyről megkezdett nagy munkájára czéloz.

[1] Elhagytuk, a mit itt unokaöcscse, Báthory András tervezett római útjáról írt.

. . . e doppo essermi raccomandato a Dio, . . . mi risolsi di leggere al re quasi tutta la lettera di V. S. Illma delli 7 di Maggio,[2] pervenutami a punto poco inanti opportunissimamente. Máj. 7.

Restò il re con notabile sentimento di riverenza verso Sua B^{ne}, come per l'amor, il quale mostrava verso il nipote principe di Transilvania, così specialmente per due clausole inserite in dette lettere: l' una delle quali significava che Sua B^{ne} era animatissima a far quelle provisioni de sacerdoti et del resto che io le havevo scritto. L' altra mi animava per ordine di N. S^{re} a proporre altre cose, s'io conoscevo che bisognassero per tessere così grande tela, già ordita dalla mano di Dio . . .

Da poi mi consiglia ch' io mi indirizzi a Vilna, dove si dia vero assetto a quel seminario et ad alcune cose della vicina Livonia. Et procurata (se è possibile) la stampa di alcuni libri in lingua Rutena, me ne venga a lui à Bresta[3] doppo Natale, o circa, dove si farà la speditione per Moldavia et per Transilvania. Perciochè è di parere ch'io di Moldavia discenda nella Scitulia (detta Siculia), estrema parte della Dacia, et quivi visitate le reliquie cattoliche, delle quali scrissi a Sua B^{ne}, si lasci qualche sacerdote et libri in lingua Ungarica: la quale cosa causerà il poter' meglio sostener il negotio della Moldavia vicina et trarre giovini al seminario et attaccar la pratica più vivamente, attendendosi da poi colla lingua Valacca a far stampar' libri in quell' idioma et a promuover con altri mezzi il divino servitio. Per il che anco Sua Maestà mi ha dato ordine ch' io le ricordi l' erettione della stampa in lingua Ungarica nella città di Claudiopoli, perciochè ci aiuterà in qualche parte, essendo restate alcune forme in mano di una vidua heretica,[4] se già non sono state distratte.

Dal paese di Scitulia mi ha detto ch' il camino mio diritto sarà nel contado di Fogaras ch' è suo, et nel quale mi darà commissione che si rifaccia chiesa et che vi si riponga qualche principio di religione cattolica, il che tanto più sarà giovevole alla Valachia, quanto è totalmente contiguo a lei.

Indi poi dice che sarebbe bene ch' io andassi alle due città chiamata l' una Corona, l' altra Brassovia che sono nella Transilvania[5] et me ne stessi trenta o quaranta giorni tanto presso il

---

[2] Idéztük Possevino előbbi levele végén, a 286. lapon.

[3] Lengyelül: Brześć.

[4] Heltai Gáspár özvegye.

[5] Ez persze azonos, nem két város, a mit Possevino összezavart, holott már járt Erdélyben.

principe suo nipote per contenere sotto pretesto di altri negotii quei governatori heretici di Transilvania in ufficio, al che mi darà mezzi convenienti, quanto in Claudiopoli per la visita del nuovo seminario et per l'erettione della stampa cattolica per andare introducendo quella separatione de' beni ecclesiastici ch' egli pretende per insinuare un vescovato. Et pensa poi che sarà giovevole, che passando per Varadino me ne ritorni in questo regno, dove egli farà forse altri beni coll' aiuto divino.

Mi commandò anco ch' io procurassi che si traducesse il Catechismo Romano in lingua Ungarica, lodandolo grandemente come quel, dove sono i principii della nostra fede mirabilmente et gravemente dichiarati, et tam consentanee (per usar della sua parola) alla ragione et dignità della religione christiana.

Mi stimolò a procurargli quanti Sommarii de Padri antichi si troverebbono nel modo della confessione Augustiniana, ch' io gli havevo dato, al che già si attende.

Mi parlò in materia del Santissimo Sacramento coll' occasione di alcuna contesa, la quale haveva havuto con alcuni heretici, con tanto profonde ragioni, che veramente io restai con molta ammiratione et edificatione. Et ho per cosa quasi impossibile, ch' egli ne ragionasse in quel modo, se non havesse particolare gusto et inspiratione da Dio Signor Nostro.

Di Cracovia, 16 di Luglio 1583.

(Eredeti, római vatikáni »Nunziatura di Germania« 94. köt. 221—226. l.)

Megjegyzés. Possevino e második erdélyi útja, sokféle elfoglaltsága miatt, elmaradt, de terve érdekesen mutatja, mily nemesen gondolkozott Báthory István mindenről, a mivel a vallásos hitet terjeszteni akarta Erdélyben s egyúttal mily járatos volt a hit dolgaiban, a mi még a tanult Possevinót is meglepte.

93.

Róma, 1583 augusztus 1.

P. Aquaviva Claudio jezsuita-generális XIII. Gergely pápának.

Könyörgés alakjában kéri, engedje meg, hogy a Szent Istvánnak szentelt (várbeli) templom s egy kert, melyek egykor a prédikáló barátokéi voltak, a fejérvári jezsuiták jószágaihoz csatoltassék s a majdan felállítandó kollégium ellátására szolgáljanak.

Suppressio domus regularis ac dismembratio horti, necnon concessio et applicatio illorum Societati Jesu Albae Juliae.

Beatissime Pater. Postquam devotissimus Sanctitatis Vestrae et Sanctae Sedis apostolicae filius, Stephanus Transsylvaniae et

Poloniae rex Augustus, singulari christianae charitatis zelo motus gregem dominicum non solum ab antiquo generis humani inimico spiritualiter agitari, verum etiam catholicam religionem in regno Transylvaniae propter continuum vicinorum Turcarum et aliorum barbarorum ac haereticorum commercium diversis haeresibus et calamitatibus in dies conculcari, minui et conturbari non sine magno dolore perspexisset; ut adversus tot mala et pestes remedium aliquod pararetur, religioque christiana tamquam ibi de novo plantata, salutari verbi Dei irrigatione spiritualiumque ministeriorum tractatione et exercitatione excresceret et revi-resceret liberalioresque disciplinae ibi iterum efflorescerent, ex diversis regionibus superioribus annis aliquot ex Societate Jesu presbiteros et religiosos pietate ac vitae integritate commendabiles in Transylvaniam praedictam evocari et nonnullos eorum ad civitatem Albam Juliam transmitti procuraverat, opere pretium facturum existimans, si in dicta civitate unum collegium Socie-tatis Jesu erigi curaret, tradita, auctoritate sua regia et suae sanctae cogitationis vigore, eisdem patribus ecclesia Sancti Stephani cum regulari domo illi contigua, quae olim fuerat fratrum ordinis Praedicatorum, nullis iampridem inde habitantibus dicti ordinis fratribus, sed prorsus deserta et derelicta manente, in collegium et habitationem, aut dubie piam hanc intentionem praefati Ste-phani regis adiutam et confirmatam iri sperans, Sanctae Sedis apostolicae auctoritate et beneplacito interveniente, cum praesertim viribus illis iam tunc ab humani generis hoste per devia tot errorum ab ovili dominico veternoso eius astu separatis, hoc unum atque unicum redeundi superesset remedium. Ac etiam demum idem Stephanus rex commoditatibus ipsorum patrum peramplius con-sulere volens, unum hortum prope et extra muros dictae civitatis ex adverso Sancti Gregorii eiusdem civitatis situm, et olim, dum christiani reges legitimo successionis iure regnum illud Ungariae possiderent, ecclesiasticaque et catholica disciplina ibi vigebant, ad praeposituram Albensis portae, quae annis praedictis simul cum fere omnibus eiusdem civitatis beneficiis ecclesiasticis propter impiam Turcarum saevitiam a sacerdotibus et viris ecclesiasticis obtineri desinent, pertinentem, eidem Societati Jesu illiusque religiosis personis ad usum eorum, et in quo se studiorum laboribus defatigatos recreationis causa recipere possent, quemadmodum praemissa universum religionis christianae in dicto regno com-modum procurans, ita beneplacitum eiusdem Sanctitatis Vestrae et Sanctae Sedis apostolicae huic piae suae intentioni affutu-

rum fore confideret, tradi et concedi debere censuit et iudicavit; prout in eius litteris regiis et forsan aliis scripturis desuper confectis plenius continetur. Et si, Pater Sancte, inhaerendo voluntati ipsius Stephani regis ecclesia Sancti Stephani ac illi contigua domus regularis huiusmodi ac in eis nomen et denominatio domus, unicuique ordo fratrum praedicatorum ac status, essentia et dependentia regulares perpetuo supprimeretur et extingueretur, necnon hortus praefatus a dicta praepositura Albensi etiam perpetuo dismembraretur et separaretur, illique sic suppressi, extincti dismembrati et separati eiusdem Societatis collegio iam ab ipso Stephano rege in civitate et domo regulari praefatis pie inchoato, ad effectum, ut in eo iuventus dictae civitatis viciniorumque locorum tum literas bonasque mores, tum doctrinam christianam doceantur, verbum Dei praedicetur et alia pia opera erga proximum, quocunque iuxta eiusdem Societatis laudabile institutum exerceantur perpetuo concederentur, assignarentur, applicarentur et appropriarentur, concedente nihilominus Sanctitatis Vestrae auctoritate, pro eiusdem collegii canonica et valida erectione, profecto catholicae religionis in illis partibus incremento et propagationi satis consultum foret. Supplicat humiliter eidem Sanctitati Vestrae devotus illius vester Claudius Aquaviva praepositus generalis totius Societatis huiusmodi, quatenus dicti Stephani regis pie sollicitudini et desiderio, et praemissis opportune consulentes, ipsumque necnon Societatem praefatam specialibus favoribus et gratiis prosequendo, ecclesiam Sancti Stephani ac domum regularem illi contiguam ac in eis nomen et denominationem domus, omnemque, dictum ordinem, essentiam, statum et dependentiam ordinis fratrum Praedicatorum huiusmodi perpetuo supprimere et extinguere, necnon hortum praefatum cum omnibus iuribus et pertinentiis suis universis a praepositura praefata etiam perpetuo dismembrare, separare et abdicare, illosque sic suppressos et dismembratos ac abdicatos Societati praefatae ad effectum in dicta domo dictae Societatis collegium permanendi piaque opera praedicta exercendi, ita quod liceat praefato oratori et pro tempore existentibus eiusdem Societatis praepositis generalibus, superioribus, patribus dictique collegii rectori et collegialibus personis per se vel alium seu alios suo et Societatis ac collegii huiusmodi nomine corporalem, realem et actualem possessionem ecclesiae Sancti Stephani ac domus illi contiguae necnon horti, iuriumque et pertinentiarum suorum universorum praefatorum libere apprehendere et perpetuo retinere, seu iam forsan appre-

hensam continuare, illasque tamquam res ipsius Societatis in spiritualibus et temporalibus eorum arbitrio tenere, habere, regere, gubernare et administrare, ac cui, seu quibus eis videbitur hortum praefatum locare, dislocare, necnon eius et dictae domus fructus in ipsius collegii usus et utilitatem convertere, dioecesani loci vel cuiusvis alterius licentia desuper minime requisita, perpetuo concedere, assignare, applicare et appropriare, ac ecclesiam, domum regularem suppressas et hortum praefatum a praepositura praefata dismembratum ac tam illum, quam domum praefatam Societati praefatae applicatos esse, necnon suppressionem, annexionem, appropriationem aliaque praemissa necnon literas super praesentibus conficiendas nullo unquam tempore, quia superiores dictae domus et ordinis fratrum praedicatorum huiusmodi ac si quis seu praepositus dictae praepositurae alteri aliique quomodolibet interesse habentes ad hoc vocati non fuerint seu quovis alio praetextu quaesito colore de subreptionis vel obreptionis aut nullitatis vitio sen intentione eiusdem Sanctitatis Vestrae, vel quovis alio defectu notari seu impugnari, aut alias quomodolibet infringi, deleri, vitiari posse; sed illas semper validas et efficaces fore suosque plenarios et integros effectus sortiri et inviolabiliter observari. Et sic per quoscunque iudices, sublata iudicari et diffiniri debere, irritum quoque decernentes etc. districtius, [inhibentes per censuras ecclesiasticas etc.] quatenus domus et hortus s[upradicti cum] iuribus praefatis, aliisque quibusvis cuiuscunque status et conditionis existant, ne de caetero nunc et pro tempore existentes praepositum generalem aliosque dictae Societatis patres ac ipsius collegii doctores et collegiales personas directe vel indirecte quovis quaesito colore super huiusmodi ecclesia ac illius domo contigua et horto aliisque omnibus eorum iuribus et pertinentiis universis praefatis molestare praesumant, dignemini de gratia speciali; non obstantibus praemissis, ac etiam felicis recordationis Symmachi, Pauli II., Pauli IIII. et Pii V. et quorumcunque aliorum Romanorum pontificum Sanctitatis Vestrae praedecessorum, de rebus ecclesiae non alienandis et alienatis recuperandis, ac de non tollendo iure quaesito et de unione, commutatione, ad partes vocatis deprimendoque valore [ecclesiarum] Sanctitatis Vestrae, regulares ac si opus sit, Lateranensis concilii ultimo celebrati uniones perpetuas, nisi in casibus a iure permissis fieri prohibendis, aliisque quibusvis constitutionibus et ordinationibus apostolicis illis eorumque superioribus et personis sub quibuscunque tenoribus et formis ac cum quibusvis clausulis et decretis et motu proprio

et ex certa scientia, ac alias quomodolibet concessis; quibus omnibus in literis latissime extendendis, etiam si de eis hac vice latissime derogare placeat, caeterisque contrariis quibuscunque, cum clausulis opportunis.

Fiat, ut petitur V.

Et cum absolutione a censuris ad effectum et quae quarumcunque aliarum concessionum, applicationum et unionum Societati Jesu et collegio praedictis hactenus quomodolibet factarum ac literarum regiarum praedictarum et inde sequutorum quorumcunque tenores etiam veriores ac etiam ecclesiae Sancti Stephani et domus regularis illi contiguae ac horti iuriumque, membrorum et pertinentiarum suorum universorum praedictorum seu aliorum confines, qualitates, vocabula, denominationes et veri etiam annui valoris habentium, pro expressis seu in toto vel parte exprimi possint: Et de suppressione, coniunctione, annexione, assignatione, applicatione, appropriatione, decreto, inhibitione et derogatione aliisque praemissis, ut supra quae hic, pro expressis habeantur in forma gratiosa ad perpetuam rei memoriam. Et quae literae in forma gratiosa suppressionis, connexionis, applicationis, prorogationis etiam quoad possessionem, gratiae si neutri, si nulli, si alteri perinde essent valere simul vel separatim expediri possint; et cum opportuna, si videbitur, exequutorum deputatione, qui assistent etiam sub censuris, cum facultate aggravandi, invocato [auxilio brachii] saecularis. Cum derogatione constitutionum de una et de duobus non tamen tribus dietis, ac de unionibus committendis ad partes et de non tollendo iure quaesito regularum Sanctitatis Vestrae ac Lateranensis concilii uniones perpetuas, nisi in casibus a iure permissis fieri prohibendas, aliorumque, contrariorum quorumcunque ad effectum sufficientis derogationis; et quod praemissorum omnium et singulorum etiam qualitatis, invocationis, denominationis annexionis nuncupationis dependentiarum, valoris etiam annui domus et horti praedictorum aliorumque iura praemissa, necnon maior et verior specificatio et expositio fieri possit in literis vel [in toto] vel ad partem si videbitur expediendis. *Fiat V.*

Datum Romae apud Sanctum Marcum, kalendis Augusti. Anno duodecimo.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

94.

Róma, 1583 augusztus 1.

P. Aquaviva Claudio jezsuita-generális XIII. Gergely pápának.

A szokott supplicatio-formában kéri, engedje meg, hogy a »Barátok tava«, mely az egykori prédikátor-rendé volt, a kolozsvári jezsuita-kollégium jószágához csatoltassék, a mit a fenti napon a pápa sajátkezű Fiat-kézjegyével s a szokásos formula hozzáadásával teljesített.

Dismembratio piscinae alias per regem collegio donatae et illius applicatio eidem collegio Colosvariènsi.

Beatissime Pater. Alias postquam collegium Societatis Jesu in civitate Colosvariensi iuxta devotissimi Sanctitatis V^{ae} et Sedis apostolicae filii Stephani Transylvaniae et Poloniae regis Augusti desiderium ad omnipotentis Dei honorem et reipublicae utilitatem erectum fuerat, dictus Stephanus rex considerans eius conatum in erigendo huiusmodi collegio feliciter et non sine evidenti fructu cessisse; et propterea illud, quibus poterat bonis promovendum extendendumque censens, cum etiam ad rei familiaris dictae Societatis propter peculiarem illius instituti accessionem multum conducere videret, si inter alia eidem collegio etiam de necessario piscium proventu prospectum esset, piscinam totalem *Barátok tava* nuncupatam, in territorio possessionem Alsó et Felső Suk, etiam nuncupatam comitatus Colosiensis iuxta suos confines sitam et olim ad domum ordinis fratrum Minorum eiusdem civitatis Colosvariensis pertinentem, cum domus ipsa ob frequentes Turcarum et aliorum barbarorum, qui fere totam illam provinciam in miseram servitutem redegerant, incursiones iamdudum, nedum ab eius ordinis fratribus inhabitata, verum omni divino cultu destituta reperiebatur, auctoritate dictae Sedis apostolicae intercedente praefato collegio, in perpetuum debere concedi et assignari censuit, voluitque prout in eius regiis literis desuper confectis plenius continetur. Cum autem, Pater Sancte, in dicta domo nulli fratres dicti ordinis impresentiarum adsint, sed adhuc illa desolata reperiatur et si in sequendo voluntatem regiam huiusmodi piscina praedicta cum omnibus iuribus suis ab eadem domo regulari dismembraretur et abdicaretur ac illa sic separata eidem collegio perpetuo applicaretur, ac annecteretur ac incorporaretur non dubium est, quod illud hac mediocri piscium accessione subnixum, rectorem et collegiales personas illius commodius alendo similiter ab eis diligentius regeretur

ac eadem piscina, quam semel Deo dicatam in alios usus diutius minime convertendam esse decet, Dei rursus et ecclesiae suae servitio merito restitueretur, ad maiestatis divinae gloriam: Supplicat humiliter Sanctitati Vestrae devotus illius Claudius Aquaviva Praepositus generalis dictae Societatis, quatenus huic necessario operi manus adiutrices, ut expedit, admoventes ac alias in praemissis opportunae consulentes ipsumque collegium ac illius rectorem et collegiales personas specialibus favoribus et gratiis prosequentes, piscinam praedictam cum omnibus iuribus, membris, dependentiis et pertinentiis suis ab eadem domo regulari perpetuo dismembrare, separare, illamque sic dismembratam et separatam cum eisdem iuribus et pertinentiis universis prefato collegio itaque liceat modernis et pro tempore existentibus dicti collegii rectori et collegialibus personis per se vel alium seu alios eiusdem collegii nomine corporalem, realem et actualem possessionem piscinae suorumque iurium et pertinentiarum praedictorum propria auctoritate libere apprehendere; seu illam iam forsan apprehensam continuare et perpetuo retinere, ac eam tenere, habere, piscari, regere et gubernare ac cui seu quibus eis videbitur locare, dislocare, necnon eius pisces, fructus, redditus et proventus in suos et ipsius collegii usus et utilitatem convertere, cuiusvis licentia desuper minime requisita, et perpetuo applicare, appropriare, annectere et incorporare a dicta domo dismembratam, separatam, abdicatam ac eidem collegio in perpetuum applicatam, appropriatam, annexam et incorporatam esse literasque super praesentibus conficiendas nullo unquam tempore et ad ipsius domus superiorum aliorumque quorumvis instantiam quovis quaesito colore vel ingenio de nullitatis vitio seu intentionis Sanctitatis Vestrae defectu notari, vel alias quoquomodo impugnari, nec revocari, moderari, retractari seu ad viam iuris reduci, aut domum ipsam adversus illas in integrum de quavis quantumlibet iustissima et summa causa restitui seu alias illas impugnantes in iudicio vel extra audiri posse, sed illas in omnibus et per omnia validas et efficaces fore suosque plenarios effectus sortiri et inviolabiliter observari, dictoque collegio suffragari et sic per quoscunque iudices sublata iudicari et diffiniri debere. Irritum quoque decernere dignemini, de gratia speciali; Non obstantibus . . .[1] cum clausulis opportunis.

Fiat ut petitur V.

---

[1] A 291. lapon olvasható szöveg szavai szerint, a mit ezért elhagytunk.

P. Aquaviva Claudio supplicatiója XIII. Gergely pápához.

(Róma, 1583 augusztus 2.)

[Et[2] cum absolutione a censuris ad effectum etc. Et quod fructum] et proventuum veri annui valoris etc. secundum communem aestimationem aliorumque huiusmodi necessitate exprimendorum tenores habeantur pro expressis seu in toto vel parte exprimi possint ; et de dismembratione, separatione, appropriatione, annexione et incorporatione, decreto et derogatione aliisque praemissis, ut supra, quae hic pro repetitis habeantur in forma gratiosa ad perpetuam rei memoriam latissime exprimendis. Et quae literae desuper in forma simplicis perpetuae dismembrationis, applicationis et incorporationis, gratiae si neutri, si nulli, si alteri perinde essent valere, cum gratissime opportuna conventus illi locus sit latissime extendendi faciendo, etiam si opus fuerit nullum sibi ius desuper competere, neque etiam competiisse ac omnia nulliter et de facto processisse, et causas quare etiam nullas et infectas etiam proprii tituli ac litis et possessionis, siqua sit, fructuumque perceptionis latissime extendendas, simul vel ad partem expediri possint. Et cum derogatoria de annuali possessione, quo ad partem opus sit ac praemissarum de non tollendo iure aquisito et de unione committenda ad partes vocatis, exprimendoque valore clausarum Sanctitatis Vestrae aliarumque constitutionum, statutorum, privilegiorumque supradictorum et quorumcunque aliorum quomodolibet contrariorum latissime extendendorum. Et cum opportuna, si videbitur exequutorum deputatione, qui assistent etiam sub censuris etc. Cum facultate citandi et inhibendi etiam sub similibus vel dissimilibus censuris, ac etiam per edictum publicum declarandi, aggravandi, reaggravandi excommunicandi interdicendi, invocato auxilio brachii saecularis. Cum derogatione dietarum non tamen trium latissime extendendo et quae praemissorum omnium et singulorum etiam invocationum, denominationum, annexorum, qualitatum, fructuum, dependentiarum, situationum, temporum, locorum, personarum, confinium et aliarum circumstantiarum etiam aggravandarum aliarumque maior et verior specificatio et expositio fieri possint in literis simul vel ad partem expediendis.[3] *Fiat V.*

Datum Romae apud Sanctum Marcum, kalendis Augusti. Anno duodecimo.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

---

[2] Az itt következő két sornyi írás ugy be van varrva a könyvbe, hogy e miatt nem látszik s így a hiányzó részt a szokott formula szerint [zárójelben] pótoljuk.

[3] Ezt a záradékot azért közöljük szószerint, mivel az előbbi oklevelétől némileg eltér.

95.

Róma, 1583 augusztus 1.

XIII. Gergely pápa a gyulafejérvári jezsuita-residentiának.

Megerősítvén Báthory István király adományait, teljhatalmat biztosít bennük a jezsuita-rend generálisának.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. Coelestis patris providentia ad summi apostolatus apicem evecti tamquam de excelso monte ad una agri irrigeri militantis ecclesiae universorum dirigentes intuitum, considerantesque laboriosam atque indefessam operam, quam veneranda Societas de Jesu in seminanda sapientia salutari inter caeteros ipsius agricultores ubique praestat dignum, quin potius debitum reputamus, ut in domibus aliisque regularibus locis disciplina praesertim ecclesiastica et catholica carentibus statum regularem interdum extinguamus, illaque eidem Societati pro collegiorum suorum institutione concedamus ac alias in his officii nostri partes favorabiliter interponamus, prout salus animarum exigit et pia catholicorum regum vota exposcunt ac rationabiles causae persuadent, necnon locorum qualitatibus diligenter consideratis conspicimus in domino salubriter expedire. Exhibita siquidem nobis nuper pro parte dilecti filii Claudii Aquavivae praepositi generalis dictae Societatis petitio continebat, quae postquam charissimus in Christo filius noster Stephanus Transylvaniae et Poloniae rex augustus singulari ac christianae charitatis zelo motus gregem dominicum non solum ab antiquo generis humani inimico spiritualiter agitari, verum etiam catholicam religionem in regno Transylvaniae propter continuum vicinorum Turcarum et aliorum barbarorum ac haereticorum commercium diversis haeresibus et calamitatibus indies conculcari, imminui et conturbari non sine magno dolore perspexisset, ut adversus tot mala et pestes remedium aliquod pararetur religioque christiana tamquam ibi de novo plantata salutari verbi Dei irrigatione spiritualiumque ministeriorum tractatione et exercitatione excresceret et revivisceret liberalioresque disciplinae ibi iterum efflorescerent, ex diversis regionibus superioribus annis aliquot ex Societate Jesu presbiteros et religiosos, pietate ac vitae integritate commendabiles in Transylvaniam praefatam evocari et nonnullos eorum ad civitatem Albam Juliam transmitti procuraverat, opere pretium facturum existimans, si in dicta civitate unum collegium Societatis Jesu erigi curaret tradita auctoritate sua regia et suae sanctae cogitationis vigore eisdem patribus ecclesia Sancti Stephani cum

regulari domo illi contigua, quae olim fuerat fratrum ordinis praedicatorum nullis iampridem in ea habitantibus dicti ordinis fratribus, sed prorsus deserta et derelicta manente in collegium et habitationem haud dubie piam hanc intentionem praefati Stephani regis adiutam et confirmatam iri sperans nostra et sedis apostolicae auctoritate et beneplacito interveniente, cum praesertim ovibus illis iam tunc ab humani generis hoste per devia tot errorum ab ovili dominico veternoso eius astu separatis hoc unum atque unicum redeundi superesset remedium, ac etiam demum idem Stephanus rex commoditatibus ipsorum patrum peramplius consulere volens, unum hortum prope et extra muros dictae civitatis ex adverso portae Sancti Gregorii eiusdem civitatis situm et olim, dum christiani reges legitimo successionis iure regnum illud Ungariae possidebant, ecclesiasticaque et catholica disciplina ibi vigebat, ad praeposituram Albensem seu praeposituram ecclesiae Albensis, quae annis praeteritis simul cum fere omnibus eiusdem civitatis beneficiis ecclesiasticis propter impiam Turcarum huiusmodi saevitiam a sacerdotibus et viris ecclesiasticis obtineri desuevit, pertinentem eidem Societati Jesu illiusque religiosis personis ad usum eorum et in quo horto se studiorum laboribus defatigatos recreationis causa recipere possent, quemadmodum promissa universum religionis christianae in dicto regno commodum procurant. Ita beneplacitum nostrum et dictae sedis huic piae suae intentioni affuturum fore confideret, tradi et concedi debere censuit et iudicavit, prout in eius regiis literis et forsan aliis scripturis desuper confectis plenius dicitur contineri. Etsi inhaerendo voluntati ipsius Stephani regis ecclesia Sancti Stephani ac illi contigua domus regularis huiusmodi ac in eis nomen et denominatio domus omnisque ordo fratrum praedicatorum ac status essentia et dependentia regulares perpetuo supprimerentur et extinguerentur, necnon hortus praefatus a dicta praepositura Albensi etiam perpetuo dismembraretur et separaretur, illique sic suppressi, extincti, dismembrati et separati eiusdem Societatis collegio iam ab ipso Stephano rege in civitate et domo regulari praefatis pie inchoato ad effectum, ut in eo iuvenes dictae civitatis vicinorumque locorum tum literas bonosque mores, tum doctrinam christianam doceantur, verbum Dei praedicetur et alia pia opera erga proximum iuxta eiusdem Societatis laudabile institutum exerceantur et perpetuo concederentur, assignarentur, applicarentur et appropriarentur, accedente nihilominus auctoritate nostra pro eiusdem collegii canonica et valida

erectione profecto catholicae religionis in illis partibus incremento et propagationi satis consuetum foret. Quare praefatus Claudius praepositus nobis humiliter supplicari fecit, quatenus dicti Stephani regis piae sollicitudini et desiderio consulere ac alias in praemissis opportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur, qui dudum inter alia voluimus, quae petentes beneficia ecclesiastica aliis uniri tenerentur, exprimere verum annuum valorem etiam beneficii, cui aliud uniri peteretur, alioquin unio non valeret et semper in unionibus commissio fieret ad partes vocatis, quorum interesset: eundem Claudium praepositum a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et poenis a iure vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatus existit ad effectum perpetuum[1] duntaxat consequendum harum serie absolventes et absolutum fore censentes. Necnon quarumcunque aliarum concessionum, applicationum, appropriationum, unionum, annexionum et incorporationum Societati Jesu et collegio praefatis eatenus, quomodolibet factarum ac litterarum praefatarum et inde sequutorum quorumcunque tenores etiam veriores et dati ac etiam ecclesiae Sancti Stephani et domus regularis illi contigua, necnon horti iuriumque membrorum et pertinentiarum suorum universorum praefatorum situationes, confines, qualitates, vocabula, denominationes et veros etiam annuos valores praesentibus pro expressis habentes huiusmodi supplicationibus inclinati ecclesiam Sancti Stephani ac domum regularem illi contiguam praedictas ac in eis nomen et denominationem domus denique dictum ordinem, essentiam, statum et dependentiam ordinis fratrum praedicatorum huiusmodi apostolica auctoritate, tenore praesentium perpetuo supprimimus et extinguimus. Necnon hortum praedictum cum omnibus iuribus et pertinentiis suis universis a praepositura praefata auctoritate et tenore praedictis etiam perpetuo dismembramus et separamus illosque sic suppressos, extinctos, dismembratos et separatos eidem Societati ad effectum in dicta domo ipsius Societatis collegium permanendi piaque opera praedicta exercendi. Itaque liceat praefato Claudio et pro tempore existentibus eiusdem Societatis praepositis generalibus superioribus, patribus dictique collegii rectori et collegialibus personis per se vel alium seu alios suo et Societatis ac collegii huiusmodi nomine corporalem, realem et actualem possessionem

---

[1] A következő (96. számú) adománylevélben e szó helyett így: praesentium.

ecclesiae Sancti Stephani ac domus illi contiguae, necnon horti iuriumque et pertinentiarum suorum universorum praefatorum libere apprehendere et perpetuo retinere seu iam forsan apprehensam continuare, illasque tamquam res ipsius Societatis in spiritualibus et temporalibus eorum arbitrio tenere, habere, regere, gubernare et administrare ac cui seu quibus videbitur hortum praefatum locare, dislocare, nec non eius et dictae domus fructus, reditus et proventus in ipsius collegii usus et utilitatem convertere. Dioecesani loci, vel cuiusvis alterius licentia desuper nemine requisita eisdem auctoritate et tenore etiam perpetuo concedimus, assignamus, applicamus et appropriamus ac ecclesiam et domum suppressas et extinctas, nec non hortum praefatos ab eadem praepositura dismembratum ac separatum et tam illam, quam domum praefatum Societati praedictae concessos, assignatos, applicatos et appropriatos esse. Necnon suppressionem, extinctionem, dismembrationem, separationem, concessionem, assignationem, applicationem et appriopriationem aliaque praemissa ac etiam praesentes literas nullo unquam tempore, quia superiores domus et ordinis fratrum praedicatorum huiusmodi ac si quis sit praepositus dictae praepositurae Albensis aliique quomodolibet interesse habentes ad hoc vocati non fuerint, seu quovis alio praetextu quaesitove colore de surreptionis vel obreptionis aut nullitatis vitio seu intentionis nostrae, vel quovis alio defectu notari seu impugnari aut alias quomodolibet infringi vel retractari posse; sed illas semper validas et efficaces fore, suosque plenarios et integros effectus sortiri et inviolabiliter observari. Et sic per quoscunque iudices et commissarios quavis auctoritate fungentes sublata eis et eorum cuilibet quavis aliter iudicandi et interpretandi facultate et auctoritate iudicari et deviniri debere ac exnunc, si secus super his, a quoquam, quavis auctoritate scienter vel ignoranter attentari contigerit irritum et inane decernimus. Districtius inhibentes domus et horti superioribus praefatis aliisque quibusvis, cuiuscunque status, gradus, ordinis et conditionis existant, ne de caetero Claudium et pro tempore existentes praepositum generalem aliosque dictae Societatis patres ac ipsius collegii rectorem et collegiales personas directe vel indirecte quovis quaesito colore super huiusmodi ecclesia ac illius domo contigua et horto aliisque omnibus eorum iuribus et pertinentiis supradictis molestare, perturbare aut inquietare praesumant. Quocirca Venerabilibus fratribus nostris, patriarchae Hierosolymitano [2] et Craco-

[2] Giovanni Antonio Facchinetti, 1576 óta.

viensis [3] et Plocensis episcopis [4] per apostolica scripta mandamus, quatenus ipsi vel duo aut unus eorum per se vel alium seu alios, si et quando ac quoties pro parte [dicti] Claudii et pro tempore existentis praepositi generalis dictae Societatis ac rectoris et collegialium personarum, collegii huiusmodi fuerint requisiti easdem praesentes literas et in eis contenta quaecunque solenniter publicantes eisque et eorum in praemissis efficacis defensionis praesidio assistentes faciant auctoritate nostra easdem praesentes literas et in eis contenta huiusmodi ab omnibus ad quos spectat et spectabit quomodolibet in futurum inviolabiliter observari, ipsosque Claudium et pro tempore existentem praepositum generalem ac rectorem et collegiales personas suppressione, extinctione, dismembratione, separatione, concessione, assignatione, applicatione et appropriatione aliisque praemissis iuxta earundem praesentium literarum continentiam et tenorem pacifice frui et gaudere. Non permittentes eos vel eorum aliquem desuper per quoscunque quomodolibet indebite molestari, perturbari aut inquietari, contradictores quoslibet et praemissis non parentes per sententias, censuras et poenas ecclesiasticas, aliaque opportuna iuris et facti remedia auctoritate nostra appellatione postposita compescendo. Nec non legitimis super his habendis servatis processibus censuras, sententias et poenas ipsas incurrisse declarando, nec non eas etiam iteratis vicibus aggravando, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit auxilio bracchii saecularis. Non obstantibus priori voluntate nostra praedicta et Lateranensis concilii novissime celebrati uniones perpetuas, nisi in casibus a iure permissis fieri prohibentis ac nostra de non tollendo iure quaesito, nec non felicis recordationis Symmachi, Pauli II., Pauli IV. et Pii V. aliorumque quorumcunque Romanorum pontificum praedecessorum nostrorum de rebus ecclesiae non alienandis et alienatis recuperandis ac etiam piae memoriae Bonifacii papae VIII. etiam praedecessoris nostri, qua cavetur, ne quis extra suam civitatem vel dioecesem, nisi in certis exceptis casibus et in illis ultra unam diaetam a fine suae dioecesi ad iudicium evocetur, seu ne iudices a sede apostolica deputati extra civitatem vel dioecesem, in quibus deputati fuerint, contra quoscunque procedere, aut alii vel aliis vices suas committere quoquomodo praesumant et de duabus diaetis in concilio generali edita dummodo ultra tres diaetas aliquis auctoritate praesentium ad iudicium non trahatur, aliisque quibusvis constitutionibus et ordinationibus apostolicis, nec non ecclesiae Sancti Stephani et domus ac ordinis

[3] Myszkowski Péter, 1577 óta. [4] Wolski Dunin Péter, 1577 óta.

praedicatorum et praepositurae praedictorum iuramento, confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis, statutis et consuetudinibus, privilegiis quoque indultis et literis apostolicis illis eorumque superioribus et personis sub quibuscunque tenoribus et formis ac cum quibusvis etiam derogatoriarum derogatoriis, aliisque efficacioribus et insolitis clausulis irritantibusque et aliis decretis, etiam motu proprio et ex certa scientia ac alias in contrarium quomodolibet concessis ac etiam pluries approbatis et innovatis. Quibus omnibus et singulis, etiam si pro illorum sufficienti derogatione de illis eorumque totis tenoribus, specialis specifica, individua et expressa ac de verbo ad verbum non autem per clausulas generales idem importantes mentio seu quaevis alia expressio habenda aut aliqua alia exquisita forma ad hoc servanda foret illis, alias in suo robore permansuris, hac vice duntaxat specialiter et expresse derogamus contrariis quibuscunque aut si [loci ordinario et] superioribus praefatis vel quibusvis aliis communiter vel divisim ab eadem sit sede indultum, quae interdici, suspendi vel excommunicari non possint per literas apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem. Nulli ergo hominum liceat hanc paginam nostrae absolutionis, suppressionis, extinctionis, concessionis, assignationis, applicationis, appropriationis, decreti, inhibitionis, mandati et derogationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum.

Datum Romae apud Sanctum Marcum. Anno incarnationis dominicae Millesimo quingentesimo octuagesimo tertio. Calendis Augusti. Pontificatus nostri anno duodecimo.

Pro Reverendissimo Summo pontifice A. Sanfredinus.
Caesar Glorierius
A. de Alexiis.

(A jezsuiták részére készült XVIII. századi másolat, O. l. Erdélyi fiskális levéltára XXII. szekrény B. fasc. 95.)

96.

Róma, 1583 augusztus 13.

XIII. Gergely pápa a kolozsvári jezsuita-kollégiumnak.

Megerősíti a Báthory István fejedelemtől nyert Barátok tava birtokában.

Gregorius episcopus, servus servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. Plantata in agro Dominico veneranda Societas

Jesu, quotidie in ecclesia militanti producens uberes fructus ad universalis ecclesiae firmitatem et Christi fidelium animarum salutem, non solum nos inducit, sed etiam voluntati nostrae currenti, tamquam calcaribus additis facit, ut illa, quae pro eiusdem Societatis personarum sub ipsius religionis suam iugo altissimo famulantium sublevandis necessitatibus et supportandis oneribus pro futura noscuntur concedamus, ac alias in his nostri pastoralis officii partes favorabiliter impendamus, praecipue dum regum et aliorum principum catholicorum id exposcit devotio et in Domino conspicimus salubriter expedire, sane exhibita nobis, nuper pro parte dilecti filii Claudii Aquavivae, praepositi generalis dictae Societatis petitio continebat, quod alias postquam collegium Societatis Jesu in civitate Colosvariensi iuxta charissimi in Christo filii nostri Stephani Transylvaniae et Poloniae regis Augusti desiderium ad omnipotentis Dei honorem et reipublicae utilitatem erectum fuerat, dictus Stephanus rex considerans eius conatum in erigendo huiusmodi collegio feliciter et non sine evidenti fructu cessisse et propterea illud, quibus poterat bonis promovendum extendendumque censens, cum etiam ad rei familiaris dictae Societatis propter peculiare illius institutum accessionem multum concedere videretur, si inter alia eidem collegio, etiam de necessario piscium proventu prospectum esset, piscinam totalem *Barátok tava* nuncupatam, in territorio possessionum Alsó- et Felső-Zsuk etiam nuncupato comitatus Colosiensis iuxta suos confines sitam et olim ad domum regularem ordinis Fratrum minorum eiusdem civitatis pertinentem, cum domus ipsa ob frequentes Turcarum et aliorum barbarorum, qui fere totam illam provinciam in miseram servitutem redegerant, incursiones iam dudum ne dum ab eius ordinis fratribus inhabitata, verum etiam omni divino cultu destituta reperiebatur auctoritate dictae sedis apostolicae interveniente, praefato collegio in perpetuum debere concedi et assignari censuit et voluit, prout in eius literis desuper confectis plenius dicitur contineri. Cum autem sicut eadem petitio subiungebat, in dicta domo nulli fratres dicti ordinis in praesentiarum adsint, sed adhuc illa desolata reperitur, et si insequendo voluntatem regiam huiusmodi piscina praefata cum omnibus iuribus suis ab eadem domo dismembraretur et separaretur, illaque sic dismembrata et separata eidem collegio perpetuo applicaretur, appropriaretur, annecteretur et incorporaretur, non dubium est, quin illud hac mediocri piscium accessione subnexum, rectorem et collegiales personas illius commodius alendo, similiter ab eis diligentius regere-

tur, ac eadem piscina, quam semel Deo dicatam in alios usus diutius minime convertendam esse decet, Dei rursus et ecclesiae suae servitio merito restitueretur, ad Maiestatis divinae gloriam. Quare pro parte dicti Claudii praepositi generalis nobis humiliter fuit supplicatum, ut huic necessario operi manus adiutrices, ut expedit, admovere, ac alias in praemissis opportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur, qui dudum inter alia voluimus, quod semper in unionibus commissio fieret ad partes vocatis, quorum interesset, eundem Claudium praepositum, a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti, aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et poenis a iure vel ab homine, quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatus exstitit, ad effectum praesentium duntaxat consequendum harum serie absolventes et absolutum fore censentes, nec non quarumcunque aliarum concessionum, annexionum et applicationum eidem collegio hactenus factarum, nec non veriores dictarum litterarum et inde sequutorum quorumcumque tenores ac datae dictaeque piscinae situationes, confines, vocabula etiam veriora, eiusque ac collegii huiusmodi fructuum, redituum et proventuum, veros annuos valores praesentibus pro expressis habentes huiusmodi supplicationibus inclinati piscinam praefatam cum omnibus iuribus, membris, dependentiis et pertinentiis suis ab eadem domo apostolica auctoritate tenore praesentium perpetuo dismembramus et separamus, illamque sic separatam et dismembratam cum eisdem suis iuribus et pertinentiis universis praefato collegio, ita quod liceat modernis et pro tempore existentibus dicti collegii rectori et collegialibus personis per se vel alium seu alios eiusdem collegii nomine corporalem realem et actualem possessionem piscinae suorumque iurium et pertinentiarum praedictorum propria auctoritate libere apprehendere, seu illam iam forsan apprehensam continuare et perpetuo retinere, ac eam tenere, habere, piscari, regere et gubernare, ac cui seu quibus ei videbitur locare, dislocare, nec non eius pisces, fructus, reditus et proventus in suos et ipsius collegii usus et utilitatem convertere, cuiusvis licentia desuper minime requisita, auctoritate et tenore praefatis etiam perpetuo applicamus, appropriamus, annectimus et incorporamus, ac illam a dicta domo dismembratam, separatam, abdicatam eidemque collegio in perpetuum applicatam, appropriatam, annexam et incorporatam esse, nec non praesentes literas, nullo unquam tempore et ad ipsius domus, aliorumque quorumvis etiam totius ordinis huiusmodi superiorum instantiam, quovis quaesito

colore vel ingenio de nullitatis vitio, seu intentionis nostrae defectu notari, vel alias quoquomodo impugnari, nec renovari, moderari, retractari, seu ad viam iuris reduci aut domum ipsam adversus illas in integrum ex quavis quantumlibet iustissima et necessaria causa restitui, seu alias illas impugnantes in iudicio vel extra audiri posse, sed illas in omnibus et per omnia validas et efficaces fore, suosque plenarios effectus sortiri et inviolabiliter observari, dictoque collegio suffragari et sic per quoscumque iudices et commissarios quavis auctoritate fungentes sublata eis et eorum cuilibet quavis aliter iudicandi et interpretandi facultate et auctoritate iudicari et deffiniri debere, ac ex nunc, si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter attentari contigerit, irritum et inane decernimus. Quorcirca Venerabilibus fratribus nostris . . .[1] eius se noverit incursurum.

Datum Romae, apud Sanctum Marcum. Anno incarnationis dominicae 1583. Idibus Augusti. Pontificatus nostri anno duodecimo.

Pro R^mo^ domino Summo pontifice A. Sanfredinus.

C. A. Glorierius.

A. de Alexiis.

(A jezsuiták részére készült XVIII. századi hivatalos másolat, O. l. Erdélyi fiskális levéltára XXII. a. szekrénye R. fasc. 11.)

97.

Krakó, 1583 szeptember 11.

Báthory István király az erdélyi tanácsuraknak.

Kéri, támogassák munkájában a beinduló új kolozsvári rektort és vele tartó társait.

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, etc. Princeps Transylvaniae.

Magnifici fideles nobis sincere dilecti. Salutem et gratiam nostram regiam. Cum novus rector in collegium Claudopolitanum[1] Societatis Jesu cum quibusdam aliis eius ordinis hominibus piis et doctis nobis procurantibus venturus sit, vir nobilis et magna doctrina, probitateque et eximia praeditus: Fidelitates vestras hortamur, velint et rectoris, et sociorum illius, eam habere rationem, qua intelligi ab omnibus possit, nobiles viros atque prae-

[1] Az itt elhagyott rész majdnem szószerint egyezik az előbbi oklevél megfelelő formulájával.

[1] Ez az olasz P. Ferrante Capeci, kit P. Wujek Jakab helyére vitt magával Kolozsvárra a provincziális.

stantes, qui relicta patria rebusque omnibus in istam provinciam ad labores et pericula commigrant eo in pretio et patrocinio habendos, quod et nostra, et Ill^{mi} nepotis nostris existimatione dignum esse videatur. Fidelitates vestras bene et feliciter valere optamus.

Datum in arce nostra regia Cracoviensi,[2] die 11. Septembris. Anno Domini 1583. Regni vero nostri anno octavo.

Stephanus Rex mpr.

Külczíme: Magnificis praesidibus regni nostri Transylvaniae etc. Fidelibus nobis sincere dilectis.

(Eredeti, a gyulafejérvári káptalani levéltár 895. sz.)

98.

Kassa, 1583 október 20.

P. Possevino Anta Báthory István királynak.

Kéri, üzettesse ki Kolozsvárról vagy egész Erdélyből azt a Németországból Kolozsvárra vetődött izgató szász Jánost, a ki magaviseletével közbotrányt okoz.

Nunc venio ad Transylvanica.

Relatum est hic, iussisse Turcam, ut Transylvanorum bonus numerus peteretur a principe Illmo, sive ad Moldavos iuvandos, sive ad alia eiusmodi promovenda. Dispiciat Ser^{mus} rex, si quid mihi esset iudicandum, quo falsos in aula Caesaris rumores dispellere possim.

Accidit item Claudiopoli, ut quidam e Germania Joannes Saxo,[1] qui aliquandiu se finxit unum esse nostris, in haereticorum castra confugerit. Nunc vero apud Arianos, nunc apud alios agens collegium oppugnare et adolescentes subvertere nititur. Nos in eum iure agere possumus, qui nostrae se subdidit potestati, votis, vita, ipsoque quem in Dei conspectu debet victu et omnibus necessariis rebus, quibus a Societate sustentatus est. Is, igitur, si in potestatem nostram tradatur, aut certe ex omni principis Ill^{mi} ditione protinus eiiciatur, faciet Regia Maiestas rem se dignam, scandalum illud tollet collegio et seminario, quae (non minima spe) Ungariae iam ipsi universae bonum odorem praebent. Id ego Societatis nomine enixe a Regia M^{te} contendo, cui omnia felicissima precor.[2]

(Egykorú másolat, római vat. »Nunziatura di Germania« 105. köt. 604. l.)

---

[2] Irva szokatlanul és hibásan így: Craccoviensi.

[1] Talán azonos Neotytus Péterrel.
[2] E levél elejét és végét elhagytuk, mivel más tárgyról szólnak.

99.

Brześć, 1583 november 8.

Báthory István király P. Campani J. Pál lengyelországi provinoziálisnak.

Erdélybe indulása alkalmából utasításokat ad neki, hogy miféle fontos dolgokra vigyázzon a kolozsvári jezsuita-kollégium újraszervezése, illetve fejlesztése közben.

Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc. Princeps Transylvaniae. Venerabilis devote nobis dilecte.

Existimabamus fore, quod et optassemus, ut antequam in Transylvaniam se se conferret, nos Dominatio Tua conveniret. Nunc autem cum iam iter illuc habeat, nec apud nos adfutura sit, hisce literis nostris de rebus quibusdam Do^{nem} Tuam admonendum duximus. Quorum primum est, in quo multus fructus, multumque ad promovendam catholicam religionem momenti inest, ut in novo illo nostro collegio Claudiopolitano primo quoque tempore philosophicas et theologicas praelectiones institui Dominatio Tua curet, earumque facultatum tales professores deligat, qui initia ipsarum disciplinarum et fundamenta dextre doceant. Ut eo modo illi, qui scire aliquid sibi videntur, cum ista perite et commode in collegio tractari animadverterint et ad ea perdiscenda penitius et ad religionem catholicam cognoscendam amplectendamque alliciantur. Alterum est, in quo modus magnopere requiritur. Audimus nimirum ibidem ab illis, qui in seminarium recipiuntur, nimis rigide catholicae religionis professionem et ineundi Societatis instituti iusiurandum exposci, quo fit, ut pauci admodum hactenus nomina dederint, ita ut sumptibus ad eam rem destinatis personae, quae in seminario sunt, minime correspondeant. Id quidem nos non improbamus, attamen in istis et collegii, et verae religionis exordiis, omni ratione alliciendos, non deterrendos a catholica religione homines putamus: ut ista proponi quidem et sensim ac leniter instituendo docendoque inculcari, non autem pertinaciter, nisi postmodum bene fundata re catholica urgeri debere censeamus. Ad extremum in hac rectoris immutatione videndum est, ut is, qui succedit homo Italus perfectis collegiis assuetus, caute et prudenter novum hoc administret, leniter in his principiis agat, neque aut summam disciplinam, aut eam, quae aliis in locis esse solet perfectionem ab illis hominibus requirat. Ne si forte eam, quae in primariis collegiis est subito instituere velit disciplinam, ea ipsa, quae a priore rectore inchoata firmas nondum egissent radices potius destruat, ac iuventutem a discendo

absterreat, quam quid amplius aedificet. Itaque omni cura in id incumbat, ut illorum hominum animos ad religionem catholicam lenitate, commoditateque sua pelliciat, non autem disciplinae asperitate deterreat, quam postea rebus melius firmatis introducere poterit. Ea sunt, de quibus Do^{nem} Tuam admonendam duximus et in quibus propter Christi fidei incrementum ab illa studium et operam collocari volumus. Bene Dominatio Tua valeat.

Datae Brestae, die 8. mensis Novembris. Anno Domini 1583. Regni vero nostri octavo.

Stephanus Rex mpr.

Külczíme : Venerabili Patri Paulo Campano, Provinciali Societatis Jesu, devote nobis dilecto.

(Eredeti, a Jezsuita-rend levéltárában.)

Megjegyzés. A király ez utasításából P. Szántó István panaszainak szelleme tükröződik vissza, a mely most diadalmaskodott azáltal, hogy Wujek helyére olasz rektor került s vele a lengyel jezsuiták hatalmaskodásának véget vetett.

100.

Kassa, 1583 deczember 29.

P. Possevino Antal Báthory István királynak.

A kolozsvári szeminárium ügye. Fejlesztése érdekében kéri, adja hozzá a Domonkosok hajdani zárdáját, melyben most az ariánusok iskolája van.

Seminarium vero allata pecunia, institui. Operarios Roma procuravi insigniores. Quatuor fabri murarii statim sunt missi. Mille alios florenos, ab eius Beatitudine acceptis his mensibus, quibus hic maneo misi. Domuncula cum esset Claudiopoli vix extorta et paucis capiendis apta, necessarium fuit, ut instauraretur, cum omnes ad mortem alumni ex ruinoso et terreno aedificio decubuissent, alii obivissent.

Duodecim, quos consiliarii promiserant, nunquam dati. Aliis patebant fores. Misi in Russiam, ut inde aliqui in Transylvaniam mitterentur, quorum loco Transylvani (ne ab haereticis vexarentur) ablegarentur, ad tempus ad alia seminaria pontificia et hinc alios ad eadem seminaria mitti curo . . .[1]

Quando post paucos menses annus absolvetur conductionis

---

[1] Az itt elhagyott sorok — meg a levél többi részei — más tárgyról szólnak.

domus seminarii, quae et in parvo loco et malo sita est, nec unquam ibi, quod optat Regia Maiestas sperare possimus, oro dispiciat Regia Maiestas, num monasterium illud Dominicanorum, in quo Ariani suam scholam instituerunt, eidem seminario posset attribui. Quod, si lex illa non putaretur omnino eiicienda, domuncula seminarii satis pro illis capax traderetur. Nihil vero Societati petitur, sed Transylvanis et Christo, cui illa omnia dudum dicata fuere. Nec illa quicquam in eo obtendere ius potest; maximaque ex parte id vacuum est, et ruinam minatur. Cives ipsi quidam hoc nobis persuaserunt. Adest ibi Provincialis noster et optimus alter rector; atque ab hoc praesidio M^{tis} Regiae fulta religio, maius praesidium Transylvaniae demerebitur a Deo.

(Egykorú más. római vatikáni »Nunziatura di Germania« 94. köt. 461. l.)

FÜGGELÉK.

[Gyulafejérvár, 1583 márczius 24.]

P. Leleszi János Báthory Kristóf erdélyi fejedelem ravatalánál tartott halotti beszéde.

Oratio funebris habita a Patre Joanne Lelesio Societatis Jesu, moderni Illustrissimi principis praeceptore.

Xerxes ille militum copiae rex celeberrimus, quem fabulae Hellesponto frena iniecisse, vinctumque compedibus sub iugum misisse narrant, cum in Abydum delatus excitas sedibus suis tot gentes, collectamque hominum tantam molem decies septies centum millium hominum uno intuitu cerneret, oculis in lachrymas resolutis flevisse dicitur, mirum hoc fortasse videbitur plerisque vestrum viri magnifici et vero prodigio simile, quidnam eius animum in tanta potissimum fortunae affabilitate percellere potuerit, quod conceptum intus dolorem foras erumpere coegerit. At ubi causam eius hodierna die cum vestra intellexeritis, propemodum communem facesset admiratio. Intelligetis enim nihil eum vel vitio naturae, vel ingenii levitate, vel caeca affectione commisisse: sed quod natura docet, ratio suadet, pietas exigit fecisse. Extremum diem vitae clausit princeps noster clarissimus, perfunctus est vitae munere vaivoda Transylvaniae, erreptus est nobis Illustrissimus Christophorus Bathory, pater patriae, lumen Hungariae, magni regis Poloniae frater germanus mortuus est. Quis oculos lachrymis temperet? Xerxes exercitui suo illachrymasse fertur, quod ex tanta congerie hominum nullus ad annum centesimum supervicturus esset: at hic iam nobis ereptus est. Illum humanae naturae instabilitatis recordatio ad commiserationem movit, nos praesentis et sane vehementissime exempli contemplatio ad lachrymas vocat. Ille promiscue omni hominum generi indoluit, nos amici et necessarii obitum deflemus, propinqui nostri, principis et parentis optimi exitum lugemus. Cesset igitur admiratio, facessat invidia, cunctator adsit nemo, nemo invidus, si regnum totum, civitas omnis, regiones urbis omnes lachrymis madeant, gemituque compleantur.

Quod enim natura docet, ut etiam ignotorum morti collachrymemus, id in funere parentis patriae, quis recte inficias ibit?

Ac videte auditores, quali principe orbati simus, videte qualem morte huius respublica plagam acceperit. Cum enim nulla meo quidem iudicio, provincia difficilior sit, quam unum multis praeesse, reipublicae clavem tenere, moderari omnes, ut rite et miseris refugium et malis pernicies sit, hic singulari quodam numinis dono excellens in omnibus habebatur, sive spectes aequitatem in miserando, sive misericordiam in puniendo, sive prudentiam in administrando. Nec iniuria. Nam, si Ulysses ille prudentiae fama celebratur ab Homero, quod mores hominum multorum vidisset et urbes, quid noster hic Ulysses minus? qui vix dum pueriles annos emmensus, Carolo quinto imperatori nostra memoria fortissimo et felicissimo adiunctus fuisset,[1] quot alii urbibus, totidem ille a se visis lustratisque provinciis gloriari poterat. Erat imperator ille, ut scitis, regnorum copia felicissimus, septem Hispaniarum regna, unus manutenebat, Siciliam, Sardiniam, Mediolanum, regnum Neapolitanum regebat. Quas non urbes Germaniae imperio pressit? Partes inferiores, haereditate illi obvenerant, superiores provincias ac imperium ipsum virtute magis bellica, quam electione domuerat. Horum omnium tot regnorum, tot provinciarum, tot linguarum varietate diversissimarum, multitudine infinitarum urbes, unus hic noster non vidit modo, sed et lustravit, neque lustravit tantum, sed et diuturna consuetudine mores et linguas perdidicit. Explorata illi fuere Hispaniarum regna, Brabantiae urbes, Flandriaeque perspectae, Germaniae fines peragrati, Italiae non neglecti.[2]

Iam vero consuetudine imperatoris prudentissimi, quid putatis cum didicisse, nisi in rebus definiendis prudentiam, in administrandis constantiam, in perficiendis celeritatem. Sensit hanc eius indolem Joannes Secundus electus rex Hungariae, nam statim ac se domum a Carolo recepit, ut virtutem, quam consuetudine tanti principis collegerat, in patriam conferret, legatus ab eodem ad Henricum regem Galliarum dictus est.[3] Quam legationem, si non ex regis sui sententia confecisset, nunquam illi tantam honoris

---

[1] Ez érdekes, ismeretlen adatot még csupán egy másik följegyzés bővíti, mely szerint V. Károly császár udvarában 1546—47 közt Báthory Kristóf «Bereiter der Kaiserlichen Pferde» volt; az *Erdélyi Múzeum* 1910. évf. 53. l.

[2] Ezek az életrajzi adatok még becsesebbek és valóban ismeretlenek.

[3] Báthory Kristóf 1557 őszén járt követségben II. Henrik franczia király udvarában és 1558 tavaszán érkezett vissza; Veress Endre: Izabella királyné (Budapest, 1901.) 460. l.

praerogativam, nunquam tantum dignitatis fastigium contulisset. Adolescentem enim ac prope dixerim puerum, secretorum omnium suorum participem, ac in tanta regni mole sustinenda consultorem, ac pene socium esse voluit. Ad quam dignitatem rite obeundam, et si natura illi aetatem negaverat, at industria virtutem contulerat. Senectus enim venerabilis est non diuturna, neque annorum numero computata : sed mens, ratio, atque iudicium hominis cani, sunt aetasque omnis senectus est, quae vitae constat integritate, morumque constantia. Fateor annis iuvenis erat, sed iudicio senex, maturus consilio, mitis ingenio. Cuius consilia quam salutaria reipublicae in aliis fuerint, ex unius Cibiniensis urbis salute colligas licet. Quae scelestissimis quorundam machinationibus prodita furori regio foret, prorsusque delecta, nisi huius authoritate et consilio rex ab instituto scelere revocatus fuisset.

Verum enimvero, ut nihil in humanis non permutationi obnoxium, ita cursus iste gloriae Christophori non diu felix esse potuit. Eleganter enim Plautus duas nos homines, quasi pilas ludere dixit. Nec minus recte Job ille patientiae et vicissitudinis humanae exemplum philosophatus est. Cum hominis vitam brevitate, instabilitate ac miseriarum cumulo definitam esse voluit. Nam cum heros noster, industria virtutem, virtute gloriam comparasset, gloria aemulos illi comparavit. Et quo potissimum tempore porta illi patefacta ad sui regis gratiam, summosque honores consequendos, veluti ad praemia virtuti proposita, videri poterat, eo maxime telis invidiae lacessitus, ludibrium fortunae fuit. Quis hic calamitatum Iliades complecti oratione queat, quas hic integris septem, octove annis exhausit ? Principis eius fides ab invidis in dubium apud regem suum vocata est. Neque te hic, Serenissime Polonorum rex tacite praeterire ullo modo patitur oratio. Fuisti enim socius fratris tui charissimi miseriae atque aerumnarum. Quoties in dubium vita vestra ab aemulis vocata est ? Quoties Albam, vel Somlyó ad necem evocati estis ? Erant, qui unius religionis causa vos odio haberent. Erant, qui non tam vos, quam familiae splendorem perhorrescerent. Erant, qui infractum animi robur in vobis damnarent, non deerant, qui metu Dominationis omnia se agere simularent. Plurimos modestiae, pietatis ac iustitiae, odium in vos armabat. Ubi tunc Bathoreae gentis gloria ? Quanta sollicitudo bone Jesu ab amicis ? Quanta paucitas vos salutantium ? Procerum circa vos frequentia nulla, nobilium exigua, militum non magna. Verum quotusquisque tunc amicitiam vestram celare auderet, ubi vel meminisse fraudi erat ? Quis tunc virtutem ac religionem vestram suspiceret, ubi

fere probro erat christianum esse? Ludibrio habebatur modestia vestra ab immodestissimis, ridebatur constantia vestra ab inconstantissimis, tentabatur virtus vestra ab ignarissimis, carpebatur fides vestra ab infidelissimis, vestra probitas eorum improbitati fabula erat: vere spectaculum facti Deo, Angelis et hominibus.

Ac nequid omnino huic malorum cumulo deesset, qui ederat panes vestros, qui simul vobiscum dulces caperet cibos, magnificabat adversus vos suplantationem. Et tamen videte auditores, quanta in Bathoreis magnitudo, quanta in omnibus his perferendis animi constantia? Quis aequis auribus audiat, familiam nobilissimam, multis maiorum honoribus et titulis munitam, praeclaris in rem publicam meritis ornatam, pro nihilo haberi, despici ac contemni? At hi heroes magnanimi experiebantur et tamen aequo animo ferebant, paucorum improbitate, se ob maiestatis Christi assertionem, ob spem bonorum de se conceptam, ob fidem patriae et principi servatam, senatu moveri, regis aspectu arceri, aditu prohiberi, telis inimicorum exponi, scilicet iam tum calamitate, veluti ad cotem virtus Bathorea acuebatur, ut deinceps futuris temporibus virtuti eorum in via quavis pervia fierent, id quod eventus ipse declaravit. Quid livor edax, tela adversum Bathoreos intenta profuerunt? Quod vigiliae? Quid tacita consilia? Quid congressus nocturni profuerunt? Hoc ecquidem et non aliud, ut eorum patefacta virtus emicaret magis, ut enim ignis, quo tegitur magis, aestuat amplius, ita virtus quanto premitur magis, tanto efflorescit magis. Et quemadmodum leones fortissimi irritati, etiamsi non semper se in vindictam exsuscitent, vires tamen in se collectas, ad vindictam expetendam opportunissimas reconditas habent, ita Bathoreorum virtus veluti gladius in vagina reconditus latebat in istis, quousque commiseratione bonorum stricta, atque educta, omni non solum ferendae, sed etiam propulsandae invidiae atque iniuriae opportuna facta sit.

Hac eadem, nisi fallor, calamitatum disciplina, veluti in aliqua virtutum schola, ac palaestra animus vester et sponte munificentiam amplexus et caeteris heroicis virtutibus assiduo usu excultus, pietatem, constantiam, religionem, caeteraque vera nobilitatis ornamenta, amplius etiam colere edoctus fuit. Nihil de liberalitate vestra in pauperes, munificentia in clerum, largitione in bonos, vestrique studiosos commemoro, cum recentia etiamnum, ac unicae tantae virtutis vestrae exstent exempla. Non recenseo, quam multos homines, qui virtute, non genere praestabant, in altum dignitatis gradum extuleritis. Taceo, quot beneficio vestro honestas

sunt disciplinas consecuti, quibus opes sibi ac possessiones amplissimas compararunt. Praetereo tuam Christophore in tuos non dico amicos, aut pares benevolentiam, sed servos et subditos aequitatem. Sed neque illud repeto, quae tua fuerit erga maiores observantia, aequales comitas, inferiores benignitas, cum iisdem de causis, te nunc sibi ereptos doleant proceres, nobiles gemant, plebei lugeant.

Caeterum, nisi tolerantiae, indolentiaeque tuae exemplum in lucem hominum ac memoriam produxero, impius sim. Sunt enim haec pietatis ac fortitudinis christianae genera non obscura. Quotusquisque est vestrum, qui ignoret, quantas subierit corporis vexationes ac aegritudines, genere diversissimas, natura acerbissimas, usu ipso creberrimas, tempore diuturnas. Neque tamen illi vel leve verbum excidit unquam, non dico pietate christiana, sed vel fortitudini militari, vel auctoritate sua indignum, nunquam ab eo vel querulosae contra Deum voces usurpatae, non acerbitate dolorum creati gemitus, non poenarum gravitate exciti clamores, non vi morborum exciti eiulatus auditi, sed aequam semper rebus in arduis iuxta admonitionem poetae, servare mentem solitus fuit non secus, ac in bonis. Cuius ego constantiae illius, nisi vos omni exceptione illustres ac fidelissimos Gálffyos, Kovachócziosque, qui diurnis ac nocturnis pervigilationibus latera infirmi cingebatis, phisicos item ac medicos testes producere potuero, mentiar.

Tolerantiae et illud constantisque, ac infracti animi roboris erat exemplum non vulgare, quoties eum vidistis, sive obtrectatorum linguas contemnentem, sive hostis, quos armis domare poterat, ac exstinguere, beneficiis sibi devincientem. Iam vero modestia adeo incredibilis, ut mihi propemodum oblitus auctoritatis suae interdum videretur. Quis est omnium, qui non benignas ab eo sibi praebitas aures conqueri possit? Dives et pauper, nobilis iuxta ac ignobilis, demissionem animi eius admirationi habuit. Nimirum illud Christi alte pectori eius insederat pronunciatum. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Et omnis, qui se humiliaverit, exaltabitur. Cuius christianae philosophiae assidua agitatione, hoc iam consecutus videbatur, ut, cum alios omnes admiraretur ac suspiceret, nomini se comparare auderet. Quid? Non ipse saepius ex te audivi, vel principis nomen tibi arrogans, ac onerosum videri? Nonne haec tua vox est Christophore, nullo modo te principibus christianis etiam minimis componere velle? Gravis tibi erat oratio ad laudem tuam composita, suspecta narratio tuarum celebrans encomia virtutum. Hoc illud est christianae pietatis fundamentum; quod

ex evangelica officina depromptum, Christique preconio celebratum, vitam, moresque tuos, Deo dignissimos, hominibus laudatissimos effinxerat. Enim vero nondum Christus verbo, nedum exemplo submissionem mundo intulerat et ecce Virgo Mater humilitate promeruit, beata dici ad omnes generatione. Quid ergo mirum, si et Christophorus hanc animo complexus virtutem, sed eo, Deum sibi gratum, ac placabilem reddidit, nomenque suum aeternitati consecravit ?

Quid de pietate eius in Deum et religionis antiquae constantia, cum ipsimet haec amplius experti fueritis, plerique vestrum indolueritis ? Age licet rumpantur ilia Codri, opiniones hominum illudant, aures quorundam diutuscule ferant, tacitus tamen praeterire nullo modo possum, pietatis tuae exemplum memorabile. Aderas, ut semper sacris operanti ministeriis sacerdoti. Qui carmen domino dicerent, laudarent dominum in hymnis et canticis, melosque concinerent perpauci aderant. Deerant, qui verba ab altari sacerdotis ab ore excepta placitis Deo modularentur vocibus. Et ecce repente novus emergis psaltes, .iunctus fratri augustissimo Polonorum regi, carmen ordiris divinum. Benedicta sit Sancta Trinitas, insonuitque templum Somlyoiense a maiestate vocis vestrae. Quid hoc pietatis testimonio augustius ? Quid ad hominum memoriam dignius ? Attestandam religionis constantiam accomodatius ? Cernite auditores et miremini fideles, obstupescite ordinis cuiusque ac dignitatis homines. Duo heroes horum psallentium constituunt, rex Polonorum unus, princeps Transylvaniae alter. Unus rectoris chori, scholastici alter officii vicem explet. Felix presbiter, qui talibus dignus fuit cantoribus. Beatae aures, quae vestri dulcedine cantus demulcebantur. His, his, inquam artibus, mihi credite, Bathorei, regnum vobis et gloriam parastis, his rebus victorias ac triumphos peperistis, quibus, nisi posteritas vestra existat, se suaque omnia ruere in peius, ac retro sub lapsa referri sentiet. Quibus enim regna artibus parantur, iisdem et conservantur.

Dixi de studiis iuventutis, quibusnam virtutum ornamentis animum in omni vita excoluerit, audistis. Nunc quomodo ad gubernacula reipublicae acesserit, clavumque tenuerit, accipite.[4]

(Újabb másolata az Országos levéltár «Acta publica Transylvaniae ab anno 1583—1594» czímű kötete 2—5. lapján.)

---

[4] A szép beszédből több nincsen, mert itt e pár szó után : *Quam quod attinet* megszakad s mivel ugyanannyi üres lap következik utána, mint a mennyi belőle le van írva, e szónoki műnek sajnos csak fele maradt reánk

II.

AZ IRATOK IDŐRENDI JEGYZÉKE.

1578

1579

1580

1583

III.

A LEVÉLÍRÓK ÉS CZÍMZETTEK JEGYZÉKE.

(Numeri sunt epistolarum.)

IV.

AZ IRATOK KELTEZÉSI HELYEI.

(Numeri sunt epistolarum.)

V.

AZ IRATOK FORRÁSOK SZERINTI JEGYZÉKE.

(Numeri sunt epistolarum.)

1. Könyv- és levéltárak.

Budapest: Egyetemi Könyvtár (Hevenesi-gyűjtemény): 12.

Budapest: Magyar Nemzeti Múzeumi könyvtár (1280. Quart. Lat. 11. kötete): 70, 83.

Budapest: Országos Levéltár (Erdélyi fiskális levéltár): 40, 49, 71, 81, 82, 95, 96.

Gyulafejérvár: Erdélyi káptalan levéltára: 97.

Kolozsvár város ó-levéltára: 39, 43.

Kolozsvár: Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltára (gróf Kemény József »Apparatus epistolaris supplementum« I. kötete): 31.

Krakó: Jagiello-egyetemi könyvtár: 4.

Róma: Vatikáni levéltár (Armario): 3.

Róma: Vatikáni levéltár (Nunziatura di Germania): 66, 67, 67[m], 75, 77, 79, 85[m], 86, 86[12], 87, 90, 91, 98, 100.

Róma: Vatikáni levéltár (Nunziatura di Polonia): 24, 25, 25[m], 25[9], 27, 27[m], 32, 35, 37, 38, 42, 46, 46[m], 48, 48[1], 50, 51, 85, 89, 89[m].

Róma: Vatikáni könyvtár (Regina): 33, 64.

Róma: Vatikáni könyvtár (Vat. lat.): 11, 14, 15, 18, 19, 20, 23, 65.

—: a Jezsuita-rend levéltára: 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 16, 21, 22, 26, 28, 29, 30, 34, 36, 41, 44, 45, 47, 49[2], 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 68, 69, 72, 73, 74, 76, 78, 80, 84, 88, 93, 94, 99.

2. Nyomtatott forrásmunkák.

Collección de Documentós Inéditos de España CX. kötete (Madrid): 2[m].

P. Sacchini Ferencz S. J. »Historia Societatis Jesu« IV. kötete (Róma, 1652.): 17.

Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe III. kötete (Bécs, 1895.): 1[5].

SERIES TOMORUM QUAM HABENT FONTES RERUM TRANSYLVANICARUM (ERDÉLYI TÖRTÉNELMI FORRÁSOK)

COLLEGIT ET EDIDIT

Dr. ANDREAS VERESS, KOLOZSVÁR (HUNGARIA)

1. Epistolae et acta Jesuitarum Transylvaniae temporibus principum Báthory. — Erdélyi jezsuiták levelezése és iratai a Báthoryak korából (1571—1583) Budapest, 1911. Pag. XVI + 326 .... K 10.—

2. Continuatio. — Folytatás. (1584—1588) .... Sub typis

3—6. Continuatio. — Folytatás. (1589—1613) .... 4 kötet

7—9. Codex diplomaticus domus comitum Kornis de Gönczruszka. — A gönczruszkai gróf Kornis család oklevéltára. (1370—1848) 3 kötet

10. Regesta archivi familiae baronum Sennyey de Kis-Sennye, una cum epistolario Pancratii Sennyey cancellarii Transylvaniae. — A kis-sennyei báró Sennyey-család levéltárának regesztái, Sennyey Pongrácz erdélyi kanczellár levelezésével. (1590—1613) ...... 1 kötet

11. Opus P. Antonii Possevino S. J., quod inscribitur Transilvania. (1585) — P. Possevino Antal jezsuita-atya Transilvania-ja .... 1 kötet

12. Liber P. Joannis Argenti S. J., qui dicitur Historia Transylvaniae. — P. Argenti János jezsuita-atya Historia Transylvaniae-ja. (1603—1607) .... 1 kötet

13—14. Epistolarium P. Alfonsi Carrillii S. J. — P. Carrillo Alfonz jezsuita-atya levelezése. (1591—1608) .... 2 kötet

15. Partes Annuarum Litterarum Societatis Jesu ad res Transylvanicas spectantes. — Az Annuae Litterae Societatis Jesu erdélyi vonatkozásai. (1581—1611) .... 1 kötet

16. Matricula et acta Transylvanicorum Hungaricorumque in universitate Patavina studentium. — Erdély- és magyarországi tanulók a paduai egyetemen. (1264—1837)........................ 1 kötet

17—19. Epistolarium Cardinalis Andreae Báthory, principis Transylvaniae. — Báthory András bíboros, erdélyi fejedelem levelezése. (1579—1599) .... 3 kötet

20. Epistolarium Martini Berzeviczy cancellarii Transylvaniae. Berzeviczy Márton erdélyi kanczellár levelezése. (1562—1596) 1 kötet

21—22. Adnotationes Stephani Szamosközy historicae. — Szamosközy István történeti feljegyzései. (1551—1612) .... 2 kötet

43. Epistolarium Sigismundi Báthory principis Transylvaniae. — Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem levelezése. (1581—1613) 1 kötet

44—45. Epistolae et acta bellum quindecimale inter Turcos Hungarosque illustrantia. — Levelek és akták a tizenötéves török-magyar háboru történetéhez. (1593—1608) .... 2 kötet

46. Relationes de rebus Transylvaniae ecclesiasticis. — Jelentések Erdélyország vallási viszonyairól. (1630—1660) .... 1 kötet

47. Epistolae et acta historiam Transylvaniae illustrantia ex archivis Bohemiae congesta. — Levelek és akták Erdély történelméhez Csehország levéltáraiból. (1532—1849) .... 1 kötet

48. Matricula et acta Transylvanicorum Hungaricorumque in collegio Germanico-Hungarico Romae studentium. — A római Collegium Germanicum-Hungaricum erdély- és magyarországi tanulói. (1579—1912) .... 1 kötet

49. Annales familiae Régeni de Kolozsvár domesticae. — A kolozsvári Régeni-család házi krónikája. (1603—1775) .... 1 kötet

50. Regesta spectantia ad res Transylvanicas ex archivis diversis Europae congesta. — Erdélyi regeszták Európa különböző levéltáraiból. (1526—1690) .... 1 kötet

Tomorum infrascriptorum iam evolgatum primus subnotari potest sub titulo:

Fontes Rerum Transylvanicarum
Kolozsvár (Hungaria)

TARTALOM-MUTATÓ.

HASONMÁSOK. — FACSIMILIA.
